

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

Гончарова А. В.

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ

Монографія

Рекомендовано вченою радою Сумського державного університету

Суми
Сумський державний університет
2023

УДК 347.65/.68(477:4-01)

Г 65

Рецензенти:

Ю. О. Заїка – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємства імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України;

Р. Б. Шишка – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності, цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права національного університету «Одеська юридична академія», академік Академії вищої школи України;

О. М. Клименко – доктор юридичних наук, професор, головний консультант відділу з питань правової політики, організації публічної влади Дослідницької служби Верховної Ради України

*Рекомендовано до видання
вченою радою Сумського державного університету
як монографія
(протокол № 12 від 13 квітня 2023 року)*

Гончарова А. В.

Г 65 Спадкування за законом та досвід країн Європи : монографія / А. В. Гончарова. – Суми : Сумський державний університет, 2023. – 470 с.

ISBN 978-966-657-961-7

У монографії досліджено питання спадкування за законом. Особливу увагу приділено дослідженню спадкування за законом в Україні та аналізу досвіду країн Європи. Акцентовано увагу на специфіці оформлення спадкових прав під час спадкування за законом, процесуальних особливостей установлення прав на спадкування. Окреслено та охарактеризовано основні заходи щодо встановлення права на спадкування з іноземним елементом та охорони спадкового майна. Досліджено сутність і роль міжнародного співробітництва в разі оформлення спадкових прав. Узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід у сфері визначення черговості закликання до спадкування, розглянуто методи вдосконалення спадкового законодавства відповідно до міжнародних стандартів. Призначено для науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти, працівників нотаріальних органів та всіх тих, хто цікавиться проблемами спадкового права з іноземним елементом.

УДК 347.65/.68(477:4-01)

ISBN 978-966-657-961-7

© Сумський державний університет, 2023

Зміст

	С.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ 1.....	10
СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ: ІСТОРИЧНІ Й ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ.....	10
1.1. Теоретичні основи дослідження спадкування за законом в Україні	10
1.2. Традиції українського народу в питаннях спадкування та вплив на них римського права та вплив на них римського права.....	28
1.3. Види спадкування в Україні та їх характерні риси	45
1.4. Види спадкування в країнах Європи (порівняльні аспекти)	68
Висновки до розділу 1.....	95
РОЗДІЛ 2 СПЕЦИФІКА ПРАВОВІДНОСИН У РАЗІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ.....	111
2.1. Суб'єктний склад і зміст правовідносин у разі спадкування за законом	111
2.2. Об'єкти спадкування.....	133
2.3. Спадкування за правом представлення як підвид спадкування за законом український та іноземний досвід.....	144
2.4. Спадкова трансмісія.....	161
2.5. Особливості спадкування певних видів майна	168
2.6. Визначення обов'язків спадкоємців.....	213
Висновки до розділу 2.....	234
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВ НА СПАДКУВАННЯ НОТАРІУСОМ І СУДОМ.....	242
3.1. Черговість закликання спадкоємців до спадкування та обов'язок нотаріуса їх повідомити про факт відкриття спадщини та встановити особу спадкоємця	242
3.2. Прийняття спадщини й відмова від права спадкування за законом та порядок її фіксації.....	257
3.3. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та позбавлення такого права.....	270
3.4. Охорона спадкового майна як забезпечення права на спадкування.....	283
Висновки до розділу 3.....	304
РОЗДІЛ 4. ОФОРМЛЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ ЗА ЗАКОНОМ	313
4.1. Загальний і спеціальний порядки оформлення прав спадкоємців за законом	313
4.2. Договори між спадкоємцями щодо розподілення спадщини та його передумови	329

4.2.1. Передумови сприйняття договорів щодо розподілу спадщини.....	338
4.2.2. Класифікація та посвідчення правочинів і договорів, що передують розподіленню спадщини та впливають на розміри часток у спадщині	335
4.2.3. Правочини та договори щодо зміни черговості одержання права на спадщину та про зміну розміру частки в спадщині.....	346
4.2.4. Договір щодо поділу або перерозподілення спадкового майна.....	351
4.3. Європейський спадковий сертифікат.....	360
Висновки до розділу 4.....	389
ВИСНОВКИ.....	400
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	407

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КУ – Конституція України.

ЦК – цивільний кодекс.

ЦПК – Цивільно-процесуальний кодекс.

МПрП – міжнародне приватне право.

ЄС – Європейський Союз.

СЕС – Суд Європейського Союзу.

ЄСПЛ – Європейський суд із прав людини.

ЄСС – Європейський спадковий сертифікат.

РАЦС – реєстрація актів цивільного стану.

ООН – Організація Об'єднаних Націй.

ЗУ – Закон України.

АТО – антитерористична операція.

КК України – Кримінальний кодекс України.

АР Крим – Автономна Республіка Крим.

ВР України – Верховна Рада України.

КМУ – Кабінет Міністрів України.

ВСУ – Верховний Суд України.

США – Сполучені Штати Америки.

КНР – Китайська Народна Республіка.

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина.

СНД – Співдружність Незалежних Держав.

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю.

р. – рік.

с. – сторінка.

ст. – стаття.

ч. – частина.

п. – пункт.

пп. – підпункт.

ПЕРЕДМОВА

Однією з характерних рис сучасного спадкового права є взаємодія права України та права ЄС, із метою викладення покладених на нього функцій щодо впорядкування інтеграційних відносин у сфері захисту права власності та переходу спадщини належним спадкоємцям. Водночас необхідно наголосити на відмінностях спадкового права країн ЄС та України, що може слугувати джерелом удосконалення наших правових систем.

Для наших правових систем характерне визнання права приватної власності як однієї з базових цінностей. Тому їм властива особлива увага до питань спадкування насамперед у питаннях переходу права власності від спадкодавця до спадкоємців, оформлення таких прав, а також урахування традицій українського народу. У ході історичного розвитку спадкових правовідносин потрібно брати до уваги демократизацію суспільних відносин, а також поступове визнання однією з основних функцій держави – турботу про сім'ю, що привело до усвідомлення необхідності реалізації в спадковому праві гарантій та прав осіб, щодо яких держава визнає себе соціально зобов'язаною. Зрештою, у сучасних правопорядках спадкове право постає як складне поєднання індивідуальних та соціальних інтересів, гарантій їх захищеності та стабільності. По суті, однією з найбільш визнаних цивілістикою формул для оцінювання та характеристики спадкового права тієї чи іншої країни є аналіз поєднання індивідуального й соціального в правовому регулюванні спадкових відносин. Відбувається дослідження особливостей конкретної економічної системи, що лежить в основі відповідної моделі цивільно-правового регулювання спадкування, що склалася в конкретному правопорядку. Одним з основних факторів, що впливає на вдосконалення регулювання спадкових відносин у сучасному світі, є те, що сфера спадкування є одним з істотних джерел поповнення державного бюджету. З іншого боку, потенційні спадкодавці з великими статками шукають ті країни, у яких система успадкування сприятлива для переходу права

власності на спадкове майно до спадкоємців, де в цьому разі стягуються найменші податки тощо. Отже, питання спадкування набуває не лише правового, а й економічного характеру.

Різні проблеми правового регулювання спадкових відносин постійно перебувають у сфері уваги дослідників. Спадкове право, як показує досвід різних правопорядків, досить важко піддається реформуванню та змінам, незважаючи на численні спроби. Ідеться насамперед про те, що зміни у сфері спадкового права пов'язані з досить інтенсивними дискусіями про вибір тієї чи іншої моделі пропонованих змін або збереження наявного положення, а також соціальними факторами, що зумовлюють пріоритети тих чи інших інтересів у сфері спадкового права. Так, наприклад, французьке спадкове право після реформи 2007 р. визнало рівноправними спадкоємців дітей спадкодавця, які народилися у зв'язку з подружньою зрадою, проте до цього моменту також дітей спадкодавця не визнавали повноцінними спадкоємцями.

Завдання реформування спадкового права полягала у виробленні правової моделі, що повинна забезпечувати перехід майна, прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців із тим, щоб були додержані інтереси як спадкоємців, так і інших осіб, зокрема кредиторів спадкодавця, забезпечена стабільність цивільного обороту. З огляду на значення спадкового права для суспільства, до його норм та інститутів пред'являються досить високі вимоги. Невипадково ще на початку минулого століття дослідники відзначали, що норми спадкового права служать показником рівня культури.

Отже, на перше місце потрібно поставити проблематику теоретичного характеру. За всього різноманіття юридичної літератури, зокрема різних коментарів до законодавства, у сучасній українській цивілістиці практично відсутні серйозні теоретичні розробки спадкування за законом. Це стосується природи цього виду спадкування, поняття й сутнісних особливостей спадкових правовідносин.

Проблематику спадкових відносин зокрема під час спадкування за законом досліджувало багато українських учених, серед яких потрібно виділити таких як С. Я. Фурса, О. А. Підпригора, М. В. Абрамов, І. А. Діковська, Ю. О. Заїка, О. Є. Кухарєв, О. С. Уразовська, А. М. Ковальчук, І. Я. Федорич, С. Я. Рабовська, З. В. Ромовська, В. Церковна, А. П. Кондратова, М. О. Михайлів. Окремі питання порівняння українського спадкового права з правом інших країн та міжнародного врегулювання спадкового права досліджували О. О. Кармаза, Л. В. Скок, Є. Є. Фурса, М. Руїз, С. Маріно, Е. Крумінс, Ортега-і-Гассет. Утім, комплексні аналітичні дослідження спадкування за законом і в порівняльному контексті на сучасному етапі не проводили. Унаслідок цього відсутнє змістовне теоретичне підґрунтя, необхідне для вдосконалення практики та розроблення всеохоплюючої концепції оформлення спадкових прав під час спадкування за законом, що обумовлює актуальність обраної тематики.

Монографія виконана в межах наукового дослідження спадкового права країн Європи в Інституті перспективних досліджень долини Луари LE STUDIUM (Франція) в період з 22 березня 2022 р по 31 грудня 2023 р. Це дослідження розкриває питання сутності спадкування в країнах Європи. Особливу увагу приділено спадкуванню з іноземним елементом. Акцентовано увагу на процесуальних особливостях установлення прав на спадкування. Узагальнено та систематизовано зарубіжний досвід у сфері оформлення спадкових прав. На підставі здійсненого системного аналізу запропоновано науково та теоретично обґрунтовану концепцію оформлення спадкових прав. Монографія призначена для науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти, працівників юстиції, нотаріату та всіх тих, хто цікавиться проблемами оформлення спадкових прав.

РОЗДІЛ 1

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ: ІСТОРИЧНІ Й ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

1.1. Теоретичні основи дослідження спадкування за законом в Україні

Основним завданням під час дослідження спадкування за законом в Україні та країнах Європи повинен стати аналіз стану наукового розроблення цієї теми.

Що до конкретних вітчизняних та іноземних наукових доробків, присвячених спадкуванню за законом в Україні та країнах Європи, то хотілося б зосередити увагу на основних дослідженнях. С. Я. Фурса у фундаментальній праці «Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд» (2008 р.) стверджувала, що розглядати спадкові правовідносини необхідно в тісній єдності норм матеріальних і процесуальних галузей права. Водночас за впливом на спадкові правовідносини на перший план ставлять норми Конституції України, матеріального права, а потім – норми нотаріального процесу. Тому ця модель сприйняття спадкових правовідносин в Україні є центральною, але на шляху України до ЄС варто брати до уваги те, що чим тіснішими будуть відносини з країнами ЄС, тим усе більше потрібно буде розв'язувати відносини з іноземним елементом. Регулювання спадкових відносин з іноземним елементом здійснюють двома способами: застосування колізійної норми та норми національного матеріального права, до якої вона відіслана¹.

Зокрема сьогодні порушують питання щодо рекодифікації цивільного

---

¹ Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практич. посіб. / С. Я. Фурса та ін.; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я.: КНТ. 2007. С. 3, 504.

законодавства й навколо нього вже виникли певні дискусії^{2, 3, 4, 5} тощо. Очевидно, що цей процес повинен стосуватися й недоліків у регламентації норм спадкового права.

Але ж ЦК вступив у дію лише у 2004 році, його проєкт було створено найавторитетнішими на той час українськими вченими, а це свідчить про те, що концепції завжди знаходяться в русі та створюються наступні моделі вдосконалення законодавства.

Тому уявляється, що найбільш важливим елементом будь-якої науки а, відповідно, основним її предметом є теорії, концепції, пропозиції провідних учених, які можуть стати домінуючими, якщо вони: по-перше, об'єктивно правильні; по-друге, якщо на них вчасно не відреагують інші вчені, то вони можуть бути сприйняті як правильні, а також через деякий час вони можуть бути відображені в законодавстві. До предмета дослідження входять також пропозиції щодо вдосконалення законодавства, норми законопроєктів та судова практика.

У цій позиції автор ні в якій мірі не має на увазі лише концепцію рекодифікації цивільного законодавства, оскільки вона має право на життя й, на наш погляд, лише після публічного обговорення може впроваджуватися в законодавство, але з урахуванням усіх об'єктивно позитивних пропозицій. Так, у автора є аргументи на користь рекодифікації та проти неї. Наприклад, швидка зміна законодавства – це негативне явище, що знецінює його, зокрема, породжує нігілізм тощо. Так, у розвинених країнах Європи існують кодекси, що діють століттями без кардинальних змін. Водночас у нормах ЦК за час його існування помічено значну кількість недоліків, які потрібно усувати тощо. Тому зіставлення позитивних і

---

² Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. С. 108.

³ Менджул М. Порівняльне сімейне право : навч. посібник. Ужгород. РІК-У 2021. С. 115.

⁴ Харитонов Є. О. Рекодифікація цивільного законодавства і регулювання сімейних відносин в Україні. Є. О. Харитонов // Шерешевські читання: проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) / МОН України, НУ «ОЮА» ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2021. С. 263.

⁵ Фурса С., Фурса Є., Дика А. О. Спир про право у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : монографія. Київ : Алерта, 2021. С. 209.

негативних гіпотез повинне привести до остаточних висновків.

Важливо зазначити, що проблема отримання спадщини з іноземним елементом становить важливу частину будь-якого сучасного цивілізованого й розвиненого суспільства, а напередодні вступу України до ЄС, великої кількості евакуйованих з України – це питання можна визнати найактуальнішим. У світових системах спадкового права насамперед реалізується право приватної власності через урегульовану можливість визначати правову долю майна та майнових прав на випадок смерті й ця обставина об'єднує Україну з іншими розвиненими країнами. Водночас у ході історичного розвитку, ускладнення економічної системи суспільного життя, поступове визнання за одну з основних функцій держави (забезпечення захисту сім'ї) привело до усвідомлення необхідності реалізації в спадковому праві гарантій і прав осіб, щодо яких держава визнає себе соціально зобов'язаною. У результаті в сучасних правових системах спадкове право, урегульоване за допомогою правових норм та індивідуальних (соціальних) інтересів, є гарантією захищеності та стабільності суспільства. По суті, однією з широко визнаних цивілістикою формул для оцінювання й характеристики спадкового права в тій чи іншій країні, є аналіз вдалого поєднання індивідуального та соціального звичаю в правовому врегулюванні спадкових відносин.

Аналіз стану наукових досліджень, присвячених вивченню порядку спадкування за законом в Україні та країнах Європи, відіграє дуалістичне значення, оскільки, по-перше, створює можливість для з'ясування найвагоміших наукових праць, що стали теоретичним підґрунтям предмета дослідження, по-друге, стає базисом для виокремлення проблемних аспектів спадкування з іноземним елементом, що залишилися поза межами дослідження попередників.

Розглядаючи стан дослідження проблеми, необхідно зазначити, що питання щодо спадкування за законом було відображено в працях римських юристів, філософів, науковців. Римські юристи розробили й законодавчо оформили основні

положення спадкового права, що до теперішнього часу не втратили своєї актуальності⁶. Зокрема О. Підопригора зазначає, що саме «римське цивільне право стало основою сучасної цивілістики всього світу – в одних правових системах більшою мірою, в інших – меншою»⁷. Така позиція, на наш погляд, є правильною, але з певними застереженнями, оскільки багато країн на сході не знали про існування в Римській імперії розвиненої правової системи, а орієнтувалися на власні джерела права. Зокрема, Л. Я. Коритко приводить такі аргументи: «Джерелами староіндійського права були звичаї, закони Ману, Дхамашастра, Архашастра, нарада, веди; давньокитайського – звичаї, Книга законів Царства Вей, розпорядження імператорів. Основними рисами права країн Стародавнього Сходу були кастово-становий характер, дискретичність, традиційність, консерватизм, казуїстичність, незавершеність, формалізм»⁸. Якщо сприймати рабовласництво як спільну рису для перелічених країн, то вони в цьому були схожі, але традиції та звичаї навіть у той час, були різними. Сьогодні більшість країн Європи має власні системи впорядкування спадкових відносин, хоча й витoki правового регулювання багато в чому запозичені з римського права.

Вивчаючи Інституції Гая, зазначимо, що значно було розширено коло спадкоємців, у якій крім підвладних членів сім'ї (агнатів), були включені також емансиповані діти померлого, когнати аж до шостого ступеня споріднення. Ослаблення значення агнатського споріднення й визнання в спадковому праві когнатського споріднення, що ґрунтувалося на кровному зв'язку, було поступово закріплено в імператорському законодавстві⁹. Тобто й римське законодавство розвивалося та демократизувалося.

---

⁶ Абрамов М. В. Щодо підстав усунення від спадкування в римському праві. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 17. С. 219.

⁷ Підопригора О. А. Римське приватне право. Київ : Вентурі, 1997. С. 8.

⁸ Коритко Л. Я. Основні риси права Стародавніх Індії та Китаю. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 28 / голов. ред. Ю. В. Цуркан–Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 61.

⁹ Гай. Інституції. Книга 1. URL: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000> (дата звернення: 07.06.2022).

Вивчаючи римські та візантійські правові положення та їх значення в процесі становлення правових систем що існували на території сучасної України, дослідники зупинялися переважно на систематизації Юстиніана й залишали поза увагою візантійське законодавство більш пізнього часу Еклогу, Прохірон, Василіки, хоча саме ці збірки вплинули на цивільно-правові інститути, а саме – спадкове право більшості держав Східної Європи. Виявлено вплив положень Еклоги на сучасне спадкове право України в частині майнових прав чоловіка та жінки після смерті одного з них, а також на виділенні обов’язкової частки спадщини особам, інтереси яких повинні були бути порушені в заповіті¹⁰. Отже й ці аргументи доводять, що римське право – це лише одне з джерел, що вплинуло на правову систему України.

Головна ідея спадкування, яка є основним його принципом і донині, утворилася ще за часів створення патріархальних родин. Розмірковуючи з позицій примітивної правосвідомості, можна сказати, що зі смертю людини випадає суб’єкт прав і внаслідок цього майно, що належить покійному, стає безхазяйним, вимоги втрачають свого кредитора, а борги – свого боржника¹¹. Причому, відгуки цього примітивного уявлення можна знайти навіть у римському праві пізнього періоду, коли були передбачені випадки захоплення речей померлого будь-ким.

Розвиток суспільства зумовив виникнення значної кількості теорій спадкового права. Так, Гроцій стверджував, що спадкування повинно відповідати законам природи¹². У праці «Про дух законів» Монтеस्क’є на противагу стверджував, що природне право не застосовне до спадкових законів, що норми спадкового права встановлює суспільство відповідно до політичних і цивільних законів держави. Як слушно зазначив О. Г. Козинець, Ш. Монтеस्क’є «виділяє державу як історично необхідну умову, що визначається об’єктивними факторами суспільного розвитку,

---

¹⁰ Достдар Р. М. Рецепція принципів Візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. С. 2.

¹¹ Поліщук М. Г. Порівняльна характеристика спадкового права давнього Риму та спадкового права сучасного цивільного права України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 6. С. 74.

¹² Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 200. Юридичні науки. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12559/Zaiets_Idei_pryrodnoho_prava.pdf (дата звернення: 30.06.2022).

а не як довільно сформовану організацію. З одного боку, він розглядав світ соціальних явищ як частину природи, а з іншого – виділяв їх істотну відмінність і вказував на складнішу організацію соціального світу. Основою державної влади він вважав загальний дух нації або історично даного суспільства, який і визначає розвиток або занепад держави»¹³. Не вступаючи в заочну предметну дискусію, зауважимо, що дух нації ми відчуваємо сьогодні, коли війна могла знищити нашу державу та істотно вплинути на вектори розвитку нашого суспільства. Тому в сприйнятті держави в правовому вимірі домінує досконалість законодавства, додержання владою та громадянами його норм тощо, але варто відрізнити ідеалістичні погляди й реальність. Так, говорячи про досконалість римського права та його вплив на українське право, варто брати до уваги, що в той час частина людей була рабами, до речі, як і в Індії, так і в Китаї, отже домінувало право сили, що було оформлене у «витончені матерії» права. Тому в цьому контексті варто аналізувати й періоди розвитку спадкового права в Україні, яка тривалий час знаходилася під впливом іноземних правових систем.

Становлення й розвиток українського спадкового права можна розподілити на такі основні види, які активно досліджували вчені-цивілісти з усього світу: звичаєве право давніх слов'ян¹⁴; вплив римського права¹⁵; класичні джерела права Київської Русі¹⁶; право Великого князівства Литовського і Речі Посполитої¹⁷; період Відродження української державності (1917–1920 рр.)¹⁸; право Української

---

¹³ Козинець О. Г., Приходько В. О. Держава та право в учанні Ш. Л. Монтеск'є. Вчені записки. 2019. С. 26.

¹⁴ Monnickendam, Y., 2019. Biblical Law in Greco-Roman Attire: The Case of Levirate Marriage in Late Antique Christian Legal Traditions. *Journal of Law and Religion*, no. 34(2), p. 136. URL: 10.1017/jlr.2018.40.

¹⁵ Huseinspahic, A. Oruc, E., 2020. The concept and characteristics of inheritance in roman law. *Historijski Pogledi*. №. 3, p. 303. URL: 10.52259/historijskipogledi.2020.3.3.303.

¹⁶ Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y.Y., Klenina K., 2021. The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the Ukrainian people. La influencia de las tradiciones históricas en la formación de la conciencia legal del pueblo ucraniano] *Revista Notas Historicas y Geograficas*, no (26), p. 150.

¹⁷ Šmigelskyte-Stukiene R., 2017. The modernization of the court system in the grand duchy of Lithuania: Changes to the organization of the local district courts and regulation of Judges' duties in 1764–1793 *Lithuanian Historical Studies*. no. 21, p. 33. URL: 10.30965/25386565-02101002.

¹⁸ Середницька І. А. Історико-правовий аспект розвитку спадкового права в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 1. С. 118.

Радянської Соціалістичної Республіки (1917–1991 рр.)¹⁹; сучасне спадкове право України²⁰.

Відзначимо, що в радянський період нашої держави можна було б розмежувати декілька етапів, оскільки з раннім домінуванням комуністичних ідей спадкування взагалі відкидати як непотрібне й таке, що породжує нерівність, але з часом усе ж таки комуністичні ідеологи зрозуміли, що втрата права на спадкування є причиною відсутності мотивації до праці. Тому питання про об'єктивну необхідність спадкування поступово знайшло прихильників і в тій чи іншій мірі спадкове право як підгалузь цивільного права почало відроджуватися і певною мірою розвиватися. Але великих статків у громадян Української Радянської Соціалістичної Республіки не було, право власності на землю, фабрики, заводи та інші коштовні об'єкти могло належати лише державі, тому спадкування стосувалося лише рухомих речей та малоцінних об'єктів, що не сприяло розвитку спадкового права.

Після проголошення незалежності в нашій державі стрімко розвивається вся правова система, але спочатку використовували пострадянське законодавство, а також швидко приймали нові нормативні акти. Тому з учених створювали робочі групи з розроблення законопроектів, як було з розробленням проектів ЦК, СК та інших законів, або вчені після ухвалення нормативних актів брали участь у їх коментуванні.

Але тепер варто звернути увагу на ті галузі права й той стан, у якому вони на сьогодні знаходяться. Так, спадковому праву України приділено значну увагу вчених.

Дослідник Ю. О. Заїка в монографії «Спадкове право в Україні: становлення

---

¹⁹ Половинкіна Р. Ю. Перша кодифікація положень спадкового права за цивільним кодексом УРСР 1922 року: історико-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 495.

²⁰ Діковська І. А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС. Київ : Алерта, 2020. С. 89.

та розвиток» (2007 р.), стверджує, що необхідно виокремити декілька інститутів, зокрема інститут спадкування за законом, за заповітом тощо. Проблеми спадкового права можуть бути вирішені правовою наукою в тісному взаємозв'язку з практикою²¹. Дослідник О. Є. Кухарев присвятив свої роботи «Спадкове право України» (2011 р., 2020 р.) науково-практичному аналізу спадкового законодавства та судової практики. Особливу увагу приділив інституту виконання заповіту та спадковому договору. Уміщуються рекомендації, що стосуються охорони спадкового майна, укладення та змісту договору управління спадщиною^{22, 23}.

Наведений перелік робіт може бути значно розширений також за рахунок робіт інших авторів як загального спрямування^{24, 25, 26} так і вузькопрофільного, що зокрема стосуються спадкування за законом²⁷. Так, С. Я. Рабовська у своєму дослідженні «Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства» (2007 р.) виявила причини, що призводять до порушення прав громадян і юридичних осіб та необхідності звернення до цивільного судочинства за врегулюванням спорів, що виникають зі спадкових правовідносин²⁸. Необхідна для ознайомлення дисертація А. С. Уразовської «Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України» (2018 р.), де зазначено, що на практиці в осіб, які спадкують право на земельну ділянку, виникає багато проблем щодо прийняття та оформлення спадкового майна. Установлено, що в цьому разі процес оформлення спадщини на земельну ділянку уповільнюється необхідністю організації дій щодо внесення земельної ділянки до бази Державного земельного кадастру та одержання

---

²¹ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення та розвиток : монографія. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2007. С. 156.

²² Кухарев О. Є. Спадкове право України. Київ : Алерта, 2011. С. 7.

²³ Кухарев О. Є. Спадкове право України. Київ : Алерта, 2020. С. 18.

²⁴ Рабовська С. Українське цивільне право. Спадкове право. Київ, Дакор. 2013. С. 200.

²⁵ Спадкове право : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакар О. В. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ. 2017. С. 164.

²⁶ Спадкове право в Україні : навч. посібник / за заг. ред. проф. Р. Б. Шишки / Р. Б. Шишка, І. М. Сопілко, В. П. Козирева. Київ : Видавництво Ліра-Київ, 2016. С. 208.

²⁷ Федорич І. Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. С. 45.

²⁸ Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : дис. ... канд. юрид. наук. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. С. 2.

відповіді з кадастру²⁹.

У дисертації А. М. Ковальчук «Право на обов'язкову частку в спадщині» (2020 р.), доведено необхідність відокремлення права на обов'язкову частку в спадщині як окремого комплексного правового інституту. Право на обов'язкову частку в спадщині запропоновано визначати як права обов'язкового спадкоємця на гарантований законом мінімальний розмір спадщини незалежно від змісту заповіту³⁰. Ця робота не має прямого зв'язку з аналізованою темою через те, що правило про обов'язкову частку можна сприймати як виняток із загального інституту спадкування за заповітом і його застосовують лише за наявності передбачених у статті 1241 ЦК обставин. У зв'язку із цим важко погодитися з тим, що це є інститут, який може бути виділений як окремий і комплексний. До того ж, під час існування права на обов'язкову частку в спадщині важко погодитися з тим, що спадкування здійснюється за заповітом, оскільки воля заповідача стосовно цієї частки суперечить статті 1241 ЦК і вона виділяється спадкоємцям не за заповітом, а по суті – за законом. Тому авторська позиція зводиться до того, що право на обов'язкову частку обумовлена імперативною та спеціальною нормою ЦК, тому цей вид спадкування варто сприймати як дискретний, оскільки частина спадщини була успадкована за заповітом, а інша частина – за правом на обов'язкову частку, визначену законом. Автор конструктивно-критично ставиться до позицій учених, які вважають, що такий вид спадкування можна називати змішаним, оскільки в цьому разі не застосовують правила про спадкування за заповітом та за законом, а встановлено альтернативний і спеціальний спосіб розрахунку обов'язкової частки. Тому ототожнювати спадкування за правом на обов'язкову частку та за законом не можна хоча б тому, що перший підвид спадкування формально не віднесений до

---

²⁹ Уразоська О. С. Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С. 7.

³⁰ Ковальчук А. М. Право на обов'язкову частку у спадщині : дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2020. С. 3.

спадкування за законом, а фактично розрахунок частки в спадщині не має нічого спільного з розрахунком частки під час спадкування за законом. Вважають, що це питання дуже важливе для окреслення предмета дослідження та сутності самого права на спадкування за законом.

Аналізуючи процесуальні норми законодавства в контексті теми, можемо визнати, що нотаріальна наука та її елемент нотаріальний процес останнім часом швидко розвиваються від започаткування³¹ до науково-прикладного й навчального застосування^{32, 33, 34}. У цьому контексті цікавими є й «універсальні» роботи, у яких висвітлено одночасно матеріальні й процесуальні питання, пов'язані зі спадкуванням^{35, 36, 37}.

Учена О. О. Кармаза, досліджуючи процедуру регулювання спадкових правовідносин у межах МПрП у праці «Міжнародне спадкове право» (2007 р.), зазначає, що існує два способи розвитку подій: застосування колізійної норми та норми національного матеріального права, на які вона й посилялася. Стверджує, що на сьогодні, колізійний метод є домінуючим і покликаний розв'язати колізійну проблему, що виникає під час урегулювання спадкових відносин. Усі норми спадкового права, що містяться в МПрП, тісно пов'язані між собою та регулюють однорідні відносини спадкування, тобто поділ спадкового права на окремі інститути є штучним, а регулювання спадкування за законом чи за заповітом не містить принципових розбіжностей у методах правового регулювання³⁸. У

---

³¹ Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи. Київ : Істина 2002. С. 46.

³² Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник. Фурса С. Я. та ін. Київ : Правова єдність, 2012. С. 830.

³³ Нотаріальний процес. Інтерактивний курс і(з практикумом) : підручник / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Т. О. Бордюг, Є. Є. Фурса. Київ : Алерта. 2021. С. 39.

³⁴ Долинська М. С. Нотаріальний процес : підручник. Львів. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2019. С. 398.

³⁵ Спадкове право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 432.

³⁶ Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практич. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса ; ред. С. Я. Фурса. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. С. 256.

³⁷ Фурса Є. І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2004. С. 18.

³⁸ Кармаза О. О. Міжнародне спадкове право. Київ : Видавець Фурса С. Я., 2007. С. 17.

наведених тезах цитованого автора досить багато підстав для дискусії, оскільки разом із раніше наведеною позицією щодо обов'язкової частки в спадщині, можна навести ще багато проблемних питань, що свідчать про доцільність виокремлення відносно самостійних предметів для дослідження. Однорідність спадкових відносин обумовлена тим, що вони всі пов'язані зі спадкуванням, але не можна порівняти спадкування за заповітом та за законом ні щодо виникнення права на спадкування, щодо розподілення спадкових часток, а також у питаннях суб'єктного складу тощо. Достатньо подивитися на судові справи, у яких спадкоємці за законом намагаються визнати заповіт недійсним, щоб одержати право на спадкування, і все стане зрозумілим. Навіть те положення, що існування заповіту анулює можливість спадкування за законом доводить, що різні види спадкування не можна ототожнювати, а в певних ситуаціях потрібно досліджувати самостійно.

Водночас поняття «міжнародне спадкове право» необхідно сприймати як данину тієї галузі, у якій його досліджують, а саме Міжнародне приватне право. Автор вважає, що варто використовувати інший термін для позначення цього інституту, оскільки міжнародного спадкового права не існує, а відповідні правовідносини щодо спадкування з іноземним елементом необхідно позначати як транснаціональні або транскордонні, оскільки будуть застосовані для врегулювання таких відносин дві або більше національних систем права. Подібні терміни вживають у міжнародних актах та іноземних наукових джерелах. Аналогічні позиції вже висловлені стосовно нотаріальних процесів з іноземним елементом³⁹,
40, 41.

На підтвердження останньої тези необхідно проаналізувати також дисертацію Л. В. Скок «Нотаріальний та судовий процес спадкування: Німеччина

---

³⁹ Фурса Є. Є. Підходи до розуміння та передумови формування науки про транснаціональний нотаріальний процес. Інтерактивний курс (з практикумом) : підручник. Київ, Алерта, 2021. С. 136.

⁴⁰ Фурса Є. Є. Транснаціональний нотаріальний процес: становлення нового напрямку науки про нотаріат. *Право України*. 2021. № 1. С. 246.

⁴¹ Фурса Є. Є. Наука про транснаціональний нотаріальний процес: сутність та передумови становлення. *Vishegrad Journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 100.

та Україна» (2016 р.). Тобто в цьому контексті мова йде не про міжнародне спадкування, а про порівняння двох систем права в контексті спадкування. Якщо ж спробувати дати оцінку сучасному стану правових відносин між Україною та Німеччиною, зокрема в питаннях спадкування, то з офіційного сайту Посольства України у Федеративній Республіці Німеччині можна встановити відсутність договору про правову допомогу між нашими країнами⁴², отже, виходить, що міжнародних спадкових відносин не існує? Ні, такі відносини повинні реалізовуватися крізь призму застосування норм двох або більше країн і сприйняття іноземного елемента, а відповідні елементи складаються в транснаціональне спадкове право, коли громадяни двох країн будуть отримувати частину спадщини за законодавством Німеччини, а частину – за законодавством України, коли мова йде про наявність у спадщині нерухомого майна, що знаходиться у двох країнах тощо.

Детальніше це положення можна продемонструвати на іншому прикладі. Так, у дисертаційному дослідженні А. М. Кондратової «Правове регулювання спадкування окремих видів об'єктів спадщини» (2016 р.), приділено увагу спадкуванню підприємств з іноземним елементом. Автором запропоновано встановити обов'язок нотаріуса до вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, яке знаходиться в іншій державі-члені⁴³. Але ж це суперечить принципу незалежності держав, оскільки український нотаріус у праві діяти лише в межах нашої держави, а приватний – у межах його нотаріального округу.

Так, існують дослідження, у яких доведено, що за кордоном вправі представляти інтереси спадкоємців українські консули⁴⁴, а не нотаріуси.

У цьому контексті варто звернути увагу на інший підхід до врегулювання

---

⁴² Скок Л. В. Нотаріальний та судовий процес спадкування: Німеччина та Україна : дис. ... канд. юрид. наук / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. С. 15.

⁴³ Кондратова А. М. Правове регулювання спадкування окремих видів об'єктів спадщини : дис. ... канд. юрид. наук. Київський університет права. Київ, 2016. С. 8.

⁴⁴ Фурса С. С., Скок-Козяр Л. В. Окремі питання спадкування з іноземним елементом: консул, нотаріус, суд. Серія: «Процесуальні науки». Київ : Алєрта, 2017. С. 67.

спадкових відносин. Так, необхідно відзначити монографію І. А. Діковської «Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС» (2020 р.), де зазначено прийняття та введення в дію Спадкового регламенту у ЄС, який акумулював останні досягнення у сфері визначення міжнародної юрисдикції, застосованого права до спадкових справ з іноземним елементом, визнання іноземних рішень щодо цих справ, прийняття автентичних документів, створених за кордоном для оформлення спадкових справ, а також, запровадження Європейського спадкового сертифікату потребує додаткових досліджень правового регулювання міжнародних спадкових відносин, і визначення того, наскільки підходи Спадкового регламенту можуть бути запроваджені до українського законодавства⁴⁵. Тобто контекст цього дослідження ґрунтується на нормах Спадкового регламенту, який неможливо не визнати міжнародним актом і предметом для дослідження в межах міжнародного публічного права.

Цікавим для дослідження є й публікація О. В. Церковної «Особливості регулювання спадкових відносин у міжнародному праві» (2017 р.), де зазначено, що стосовно спадкування за законом колізії виникають під час визначення кола законних спадкоємців і порядку їх закликання до спадкування, відмінностей у правовому регулюванні спадкування рухомого й нерухомого майна, у разі одержання державою відумерлого майна⁴⁶. Вважають за необхідне відзначити й ґрунтовне цивілістичне дослідження М. О. Михайліва «Особливості правового регулювання спадкування в міжнародному приватному праві» (2020 р.), у якому автор пропонує визначати міжнародне спадкування складним за своїм характером і завжди пов'язаним з одним або кількома правопорядками іноземних держав. У зв'язку із цим, важливим є питання дослідження компетентного права, що буде

---

⁴⁵ Діковська І. А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС. Київ : Алерта, 2020. С. 176.

⁴⁶ Церковна О. В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 103.

застосовуване до спадкування з іноземним елементом. Оскільки матеріальну норму застосовують із метою регулювання питань спадкування, то інструментом, за допомогою якого будуть обирати застосовне право, є колізійна норма⁴⁷. Тобто і в цьому дослідженні порушують питання не про міжнародне спадкове право, а про міжнародне приватне право.

Прийняття Спадкового регламенту, викликало появу численних публікацій європейських учених, які коментують та тлумачать його положення відповідно до вітчизняного законодавства.

Заслуговує на увагу публікація М. Руїса «Jurisdiction in the issuance of succession certificates» (2020 р.) щодо юрисдикції видачі свідоцтва про право на спадщину, де зазначено, що в Спадковому регламенті немає конкретного положення, що регулює процедуру видачі національних свідоцтв про спадщину, навіть термін «національні Спадкові сертифікати правонаступництво свідоцтва» ніколи не використовують, а навпаки, він є «внутрішнім документом у державах-членах». Однак цей міжнародний документ передбачає конкретний регламент, що регулює компетенцію видачі Європейського спадкового сертифікату. Ураховуючи «очевидну юридичну лазівку» стосовно національних Спадкових сертифікатів, це повинно бути визначено в межах поняття «правонаступництво в цілому»⁴⁸.

Особливе значення має й праця С. Маріно «Use of standard forms in eu civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession» (2020 р.), у яких досліджено судову практику ЄС, а саме, – нещодавнє рішення Суду Європейського Союзу в справі Бриша. Розглянуто загальні межі – від чинної судової практики ЄС щодо положень Спадкового регламенту до основних процедурних питань,

---

⁴⁷ Михайлів М. О. Особливості правового регулювання спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 4. С. 294.

⁴⁸ Ruiz M. J. C., 2020. Jurisdiction in the issuance of succession certificates: Purpose to the cjeu judgement of 21st june 2018, Vincent Pierre Oberle, C20/17. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, no. 12(1), p. 473. URL: 10.20318/cdt.2020.5199.

проаналізовано справу та обговорено міркування СЄС⁴⁹. Т. Крумінш підтримує погляд С. Маріно, розглядаючи, судову практику ЄС. Зазначає, що Положення Європейський Спадковий Сертифікат набрало обертів і в Латвії та призвело до судової справи про нібито неправомірне прийняття юрисдикції, визначення чинного законодавства та видачу, а також наслідки призупинення та відкликання Європейського Спадкового Сертифікату. Розглянуто застережливий приклад відносної невизначеності, що стосується використання «звичайного місця проживання» як основного фактора для встановлення юрисдикції та визначення чинного законодавства відповідно до Регламенту про правонаступництво ЄС⁵⁰. Потрібно визнати це питання проблемним і для України, оскільки визначення поняття «звичайне місце проживання» потребує адекватного адаптування та імплементації в українське цивільне законодавство, оскільки вступ до ЄС означатиме поширення європейських регламентів і на спадкування в Україні.

Праця Д. Маріно «The «digital inheritance» (2018 р.) присвячена розгляду регулювання цифрового вмісту заповіту. У ній досліджено нормативно-правову базу європейського та національного законодавства. Загальний регламент захисту даних від 2016 року (GDPR) не поширюється на персональні дані померлих, тому державам-членам належить передбачити правила щодо оброблення особистих даних померлого. Незважаючи на відсутність європейських указівок на конкретне питання, GDPR заохочує національні законодавчі органи прийняти конкретні заходи щодо захисту даних померлих осіб⁵¹.

Іспанська науковиця Медіна Ортега в публікації «The case law of the european court of justice on the European regulation on succession and wills» (2018 р.), у своїх напрацюваннях зосередила увагу на ухвалах Європейського Союзу, зазначила, що

---

⁴⁹ Marino S., 2020. Use of standard forms in eu civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, no. 12(1), p. 627. URL: 10.20318/cdt.2020.5209.

⁵⁰ Krūmiņš T. 2019. Application of the EU Succession Regulation in practice: The case of Latvia and beyond. *Journal of Private International Law*, no. 15 (2), p. 365. URL: 10.1080/17441048.2019.1645978.

⁵¹ Marino G., 2018. The «digital inheritance». *Osservatorio del Diritto Civile e Commerciale*, № 7(1), p. 167. URL: 10.4478/90680.

впродовж 2017 року Європейський суд ухвалив три попередні ухвали, що стосуються виконання Європейського регламенту щодо спадкування та заповітів. Очікується, що найближчим часом буде прийнято четверте рішення. Хоча наявна судова практика все ще мізерна й неможливо передбачити майбутній розвиток подій, особливі правила щодо спадкування та заповіти, зазначає, розвиваються незалежно від більш загальних правил, таких як Брюссельський Регламент⁵².

У своєму дослідженні «Attempts to harmonize the inheritance law in Europe: Past, present, and future» (2018 р.) М. Залускі зосередив увагу на спробах гармонізації спадкового законодавства в Європі. Збільшення міграції населення та володіння іноземною власністю, а також транснаціональний бізнес є особливостями сучасного європейського суспільства. На жаль, у разі смерті та подальшого транскордонного провадження в справах про спадщину ситуація дуже ускладнюється через застосування різних законів про спадщину. Дійсно, індивідуалізовані правові системи кожної держави-члена Європейського Союзу мають різні правила щодо основних питань спадкування, зокрема заставу, свободу розпорядження активами в разі смерті та захист родичів померлого. Відсутність однорідності, або навіть сумісності є вражаючою практичною проблемою. Тому існує потреба гармонізувати правила спадкування в окремих державах-членах, а встановлення загального європейського законодавства про спадщину є необхідним рішенням, однак ця дискусія навіть не розпочалася. Тим не менше, Регламент ЄС № 650/2012 стосується спадкування, питань чинного законодавства щодо транскордонного спадкування, юрисдикції та встановлює Європейський спадковий сертифікат, що документує права на спадщину в усіх країнах ЄС⁵³. Авторська позиція зводиться до того, що уніфікація норм спадкового права країн ЄС ускладнена або неможлива,

---

⁵² Medina Ortega. 2018. The case law of the european court of justice on the European regulation on succession and wills. *Anuario Espanol de Derecho Internacional Privado*. № 18, p. 540. URL: 10.19194/aedipr.18.19.

⁵³ Zalucki M., 2018. Attempts to harmonize the inheritance law in Europe: Past, present, and future *Iowa Law Review*. *Iowa Law Review*. №. 103(5), p. 2317.

оскільки в спадковому праві закладено традиції народів, національна ментальність, а також довіра до законодавства, яке віками не змінювалося в таких країнах як Франція, Німеччина та інших. Кожна країна буде вважати свої норми спадкового права взірцевими, отже поступки в цьому разі ускладнені.

Заслуговує на увагу робота колективу авторів, які є членами експертної групи, що сформулювала проект пропозиції Комісії з шести європейських країн та розробили коментар до Регламенту ЄС щодо спадкування, де обговорюються всі ключові моменти нового Регламенту ЄС по 650/2012 від 4 липня 2012 року щодо транскордонних маєтків, з особливою увагою до таких питань: закону, застосовного до правонаступництва, закону держави, у якій померлий мав місце свого звичайного проживання на момент смерті, що також має значення для юрисдикції щодо спірних питань спадкоємства, обрання чинного законодавства, визнання та виконання, автентичних документів, Європейського свідоцтва про спадкування⁵⁴. Автор вважає, що коментар до Регламенту ЄС щодо спадкування, де обговорюються всі ключові моменти нового Регламенту ЄС по 650/2012 від 4 липня 2012 року щодо транскордонних маєтків обов'язково повинен бути перекладений на українську мову й доступ до нього повинен бути вільний і забезпечений всім фахівцям, зокрема нотаріусам, консулам та іншим зацікавленим особам.

Фундаментальне дослідження Європейського свідоцтва про спадкування відбулося завдяки напрацюванням С. Хертеля «European Certificate of Succession-content, issue and effects» (2014 р.). Однією з найважливіших особливостей Регламенту про спадкування є створення Європейського свідоцтва про спадкування. Свідоцтво видають суди або інші органи держави-члена, у якій померлий мав останнє місце проживання. Свідоцтво повинно слугувати доказом

---

⁵⁴ U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, F. Odersky, B. Reinhartz, 2015. EU Regulation on Succession and Wills: Commentary, p. 108.

статусу спадкоємця, спадкодавця чи адміністратора майна в усіх державах-членах. Добросовісність у змісті Сертифіката захищена. Лише для реєстрації в національній земельній книзі (або для інших зареєстрованих активів) національні правила реєстрації або земельного законодавства можуть вимагати додаткові документи (або договори), крім Європейського свідоцтва про спадкування. Європейське свідоцтво про спадкування не скасовує національних сертифікатів; їх усе ще можна паралельно використовувати⁵⁵. Отже, готовність України до вступу до ЄС повинна визначатися не лише формальним договором про вступ, а й підготовкою українських фахівців до поширення на територію України європейських регламентів, а також їх здатністю вчиняти нотаріальні та дії відповідно до європейської практики, зокрема, заповнювати й видавати свідоцтва про право на спадщину за формою та змістом Європейського свідоцтва про спадкування.

На жаль, у межах нашого дослідження неможливо охопити весь значний обсяг праць, присвячених проблемі спадкування за законом в Україні та країнах Європи. Наявна маса монографій, дисертаційних досліджень і наукових публікацій авторка намагалася розкласти за предметом дослідження, але обсяги роботи не дозволяють більш ґрунтовно проаналізувати всі роботи, які справили враження й заслуговують на увагу. До того ж, роботи обирали за темою дослідження, тому важко погодитися, що сьогодні реально аналізувати все спадкове право, а не спадкування за законом. Потік інформації, присвяченої спадкуванню, зокрема спадкуванню за законом, невпинно зростає, тому ця концепція потребує детального, об'єктивного, комплексного й системного дослідження з метою забезпечення ефективності регулювання процесу спадкування за законом.

---

⁵⁵ С. Hertel, 2014. European Certificate of Succession-content, issue and effects. *ERA Forum*, № 15(3), p. 393.

1.2. Традиції українського народу в питаннях спадкування та вплив на них римського права

Питання історичного розвитку українського права за сучасних умов розбудови української держави не може залишатися поза увагою науковців. Значний інтерес становлять спадкове право, що зазнало значних змін в історії українського законодавства. З огляду на це значущим є здійснення історико-правових досліджень щодо формування інституту спадкового права на українських землях упродовж історичного розвитку. Сьогодні цивільне законодавство в цілому, а також спадкове потребують нового регулювання у зв'язку з низкою змін що відбулися в суспільному розвитку.

Загалом спадкове право України, а також усіх країн романо-германської правової сім'ї, своїм існуванням здебільшого зобов'язане римському праву, що вперше сформулювало й послідовно утвердило думку про універсальний характер спадкового правонаступництва⁵⁶. Ця основна ідея вперше була закріплена в актах Римської імперії, але й до цього часу підтримується деякими фахівцями, однак щодо неї існують істотні дискусії й донині.

Так, Є. О. Кухаревим було проведено кропітку роботу з узагальнення позицій провідних українських учених, тому не будемо аналізувати оприлюднені ним аргументи, а надамо його висновок та власні зауваження. Так, він вважає: «Цілісність конструкції універсального спадкового правонаступництва забезпечується сукупністю таких чинників: 1) спадщина переходить до спадкоємців як єдине ціле; 2) безпосередність, яка виявляється в тому, що спадкоємець одержує спадщину безпосередньо від спадкодавця без попередньої передачі її третім особам; 3) одномоментність переходу спадщини до спадкоємців із часу її відкриття

---

⁵⁶ Aldunate B. S., 1905. El estudio del Derecho Romano y reforma de su programa. *Anales de la Facultad de Derecho*, no. III, p. 93. URL: http://web.uchile.cl/vignette/analesderecho/CD_A/an_der_completa/0,1363,SCID%253D998%2526ISID%253D18,00.html (дата звернення: 12.07.2022).

незалежно від часу прийняття та державної реєстрації; 4) права та обов'язки, що належали спадкодавцеві, переходять до спадкоємців у незмінному вигляді в тому складі, обсязі та вартісному виразі, що й існували на час відкриття спадщини; 5) безумовність і беззастережність актів прийняття спадщини та відмови від її прийняття»⁵⁷.

Автор не погоджується з першим пунктом висновку, оскільки спадщина не завжди й не в повному обсязі переходить до спадкоємців, коли існують кредитори та відказоодержувачі тощо. Крім того, у разі вжиття заходів до охорони спадкового майна спочатку спадщина переходить в управління нотаріуса або до іншої уповноваженої на вчинення нотаріальних дій особи чи до виконавця заповіту й лише потім передається спадкоємцям. Більше того, якщо все було так просто, як зазначено в першому пункті, то не існувало б питань пов'язаних із пропуском строку для прийняття спадщини, визнання пропущеного строку таким, що пропущений із поважних причин, визнання спадкоємців недостойними, тлумачення змісту заповіту спадкоємцями, що може й не співпадати з волею заповідача тощо. Важко говорити так само й про безпосередність, коли спадкоємці не знають і не володіють майном, що належить до спадкового. Отже, його необхідно розшукувати вживати заходів до його охорони. До речі, частина спадкового майна може зникнути до її виявлення, а отже не відбудеться переходу прав від спадкодавця до спадкоємців тощо, що так само суперечить незмінності прав та обов'язків (п. 4). Важко брати до уваги й одномоментність переходу спадщини до спадкоємців із часу її відкриття, оскільки шість місяців надається законом для прийняття спадщини, а в разі виникнення спору в судах, такий час буде ще більшим. Якщо враховувати положення статті 1280 ЦК, то навіть у разі отримання свідоцтва про право на спадщину та відповідної державної реєстрації розмір спадкової частки й

---

⁵⁷ Кухарев Є. О. Догматична конструкція універсального правонаступництва у сфері спадкового права. *Вісник ХНУВС–Bulletin of KhNUA*. 2020. № 3(90). С. 44.

належність конкретного майна спадкоємцю може бути переглянутий судом. Стосовно безумовності та беззастережності актів прийняття спадщини й відмови від неї, то й ця гіпотеза неоднозначна. Так, спадкоємець має право відмовитися від спадкування за заповітом, але залишити за собою право на спадкування за законом, що суперечить волі заповідача. Крім того, за пунктом 6 статті 1269 ЦК особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її впродовж строку, встановленого для прийняття спадщини тощо.

У єдиному можна погодитися з Є. О. Кухаревим, що такий підхід є догматичним, тому, на наш погляд, не потрібно принцип універсального спадкового правонаступництва закріплювати в ЦК, оскільки він значно спрощує складні матеріально-процесуальні спадкові відносини, зокрема, під час спадкування за законом, а також дещо не відповідає чинному законодавству. Тому введення такого принципу, на наш погляд, викривлятиме положення сучасного законодавства. Водночас можна визнати, що концепції римського права до сих пір здійснюють вплив на українських учених, зокрема в питанні універсального спадкового правонаступництва, хоча це прояв догматичного сприйняття права, а не його багатоаспектності.

Повертаючись до аналізу історичних передумов і впливу римського права на спадкове право України, необхідно відзначити, що істотного розвитку римське спадкове право зазнало з прийняттям преторських едиктів та практики їх застосування⁵⁸. Це були майже одні з перших відомих людству державних актів, що врегулювали відносини спадкування, і на законодавчому рівні закріпили склад спадщини, суб'єктів спадкування, поняття кровного (когнітивного) споріднення, за яким і визнали спадкоємців, порядок позбавлення статусу спадкоємця (наприклад, у разі якщо дочка померлого виходила заміж і змінювала місце постійного

---

⁵⁸ Babusiaur U., 2018. Roman law of inheritance in the Gnomon of the Idios Logos. *Journal of the Savigny Foundation for Legal History. Romance Department*, no. 135(1), p. 108. URL: <https://docplayer.org/194542533-Roemischeserbrecht-im-gnomon-des-idios-logos.html> (дата звернення: 13.07.2022).

проживання, її ім'я виключали зі складу спадкоємців, але при цьому вона могла фактично володіти спадковим майном у разі відсутності інших спадкоємців тощо), а також можливість спадкодавця укласти заповіт⁵⁹. І на той час такі положення потрібно визнати демократизацією суспільних відносин і його впорядкуванням.

За правилами спадкового права майно померлих осіб переходило до спадкоємців або загалом, або окремими складовими частинами. Існувало так зване універсальне чи загальне спадкування, і так звана виняткова правонаступність на спадщину частини майна спадкодавця.

По суті, спадкові правові відносини (універсальна та сингулярна правонаступність) передбачали існування кількох важливих спадкових правових елементів. Перший елемент, пов'язаний із точним установленням осіб, які можуть бути спадкодавцями, другий і третій елементи включали наявність спадковості в особи, яка могла бути спадкоємцем. Четвертий елемент пов'язаний із точною стандартизацією спадкової лінії, тобто спосіб визначення спадщини⁶⁰. Такий підхід необхідно визнати важливим і для українських традицій, хоча поняття «точна стандартизація спадкової лінії» важко визнати адекватним стосовно стародавніх відносин.

Ряд термінів із римського приватного права були рецепційовані майже всіма правовими системами світу й не зазнали кардинальних змін у процесі історичного становлення права⁶¹.

Якщо говорити про порядок оформлення спадщини в римлян, то був період дійсності старого цивільного права, що ґрунтувалося на агнатичних відносинах щодо батьківської влади, потім все більше і більше проникає, а згодом повністю

---

⁵⁹ Baynes N. H., 1926. Alexandria and Constantinople: a study in ecclesiastical diplomacy. *The Journal of Egyptian Archaeology*, № 12 (3–4), p. 147. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/030751332601200129> (дата звернення: 14.07.2022).

⁶⁰ Huseinspahić A., Oruč E. 2020. The concept and characteristics of inheritance in roman law. Pojam i obilježja nasljeđivanja u rimskom pravu. *Historijski Pogledi*. 3(3), p. 306. URL: 10.52259/historijskipogledi.2020.3.3.303.

⁶¹ Гончарова А. В. Спадкування за законом: історичні передумови сучасного стану. *Правові горизонти*. Вересень 2018. № 8. С. 29.

переважає кровне споріднення, когнатичне⁶². Спадкоємцем могла бути фізична особа лише за життя⁶³. Необхідно відзначити, що кровне споріднення і в сучасному спадковому праві України відіграє важливу роль, але не вирішальну, оскільки усиновлені діти, дружина та чоловік здебільшого не мають кровного споріднення зі спадкодавцем.

Але для сприйняття традицій українського народу варто досліджувати й традиції, зафіксовані в пам'ятці політико-правової культури України «Права, за якими судиться малоросійський народ 1743»⁶⁴. Саме ця пам'ятка політико-правової культури України доводить існування українських традицій і ментальності українського народу на той час, а її вплив на історію становлення спадкового права в Україні прокоментовано в окремих роботах⁶⁵. Дійсно, у той час існували певні обмеження прав людей і вони визнавалися як природні, оскільки за артикулом 15 глави 27 Прав, за якими судиться малоросійський народ, невольні й кріпосні люди як самі, так і їхні діти ні в чому без волі господаря свого не були вільні. Але на той час такі правила існували не лише в Україні, а й в інших країнах. Отже, українські традиції не могли істотно відрізнятись від інших країн. Більше того, на той час Україна була під владою російської імперії, отже панівні класи того часу диктували загальні правила сприйняття такого статусу як кріпосний. Зокрема, видатний український поет Т. Г. Шевченко з дитинства перебував у такому статусі, тому говорити про певний статус жінок у тих суспільних відносин складно без емоційного навантаження.

Як зазначає хорватський дослідник Хелд Хенрік, після заміжжя, правове

---

⁶² Barretto R. Z. 2018. Natural, positive, Roman and universal? An investigation on Thomas Aquinas' ius gentium. Natural, positivo, romano e universal? Investigaçao sobre o direito das gentes em Tomás de Aquino. *Brazilian Journal of International Law*. 15(3), p. 68. URL: 10.5102/rdi.v15i3.5718.

⁶³ Watkin T. G. 2017. An historical introduction to modern civil law (Book). *An Historical Introduction to Modern Civil Law*. p. 46. URL: 10.4324/9781315262727.

⁶⁴ Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. Київ, 1997. С. 378.

⁶⁵ Наследование в Украине: историко-правовой анализ. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы. Том 3. Харьков «Право». 2011. С. 120.

становище жінки змінювалося, вона становилася агнаткою свого чоловіка⁶⁶. У новій сім'ї жінка мала правовий статус, рівний статусу інших жінок, і все майно належало їй у цьому шлюбі⁶⁷. Основним і єдиним правом, що одержувала жінка, вступаючи в цей вид шлюбу, було право спадщини⁶⁸. Тобто, дружини були зрівняні в правах спадкування з іншими жінками родини. У шлюбі, який був типовим для класичної та посткласичної Римської держави, зумовлено перетворенням родини на спільноту споживачів і завдяки економічній та соціальній незалежності жінки не вступали в агнатство з агнатами свого чоловіка, вона фактично залишалася агнатом у своїй колишній родині⁶⁹. Отже, сам факт укладення цього шлюбу не впливав ні на правоздатність, ні на бізнес-дієздатність жінки, але цей шлюб мав інші наслідки: а саме, чоловік і дружина були рівними, тобто взаємні зобов'язання поважати та допомагати, а також утримуватися від будь-яких дій, які б поставили під сумнів існування подружнього союзу. Через це вони не мали права судитися один з одним як подружжя, ані свідчити один проти одного⁷⁰. Жінці був наданий соціальний статус і місце проживання в чоловіка, а також право вимагати від нього утримання. Чоловік міг вимагати, щоб жінка жила в його родині. Крім того, чоловік мав право розпоряджатися приданим майном дружини, а щодо іншого майна дружини чоловік взагалі не мав прав⁷¹. Була схожа ситуація і з подарунками між подружжям⁷². Таке соціально-правове становище жінки в шлюбі було порушено запереченням її спадкових прав у родині чоловіка, що призвело навіть до заперечення прав

---

⁶⁶ Held H.-R. 2015. The concept of patrimony in Roman law. *Konzept imovine u rimskom pravu. Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu.* 65(3–4), p. 555.

⁶⁷ Kontani Y. 2018. Castration under Roman law a study of the codifications during the reign of Justinian I (527–565). *Ancient Society.* 48, p. 305. URL: 10.2143/AS.48.0.3285205.

⁶⁸ Kacprzak A., Nowak M. 2018. Foundlings in the Greco-Roman world: Status and the (im) possibility of adoption. *Legal History Review.* 86(1-2), p. 13. URL: 10.1163/15718190-08612P05.

⁶⁹ Hohkamp M. 2017. Full sisters and sisters-in-law in early modern noble society from the fifteenth to the nineteenth century. *Homme (Germany).* 28(2), p. 16. URL: 10.14220/lhom.2017.28.2.15.

⁷⁰ Kambič M. 2010. The hereditary status of daughters according to the communal statutes of Piran - Reception or continuity of Roman law. *Acta Histriae.* 18 (4), p. 788. URL: 10.14220/lhom.2017.28.2.15.

⁷¹ Sperling J. 2007. Dowry or inheritance? Kinship, property, and women's agency in Lisbon, Venice, and Florence (1572). *Journal of Early Modern History.* 11(3), p. 197. URL: 10.1163/157006507781147470.

⁷² Held H.-R. 2015. The concept of patrimony in Roman law. *Konzept imovine u rimskom pravu. Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu.* 65 (3–4), p. 558.

взаємного спадкування між матір'ю та дітьми, оскільки такі обставини не трапляються в агнатичному спорідненні, а лише в когнатичному⁷³.

Українські традиції відрізняються від аналогів римського права, на що звертали увагу українські вчені, оскільки посаг дружини успадковували її діти, а в разі їх відсутності майно поверталось до батьків. Отже, на той час подружжя не спадкувало один після одного, оскільки вони не мали кровного споріднення й лише в разі відсутності родичів по всіх лініях, вони могли успадкувати, якщо шлюб було укладено законно, тобто правильно за церквою християнською та шлюб тривав до смерті одного з подружжя без розлучень⁷⁴. Така система спадкування виходила з кровного споріднення й ґрунтувалася на тому, що чоловік і дружина не мають такого споріднення.

Реформи, здійснені претором у сфері спадкування, розпочалися ще за республіканського періоду й завершилися в епоху принципату⁷⁵. Претор створив особливий інтердикт для введення у володіння спадковим майном. Спочатку цей інтердикт надавали особам, яких претор, після сумарного розгляду їх претензій, вважав імовірними спадкоємцями за цивільним правом. У тих випадках, коли найближчий спадкоємець не приймав спадщини, вона, не переходячи потім до інших покликаних до спадкування осіб, ставала відмерлою, а в найдавнішому праві – безхазяйною, а отже, могла бути привласнена будь-якою особою. Для усунення такої можливості претор став надавати в подібних випадках інтердикт наступному роду. Отже, претори створили черговість спадкоємців у разі допуску їх до спадщини⁷⁶.

Для порівняння в Україні «Права, за якими судиться малоросійський народ»

---

⁷³ Licini S. 2011. Assessing female wealth in nineteenth century milan, Italy. *Accounting History*. 16 (1), p. 39.

⁷⁴ Фурса С. Становлення та розвиток спадкування в Україні Юриспруденція: теорія і практика. 2007. № 11 (37). С. 29.

⁷⁵ Huseinspahić A. The concept and characteristics of inheritance in roman law. Pojam i obilježja nasljeđivanja u rimskom pravu. Oruč E. 2020. *Historijski Pogledi*. 3 (3), p. 304.

⁷⁶ Groppi A. A matter of fact rather than principle: Women, work and property in papal Rome (eighteenth-nineteenth centuries). *Journal of Modern Italian Studies*. 2002. 7(1), p. 38. URL: 10.1080/13545710110116914.

1743 року⁷⁷ передбачали дещо іншу черговість спадкування, оскільки спадкоємцями визнавали лише дітей та інших представників роду по низхідній лінії, що диктував принцип відокремлення батьків від відокремлених дітей.

Багато уваги приділило спадковому праву законодавство часів принципату, особливо, імперії, що узагальнило та закріпило основні засади преторської системи спадкування. Розвиток спадкового права було довершено в новелах Юстиніана – реформа спадкування за законом і так зване необхідне спадкування. Отже, спадкове право країн, що належать до романо-германської правової сім'ї, зокрема й України, здебільшого своїм створенням зобов'язане римському праву, що вперше сформулювало й послідовно провело думку про універсальний характер спадкового правонаступництва, визначило коло спадкоємців, поняття кровного споріднення та особливостей його визначення, а також уперше створило інститут зберігання та охорони спадкового майна до моменту його переходу спадкоємцям.

На розвиток та становлення сучасного спадкового права України значний вплив мали й країни Європи. Для розуміння сутності названої проблеми, дослідники спадщини в українському праві, знавці народних юридичних звичаїв, традицій і вірувань, історії староукраїнського й трансформованого на підросійських землях права наполягали, насамперед, на важливості послідовного та об'єктивного, відстоювання принципу правдивості, висвітлення народного життя дослідити звичаєве право⁷⁸. І багато українських учених займалися дослідження історії становлення і розвитку спадкового права в Україні^{79, 80, 81}, а також звертали увагу на

---

⁷⁷ Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. Київ. 1997. С. 378.

⁷⁸ Журбелюк Г. В. Особливості спадкування в українській системі світобачення: історико – правові аспекти. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2004. Вип. 26. С. 39.

⁷⁹ Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 2010. С. 14.

⁸⁰ Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ : Київськ. Нац. Унів-тет внутрішніх справ. 12.00.03. 2007. С. 309.

⁸¹ Могіліна Т. Історія розвитку та становлення прийняття спадщини в Україні. *Підприємництво господарство і право*. 2003. № 2. С. 37.

походження певних норм із римського права^{82,83,84}, вплив візантійської духовності^{85, 86} та європейську правову традицію^{87, 88} тощо. Звичайно, охопити всі ідеї, висвітлені в переліченій літературі неможливо, оскільки прикладів рецепції римського права в українське та європейське законодавство дуже багато.

Традиційно цікавим для вивчення було питання усунення від спадкування, адже спадщину повинні одержувати лише гідні нащадки. Коментуючи питання щодо усунення від спадщини, С. Я. Фурса, Є. О. Рябоконт, І. Черницька визначають вдалими унесення ст. 528 ЦК УРСР «Усунення від спадщини»⁸⁹. Відповідно до положень цієї статті, не мали права стати спадкоємцями: а) спадкоємці за законом, чи за заповітом, які навмисно позбавили життя спадкодавця або кого-небудь зі спадкоємців, або зробили замах на їх життя; б) за законом батьки після дітей стосовно яких вони позбавлені батьківських прав й не були поновлені в цих правах на момент відкриття спадщини, а також батьки та повнолітні діти, що злісно ухилялися від виконання покладених на них в силу закону обов'язків щодо утримання спадкодавця, якщо ці обставини підтверджені в судовому порядку⁹⁰. Перша категорія негідних спадкоємців усувалася від спадщини взагалі, оскільки не мала права на спадкування ні за законом, ні за заповітом. Друга ж усувалася від спадкування лише за законом. Якщо, незважаючи на негідність поведінки таких спадкоємців, спадкодавець усе ж таки складав на їх користь заповіт, вони

---

⁸² Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історико-правові аспекти): дис... доктора.юрид.наук. Одеса : 1997. С. 298.

⁸³ Васильченко В. В. Рецепція римського спадкового права в сучасному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1997. С. 45

⁸⁴ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт: пошук парадигми : монографія. Одеса : Фенікс, 2014. С. 67.

⁸⁵ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Візантійський тип духовності і Україна. *Проблеми політики*. 1999. Вип. 5. С. 249.

⁸⁶ Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: східна традиція. Одеса: БАХВА, 2000. С. 45.

⁸⁷ Харитонов Є. О. Римское право и европейские правовые системы. *Порівняльне правознавство: сучасний етап і перспективи розвитку*. Одеса, 2013. С. 289.

⁸⁸ Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: західна традиція. Одеса : БАХВА, Юридична література, 2001. С. 176.

⁸⁹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. С. 167.

⁹⁰ Рябоконт Є. О. Усунення від права на спадкування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. № 67–69. С. 71.

одержували спадщину за заповітом на загальних підставах⁹¹.

У ЦК України підстави та коло спадкоємців, які можуть бути усунені від права на спадкування значно розширене. Першу категорію осіб, які усуваються від права на спадкування становлять особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя (ч. 1 ст. 1224 ЦК України). Положення абзацу першого цієї частини не застосовують до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, усе ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом. Усунуті від права на спадкування можуть бути всі спадкоємці, зокрема й ті, хто має право на обов'язкову частку в спадщині, а також особи, на користь яких зроблено заповідальний відказ⁹². Зі змісту положень частини 1 статті 1224 ЦК України не випливає, що спадкоємці повинні діяти виключно з метою заволодіння спадщиною. Таке розуміння зумовило б неправильне та обмежене застосування даної норми. Тому осіб, які вчинили вбивство спадкодавця чи спадкоємця не лише з корисливих мотивів, а із ревнощів, помсти, з метою приховати інший злочин через хуліганські чи інші мотиви, потрібно усувати від права на спадкування. Коло осіб, позбавлення життя яких усуває особу від права на спадкування, є вичерпним та чітко визначеним: спадкодавець та можливі спадкоємці. Не може бути підставою для усунення особи від права на спадкування позбавлення ним життя іншої особи, яка на момент скоєння злочину не була потенційним спадкоємцем. Положеннями частини 1 статті 1224 ЦК України чітко визначено, що не мають права на спадкування особи, які діяли умисно. Тобто, вчинення ж злочину через необережність або в стані неосудності особою, яка притягнута за такі діяння до кримінальної відповідальності, не позбавляє її права на спадкування після смерті спадкодавцями⁹³.

---

⁹¹ Заїка Ю. О. Спадкове право : навч. посіб. Київ : Істина, 2006. 216 с.

⁹² Гончарова А. В., Кобзева Т. А. Цивільне право України : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет. 2015. С. 98.

⁹³ Заїка Ю. О. Замах на вбивство як підстава усунення від спадщини. *Вісник Луганського університету МВС України. Спецвипуск.* 2000. Ч. 2. С. 235.

Українське законодавство у своєму розвитку з питань спадкового права крок за кроком стає більш досконалим, справедливим та ефективним, хоча містить прогалини та колізії, над якими потрібно працювати. Однак, як показує практика, громадяни постійно зіштовхуються з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з укладенням заповітів, їх дійсністю, прийняттям спадщини, пропуском строку для прийняття спадщини, відмови від спадщини, усунення від права на спадкування та інше. Існує чимало випадків, коли спадкоємець поза волею спадкодавця залишається без права на спадкування внаслідок неправильного оформлення спадщини, відсутності всіх необхідних для одержання спадщини документів, необґрунтованого усунення від права на спадкування, а найчастіше – через необізнаність щодо основних вимог законодавства⁹⁴.

Такий загальний критичний аналіз І. Чернецької підтверджує наявність проблем у питаннях спадкування, але з ним важко погодитися, оскільки «неправильне оформлення спадщини» – це суто процесуальне питання, що повинне вирішуватися шляхом удосконалення Закону України «Про нотаріат»⁹⁵ і діяльності нотаріусів та інших уповноважених осіб. Так само відсутність документів повинна компенсуватися методом встановлення певних юридичних фактів судом в порядку окремого провадження^{96, 97, 98}. Очевидно, що це питання складне і багато в чому залежить від ментальності українців, які доволі часто нехтують вимогами законодавства та не оформляють свої права передбаченим законом способом. Але не можуть нотаріуси встановлювати юридичні факти лише зі слів заявника, оскільки в такому разі відбуватимуться й численні правопорушення. Тому варто

---

⁹⁴ Черницька І. Деякі аспекти розгляду і вирішення цивільних справ про усунення від права на спадкування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3 (11). С. 141–147.

⁹⁵ Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 12.12.2022 р.).

⁹⁶ Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія і практика (теоретико-правовий аспект) : монографія. Київ : Алерта, 2014. С. 85.

⁹⁷ Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі України : навч. посіб. Київ : Полігр. центр Київ, ун-ту ім. Тараса Шевченка., 1999. С. 137.

⁹⁸ Цивільне процесуальне право України (Загальна частина) : підруч. / О. В. Гетманцев та ін.; за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 167.

змінювати українську ментальність методом широкої пропаганди законних способів набуття та фіксування прав, підготовки молоді в шкільних закладах основам тих правових знань, які їм знадобляться в дорослому житті. Тут необхідно зауважити, що традиції українського народу варто формувати з дитинства та створювати нові, які будуть відповідати сучасним умовам життя суспільства. Україна йде в ЄС, потрібно брати приклад із європейських країн, де існує педантичне ставлення до документів, зокрема до дрібних, як то квиток за проїзд у транспорті, квитанція за оплату комунальних послуг, не говорячи про правовстановлюючі та інші важливі документи. Тоді не доведеться констатувати, що не вистачає документів для одержання спадщини тим більше в тих ситуаціях, коли будинок самовільно збудований тощо.

Із приводу незнання норм законодавства, то українське право передбачає та компенсує таку можливість за рахунок встановлення обов'язків нотаріусів роз'яснювати права та повідомляти спадкоємців про відкриття спадщини (ст. 5, 63 Закону України «Про нотаріат»).

Розвиток спадкового права та нотаріату за незалежної України нова глава в історії українського нотаріату й вона починається з 24 серпня 1991 р., з Акту проголошення незалежності України, та пов'язаного із цією подією подальшого розвитку українського законодавства. Дійсно, із цього моменту відбувається бурхливий перехід суспільства до ринкових відносин, виникнення інституту приватної власності на засоби виробництва, активно починає діяти оренда, розвиток підприємницької діяльності, виникають процеси приватизації як житла, так і засобів виробництва тощо.

Але в цей період продовжують діяти традиції радянського періоду, а державні нотаріуси навіть не зрозуміли, що потрібно працювати по-новому, до їх повноважень із цього моменту входять не лише дрібні побутові угоди, а повинні посвідчуватися багатомільйонні договори, вони повинні вчиняти виконавчі написи

на документах, де значено цифри, значення яких вони не усвідомлюють. Тоді виникли черги до державних нотаріальних контор за оформленням спадкових прав, які займалися з четвертої ранку, отже той важкий період можна умовно називати пострадянським шоковим станом, оскільки в короткий момент суспільство мусило переналаштуватися для життя в нових умовах.

Однак, той період і пов'язані з ним кризи, зокрема фінансова, політична, правова, виховали нове покоління українців, здатних іти вперед, незважаючи на істотні складнощі. Наша країна вижила й на той складний момент. Були створені законодавчі основи для сьогодення. У той період був створений і прийнятий Закон України «Про нотаріат», який започаткував діяльність приватних нотаріусів, що значно розвантажило державних нотаріусів, а тепер інститут приватних нотаріусів поступово заміщає діяльність державних нотаріальних контор. Оскільки більша частина приватних нотаріусів або перейшла з посади державного нотаріуса, або проходила стажування в державних нотаріальних конторах, то здебільшого вони мусили самостійно опановувати нові знання, підвищувати свою кваліфікацію в цей складний період.

Можна стверджувати, що вони мусили змінювати свою свідомість, оскільки одна справа, коли ти працюєш у державній нотаріальній конторі, особливо не напружуючись за заробітну плату, а зовсім інша – на свій страх і ризик, утримуєш персонал, орендуєш приміщення тощо. Тобто внаслідок затребуваності нотаріальних дій і черг до нотаріусів, а також унаслідок їх виховання в системі державного нотаріату, багато хто з приватних нотаріусів засвоїв звичку зверхнього відношення до громадян у разі складного випадку звертатися до завідувача державної нотаріальної контори за порадою тощо. До всього цього потрібно додати, що законодавство швидко змінювалося, наприклад, із 01.01.2004 року вступили в дію ЦК та СК та багато інших комплексних нормативних актів, які істотно відрізнялися від попередніх. Це не дозволяло ґрунтовно підготуватися до

застосування нових норм і нових способів посвідчення нотаріальних дій тощо, а це зі свого боку негативно позначалося на якості вчинення нотаріальних дій.

Так, новий ЦК України, прийнятий у 2003 р., уніс деякі позитивні зміни щодо спадкування, на відміну від ЦК УРСР. Це такі зміни, як про розширення кількості черг на спадкування з однієї до п'яти; право на укладення заповіту подружжя; можливість укладення секретного заповіту, а також заповіту з умовою тощо. Із моменту ухвалення Цивільного кодексу України (2003 р.) і до сьогодні, було внесено численні зміни понад 70 законами та близько 100 змін до статей, що становлять шосту книгу ЦК України.

Усі ці зміни є досить прогресивними й актуальними, але вони лягли на «непідготовлений ґрунт», пострадянську свідомість, що всі громадяни повинні бути однаково бідними, а також вводилися швидкими темпами, що впливало на якість нормативних актів. У зв'язку із цим, починається нове ставлення до спадкування, коли виникають численні спори з приводу майна, дійсності заповітів тощо. Тобто українські громадяни й навіть фахівці не були готовими до переходу на рейки ринкових відносин, оскільки традиційно справедливим принципом розцінювався принцип рівності, хоч і в бідності.

Останнє положення істотно відрізняло українське суспільство від провідних європейських країн, для яких спосіб життя в умовах ринкової економіки – це звичне й традиційне явище. Поступово змінюються традиції і в українському суспільстві, якщо раніше громадяни за звичкою зверталися здебільшого до державних нотаріусів і довіра до них була більшою, то тепер у приватних нотаріусів створена своя клієнтська база, що підтверджує доцільність урівноваження їх прав із державними нотаріусами.

Однак аналіз законопроекту № 5644 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної

діяльності»⁹⁹ свідчить про те, що державний нотаріат упродовж п'яти років із дня прийняття відповідного Закону мають намір анулювати. Вважають, що така позиція не відповідає ментальності ні громадян, ні державних нотаріусів. Тут питання лежить у площині звичного способу життя, а також стереотипу поведінки та ментальності самих державних нотаріусів, які звикають працювати на одному місці, тому новації будуть сприйматися з певним невдоволенням. Це можна пояснити дуже просто: відносини нотаріус – особа, яка звертається за вчиненням нотаріальної дії, доволі часто перестають у наближенні до товариських. Коли вчинення нотаріальної дії в державного нотаріуса коштує невеликих коштів, а нотаріус не дуже поспішає вчиняти таку нотаріальну дію, оскільки це властиво приватним нотаріусам, то в невеличких містах громадяни похилого віку доволі часто переписують заповіти, щоб поспілкуватися та їм було приділено увагу.

У зв'язку із цим анулювання державних нотаріальних контор у невеликих містах викликатиме невдоволення, оскільки це буде порушувати традиційний уклад у таких містах, особливо, коли в такому місті немає приватних нотаріусів, а також зумовлюватиме безробіття з боку нотаріусів, які доволі часто впродовж значної частини життя займалися лише цією професією, а для переходу в приватний нотаріат не мають коштів. Тому вважають, що державний нотаріат повинен існувати в тих населених пунктах, де немає приватних нотаріусів, оскільки їх повноваження значно ширші за повноваження посадових осіб органів місцевого самоврядування. У зв'язку із цим, необхідно внести відповідні зміни до законопроекту № 5644 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності».

Посилання на те, що лише приватні нотаріуси працюють у європейських країнах, не можна вважати достатнім аргументом на користь того, що в населених

---

⁹⁹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72191 (дата звернення: 14.07.2022).

пунктах, де немає нотаріусів, обмежену кількість нотаріальних дій будуть учиняти вповноважені особи органів місцевого самоврядування, а для вчинення інших нотаріальних дій особи повинні їхати до великих міст. У цьому разі традиції українського народу складаються не лише зі звичок, а й спричинені вимогами законодавства, де встановлений перелік правочинів та інших обставин, що зумовлюють обов'язок посвідчувати або засвідчувати їх у нотаріальному порядку. До речі, не в усіх розвинених країнах існує правило про обов'язкове нотаріальне посвідчення таких юридичних обставин.

Історія спадкового права свідчить, що намагання держави втручатися в особисте життя осіб, заздальгідь приречені. Були спроби ліквідації спадкового права як соціального явища, але це викликало зворотній ефект, оскільки люди втрачають інтерес до активної праці й досягнення певних матеріальних цілей, коли все набуте ними залишається нічийним.

Спадкове право норми якого, складаються з вікових національних звичаїв і традицій, ураховують національний менталітет, є однією з найстабільніших і консервативних підгалузей цивільного права не лише в Україні, а й в усьому світі. Тому авторська позиція зводиться до того, що потрібно з великою обережністю ставитися до норм спадкового права, а також не зменшувати прав спадкоємців, відказоодержувачів та інших зацікавлених осіб, а надійно забезпечувати перехід прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців. До того ж, необхідно зберігати традиції українського народу, що склалися віками, зокрема щодо непорушності останньої волі заповідача, що зумовлює необхідність не лише дотримуватися принципу правомірності правочину, а й ураховувати, що в разі написання заповіту власноручно заповідачем потрібно сприймати його без зайвих формальностей, хоча й під час написання його нотаріуси та інші вповноважені особи повинні роз'яснювати, без яких змістовних елементів заповіт буде визнаний недійсним, особливо, коли це стосується секретного заповіту.

Водночас уповноважені на посвідчення заповіту особи повинні роз'яснювати, який порядок спадкування за законом, які члени сім'ї будуть закликані до спадкування та в якій послідовності, можливо, такі роз'яснення дозволять заповідачеві відмовитися від посвідчення заповіту.

Принципові питання спадкового права збереглися впродовж тисячоліть – спадщина переходить від спадкодавця до спадкоємців і це природній процес, який змінити неможливо, хоча в різних суспільно-політичних формаціях існують різні підходи до визначення черг спадкоємців, оскільки домінує принцип крові та визначаються спеціальні умови черговості для спадкування одним із подружжя, що обумовлено тим фактором, що вони спільно набувають майно, але родичами не є. Ці та інші особливості спадкування за законом будуть проаналізовані в наступних підрозділах, але відзначимо основне, що діти в усіх країнах світу спадкують після своїх батьків і ця так звана низхідна лінія спадкоємців відповідає природним процесам. Таку саму схему спадкування відображено і в разі спадкування за правом представлення, хоча й із певним винятком із загального правила.

Тому можна визнати традиційним критерієм для спадкування в Україні кровне споріднення, але з певними особливостями, зумовлені поняттям «сім'я», що стосується спадкування того, хто пережив, із подружжя тощо, наданням утримання спадкодавцю, що визначається як соціальним і державним інтересом, так і гуманістичним.

Необхідно зазначити також, що демократизація суспільних відносин позитивно вплинула й на спадкові правовідносини, оскільки тепер заповіти, у яких проявляється свавілля заповідача та абсолютизм волі власника майна, можуть бути визнані частково або повністю недійсними, якщо в них обмежено правоздатність спадкоємців та виявлено волю несумісну з моральними засадами українського суспільства, а також порушено права осіб, які мають право на обов'язкову частку.

Водночас спадкове право всіляко захищає інтереси членів сім'ї (особливо

неповнолітніх і непрацездатних членів), сприяючи цим зміцненню сім'ї, а також стимулюючи їх турбуватися про осіб похилого віку, оскільки в протилежному разі вони можуть бути позбавлені права на спадкування як за заповітом, так і способом визнання їх недостойними спадкоємцями. Крім того, їх частка може бути зменшена в тому разі, якщо права на спадкування одержить більш дальній родич, який надавав тривалий час утримання спадкодавцю. Отже, завдяки спадковому праву традиції українського народу турбота про осіб похилого віку значно підсилюється і на практиці має застосування, коли заповідачі переписують заповіти на дальніх родичів або сторонніх осіб, коли близькі родичі не турбуються про них.

1.3. Види спадкування в Україні та їх характерні риси

Спадкування – це набуття майна, що залишилося після смерті іншої особи. Відповідно до ст. 1216 ЦК України, спадкування – це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, що померла (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців).

Зазначена стаття містить базові дефініції спадкового права, а саме – визначення спадкування чи процесу, що має юридичні наслідки для його учасників, визначення спадщини як сукупності не лише прав, але обов'язків від померлої фізичної особи для отримувачів спадщини¹⁰⁰. У цій цитаті словом «чи» розмежовані «спадкування» та «процес», але за позицією автора, висловленою в підрозділі 1.1., потрібно брати до уваги, що спадкування і є процесом. Навіть у тих ситуаціях, коли діяльність нотаріусів не залучена, а спадкування стосується предметів домашнього вжитку, спадкоємці будуть визначати власні інтереси з приводу переходу до них

---

¹⁰⁰ Громадська організація «Суспільство і право» Особливості спадкування за законом та заповітом. URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2020/09/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-c%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BC.pdf> (дата звернення: 10.05 2022).

певних предметів за правилами спадкування за законом, тобто в рівних частках, тому буде здійснюватися неофіційне оцінювання вартості майна й визначення частки кожного зі спадкоємців, а це і є процес спадкування.

Тому автор вважає, що однією з характерних рис спадкування для будь-якого виду спадкування є розподілення спадкового майна між спадкоємцями, що відбуватиметься з урахуванням вартості майна та належної кожному зі спадкоємців частки. Навіть у разі, коли вся спадщина переходить до одного зі спадкоємців і складається з предметів домашнього вжитку, на наш погляд, необхідно здійснювати оцінювання майна на випадок, коли в майбутньому до спадкоємця можуть бути пред'явлені вимоги кредитора (кредиторів), розмір яких буде перевищувати вартість реально одержаної спадщини. У разі ж спадкування коштовних об'єктів, предметів і коштів, що знаходяться в інших осіб, нерухомого майна тощо, необхідно звертатися до нотаріусів, консулів та уповноважених осіб органів місцевого самоврядування, тоді буде відбуватися процес спадкування, здійснюваний за встановленими в законодавстві правилами, а відповідні особи відкриватимуть нотаріальні провадження тощо.

Як тільки виникло спадкове право, відокремилися два основних види спадкування: за заповітом і за законом. Водночас спадкування за заповітом завжди вважали привілейованим, оскільки було відображено фактичну волю спадкодавця, сліди чого можна знайти в численних пам'ятках права стародавніх часів¹⁰¹. Тут важко погодитися з терміном «привілейованим», оскільки, дійсно, спадкування за заповітом відображає волю заповідача – власника майна, що стане спадковим, оскільки будь-яких привілеїв цей вид спадкування не надає, а лише усуває спадкоємців за законом від спадкування, якщо вони не мають права на спадкування за правом на обов'язкову частку.

---

¹⁰¹ Гончарова А. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. О. Бобрика. Київ : Центр учбової літератури. 2016. С. 720.

Тому необхідно обґрунтувати домінування спадкування за заповітом над спадкуванням за законом. Вважають, що це просто здійснити, якщо проаналізувати частину 4 статті 41 Конституції України, де встановлено, що право приватної власності є непорушним, а отже й право власника на розпорядження своєю, підкреслимо, приватною власністю повинно бути непорушним. Тому воля власника, висловлена в заповіті, повинна бути непорушною, а винятки із цієї тези будуть проаналізовані далі.

Але подивимося на спадкування з позиції законотворчої техніки. Так, у ЦК формально декларують два види спадкування й це підтверджується не лише в статті 1217, а й в інших нормах глави 84 ЦК, де мова йде про загальні положення про спадкування. Водночас до книги шостої «Спадкове право» включено главу 90 «Спадковий договір», що повинен свідчити про особливий вид спадкування, а саме – на підставі договору. До того ж, абсолютна більшість науковців продовжує сприймати лише два види спадкування: за заповітом і законом, однак аналізує спадковий договір, а також така позиція не відповідає чинній редакції ЦК, де за формальними ознаками визначено три види спадкування: за заповітом, законом і договором.

До цього питання різні автори підходять із різних позицій, наприклад, виділяють спадковий договір як елемент правочинів у спадковому праві¹⁰², із чим важко однозначно погодитися, якщо брати в порівняльному аспекті заповіт як правочин, а також договір як правочин двох осіб. Тобто тут необхідно брати до уваги те, що ми беремо за основу в понятті «правочин» і «договір». Якщо в статті 202 ЦК однозначно встановлено: «Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків», то договір – це як мінімум дії двох і більше осіб. Але такий вихід із ситуації можна розцінювати не як

---

¹⁰² Спадкове право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 267.

найгірший, оскільки визнавати заповіт договором не можна. Його здебільшого можна прирівняти до оферти, зверненої до спадкоємців, відказоодержувачів та інших зацікавлених осіб – прийміть спадщину, але на визначених заповідачем умовах.

Стосовно поняття «заповіт» можна виділити декілька наукових позицій, зокрема, С. А. Петrenchенко зазначає, що поняття «заповіт» у вузькому значенні – це правовий документ, що є здійсненим в установленій законом формі розпорядженням дієздатного громадянина на випадок своєї смерті про належне майно¹⁰³. Дослідники М. Г. Поліщук і Є. Писарева заповітом визначають односторонню угоду¹⁰⁴, здійснювану за допомогою юридичного акта, що має суто особистий характер та визначає правову долю майна після смерті заповідача¹⁰⁵. Зазначені вчені відзначають не всі ознаки, характерні для заповіту, наприклад, можливість відміни заповіту; відомості, які стосуються змісту заповіту, його вчинення, зміни або скасування, не підлягають розголошенню, а також не враховують, що заповіт може бути посвідчений і подружжям тощо.

Дослідник О. Печений, аналізуючи судову практику, розглядає заповіт як односторонню угоду з відстроченим періодом виконання щодо розпорядження майном або правами, яка відбувається в установленій законом формі однією фізичною особою на випадок своєї смерті, містить відомості про місце та час його вчинення, за винятком випадку вчинення заповіту в «надзвичайних умовах» та має юридичну силу з моменту його складання¹⁰⁶. До недоліків цього визначення, крім названих раніше, можна віднести надання юридичної сили заповіту з моменту його складання. Із цієї позиції випливає, що визначені заповідачем умови

---

¹⁰³ Петrenchенко С. А. Спадкування за заповітом в Україні: історія та сучасність. *Право і суспільство*. 2015. № 5/2. С. 63.

¹⁰⁴ Поліщук М. Г. Поняття заповіту та підстави для визнання його недійсним. *Право та державне управління*. 2018. № 1 (30). С. 59.

¹⁰⁵ Писарева Е. Заповіт, як підстава виникнення спадкових відносин: деякі аспекти правового регулювання. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. Вип. 3. С. 104.

¹⁰⁶ Печений О. Проблемні аспекти розподілу спадщини між спадкоємцями. *Вісник*. 2019. Вип. 1–2. С. 13.

(розпорядження) будуть набирати юридичної (по суті й порівняно з рішенням суду законної сили) з моменту складання. Автор критично сприймає гіпотезу про те, що заповіт має юридичну силу з моменту його складання. Вважають, що посвідчений нотаріусом заповіт і відомості, що містяться в ньому, охороняються ст. 8 Закону України «Про нотаріат» із моменту його пред'явлення нотаріусові та посвідчення ним заповіту, але юридична сила заповіту буде проявлятися й набувати ознак законної лише в разі, коли зазначені в заповіті спадкоємці погодяться прийняти спадщину на умовах, зазначених у заповіті. Інакше, спадкоємці та всі інші особи, позначені в заповіті, вправі не додержуватися його умов і повинне відбуватися спадкування за законом.

Приблизно таку саму позицію було висловлено й у Постанові Верховного Суду від 20 травня 2019 року у справі № 522/904/16-ц¹⁰⁷, де зазначено в мотивувальній частині, що суд виходить із того, що заповіт є одностороннім правочином, оскільки залежить винятково від волі заповідача. Заповіт лише спрямований на виникнення в спадкоємця прав та обов'язків, але до моменту смерті не створює їх у нього. Розпорядження, що міститься в заповіті, набирає чинності лише в разі смерті заповідача. Відповідно до частини 2 пункту 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 року № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» заповіт є правочином, тому на нього поширюються загальні положення про правочини, якщо в книзі шостій ЦК України немає відповідного правила¹⁰⁸. До цього визначення необхідно додати лише положення про те, що чинності розпорядження заповіту набирає в разі, коли спадкоємець виявить згоду на прийняття спадщини на тих умовах, які містяться в заповіті. Якщо спадкоємці не приймуть спадщини на таких умовах, то

---

¹⁰⁷ Постанова Верховного Суду від 20 травня 2019 р. судова справа № 522/904/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81925645> (дата звернення: 30.05.2022).

¹⁰⁸ Про судову практику у справах про спадкування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08> (дата звернення: 30.05.2022).

відбуватиметься спадкування за законом.

Тобто спроби лаконічно сформувати дефініцію «заповіт», визначити його сутність і «чинність розпорядження, що містяться в його змісті» наштотвхуються на те, що коротко це зробити не вдається, оскільки це поняття багатогранне й залежне від багатьох факторів.

Водночас недосконалість в оформленні заповіту призводить до викривлення волі заповідача і як мінімум необхідності тлумачення заповіту або як максимум визнання його таким, що не може бути виконаним чи недійсним, але ж у цьому разі заповідач мав намір «відмінити» спадкування за законом.

Отже, автор вважає, що необхідно сприймати спадкування за заповітом не лише як таке, що усуває спадкування за законом, а також як певну волю спадкодавця на відмову від спадкування за законом, коли він заперечує проти спадкування одним або всіма спадкоємцями відповідної черги, яких потрібно закликати до спадкування тощо. Тому певна специфіка тлумачення заповіту не може ототожнюватися з тлумаченням змісту правочину за статтею 213 ЦК хоча б тому, що заповідач мав намір уникнути спадкування за законом і це основна ціль посвідчення заповіту, а також він вже не здатен узяти участі в тлумаченні заповіту. У зв'язку із цим не можна визнати достатнім суб'єктним складом осіб, які беруть участь у тлумаченні заповіту лише спадкоємців, а необхідно визнати такими всіх осіб, на права яких може вплинути зміст заповіту: відказоодержувачів, підпризначених спадкоємців, кредиторів та інших осіб.

Спадкування за заповітом регулюється главою 85 ЦК України, а також іншими нормами законодавства, але звернемо увагу на статтю 1233 ЦК України, де зазначено, що заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок її смерті, що вже не відповідає статті 1243 ЦК, де встановлена можливість посвідчення заповіту подружжя. Заповіт складають письмово, він підлягає посвідченню, яке здійснюють нотаріуси або інші особи, відповідно до ЦК України

та ЗУ «Про нотаріат» та інших законів, а також підзаконних актів.

У результаті аналізу цивільного законодавства України та іноземних держав у сфері спадкування за заповітом М. Михайлів робить висновок, що заповіт у більшості держав є видом одностороннього правочину. Визначення поняття заповіту переважно за своїм змістом є подібними. Зазвичай держави використовують такі словосполучення для визначення заповіту, як: «розпорядження на випадок смерті», «правочин, спрямований на розпорядження майном на випадок смерті», «волевиявлення щодо розпорядження майном на випадок смерті»¹⁰⁹. Тобто такий підхід до визначення поняття «заповіт», на наш погляд, правильний, оскільки дозволяє по іншому підходити до поняття спадковий договір.

Так, у статті 1302 ЦК передбачено, що за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) та в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Наведене дозволяє говорити про те, що спадковий договір безпосередньо пов'язаний зі смертю відчужувача, отже можна було б визнати договірний вид спадкування¹¹⁰. Але на заваді цьому положенню стає інше правило, визначене в статті 1305 ЦК, а саме набувач у спадковому договорі може бути зобов'язаний учинити певну дію майнового чи немайнового характеру до відкриття спадщини або після її відкриття. З останнього положення випливає, що спадковий договір дуже схожий із договором довічного утримання, коли вчинення певних дій майнового або немайнового характеру обумовлене в договорі до відкриття спадщини. Але спадковий договір менш конкретизований порівняно з договором довічного утримання.

---

¹⁰⁹ Михайлів М. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 10. С. 23.

¹¹⁰ Гончарова А. В. Вплив волевиявлення спадкодавця на права спадкоємців: наслідки невиконання за спадковим договором. *KELM*. 2020. № 6 (34). С. 218.

Місце спадкового договору в книзі шостій та «прив'язка» юридичних обставин у статті 1302 ЦК до смерті набувача говорять про те, що в такий спосіб визначено договірний порядок спадкування. Так, специфічним вважають спадковий договір, коли вчинення певних дій майнового або немайнового характеру набувач буде зобов'язаний здійснити після відкриття спадщини, оскільки така ситуація нагадуватиме заповіт, але кардинально відрізнятиметься від нього тим, що в посвідченні спадкового договору беруть участь і відчужувач, і набувач майна. Крім того, у цій ситуації виникає колізія, оскільки в статті 1302 ЦК зі смертю відчужувача пов'язаний перехід права власності на майно до відчужувача, а не встановлений його обов'язок вчинити певні дії.

Виходить, що спадковий договір лише ситуативно може нагадувати заповіт, але на заваді такому сприйняттю спадкового договору виступає прийнята в спадковому договорі термінологія «відчужувач» та «набувач», властива й договору довічного утримання (глава 57 ЦК), яка дає можливість зробити висновок, що договір довічного утримання повинен бути розташований у підрозділі 1 «Договірні зобов'язання» розділу III Окремі види зобов'язань, а не в книзі шостій ЦК. До того ж, вважають, що раціонально зробити спадковий договір універсальним, а не фрагментарним і для цього в статті 1305 ЦК потрібно замінити єдине слово «або» у виразі «до відкриття спадщини або після її відкриття» на слово «та». Інакше така редакція цієї норми в першому прикладі ототожнює спадковий договір із договором довічного утримання, що не раціонально, а в другому – виникає колізія між статтями 1302 та 1305 ЦК.

Із наведеного випливає також, що за своєю суттю спадковий договір може слугувати альтернативою заповіту, оскільки договірний порядок передавання майна на визначених у договорі умовах може передбачати й засоби забезпечення виконання зобов'язань на випадок невиконання або неналежного виконання умов договору набувачем майна, а заповіт – ні. Але за наявних умов не можна

розцінювати спадковий договір як вид спадкування, оскільки в ньому домінує договірний і двосторонній порядок визначення умов, а не односторонній, як у заповіті.

Загальною підставою відкриття спадщини й для спадкування за заповітом, і для спадкування за законом є подія – смерть фізичної особи або оголошення померлою (ч. 1 ст. 46 Цивільного кодексу), тому спадкодавцем може бути будь-який громадянин незалежно від його дієздатності. Інша справа із заповідачем, тобто особою, що склала заповідальне розпорядження щодо свого майна на випадок смерті.

Формально заповідальну правоздатність визнають за кожним громадянином, однак фактично право скласти заповіт громадянин може реалізувати лише з моменту набуття повної дієздатності¹¹¹. З огляду на особистий характеру заповіту його не може бути складено через представника, зокрема опікуна чи піклувальника від імені своїх підопічних. З іншого боку, заповіт може бути складено лише громадянами, які мають дієздатність у повному обсязі (ч. 1 ст. 30 Цивільного кодексу). Особі, яка забажала скласти заповіт, закон надає цілу низку можливостей щодо вибору спадкоємців, визначення обсягу спадщини, покладення на спадкоємців обов'язків щодо третіх осіб¹¹² с. 93 Але потрібно відрізнити допустимі межі умов заповіту та зловживання правом на їх визначення.

Повний обсяг дієздатності означає, що громадянин за віком і станом здоров'я здатний розуміти значення своїх дій, набувати цивільних прав, самостійно їх здійснювати, й нести відповідальність за свої дії. Як зазначає В. М. Братасюк, розбудова демократичних засад життя, ствердження загальнолюдських цінностей, принципу верховенства права, гуманізація правового життя як провідна ідея правового реформування в нинішньому українському соціумі потребують

---

¹¹¹ Кухарев О. Є. Виконання заповіту: проблеми теорії та практики. Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2009. С. 134.

¹¹² Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право. Київ: Алерта. 2009. С. 45.

активного суб'єкта права, що прагне максимуму свободи, готовий динамічно діяти, використовувати її на благо побудови правового життя, ствердження верховенства права¹¹³. Ми не будемо це питання розглядати під таким кутом зору, оскільки пересічні громадяни навряд чи зможуть сформулювати, у чому полягає їх завдання «побудови правового життя» й тим більше «ствердження верховенства права. У цьому разі нас цікавить можливість посвідчення заповіту, а також потенційна можливість визнання заповіту недійсним унаслідок його посвідчення особою, яка не мала формальних прав для цього.

Відповідно до статті 34 ЦК, цивільна дієздатність виникає в повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення 18-річного віку¹¹⁴. Стаття 35 ЦК передбачає можливість оголошення неповнолітнього, який досяг шістнадцяти років, повністю дієздатним, якщо він працює за трудовим договором (контрактом) або за згодою батьків, усиновителів або піклувальника займається підприємницькою діяльністю (емансипація). Громадянина, який не досяг вісімнадцятирічного віку, визнають повністю дієздатним, якщо він одружився до досягнення повноліття або записаний батьком чи матір'ю дитини. На основі аналізу наведених норм законодавства можна зробити висновок, що право заповідати виникає з моменту досягнення 18-річного віку, емансипації або з часу вступу неповнолітнього в шлюб. Цієї позиції дотримуються більшість дослідників, судова й нотаріальна практика.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що неповнолітні, у віці від 14 до 18 років та обмежено дієздатні особи мають право скласти заповіт, оскільки реально заборонити їм написати заповіт не здатен ніхто, але нотаріус та інші уповноважені особи з формальних міркувань не мають права його посвідчити

---

¹¹³ Братасюк В. М. Дієздатність людини як суб'єкта права крізь призму основних типів праворозуміння. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3, С. 343. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2018.pdf#page=341 (дата звернення: 16.06.2022).

¹¹⁴ Чорна Ж. Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб : дис. ... канд. юрид. наук: Львів : Нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. С. 10.

й надати «легітимну» форму.

Однак важко пояснити цю позицію законодавця, відповідно до якої неповнолітній у віці від 14 до 18 років має право вступати в трудові правовідносини, отримувати заробітну плату, розпоряджатися нею на свій розсуд, але не може розпорядитися тим самим майном на випадок смерті. Чинне законодавство передбачає, що неповнолітній може мати права автора твору, літератури чи мистецтва, винаходів чи іншої інтелектуальної діяльності, призводить до виплати йому відповідної винагороди¹¹⁵. На практиці існує багато прикладів реалізації неповнолітніми зазначених прав¹¹⁶.

Отже, видається нерозумною неузгодженість окремих нормативних актів, які з одного боку допускають володіння правами інтелектуальної власності й розпорядженням заробітком, а з іншого – позбавляють зазначених осіб права заповідати. На підставі аналізу чинного законодавства вважають за доцільне надати неповнолітнім право заповідати грошові кошти та майно, джерелом накопичення яких є їх особистий заробіток і стипендія, а також гонорари автора винаходу чи раціоналізаторські пропозиції або інші авторські винагороди, а обмежити право заповідати лише об'єкти нерухомості.

Через суворий особистий характер заповіту, зробити його може лише повністю дієздатний громадянин. Це означає, що обмежено дієздатні особи не мають права посвідчувати заповіт. Стосовно можливості посвідчення заповіту обмежено дієздатними в доктрині не сформувалося однакового підходу¹¹⁷.

Основним принципом спадкового права є принцип свободи заповідальних розпоряджень. Свобода заповіту ґрунтується на праві власника вільно

---

¹¹⁵ Ярега Г. Особисті немайнові права авторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 12. С. 217.

¹¹⁶ Чурпіта Г. Авторське право на твори образотворчого мистецтва : дис. ...канд. юрид. наук: Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. С. 4.

¹¹⁷ Возна Д. В., Карпенко Р. В. Нові підходи визначення обсягу дієздатності фізичної особи під час вчинення нотаріальних дій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 45–49.

розпоряджатися своїм майном¹¹⁸. Межі свободи заповіту в законодавстві України поступово розширюються, а саме поняття свободи заповіту доповнюється новими елементами, що повністю відповідає загальній тенденції розвитку сучасного цивільного законодавства, основою яких є принципи диспозитивності, ініціативності та рівності учасників цивільних відносин, недоторканності приватної власності¹¹⁹.

Питання допустимості спільної форми заповіту є також дискусійним. Ряд учених не згодні з уведенням спільної форми заповіту, йдеться про неприпустимість вираження в одному документі волі двох і більше осіб. Дослідник Д. Ю. Донцов аналізує співвідношення обмежень, які запроваджує спільний заповіт подружжя, з принципом свободи заповіту та його відповідності інтересам спадкодавця¹²⁰. Учений Т. В. Курило зазначає, що введення спільного заповіту в українське законодавство було зумовлене не новизною цього інституту у світовій практиці, а навпаки, запозиченням його із цивільного законодавства інших держав, зокрема Німеччини. У Німеччині заповіт подружжя називають ще «Берлінським заповітом»¹²¹. У своєму дослідженні К. І. Кучерук і К. С. Босак роблять висновок, що законодавство України не повинне передбачати положення, що передбачають можливість укласти спільний заповіт подружжя, оскільки такі дії суперечать правовій природі заповіту та обмежують свободу заповіту¹²².

На сьогодні спільна форма заповіту знайшла своє відображення в законодавстві ряду країн, серед яких Азербайджан, Грузія, Туркменістан, Естонія,

---

¹¹⁸ Kelly B. Daniel. Restricting Testamentary Freedom: Ex Ante Versus Ex Post Justifications. *Fordham Law Review*. 2013. Vol. 82. P. 1125, 1126. URL: http://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/950 (дата звернення: 10.05.2022).

¹¹⁹ Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. С. 68.

¹²⁰ Донцов Д. Ю. Спільний заповіт подружжя: актуальність дослідження й деякі перешкоди до застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. С. 124.

¹²¹ Курило Т. В. Заповіт подружжя: правова природа та особливості застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. С. 146.

¹²² Кучерук К. І., Босак К. С. Правові проблеми складання та виконання заповіту подружжя в Україні. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11285/%CA#chapter> (дата звернення: 05.05.2022).

Англія, Австрія, Німеччина та ін.

Чинне законодавство встановлює письмову форму заповіту як основну гарантію справжності заповіту й відповідності його змісту дійсної волі заповідача. Імовірно, істотні переваги офіційного порядку здійснення заповітів (офіційність порядку посвідчення заповіту, присутність свідків під час посвідчення заповіту, установлений порядок зберігання та обліку заповітів та ін.) зупиняють законодавця від уведення в право України інших форм заповіту, які використовують у зарубіжних країнах. Наприклад, домашній заповіт, засвідчений свідками; виняткових або привілейованих заповітів, які складають у формі усної заяви в надзвичайних обставинах, коли звернення до звичайної форми неможливо або вкрай важко. Дослідник І. Р. Калаур зазначає, що розвиток комунікативних технологій надає можливість людині урізноманітнити способи її посвідчення заповітів¹²³. Сьогодні загальнодоступними засобами електронного зв'язку, які можуть використовувати учасники цивільних правовідносин для вчинення правочину, є: електронна пошта, Viber, SMS- та MMS-повідомлення, соціальні мережі. Повідомлення, зроблені за допомогою вказаних засобів зв'язку, можуть відображати волю фізичної особи, яка опинилася в надзвичайній ситуації¹²⁴. Такі повідомлення можна було б розцінити як спрощену форму заповіту, яка вже має практику застосування у світі. Наприклад, в Індії останніми роками поширення набули відео- та online-заповіти¹²⁵.

Цивільний кодекс передбачає можливість складання секретного заповіту, який повинен бути посвідчений нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Відповідно до вимог статті 1248 Цивільного кодексу секретний заповіт потрібно

---

¹²³Калаур І. Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19711/1/D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%1%86%D1%96%D1%97%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83.pdf> (дата звернення: 06.05.2022).

¹²⁴ Boni-Saenz A. A. 2018. Distributive justice and donative intent. *UCLA Law Review*. 65(2), p. 324.

¹²⁵ Babwani Sakina. Writing a will goes hi-tech with video, on-line and digital wills. *The Economic Times*. 2012. URL: http://Articles.economicstimes.indiatimes.com/2012-04-30/news/31508195_1_wills-video-camera-probate. (дата звернення: 06.05.2022).

складати власноруч. Справжність волі заповідача підтверджується його підписом на заповіті, особистою присутністю під час передавання конверта з текстом заповіту й посвідчується нотаріусом. Секретний заповіт так само як і простий реєструють у Спадковому реєстрі, але відмінність від звичайного заповіту полягає в тому, що зберігають його заповіт у спеціально відведеному місці (сейфі, залізній шафі)¹²⁶. Із розвитком інформаційних технологій буде актуально спрощення вимог до закритого заповітом у частині обов'язкового власноручного написання. На сьогодні доцільно дозволити використовувати громадянам під час складання секретного заповіту загальноприйнятні технічні засоби. На додаток до цього, обґрунтованим є введення для неписьменних осіб, та осіб, які страждають фізичними вадами, нової форми складання заповіту у вигляді аудіо- та відеозапису, оскільки вказівка закону про власноручне написання закритого заповіту не дає можливості зробити такий заповіт неписьменним особам та особам, які не здатні висловити свою волю щодо розпорядження майном без сторонньої допомоги¹²⁷.

Тут варто зауважити, що у вимогах до секретного заповіту не встановлено, що він повинен бути написаний власноручно, оскільки за статтею 1248 допускається виконувати його за допомогою загальноприйнятих технічних засобів, головним аспектом повинен бути підпис особи. Формально, нотаріус не може посвідчувати секретний заповіт, якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, оскільки посвідчення заповіту повинно було відбуватися при свідках і вони повинні зачитати його вголос та поставити свої підписи на ньому. Якщо це навіть і відбувалося, але без участі нотаріуса, то свідки потенційно здатні прочитати інший текст заповіту, тому довіри до такого секретного заповіту в нотаріуса не буде.

---

¹²⁶ Кірик А. Ю. Проблеми правового регулювання секретного заповіту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2019. Вип. 58. С. 120.

¹²⁷ Михайлів М. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 119.

Важливим елементом свободи заповідальних розпоряджень є можливість складання заповіту з умовою, передбаченого статтею 1242 Цивільного кодексу. Заповідач має право включити в заповіт умову, яка може настати й після відкриття спадщини. Відповідно до статті 1242 Цивільного кодексу заповідач може обумовити виникнення права на спадкування в особи, призначеної в заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаною, так і не пов'язаної з її поведінкою¹²⁸.

Можуть існувати й інші види заповітів, зокрема, коли одного або декількох спадкоємців за заповітом може бути зобов'язано вчинити будь-яку дію майнового або немайнового характеру, спрямовану на здійснення загальнокорисної мети. Неприпустимими є такі умови, що призводять до обмеження прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України. Якщо в заповіті містяться неприпустимі умови, спадкоємець може визнати цей заповіт у частині узгодження умов недійсним, за допомогою звернення з позовом до суду. У разі, якщо виконання правомірних умов, передбачених у заповіті, стало неможливим через незалежні від спадкоємця причини, він повинен звернутися до суду, який, розглянувши докази, що підтверджують неможливість виконання умов, виносить рішення про перехід спадкового майна у власність спадкоємця¹²⁹. Строк для прийняття спадщини (шість місяців) обмежує час настання умови, що для більшості заповітів означитиме неможливість виконання умови. Основне ускладнення виконання заповіту з умовою полягає в правовій невизначеності, яка триває до з'ясування питання щодо виконання спадкоємцем умови. Для усунення невизначеності вважається доцільним законодавчо закріпити максимальний термін, упродовж якого повинна настати умова, указана в заповіті, тим самим конкретизувавши статтю 1242 Цивільного кодексу України. Дослідник Т. В. Федоренко зазначає, що в заповіті з

---

¹²⁸ Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 258.

¹²⁹ Аліна С. С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 120.

умовою насамперед необхідно визначити правомірність тієї чи іншої умови¹³⁰.

Вважають, що цей аспект дуже важливий, оскільки умови в заповіті можуть бути визначені й такими, що особа не здатна їх виконати й це можна розглядати з багатьох сторін як зловживання правом або як усунення спадкоємця від спадкування тощо. Наприклад, чи можна від звичайної людини вимагати, щоб вона встановила світовий рекорд із бігу? Очевидно, що ця умова буде для людини нездійсненна. То чи можна вимагати від суду, щоб він установив цей аспект і звільнив таку особу від виконання такої умови? Очевидно, що можна, але чи вдасться досягти такого результату, на наш погляд, не обов'язково, оскільки суд має додержуватися останньої волі заповідача тощо. Чи має право заповідач визначити умови спадкування для спадкоємця, що нездійсненні, і підпризначити іншого спадкоємця, до якого будь-яких умов не висувається? На наш погляд, так, оскільки в цьому разі ми не знаємо, які були відносини між заповідачем і спадкоємцем, і який сенс було вкладено в заповіт. Тому потрібно ставитися до заповіту та його умов з обережністю й презумпцією, що це остання воля заповідача, а чому він так учиняє зі спадкоємцем здебільшого повинен знати саме він. Чому заповідач просто не позбавив спадкоємця права на спадкування не зазначивши його в заповіті або зазначивши його недостойним? Ці питання в заповідача з'ясувати вже не вдасться, але в певній частини спадкоємців може залишатися право на обов'язкову частку. Тому на відміну від інших авторів пропонують не розглядати заповіти в контексті абсолютного волюнтаризму заповідача або його незрозумілих забаганок, а є необхідним урахувувати той стан, у якому перебував заповідач на момент посвідчення заповіту й ставлення до нього спадкоємців за його життя.

У цивільному законодавстві України передбачено право заповідача

---

¹³⁰ Федоренко Т. В. Проблеми правового регулювання спадкування за заповітом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 63.

визначити долю лише щодо майна, майнових прав на випадок смерті¹³¹. Заповіт перестає бути виключно угодою щодо визначення спадкоємців і розподілення між ними часток спадщини або майна в натуральній формі, оскільки законодавство дозволяє використовувати його як форму здійснення практично будь-яких суб'єктивних прав і виконання обов'язків на випадок смерті особи. Заповіт спрямований не лише на перерозподілення належного заповідачеві майна, але й може містити інші розпорядження на випадок його смерті. У юридичній літературі згадують розпорядження про місце поховання та здійснення ритуальних обрядів, що розглядають як покладання¹³². На наш погляд, такі умови потрібно визначати разом із призначенням виконавця заповіту, який здатен буде здійснювати контроль за їх виконанням, а також обумовлювати, що в разі невиконання право на спадкування переходить до спадкоємців за законом.

Потрібно зазначити той факт, що спадкування за законом на практиці поширене набагато більше, ніж спадкування за заповітом. Причина полягає в тому, що в Україні громадяни досить рідко складають заповіт, що можна вважати пасивною поведінкою, а в правовому контексті як відповідність норм законодавства волі заповідача, оскільки спадкуватимуть найближчі родичі та члени сім'ї.

Спадкування за законом актуальне в разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини¹³³. Дослідник С. Я. Фурса значно розширює перелік підстав для виникнення права спадкування за законом¹³⁴ і з її позицією можна погодитися.

Інститут спадкування за законом ґрунтується на конституційних принципах

---

¹³¹ Печений О. П. Науково-правовий висновок щодо тлумачення заповіту. *Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України* / за заг. ред. В. М. Марченка. Харків, 2012. С. 234.

¹³² А. Кірик. Гарантії прав спадкоємців у разі покладання на них заповітом обов'язків немайнового характеру. *Право*. 2020. № 4. С. 75.

¹³³ Івченко В. М. Порядок закликання до спадщини та оформлення спадкових справ. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_10642 (дата звернення: 01.04.2022).

¹³⁴ Фурса С. Я. *Спадкове право. Теорія та практика* : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. С. 134.

приватної власності, захисту інтересів сім'ї, справедливості й моральності¹³⁵.

Коло спадкоємців за законом визначають з підстав особистого зв'язку спадкоємців зі спадкодавцем – шлюбу, споріднення, усиновлення. Спадкоємцями за законом, пов'язаними зі спадкодавцем родинними зв'язками, визнають осіб, що належать до прямої висхідної, прямої низхідної та бічної лінії споріднення з обмеженнями до певного ступеня кровної спорідненості (але, не далі п'ятого ступеня бічної лінії споріднення)¹³⁶.

Закликання до спадкування за законом здійснюють у порядку черговості, що ґрунтується на пріоритеті черги, яка складається з більш близьких родичів спадкодавця. Як зазначає М. Б. Кравчик, визначення черговості спадкування відповідно до ступеня споріднення можна вважати одним із принципів спадкування за законом¹³⁷. Історично кількість черг та перелік осіб, що входять до них, часто змінювалися законодавцями тих чи інших країн, а водночас загальний принцип черговості з часів свого розвитку за римським приватним правом не змінився.

В Україні законодавство розвивалося за допомогою розширення кола потенційних спадкоємців за законом. Домінуючою ознакою, що визначає спадкоємців за законом, є наявність родинних зв'язків осіб, які претендують на одержання спадщини¹³⁸. Очевидно, що розширення кола спадкоємців, які мають право на спадкування за законом, – це правильний і демократичний крок, оскільки необхідно передавати майно близьким до спадкодавця людям, але це саме правило повинне убезпечувати майно від шахраїв і непорядних людей, які мають намір заволодіти ним. Тому потрібно сприймати наведені в статтях 1261–1265 Цивільного

---

¹³⁵ Поклонська О. Ю. Особливості правового регулювання інституту спадкування за законом. *Multidisciplinary academic research, innovation and results*. 2022. Вип. 13. р. 310.

¹³⁶ A. Goncharova, E. Fursa, O. Kryzhevskaya, L. Zolota, I. Hrybachova. Inheritance in the occupied territories and in the area of antiterrorism operation: the experience of Ukraine. *Revista Amazonia Investiga*. 2022. № 11 (50). С. 55. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.6>

¹³⁷ Кравчик М. Б. Спадкові правовідносини як механізм здійснення спадкових прав. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 33. С. 105.

¹³⁸ Калініук А. Л. Особливості реалізації спадкових прав вітчизном, мачухою: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*, 2020. Вип. 2. С. 45.

кодексу України черги спадкоємців з урахуванням можливості підтвердити відповідні обставини, за яких вони одержують право на спадкування, а саме: встановлено п'ять черг спадкоємців за законом¹³⁹.

У першу чергу спадкують діти спадкодавця, зокрема зачаті за життя спадкодавця й народжені після його смерті, другий з подружжя та батьки¹⁴⁰.

У другу спадкують рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як із боку батька, так і з боку матері.

У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця.

У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У п'яту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення¹⁴¹. Ступінь споріднення визначають кількістю народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа. Також спадкують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Зазначена черговість також може бути змінена за рішенням суду. Якщо зацікавлена особа, яка є спадкоємцем наступної черги подасть відповідний позов, то суд може визнати за нею право на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадкування, якщо судом буде встановлено, що ця особа надавала матеріальну допомогу, опікувалася та надавала іншу допомогу спадкодавцеві, який

---

¹³⁹ Піцик Х. З. Правовий статус спадкоємців при спадкуванні за законом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2018. Вип. 5 с. 125.

¹⁴⁰ Корнєєв Ю. В., Коваль І. О. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. *Альманах права.* 2019. Вип. 10. С. 309.

¹⁴¹ Ярошевська Т. В., Артеменко Д. С. Правовий статус онуків в процесі спадкування за законом. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2021. Вип. 29, р. 227.

був у безпорадному стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво¹⁴².

Важливе значення тут має практика Верховного Суду України, рішення вищих судових інстанцій, зокрема рішення Конституційного Суду України від 11.02.2014 № 1-рп/2014 у справі за конституційним зверненням громадянина О. С. Запорожцева щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (справа про право на обов'язкову частку в спадщині повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця)¹⁴³. Коло суб'єктів права на обов'язкову частку сформовано законодавцем із числа спадкоємців за законом. Дослідник О. Печений зазначає, що це правило має досить важливе практичне значення. Зокрема, у разі втрати статусу спадкоємця за законом особа втрачає також і право на обов'язкову частку в спадщині. Особу, усунену від права на спадкування як негідний спадкоємець, позбавляють і права на обов'язкову частку (ч. 6 ст. 1224 ЦК України)¹⁴⁴. У цьому визначенні звернемо увагу лише на той аспект, що втрата особою права на спадкування за законом не має впливу на позбавлення права на обов'язкову частку в спадщині, оскільки це різні види спадкування. Дійсно, у разі визнання особи недостойним спадкоємцем, вона не повинна рахуватися як спадкоємець за законом під час розрахунку обов'язкової частки. Але варто звертати увагу й на той аспект, що спадкування за законом та за заповітом – це різні види спадкування.

Дослідник А. В. Сегенюк виділяє спадкування за правом представлення, як один із видів спадкування за законом, що регулюється ст. 1266 ЦК, яка визначає коло спадкоємців за законом, котрих закликають до спадкування у випадку смерті їхнього родича до відкриття спадщини¹⁴⁵. У цьому разі, варто уточнити, що це не

---

¹⁴² Баранова Л. О., Товстик А. О. Порівняльна характеристика спадкування за заповітом та за законом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 180.

¹⁴³ Ухвала ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20.04.2016. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57463574> (дата звернення: 05.06.2022).

¹⁴⁴ Печений О. Право на обов'язкову частку як особливий вид спадкування. *МЕН*. 2016. № 6. С. 30.

¹⁴⁵ Сегенюк А. В. Спадкування за правом представлення та спадкова трансмісія: порівняльний аналіз. *Часопис цивілістики*. 2016. № 21. С. 96.

вид, а лише підвид спадкування за законом. У самому цьому контексті варто сприймати й позицію інших учених. Так, О. Кухарев визначає сутність спадкової трансмісії як законодавчо закріплений вид спадкування за законом у разі, коли спадкоємець за заповітом або за законом, який помер після відкриття спадщини й не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки в спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія)¹⁴⁶.

Законодавством України передбачено право спадкоємців на приращення спадкових часток. Під приращенням спадкових частин потрібно розуміти природний процес збільшення часток спадкового майна одних спадкоємців за рахунок частки, що призначалася іншому спадкоємцю, який із тих чи інших причин не може прийняти спадщину¹⁴⁷. Дійсно, у статті 1275 ЦК передбачена й для спадкоємців за законом, і для спадкоємців за заповітом перехід до інших відповідних спадкоємців права на прийняття частини спадщини, яку відмовився приймати один зі спадкоємців, але не потрібно сприймати цей процес як природний стосовно спадкоємців за заповітом. Так, у разі виявлення волі заповідачем у заповіт щодо розподілення спадщини не в рівних частках, то й приращення повинне відбуватися відповідно до волі заповідача, а не в рівних частках. Інакше таке приращення повинне нагадувати посткомуністичне, не важливо, як ставилися спадкоємці до заповідача й він до них, головне – усім поділити порівну. Тут простежується нехтування останньою волею заповідача, замість урахування його волі. Якщо стосовно спадкування за законом це правило відповідає сутності спадкування, то щодо спадкування за заповітом воно його викривлює.

Стаття 1259 ЦК України передбачена новела, відповідно до якої черговість

---

¹⁴⁶ Кухарев О. Сутність спадкової трансмісії у спадковому праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 74.

¹⁴⁷ Піщик Х. З. Правовий статус спадкоємців при спадкуванні за законом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2018. № 5 (17). С. 129.

одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінено нотаріально посвідченим договором зацікавлених спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини¹⁴⁸. Звісно, положення зазначеного договору не повинні суперечити праву отримати спадок спадкоємцям, які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Як зазначає О. Чуєва, суть договору про зміну черговості полягає в тому, що спадкоємець тієї черги, яка має право на спадкування, може за своєю волею «підтягнути» до спадкування спадкоємців (спадкоємця) за законом будь-якої з наступних черг. Водночас спадкоємець, який бере участь у цьому договорі, права на спадкування не втрачає¹⁴⁹.

Крім зазначених видів спадкування, С. Я. Фурса виділяє змішаний вид спадкування¹⁵⁰. Випадок, коли до спадкування одночасно будуть закликані як спадкоємці за заповітом, так і спадкоємці за законом, коли заповітом не охоплено всю спадщину. У такому разі не можна віддавати перевагу спадкоємцям за заповітом чи спадкоємцям за законом, оскільки беручи до уваги принципи цивільного права кожен має право користуватися рівними правами. Спадкоємці за заповітом мають подвійний статус спадкоємців, оскільки вони є спадкоємцями як за заповітом, так і за законом. Аналізуючи статтю 1241 ЦК України, зокрема вислів, «незалежно від змісту заповіту», що свідчить про певні переваги права на обов'язкову частку над правом спадкоємців отримати спадщину за заповітом. Дослідник С. Я. Фурса робить висновок, що право на обов'язкову частку превалює над правом спадкоємців за заповітом а також повинно визначатися як підстава для спадкування разом зі спадкуванням за заповітом. Беручи до уваги аналіз ЦК, потрібно виділяти не лише основні види спадкування, а й підвиди, що можуть у деяких ситуаціях набувати самостійного значення для врегулювання спадкових

---

¹⁴⁸ Міністерство юстиції. Посвідчення договорів про поділ спадкового майна між спадкоємцями. URL: <https://minjust.gov.ua/m/posvidchennya-dogovoriv-pro-podil-spadkovogo-mayna-mij-spadkoemtsyami> (дата звернення: 05.06.2022).

¹⁴⁹ Чуєва О. Договори у спадковому праві. *МЕН*. 2017. № 2. С. 77.

¹⁵⁰ Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 496 С. 179.

правовідносин або превалювати над основними видами спадкування.

Водночас автор погоджується з тим положенням, що одночасне застосування двох видів спадкування стосовно спадщини породжує самостійний вид спадкування – змішаний, оскільки в цьому разі не має доміанти спадкування за заповітом над спадкуванням за заповітом, а частину майна ділять між спадкоємцями за відповідними правилами, обумовленими видом спадкування: заповітом або законом.

Стосовно спадкування за заповітом та одночасно за правом на обов'язкову частку так само важко визнати спадкуванням лише за заповітом, оскільки спадкування за правом на обов'язкову частку здійснюється всупереч волі заповідача й лише завдяки нормі закону – ст. 1241 ЦК. Тому раніше було обґрунтовано доцільність сприйняття цього виду спадкування як дискретного або альтернативного. Питання в цьому разі йдеться не про назву, а про зміст цього виду спадкування. Якщо визнавати цей вид спадкування як порівняно самостійний, то зростає роль норми закону та відповідно підвищуватиметься значення права на обов'язкову частку в спадщині. Якщо ми розцінюємо право на обов'язкову частку як похідне від права на спадщину за заповітом, то ми його знецінюємо до другорядних. У підсумку на практиці це призводитиме до того, що спадкоємців за правом на обов'язкову частку нотаріус розшукувати не буде, оскільки їх права на спадкування неочевидні та їх мають підтвердити спадкоємці, зазначені в ст. 1241 ЦК. У разі, коли ми визнаємо їх права на рівні з правами спадкоємців за заповітом, то й увага до них повинна бути значно більшою. Так, практика доводить, що про право на обов'язкову частку в спадщині знає незначна кількість фахівців, не говорячи про пересічних громадян. Отже, за наявності спадкоємців за заповітом, спадкоємців за правом на обов'язкову частку розшукувати нотаріуси не будуть, а останні можуть і не знати про свої права. Тому потрібно вважати доцільним підняти рівень права на обов'язкову частку методом визнання дискретного виду

спадкування відносно самостійним, а нотаріусів за умови існування заповіту зобов'язувати повідомляти спадкоємців першої черги про їх потенційне право на спадкування за правом на обов'язкову частку та умови такого спадкування, установлені в статті 1241 ЦК.

Спадкування за правом представлення та за спадковою трансмісією є підвидами, оскільки не мають самостійного значення й передбачені для заміщення спадкоємців відповідного виду спадкування.

1.4. Види спадкування в країнах Європи (порівняльні аспекти)

Основні інститути права спадкування, вироблені римськими юристами, були прийняті цивільним правом інших народів і до сих пір є основою спадкового права розвинених держав, таких як Франція, Англія, Німеччина, США)¹⁵¹. Система парантел (придбання майна, який помер по парантелах групах спадкоємців, які мають висхідного родича спадкодавця певною мірою разом зі своїм низхідним) збереглася в спадковому законодавстві Німеччини, згодом була реципійована в правову систему Австрії, Швейцарії та деяких інших країн (наприклад, в Японії)¹⁵². Спадкове законодавство країн континентальної Європи здебільшого продовжує традицію, унесену з відомої рецепції римського приватного права. Спадкове право цих держав об'єднують загальним терміном «романська спадкова система» (Італія, Бельгія та ін.), характерною ознакою якої є поділ усіх спадкоємців на чотири черги, які послідовно закликаються до спадкування. Здебільшого, це:

- 1) нащадки (діти, внуки, правнуки тощо);
- 2) батьки, брати й сестри;

---

¹⁵¹ Гончарова А. В., Заїка Н. Ю. Порівняльний аналіз історії виникнення та сучасних норм спадкового права України та Німеччини. *Право та суспільство*. 2013. № 6–2. С. 50.

¹⁵² Dajczak W. 2021. The law of inheritance vs. the just succession of the cultural property? *Santander Art and Culture Law Review*. 2021(1), p. 39. URL: 10.4467/2450050XSNR.21.003.14592.

3) неповнорідні (єдиноутробні) брати та сестри;

4) інші бічні спадкоємці¹⁵³.

Тобто в цих країнах передбачена як перша черга лише низхідна лінія.

У країнах Європи підставою виникнення права спадкування є заповіт або закон¹⁵⁴. Водночас спадкове право різних країн істотно відрізняється, що обумовлює відмінність країн однієї від іншої, а також можна помітити відмінності й за континентами або системами права. Так, спадкове право континентальної Європи відрізняється від права Англії та США. Якщо в країнах континентальної Європи спадкування розглядають як універсальне правонаступництво, унаслідок чого права та обов'язки померлого переходять безпосередньо до спадкоємців, то в Англії та США майно спадкодавця спочатку переходить по праву довірчої власності до представника померлого, який передає спадкоємцям частину, що залишила після розрахунків із кредиторами¹⁵⁵.

За таким принципом можна визнати, що українська система доволі часто не має універсального правонаступництва, оскільки нотаріус, консул, уповноважена особа органів місцевого самоврядування може вживати заходів щодо охорони спадкового майна, а отже майно буде знаходитися під його управлінням, і тепер такі заходи може вживати й виконавець заповіту.

У ряді країн існує також договір про спадкування, коли спадкодавець і спадкоємці укладають договір щодо спадкового майна, цей договір набирає чинності з моменту підписання й не може бути розірваний в односторонньому порядку. У нашому спадковому праві, договір про спадкування відсутній. Що стосується форми заповіту, то на сьогодні в нас можлива лише одна форма –

---

¹⁵³ Адильсолтанова А. С., Шангиреев В. И. Наследование по завещанию по законодательству России и зарубежных стран. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2014. № 7. С. 39.

¹⁵⁴ Gubbels N. C. G. Married, Unmarried Cohabitants, (Multiple) Parents and (Step) Children in Tax Law in the Netherlands and Europe. *Intertax*. 2021. № 49(5), p. 406.

¹⁵⁵ Monk D. Inheritance law matters (Book Chapter). *Ageing, Gender and Family Law*. 2018. p. 191. URL: 10.4324/9781315179827.

письмова – нотаріально посвідчений заповіт, але в інших країнах можливі й інші форми заповіту, такі як власноручний заповіт – пишеться заповідачем із датою та підписом (машинописний текст не допускається); заповіт у вигляді публічного акту складають за участю офіційних осіб (зазвичай нотаріуса) та свідків.

В Англії, форма заповітів залишається незмінною з 1837 року. Заповіт повинен бути письмовим, підписаний особисто заповідачем і посвідчений не менше ніж двома свідками в присутності заповідача. Вік, із якого громадянин має право скласти заповіт також різний у різних країнах – зазвичай це 18 років, але може бути і з 16 років. Збереглася норма, відповідно до якої моряки можуть скласти заповіт із 14 років. Дж. Дуглас стверджує, що близько третини дорослих Англії та Уельсу складають заповіт. Якщо відкрилася спадщина, не охоплена заповітом, то родичі спадкують відповідно до Закону «Про майновий стан», відповідно до зазначених черг¹⁵⁶.

Законодавства різних країн висувають різні вимоги до змісту заповіту. У нас в заповіті на сьогодні можливі лише розпорядження щодо майна заповідача, в інших країнах можливо зробити також немайнові розпорядження (наприклад, щодо призначення опікуна, про визнання позашлюбної дитини та ін.). Форми скасування заповіту в різних країнах передбачають і прийняті в нас, тобто складання нового заповіту й подання заяви про його скасування й невідомі в нас форми, а саме: знищення заповіту, вилучення заповіту, що зберігається в нотаріуса. В Англії заповіт автоматично анулюється у зв'язку зі зміною сімейного стану, тобто зі вступом у шлюб і з розірванням шлюбу. У законодавствах інших країн також передбачена обов'язкова частка для членів сім'ї, як і в законодавстві України, але це питання вирішують дуже різноманітно¹⁵⁷. У Франції є поняття «вільна частка» –

---

¹⁵⁶ Douglas, G., Woodward, H., Humphrey, A., Mills, L., Morrell, G., 2011. Enduring Love? Attitudes to Family and Inheritance Law in England and Wales. *Journal of Law and Society*, no. 38 (2), p. 245–271. URL: 10.1111/j.1467-6478.2011.00542.

¹⁵⁷ Mumford A. 2007. Inheritance in sociopolitical context: The case for reviving the sociological discourse of inheritance tax law. *Journal of Law and Society*. 34 (4), p. 567. URL: 10.1111/j.1467-6478.2007.00405.

це частка, доступна власникові для заповідальних розпоряджень і прижиттєвих подарунків, інше майно підлягає розподіленню між близькими родичами спадкодавця (діти і батьки). Розмір вільної частки залежить від кількості дітей у спадкодавця – чим більше дітей, тим менший розмір цієї частки, тим більше майна залишається дітям. Французький законодавець зрівняв спадкові права законних і позашлюбних дітей¹⁵⁸. Лише діти, зачаті в зраді, позбавлялися права спадкувати с. 93¹⁵⁹. У Франції за відсутності заповіту застосовують такі принципи:

- а) померлий був неодружений і не мав дітей – батьки разом із його братами та сестрами якщо такі є, у день смерті загиблого беруть участь у правонаступництві;
- б) померлий був неодружений але мав дітей – діти успадковують рівні частки.

Відповідно до французького права лише нащадки померлого та чоловік / жінка мають право на резервну частину. Ця резервна частина, що обмежує право спадкодавця вільно розпоряджатися своїм майном у заповіті, не може перевищувати 3/4 майна. Спадкоємці не можуть відмовитися від резервної частини (якщо вони не відмовляються від правонаступництва)¹⁶⁰.

За французьким правом послідовність спадкування відкривається зі смертю¹⁶¹. Спадкоємець повинен зробити вибір щодо реалізації права на спадщину упродовж 10 років після відкриття спадщини. Але це положення необхідно розглядати разом із наступним. Так, якщо спадщину було прийнято спадкоємцем, тоді він несе відповідальність за заборгованістю померлого, яка може навіть стосуватися власного майна спадкоємця. Тобто ми можемо припустити, що десять років потрібно для того, щоб з'ясувати розмір боргів спадкодавця, а не для того, що

---

¹⁵⁸ Watkin T. G. An historical introduction to modern civil law (Book). An Historical Introduction to Modern Civil Law. 2017. p. 78.

¹⁵⁹ Beckert J. 2007. The Longue Durée of Inheritance Law. *European Journal of Sociology*, no. 48(01), 79, pp. 79–120. URL: 10.1017/s0003975607000306.

¹⁶⁰ Goncharova A. De quelques difficultés relatives à l'héritage des époux ukrainiens en présence d'un contrat pré-nuptial ou d'un testament. *Les droits du conjoint survivant: bilan et perspectives*. 2023. p. 32.

¹⁶¹ Viret J. L. Inheritance, family and freedom to make a will. The Castilian regime and the traditional French models. 2014. *Obradoiro de Historia Moderna*. (23), p. 6.

вирішувати приймати або ні спадщину.

Але важливо, на наш погляд, французьке право на прийняття спадщини впродовж десяти років порівняти з правилом, наявному в заповіті з умовою в Україні, коли законодавець обмежив можливість для спадкоємця досягти умов, визначених у заповіті, оскільки у ст. 1242 ЦК однозначно встановлено, що умова, визначена у заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини. Представляється, що ця норма повинна бути не такою однозначною, оскільки це суперечить свободі правочину (заповіту) й виглядає порівняно з французьким правом занадто консервативно.

Німецьке цивільне законодавство є більш суворим щодо дітей. Частка дітей може бути зменшена наполовину, якщо складено заповіт. Один із подружжя, який пережив іншого, може бути призначений тимчасовим спадкоємцем усього майна із зобов'язанням передати все майно дітям після його смерті¹⁶², якщо немає заповіту, спадкоємцями насамперед стають діти. Якщо їх немає, батьки та їхні нащадки, а якщо і їх немає, то – інші члени сім'ї. Тому, якщо померлий неодружений але були діти, майно розподіляють порівну між ними¹⁶³. Друга сторона буде лише спільним спадкоємцем разом із дітьми. Загальний розмір його частки в майні залежить від частки нажитого майна. Якщо померлий жив із чоловіком / дружиною відповідно до статутного режиму власності за участь і він / вона залишає дітей, друга сторона отримує половину майна ($\frac{1}{4}$ шляхом правонаступництва та $\frac{1}{4}$ як компенсаційну суму оплати), решту майна ділять порівну між дітьми¹⁶⁴. Лише нащадки мають право на резервну його частину. Це становить половину належної частини спадщини в рамках правонаступництва. Це лише право на сплату, яку

---

¹⁶² Willenbacher, B. 2003. Individualism and Traditionalism in Inheritance Law in Germany, France, England, and the United States. *Journal of Family History*, №. 28. p. 213. URL: 10.1177/0363199002238562.

¹⁶³ Schlumbohm J. Stepfamilies, inheritance, and living arrangements in a rural society of Germany. *History of the Family*. 2021. URL: 10.1080/1081602X.2021.2003841.

¹⁶⁴ Beznoska, M., Hentze, T., Stockhausen, M. The inheritance and gift tax in Germany: Reform potentials for tax revenue, efficiency and distribution. *Public Sector Economics*. 2020. 44(3), p. 386.

бенефіціар повинен сплатити на законних підставах в установлений термін¹⁶⁵.

Спадщина «автоматично» передається після смерті спадкодавця, тобто без будь-яких формальностей спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину. З іншого боку, спадкоємці повинні вчинити певні дії, якщо вони не хочуть прийняти спадщину¹⁶⁶, повинні відмовитися від неї впродовж 6 тижнів (6 місяців, якщо в померлого останнє місце проживання було за кордоном).

Аналогічний підхід до обов'язкової частки у Швейцарії, проте там право на обов'язкову частку мають також чоловік або дружина, які пережили, брати й сестри спадкодавця¹⁶⁷. На наш погляд, такий підхід міг би бути виправданий, якби вони проживали однією сім'єю, вели спільне господарство тощо.

В Англії немає поняття обов'язкової частки й до 1938 року спадкодавець міг позбавити свою сім'ю права на спадщину¹⁶⁸. На сьогодні, після ряду змін у законодавстві, чоловік, який пережив дружину й не уклав нового шлюбу, і діти спадкодавця, зокрема позашлюбні, мають право на отримання «розумного змісту» зі спадкового майна¹⁶⁹. Тобто норма права Англії стосовно «розумного змісту» спадкового майна свідчить про обов'язкову частку в спадщині, але її «розраховують» за принципом розумності, тобто за оціночними судженнями, але для Англії це прецеденти та аналогія з прецедентами. І хоча в Україні обов'язкова частка має елемент оціночного судження, оскільки суд має право зменшити обов'язкову частку. Водночас її розрахунок здійснюють за певною формулою, що, на наш погляд, більш відповідає правам та обов'язкам осіб, які вправі знати

---

¹⁶⁵ Lux, T., Mau, S. Between State Dependence and Market Affinity. Do Homeownership and Inheritances Influence Social-Policy Preferences? *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. 2018. 70, p. 140. URL: 10.1007/s11577-018-0542-x.

¹⁶⁶ Генеральне консульство України у Франкфурті-на-Майні. Питання нотаріату. URL: <https://frankfurt.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/faq/pitannya-notariatu>. (дата звернення: 07.06.2022).

¹⁶⁷ Kolla E. J. 2017. Sovereignty, international law, and the french revolution (Book). *Sovereignty, International Law, and the French Revolution*, no. 7, p. 106. URL: 10.1017/9781316832240.

¹⁶⁸ Izuhara M., Köppe S. Inheritance and family conflicts: Exploring asset transfers shaping intergenerational relations. *Families, Relationships and Societies*. 2019. 8(1), p. 60.

¹⁶⁹ Raeesi R. Rule of conflict resolution governing inheritance in Iran, Egypt, and England law. 2014. *Advances in Environmental Biology*. 8(6 SPEC. ISSUE 2), p. 3230.

наперед, як закон трактує їх права та обов'язки в правовідносинах.

Стверджуємо, що український інститут спадкового права будувався на загальних принципах з окремими світовими інститутами спадкового права, зокрема, поняття обов'язкова частка в спадщині присутня в законодавстві багатьох країн, хоча й має різні назви. Але водночас має ряд істотних відмінностей у правовому регулюванні.

Законодавство держав-членів Європейського Союзу в спадковому праві по-різному визначає вирішення питань щодо черговості закликання до спадкування майна, питання щодо розпорядження правом на правонаступництво, як і коли можна стати спадкоємцем та який податок потрібно сплатити спадкоємцям. Так, наприклад, в Австрії за відсутності волі спадкодавця, тобто заповіту, за різних обставин застосовують такі принципи¹⁷⁰:

– якщо померлий не був одружений та не мав дітей, то його батьки успадковують однакові частки майна;

– якщо батьки вже померли, то в такому разі успадковують брати й сестри;

– якщо померлий не був одружений, але мав дітей, то діти успадковують однакові частки;

– якщо померлий залишив другу половинку з подружжя: чоловік / дружина стає єдиним спадкоємцем, не маючи нащадків, батьків, братів і сестер, бабусь і дідусів;

– якщо померлий залишив чоловіка / дружину та дітей: 1/3 переходить до чоловіка / дружини, решту ділять однаково серед дітей¹⁷¹.

Австрійське право не надає автоматичного права на спадщину, якщо шлюб не був зареєстрований. У такому разі чоловік / жінка лише мають право стати

---

¹⁷⁰ Finch J., Mason J. Passing on: Kinship and inheritance in England (Book). Passing On : Kinship and Inheritance in England. 2013. p. 109. URL: 10.4324/9781315072340.

¹⁷¹ Successions in Europe – Succession law in 27 European countries, The Council of the Notariats of the European Union. URL: <http://www.successions-europe.eu/en/home> (дата звернення: 04.05.2022).

спадкоємцями в порядку внесення їх до заповіту.

Обов'язкова (резервна) частина майна, що обмежує свободу заповіту, становить половину частки законної спадщини для нащадків, за відсутності нащадків, до 1/3 частки юридичної спадщини йде до спадкоємців.

Чоловік / дружина отримує половину своєї юридичної частки. Існує можливість знизити резервну частину за відсутності сім'ї.

Спадкоємці резервної частини можуть відмовитися від резерву до відкриття правонаступництва за контрактом (нотаріальний документ), укладеним між спадкодавцем і спадкоємцем або спадкоємцями¹⁷².

Досліджуючи спадкове право Бельгії, А. Бардін зазначає, що наявність права власності на землю було вирішальним для економічних можливостей жінок у середньовічних містах, лише деякі науковці досліджували гендерне розподілення права власності на землю. Незважаючи на закон про спадкування у цьому регіоні, жіноча власність була порівняно обмеженою та ще більше зменшилась у пізньому Середньовіччі¹⁷³.

У бельгійському законодавстві зазначено, якщо померлий не був одружений і не мав дітей, спадкоємцями, які першими мають право на спадкування будуть найближчі родичі (брати та сестри). Так батько й мати отримують по чверті, а брати / сестри – решту. Якщо один із батьків помер, то частка батька передається братам і сестрам. Якщо немає батьків, братів і сестер, половина спадщини переходить до материнської лінії, а друга половина – до батьківської (дядько, тітка, двоюрідний брат). Якщо покійний не був одружений, але мав дітей, це виключає можливість спадкувати всіх інших членів сім'ї. Вони мають повне право власності на майно в

---

¹⁷² Federal Act on the Equalization of the Status of Children Born Outside of Marriage with Respect to Inheritance Law and the Safeguarding of the Marital Home for the Surviving Spouse (Inheritance Law Amendment Act 1989), 13 December 1989. 1989 Annual review of population law. 16, p. 72.

¹⁷³ Bardyn A., 2018. The gender distribution of real property ownership in late medieval Brussels (1356-1460). *Continuity and Change*, no. 33(1), p. 30. URL: 10.1017/S0268416018000036.

рівній мірі¹⁷⁴. Проте, якщо дитина вже померла, залишивши нащадків, останні спадкують за правом представлення за померлою дитиною. Якщо померлий мав чоловіка або дружину та дітей, то ця особа спадкує всі активи. Діти спадкують спадщину в рівних частках. Частина дитини, яка вже померла, належить до нащадків цієї дитини за принципом представлення.

Якщо спадкодавець був у шлюбі, але не мав дітей, то інший із подружжя стає єдиним спадкоємцем, якщо немає нащадків або батьків, або інших родичів до четвертого ступеня споріднення (двоюродні брати), якщо вони живі, то чоловік / жінка отримує узуфрукт (речове право користування чужим майном із правом вилучення доходів із нього, але з умовою збереження його цілісності й господарської приналежності), а інші спадкоємці право володіння. Частина, яку одержує чоловік / жінка, також залежить від спільно нажитого майна за час шлюбу¹⁷⁵.

Згідно з чинним бельгійським законодавством про спадщину, угоди про правонаступництво в принципі є нікчемними (за винятком суворих винятків).

Новий бельгійський закон про спадщину передбачає нові форми дозволених угод щодо спадкування. Батьки можуть укласти з дітьми зобов'язальні угоди щодо свого майна. Така угода дозволяє уникнути суперечок між дітьми після смерті батьків. Новий спадковий закон робить її дійсною в разі виконання певних умов¹⁷⁶.

Форма зареєстрованого партнерства визнана в Бельгії «законним співжиттям». На правонаступництво має право кожен із партнерів, тобто користуватися узуфруктом, нерухомістю в якій подружжя проживало разом, а також право на майно в зазначеній власності. Але друга сторона має право

---

¹⁷⁴ Зварич Р. В. Регулятивна функція права в традиційній правовій сім'ї. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. 1(4 (25), С. 123.

¹⁷⁵ Tison M., Van Den Steen L. Intermediated securities under belgian law: Assessing the impact of the Geneva Securities Convention on the regulatory environment (Book Chapter). *Intermediated Securities: The Impact of the Geneva Securities Convention and the Future European Legislation*. 2010. p. 218. URL: 10.1017/CBO9781139151238.012.

¹⁷⁶ Lust S. 2017. Bill concerning the reform of the Belgian inheritance law adopted. URI: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=945b7038-1816-4300-b91d-631ce5045e53> (дат звернення: 06.06.2022).

позбавити права на користування в разі волі або подарунку на користь іншої особи¹⁷⁷. У незареєстрованому шлюбі друга сторона може стати спадкоємцем лише тоді, коли померлий це передбачив у заповіті. Бельгійський закон не надає автоматичного права на спадкувати на підставі факту спільного співжиття.

Досліджуючи питання спадкування, О. С. Таран стверджує, що бельгійський закон визнає принцип резервних частин, згідно з яким мінімальна частина (зарезервована частина) спадщини повинна передаватися дружині, дітям, батькам загиблого. Ця резервна частина становить половину спадщини, якщо є одна дитина (або її нащадки), $2/3$, де є дві дитини, і $3/4$, якщо є троє або більше дітей. Якщо немає нащадків або другого з подружжя, тоді батько й мати мають право кожен на чверть спадщини. Друга сторона завжди отримує, принаймні, право на користування половиною активів, що входять до спадщини. Ця половина буде містити, майно, до якого входить будинок та речі домашнього вжитку¹⁷⁸.

Якщо заповідач вирішив не враховувати резервної частини до свого заповіту, а спадкоємці погоджуються, поважаючи його бажання, то заповіт може бути правомірний. Але спадкоємці, резервна частина яких не була додержана, і які мають намір вимагати її, мають право порушити справу в порядку зменшення спадщини на розмір резервної частки. Бельгійський закон регулюється принципом, згідно з яким майно (активи та зобов'язання) належать спадкоємцям з моменту смерті власника, також існує система правонаступництва.

У Болгарії, якщо немає заповіту, за різних обставин застосовують різні принципи¹⁷⁹. Спадкові питання регулюються Законом про правонаступництво. Існують наступні способи спадкування: за законом та за заповітом. Спадкування за

---

¹⁷⁷ Tison M., Van Den Steen L. 2010. Intermediated securities under belgian law: Assessing the impact of the Geneva Securities Convention on the regulatory environment (Book Chapter). *Intermediated Securities: The Impact of the Geneva Securities Convention and the Future European Legislation*. p. 217. URL: 10.1017/CBO9781139151238.012.

¹⁷⁸ Таран О. С. Тенденції розвитку європейського спадкового права щодо обов'язкової частки у спадщині. *Право і суспільство*. 2018. Вип. 1. С. 94.

¹⁷⁹ Hristov P., 2011. Inheritance after restitution: Modern legislative norms and customary practices in rural Bulgaria (Book Chapter) *Global Villages: Rural and Urban Transformations in Contemporary Bulgaria*. p. 123.

законом характерне в таких ситуаціях: якщо іноземцю належить нерухоме майно, розташоване в Болгарії; якщо іноземець володіє рухомим майном і має постійне місце проживання в Болгарії; іноземець може вибирати, щоб спадщина повністю регулювалася законодавством країни, громадянином якої він є на цей момент¹⁸⁰. У разі відсутності заповіту, наступні спадкоємці мають право отримати частину спадщини:

- 1) діти та чоловік / дружина;
- 2) батьки та чоловік / дружина (якщо померлий не залишив дітей або інших нащадків);
- 3) висхідні родичі другого або вищого ступеня споріднення та чоловік / дружина (якщо померлий залишив батьків);
- 4) брати й сестри та чоловік / дружина (якщо померлий не залишив дітей і батьків).

Податок на спадщину сплачують спадкоємці (незалежно від того, успадковують вони за законом або за заповітом). Податок на спадщину не сплачує один із подружжя, що вижив, та прямі спадкоємці без обмежень.

Кожен спадкоємець повинен подати декларацію до муніципалітету, у якому спадкодавець мав останнє місце проживання. Якщо вони не мали місця проживання в Болгарії, то декларацію подають до муніципалітету району, де знаходиться більшість майна, що становить спадщину¹⁸¹.

Згідно з чеським законодавством, якщо немає заповіту, тоді до різних випадків застосовують такі принципи:

– якщо померлий був неодружений і не мав дітей, то майно передається батькам, якщо вони ще живі та особам, які жили разом із померлим в одному

---

¹⁸⁰ Inheritance Law in Bulgaria. URL: <https://www.angloinfo.com/how-to/bulgaria/money/pensions-wills/inheritance-law> (дата звернення: 11.06.2022).

¹⁸¹ Шелевер М. М., Воронкова О. М. Особливості податкового адміністрування в Болгарії. *Світовий досвід податкового адміністрування та його значення для України*: матеріали Студ. наук.-навч. семінару, м. Ірпінь, 10–16 березня 2020 р. / Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2020. С. 166.

приміщенні, впродовж одного року, щонайменше до самої смерті;

– якщо померлий не був одруженим але мав дітей, то правонаступництво ділять рівними частинами між дітьми¹⁸².

Закріплена резервна частина може становити всю нерухомість. Її розмір залежить від віку бенефіціара (неповнолітнього / дорослого) та кількості спадкоємців. Бенефіціари резервної частини не можуть відмовитися від частки резервної частини. У них є лише можливість прийняти або відмовитися від всієї спадщини. Але в межах угоди про правонаступництво між спадкоємцями одержувач резервної частини може погодитися на отримання меншої частини майна, ніж він / вона має право на цю частину. Друга сторона подружжя не має права на будь-яку резервну частину¹⁸³. Це цікава позиція в чеському законодавстві, оскільки відмежовує іншого з подружжя від права на обов'язкову частку відповідно до нашого спадкового права. Очевидно, що така позиція може бути виправдана тим фактором, що спільно набуте майно подружжя зазвичай ділить навпіл.

Але тут яскраво демонструються родинні цінності, оскільки передбачено виділення частки від резервної частини навіть дорослим дітям.

Спадкоємець набуває статусу спадкоємця за рішенням нотаріуса, який виступає в ролі судового уповноваженого. Дія цього рішення вступає в силу з дня смерті, навіть якщо рішення буде видано пізніше. У принципі спадкоємець несе особисту відповідальність за борги померлого відповідно до вартості майна отриманого ним¹⁸⁴. Звернемо увагу в цьому моменті на те, що нотаріус набуває статусу судового уповноваженого, із чим важко погодитися, оскільки в Україні заборонено делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими

---

¹⁸² Act the Civil Code of the Czech Republic of 3 February 2012. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>. (дата звернення: 20.06.2022).

¹⁸³ Inheritance tax and law in Czech Republic. URL: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Czech-Republic/Inheritance> (дата звернення: 20.06.2022).

¹⁸⁴ Павлів-Самоїл Н. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. Вип 17. С. 177.

органами чи посадовими особами (ст. 124 Конституції України). Вважають, що це положення не може бути відтворено в Україні. Крім того, українські нотаріуси й зараз суміщають велику кількість повноважень, що йде не на користь їх основним функціям.

В Італії за відсутності заповіту, застосовують такі принципи:

а) померлий був неодружений і не мав дітей – його / її батьки, брати та сестри мають право спадкувати;

б) померлий був неодружений, але мав дітей, спадкоємцями є діти;

в) померлий не мав дітей, але мав чоловіка / дружину та вихованців, то 2/3 майна переходить до другого з подружжя, а третина – до спадкоємців.

Італійське законодавство не надає автоматичного правонаступництва одному з подружжя, а вони можуть стати правонаступниками лише тоді, якщо це передбачено в заповіті¹⁸⁵.

До кола спадкоємців за законом належать: 1) низхідні родичі спадкодавця (син, онук, правнук); 2) батьки, брати, сестри; 3) висхідні родичі (дід, баба, прабаба, прадід); 4) родичі по боковій лінії. Діти спадкують у першу чергу. За відсутності низхідних родичів, їх братів та сестер, спадщина переходить до наступної черги. Якщо в спадкодавця немає ні низхідних родичів, ні батьків, висхідних, братів, сестер та їх низхідних, до спадщини закликаються найближчі родичі до шостого ступеня споріднення включно. Той із подружжя, який пережив іншого, отримує спадщину разом зі спадкоємцями, які закликаються до спадщини. Якщо після спадкодавця залишилися кровні родичі п'ятого, шостого й подальшого ступеня споріднення, один із подружжя отримує спадщину одноособово¹⁸⁶.

Також законодавство передбачає резервну частину для подружжя, нащадків

---

¹⁸⁵ Inheritance Law in Italy. URL: <https://www.angloinfo.com/how-to/italy/money/pensions-wills/inheritance-law> (дата звернення: 21.06.2022).

¹⁸⁶ Церковна О. В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 6. С. 105.

та нащадків померлого. Якщо є дитина, він / вона має право на половину резервної частини. Якщо є більше, ніж одна дитина, тоді діти мають право на 2/3. Якщо є чоловік / дружина та одна дитина, резервна частина – 2/3. Якщо є чоловік / дружина та більше однієї дитини, сума резервної частини становить 3/4. В усіх випадках закон передбачає, що кожен із подружжя має право проживати в сімейному будинку, що належить покійному або обом із подружжя, і право на користування речами домашнього вжитку¹⁸⁷. Такий гуманізм вважають раціональним, оскільки смерть близьких людей – це завжди моральна травма, яка не повинна підсилюватися виселенням із будинку, який подружжя спільно будувало або придбало. Але за принципом справедливості необхідно визнати, що не в усіх випадках таке правило повинно застосовуватися, а варто брати до уваги й час спільного життя та інші фактори. Ось у такій інтерпретації це положення потрібно застосовувати й в українському законодавстві.

Бенефіціари від резервної частини не можуть відмовитися до смерті померлого. Ніхто не може відмовитися від правонаступництва до смерті¹⁸⁸. Це положення очевидне, але його потрібно брати до уваги з урахуванням формального та морального контекстів. Закон не може обмежувати прав потенційних спадкоємців робити будь-які заяви з приводу подальшого спадкування або відносин між ними та спадкодавцем, але може визнавати відповідні заяви до смерті спадкодавця нікчемними.

Статусу спадкоємця набувають лише тоді, коли приймають спадщину, але законні спадкоємці автоматично набувають свого статусу, якщо вони не відмовляються від спадщини. Спадкоємець має необмежену особисту відповідальність за боргами померлого¹⁸⁹. Проте спадкоємець може обмежити свою

---

¹⁸⁷ Alibrandi R. German influence on Italian jurists' perceptions of the British constitutional model in the late nineteenth century. *Parliaments, Estates and Representation*. 2016. 36(2), p. 184. URL: 10.1080/02606755.2016.1192857.

¹⁸⁸ Розгон О. Вплив походження дитини на можливість спадкування: національний та міжнародний аспекти. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. 21(5). с. 100.

¹⁸⁹ Гожій І. О., Солончук І. В. Проблемні питання правового режиму спадкування у справах з іноземним елементом. *Правові новели*. 2018. Вип. 4. С. 88.

відповідальність шляхом прийняття майна без зобов'язання щодо боргів, що виходять за межі активів. У такому разі спадкоємець повинен подати декларацію до нотаріуса чи адвоката цивільного права компетентного суду. Спільні спадкоємці несуть відповідальність за борги в розмірі пропорційному вартості їх відповідної частки в спадщині. Прослідковуючи історію становлення спадкового права Італії, потрібно зазначити, що вирішальну роль відіграли римські євреї. На початку шістнадцятого століття римське єврейство було складовою групою, зокрема прибулі з південної Італії, а також із Сицилії та Піренейського півострова. До середини століття вони об'єдналися. Працювали над імплементацією своїх поглядів у закони про спадщину. Стає стандартною ситуація, коли від удівця повертається до тестя одна третя приданого, незалежно від того, скільки тривав шлюб¹⁹⁰. Такі архаїчні традиції існують і шануються в окремих країнах, особливо, мусульманських, але їх застосування до сучасних відносин представляється нераціональним. Водночас, такі поняття як придане, викуп за наречену та подібні належать до вікових традицій народів і вони допомагали врівноважити матеріальні статки, наприклад, молодій сім'ї, а також простежити за використанням родинних статків тощо. Але в сучасних суспільних відносинах їх використання представляється незаконним, якщо інше не буде врегульовано договором.

За законодавством Литви, якщо померлий неодружений і не мав дітей, спадкують такі спадкоємці: батьки або усиновлювачі померлого, бабусі й дідусі як по батьківській, так і по материнській лініях. Наступні спадкоємці спадкують за відсутності спадкоємців вищих ступенів споріднення, батьків або в разі відмови від спадкування чи позбавлення права на спадкування: померлого брата й сестри, дідусі, бабусі як по батьківській, так і по материнській стороні, дітей від померлих братів і сестер (племінників та племінниць), також братів і сестер померлого батьків

---

¹⁹⁰ Stow K. R. 2002. Ethnic amalgamation, like it or not: Inheritance in early modern Jewish Rome. *Jewish History*, № 16(1), p. 110. URL: 10.1023/A:1015058301183.

(дядьків і тіток), дітей померлого батьків братів і сестер (двоюрідні брати). Діти дядьків і тіток померлого успадковують за дією закону лише за відсутності батьків або в разі неприйняття спадщини або відмови від правонаступництва, також у випадках, коли батьки померлого позбавлені права успадкування. Якщо померлий не був одружений, але мав дітей, зокрема усиновлених і народжених після його смерті, все успадковується рівними частинами¹⁹¹.

У разі, якщо є більше трьох спадкоємців, дружина / чоловік спадкує рівні частки з дітьми, усиновленими дітьми та дітьми, які народилися після його смерті. Діти спадкують резервну частину однаково. Законний спадкоємець не може відмовитися від резервної частини до смерті покійного.

Право на спадкування може бути передане спадкоємцю (або поручителеві) без будь-якої спеціальної процедури, за умови, що спадкоємець приймає спадщину. Спадкоємця вважають таким, що прийняв спадщину, коли він / вона починає процес фактичного володіння майном, звертається до суду за місцем відкриття спадщини для інвентаризації майна або подає заяву про її прийняття. Прийняти необхідно впродовж трьох місяців із дня відкриття спадщини. Співвласники несуть спільну відповідальність за боргами під час спадкування¹⁹². У наведеному литовському досвіді звертає на себе увагу строк у три місяці для прийняття спадщини, чи вдвічі менший від аналогічного в українському законодавстві. Представляється, що цей досвід не має запозичуватися до законодавства України й про це можуть свідчити наступні аргументи: по-перше, аналог із німецького досвіду – необмежений термін для прийняття спадщини, точніше спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, навіть, якщо він її не оформив; по-друге, скорочення терміну на прийняття спадщини збільшить навантаження на суди справами, яких спадкоємці

---

¹⁹¹ Mikelenas V., 2005. The main features of the new Lithuanian contract law system based on the civil code of 2000. *Juridica Int.* №. 10, p. 45.

¹⁹² P. Astromskis, J. Grigiene, J. Kiršiene., J. Spaičiene, V. Višinskis, 2017. Lithuanian private law (Book Chapter). *The Law of the Baltic States*, p. 472. URL: 10.1007/978-3-319-54478-6_9.

будуть просити суд визнати причини пропуску строку для прийняття спадщини й сам факт скорочення такого терміну вже буде об'єктивною причиною для подовження строку для прийняття спадщини тощо.

Основним актом цивільного законодавства в Республіці Польща є Цивільний кодекс від 23 квітня 1964 року. Спадковому праву в цьому нормативно-правовому акті присвячено Книгу четверту під назвою «SPADKI». Можливість зробити волевиявлення в межах заповіту у вигляді розпорядження, регулюється статтями 968, 970–981¹⁹³. Дослідниця О. Ю. Цибульська зазначає, що йдеться про право особи, яка вирішила скласти заповіт, передбачити в ньому розпорядження, яким вона може зобов'язати спадкоємця як за законом, так і за заповітом вчинити певну дію щодо передачі визначеного на користь зазначеної в заповіті особи¹⁹⁴.

У разі відсутності заповіту, спадкування відбувається так, якщо померлий був неодружений і не мав дітей, майно передається батькам. Якщо один із батьків помер перед відкриттям спадщини, тоді частка спадщини за рахунок цього батька передається братам і сестрам заповідача рівними частинами. Якщо один із братів або сестер покійного померли до відкриття спадщини, залишивши нащадків, його частка спадщини переходить до його нащадків. Розподіл цієї частки визначають відповідно до принципів розподілення між далекими нащадками заповідача. Якщо немає ні братів, ні сестер, ні нащадків, братів і сестер спадкодавця, усе майно переходить до бабусь і дідусів спадкодавця. Вони спадкують у рівних частках все майно. Якщо хтось помирає перед відкриттям спадщини, то його частка передається його / її нащадкам.

За відсутності будь-якого з родичів, які мають право спадкувати, майно переходить до муніципалітету за останнім місцем проживання спадкодавця. Якщо

---

¹⁹³ Kodeks cywilny: USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u>. (дата звернення: 16.06.2022).

¹⁹⁴ Цибульська О.Ю. «Zapis» як розпорядження на випадок смерті за цивільним законодавством Польщі. *Часопис цивілістики*. 2016. № 21. С. 88. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8908/20.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 16.06.2022).

неможливо визначити останнє місце проживання спадкодавця в Польщі або якщо останнє його місце проживання було за кордоном, майно переходить до Державного казначейства¹⁹⁵. Представляється, що досвід Польщі є схожим до українського законодавства, а саме випадок визнання спадщини відумерлою, але відповідне уточнення з приводу переходу спадщини до державного бюджету, коли неможливо визначити останнє місце проживання спадкодавця в Польщі або якщо останнє його місце проживання було за кордоном варто сприйняти як позитивне, оскільки значна частина громадян України знаходиться за кордоном на постійній основі (доволі часто на заробітках або тепер в евакуації) і втратила зв'язки з територіальною громадою. Тому пропонується цим положенням доповнити статті ЦК та відповідним чином відобразити у ЦПК. При цьому зміст частини 3 та частини 4 статті 1277 ЦК визнати досконалим важко, оскільки спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно – за його місцезнаходженням. Тобто ця норма підлягає редагуванню, оскільки передбачає в такій редакції «перехід» нерухомого майна за його місцезнаходженням. Але ж випадок смерті громадянина України за кордоном тут не розглядається, а це може стати актуальним, коли час перебування за кордоном знаний та останнє місце проживання в Україні буде неактуальне.

Якщо померлий був неодружений, але мав дітей, спадкують лише діти; якщо померлий залишає чоловіка / дружину, то отримує половину майна спадщини.

Половина майна переходить до чоловіка / дружини, якщо в померлого була лише одна дитина. Якщо він / вона мала кількох дітей, дружина / чоловік отримує чверть майна, тоді як решту ділять однаково між дітьми¹⁹⁶.

---

¹⁹⁵ Goncharova A. Poland inheritance. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 49. С. 118.

¹⁹⁶ Маньковський В. В. Особливості суб'єктивного складу першої черги при спадкуванні за законом в Україні, Литві та Польщі. *Часопис цивілістики*. 2021. № 43. С. 52.

Відповідно до польського законодавства, чоловік / дружина померлого, його / її нащадки (його / її діти або у разі смерті дітей – його / її онуки) та батьки померлого мають право на частку в резервній частині майна. Потрібно зазначити, що бенефіціари можуть вимагати свою частку резервної частини, якщо вони цього бажають. Загалом, резервна частина, що обмежує право заповідача розпоряджатися вільно своїми активами, не може перевищувати 2/3 майна. Бенефіціари резервної частини можуть відмовитися від своєї частки до початку правонаступництва у формі контракту, укладеного між спадкодавцем і майбутнім спадкоємцем, що повинен бути нотаріально посвідчений¹⁹⁷. Спадкоємець набуває статусу спадкоємця, коли спадщина відкривається відповідно до закону про спадкоємців, якщо він не відмовляється від правонаступництва. У принципі, спадкоємець має необмежену особисту відповідальність за заборгованість померлого, проте спадкоємці можуть обмежити свою відповідальність, прийнявши майно без зобов'язання перед боргами за межами активів, що входять¹⁹⁸. У цьому разі спадкоємець повинен подати заяву нотаріусу або в компетентний суд. Усі спадкоємці спільно несуть відповідальність за боргами. Закон Польщі від 2011 року «Про міжнародне приватне право» зберіг у питаннях спадкування колізійну прив'язку до права держави громадянства спадкодавця (ч. 2 ст. 64)¹⁹⁹. Проте, як зазначає М. О. Михайлів, в окремих випадках одночасно закон допускає обмежене застосування вибору права²⁰⁰. Якщо глибше подивитися на це питання більш докладно, то його «відголоски» можна знайти в частині 3 статті 41 Договору між Україною та Республікою Польщею про правову допомогу та правові відносини в

---

¹⁹⁷ Тамаш А. В. Питання проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві: порівняльний аспект. *Історія та теорія держави та права, філософія права*. 2022. С. 54.

¹⁹⁸ Гончарова А. В. Європейські правила відповідальності за спадковими боргами досвід для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 39.

¹⁹⁹ Тітко С. В., М. І. Куртинець. Польський закон про міжнародне приватне право: історія кодифікації та сучасне регулювання. *Форум права*. 2020. Вип. 2. С. 67. URL: https://forumprava.pp.ua/files/065-081-2020-2-FP-Titko,Kurtynets_8.pdf (дата звернення: 10.06.2022).

²⁰⁰ Михайлів М. О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 293.

цивільних і кримінальних справах, а саме: «У випадку, коли все рухоме майно, яке залишилось після смерті громадянина однієї Договірної Сторони, знаходиться на території іншої Договірної Сторони, то за заявою спадкоємця справу проводить орган іншою Договірної Сторони, якщо із цим погодяться всі відомі спадкоємці»²⁰¹. В усіх інших ситуаціях застосовують правило про юрисдикцію та підпорядкування відносин навколо рухомого майна – законодавству тієї Договірної Сторони, громадянином якої був заповідач на момент смерті, а стосовно нерухомого майна – законодавству тієї Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно (ст. 37, 41 Договору).

Оформлення спадкових прав у Румунії відбувається в нотаріальній конторі, розташованій в районі останнього місця проживання померлого. Якщо померлий не мав свого останнього місця проживання в Румунії, процедуру спадкування проводять у нотаріальній конторі за місцем реєстрації основної частини майна²⁰².

Процес розпочинається на прохання будь-якої зацікавленої особи на прохання прокурора або секретаря місцевої ради району, де спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадщина містить нерухоме майно. У випадках, передбачених законом або на прохання зацікавлених осіб, нотаріус особисто або через представника проводить опис спадщини. Інвентаризацію таких активів проводять лише за згодою особи, яка володіє майном, що належало померлому. Якщо під час інвентаризації буде знайдено заповіт, залишений померлим, він буде переданий до нотаріуса та зданий на зберігання в його офіс. Якщо існує можливість відчуження, втрати, заміни або знищення спадкового майна, нотаріус може опечатати майно або призначити опікуна. Грошові суми та інші такі документи

---

²⁰¹ Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#o197 (дата звернення: 10.06.2022).

²⁰² Bob-Bocşan M. D., Murphy A. M. D. The Foundations of the Unworthy Heir Rule in Romania. *European Review of Private Law*. 2021. 29(6), p. 913. URL: 10.54648/ERPL2021047.

здають на зберігання до нотаріальної контори або в спеціалізовану установу. Прийняття спадщини, а також відмова від неї повинні бути здійснені спадкоємцями впродовж шести місяців із дня смерті.

Відповідно до законодавства, в Румунії, у разі відсутності заповіту, застосовуються описані нижче принципи, якщо померлий був неодружений і не мав дітей, спадщина переходить до другої черги спадкоємців, що складається з пріоритетних спадкоємців і пільгових родичів. Якщо обидва батьки є живими й претендують на все майно разом із родичами першої черги, то половина майна передається батькам, а інша половина перейде до пільгових родичів; якщо лише один із батьків живий, він / вона успадкує 1/4, а решту 3/4 перейде до пільгових родичів. Якщо немає пільгових родичів, батьки спадкують усе майно; якщо немає батьків, привілейовані родичі стануть єдиними спадкоємцями. Якщо немає спадкоємців другої черги, то майно переходить до спадкоємців третьої черги – звичайних спадкоємців – і, якщо немає третьої черги, переходить до четвертої черги спадкоємців.

Якщо померлий був неодружений, але мав дітей – діти спадкують рівні частки. У разі наявності померлих дітей застосовується принцип спадкування за правом представлення.

Друга сторона завжди отримує 1/4 майна незалежно від кількості дітей, решта 3/4 буде розділена в рівній мірі між нащадками залежно від їх кількості, зокрема тих, хто має право на спадкування за представленням. Частка попередньої дитини повертається до нащадків цієї дитини по черзі.

За законодавством Румунії частина майна померлого, зберігається для іншого з подружжя та його нащадків (дітей, онуків). Коли в спадкодавця немає нащадків, його батьки мають право брати участь у резервній частині. Бенефіціар не може

відмовитися від частки в резервній частині, поки спадкодавець живий²⁰³.

Підкреслимо, що румунський досвід дуже схожий до інших країн Європи, а також відокремлює дітей спадкодавця як спадкоємців найпершої черги разом із тим, хто пережив, із подружжя, а також із приводу виділення резервної частки в спадщині.

В Іспанії в разі відсутності заповіту порядок спадкування передбачено Цивільним кодексом, або конкретним законом автономних спільнот (у випадку Арагонського, Балеарських островів, Каталонії, Галісії, Наварри та Країни Басків), які визначають застосування таких принципів:

- a) спадкодавець не був одружений і не мав дітей – його / її майно успадковують батьки, якщо немає батьків, успадковують брати й сестри, якщо братів і сестер немає – племінники / племінниці, якщо і їх немає двоюрідні брати, а потім – держава.
- b) спадкодавець був неодружений але мав дітей – діти успадковують рівні частки.

Як зазначає О. О. Бичківський, відповідно до статей Цивільного кодексу Іспанії, заповіти поділяються на «звичайні» (власноруч написані, «відкриті» та «закриті» заповіти) та «спеціальні» (військові, морські та заповіти, складені іспанськими підданими в іноземних державах). Приватні заповіти (власноруч написані) дозволені на всій території Іспанії, так само як і заповіти, зроблені лише перед свідками (за певних обставин під час складання заповіту)²⁰⁴.

У Іспанії відсутні стандартні правила стосовно зареєстрованого шлюбу. Кожна автономна громада має власні правила, які можуть відрізнятися залежно від адміністративної спільноти, ось наприклад, коли держава шанує традиції, але тим

---

²⁰³ The inheritace procedure under the Romanian law. URL: <https://en.dt-law.co.il/articles.asp?ArticleID=1022> (дата звернення: 11.06.2022).

²⁰⁴ Бичківський О. О. Окремі питання спадкування за заповітом за законодавством України та іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 86.

самим ускладнює визначення правил спадкування. Другий із подружжя в незареєстрованому шлюбі може стати спадкоємцем лише відповідно до заповіту. Згідно з іспанським законом про спадкування, застосовуються правила «примусової спадщини» («Закон обов'язкових спадкоємців» в Іспанії). Це означає, що існують обмеження щодо того, як розподілити ваше майно, оскільки певний відсоток потрібно виділити для деяких родичів²⁰⁵.

Частина, яка обмежує право заповідача вільно розпоряджатися своїм майном за заповітом, визначається або кодексом, або законами автономної спільноти Арагони, Балеарських островів, Каталонії, Наварри, Галісії та Країни Басків.

Бенефіціар резервної частини, завжди є обов'язковим спадкоємцем. Померлий чоловік / жінка, нащадки та батьки або інші нащадки загиблого мають право на резервну частину, відповідно до кодексу, сума резервної частини всіх бенефіціарів може становити не більше 2/3 майна. В автономних громадах, вона може становити 4/5 від спадщини зі специфікою, обумовленою походженням активів²⁰⁶.

Спадщину передає спадкодавець (або поручитель) без будь-якої спеціальної процедури, за умови, що спадкоємець приймає та не відмовляється від неї. Прийняття може бути усним. Закон установлює обмеження в часі лише для відмови від спадщини, але не для її прийняття. Коли термін закінчується, спадщину вважають такою, що була прийнята. Термін розгляду рішення про прийняття або відмови від спадщини здебільшого становить 30 років починаючи з моменту її відкриття, тобто від смерті спадкодавця.

Якщо спадкоємець хоче прийняти спадщину, він / вона може робити це без спеціальної форми. Однак, якщо спадкоємець хоче відмовитися або прийняти

---

²⁰⁵ Закон про спадкове майно в Іспанії. URL: https://nnovosti.info/articles/zakon_pro_spadkove_majno_v_ispaniji-793.html (дата звернення: 20.06.2022).

²⁰⁶ Viret J. L., 2014. Inheritance, family and freedom to make a will. The Castilian regime and the traditional French models. Héritage, famille et liberté de disposer. Le régime castillan à la lumière des régimes coutumiers français. *Obradoiro de Historia Moderna*. № (23), p. 6.

спадщину без відповідальності, що перевищує вартість майна, він / вона має подати відповідну декларацію нотаріусу. Узагалі, спадкоємці мають необмежену особисту відповідальність за боргами спадкодавця.

Отже, іспанська модель частково нагадує німецьку щодо прийняття спадщини, але й має власну специфіку, зумовлену віковими традиціями іспанського народу.

У разі відсутності заповіту в Словацькій Республіці застосовують такі принципи: якщо спадкодавець був неодружений і не мав дітей – у цьому разі майно розподіляють порівну між батьками та особами, які жили з померлим принаймні 1 рік до смерті. Це стосується людей, які доглядали за майном або за спадкодавцем. Якщо немає батьків, майно ділять рівними частинами брати й сестри померлого (якщо вони не успадковують, то їхні діти) та особи, які разом з померлим жили принаймні рік до своєї смерті, й відповідно доглядали за домом або були залежними від померлого. І, нарешті, племінники померлого успадковують у рівних частках. Якщо ні – бабусі й дідусі, їхні діти успадковують рівні частки. Якщо жоден зі спадкоємців не претендує на майно, воно переходить до держави. Покійний був неодружений але мав дітей – усе майно успадковується й ділиться між дітьми рівними частками. Якщо одна дитина померла, його частина надається нащадкам цієї дитини (у рівних частках)²⁰⁷.

Частина майна є резервною для спадкоємців померлого. Ця резервна частка становить половину частки в спадщині, яка є обов'язковою для зацікавлених спадкоємців. Якщо є нащадки, які є неповнолітніми, їх резервна частка становить повний розмір їх законної частки в спадщині. Обов'язковим спадкоємцем є законний спадкоємець, і якщо в заповіті його не згадують, цей пункт заповіту визнається недійсним. Однак, недійсність заповіту є відносною й означає, що суд

---

²⁰⁷ Muchová Z., Raškovič V. Fragmentation of land ownership in Slovakia: Evolution, context, analysis and possible solutions. Land Use Policy. 2020. p. 95.

може розглядати це лише тоді, коли законний спадкоємець це заперечує в справі про спадщину. Якщо це був спадкоємець, який не є стороною в провадженні в справі про спадщину, він може подати заяву до суду впродовж 3 років. Відповідно до правової системи Словацької Республіки спадщина набувається після смерті спадкодавця. Але ніхто не може її отримати довільно без обов'язкового додержання порядку отримання спадщини²⁰⁸.

Отже, формально спадкоємець може лише взяти на себе право власності на спадщину після закінчення процесу спадкування. Нотаріус проводить усю судову процедуру спадкування, який діє на підставі дозволу суду та від імені суду. Спадкове провадження закінчується після видачі свідоцтва про спадщину. Проте впродовж 15 днів після отримання свідоцтва про спадкування учасник може звернутися до суду із запитом про продовження процесу успадкування. Якщо запит не подано вчасно, свідоцтво набуває дієвої сили, а спадщина – роздільної здатності. Свідоцтво успадкування втрачає свою силу, якщо запит подано вчасно, і суд продовжує діяти, не звертаючи уваги на його питання. Ця особа може стати спадкоємцем навіть без прямого прийняття, якщо він не відмовляється в межах встановленого часу²⁰⁹. Вважають, що досвід Словаччини, де перемежуються повноваження нотаріусів і суду в питаннях спадкування та оформлення права на спадщину ускладнює діяльність і нотаріусів, і суду, що неодмінно позначатиметься на сферах їх повноважень, а також збільшуватиме навантаження на них та ускладнюватиме питання їх відповідальності. Є не зовсім раціональним запозичувати такий досвід, але його необхідно враховувати консулам України, які працюють у Словаччині, а також спадкоємцям, які мають право на спадщину, що знаходиться в цій країні.

---

²⁰⁸ Švecová A., Gergel P. Substantive and Linguistic Considerations on the Forced Share in the Law in Force of Slovakia at the Turn of the 19th and 20th Centuries until 1950. *Materiellrechtliche und linguistische Überlegungen zum Pflichtteil im geltenden Recht der Slowakei an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhunderts bis 1950. Journal on European History of Law.* 2022. 13(1), p. 45.

²⁰⁹ Dobrovodsky R. National report: Slovakia. URL: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Slovakia-IR.pdf> (дата звернення: 21.06.2022).

Законодавство Словенії регламентує принципи спадкування за відсутності заповіту, описані нижче. Якщо спадкодавець був неодружений і не мав дітей, спадщину успадковують батьки. Якщо батьки (або один із них) померли перед відкриттям спадщини, то їхні нащадки (брати й сестри загиблого, або їх нащадки) спадкують їх або його частку. Якщо померлий був неодружений, але мав дітей, діти спадкують рівні частки.

Резервна частина становить половину вартості спадщини. За наявності законних спадкоємців (зокрема, іншого з подружжя та дітей спадкодавця), спадкодавець може вільно розпорядитися лише половиною спадщини²¹⁰. Тобто схема спадкування в Словенії наближена до досвіду інших країн Європи.

За відсутності заповіту в Латвії застосовують такі принципи, як випадок, якщо померлий був неодружений і не мав дітей – спадкоємцями стають брати й сестри померлого; померлий був неодружений але мав дітей – лише діти стають спадкоємцями. Цивільне законодавство встановлює, що спадкоємець може прийняти спадщину або відмовитися від неї. Спадкове майно може бути прийняте особисто або через представника. Однак, щоб отримати спадщину, спадкоємець або спадкоємці мають бути живими на момент спадкування²¹¹.

Рівні частки майна переходять до спадкоємців, якщо в спадкодавця було більше чотирьох дітей, дружина отримує 1/4 від спадщини, залишок ділять рівними частками серед дітей. Частка померлої дитини переходить до спадкоємців за правом представлення.

Якщо спадкодавець склав заповіт і не залишив частку найближчим родичам, латвійське право гарантує право на обов'язкову частину на користь спадкоємців (його / її дітей або – у випадку, коли діти вже померли – онуки) та, за відсутності

---

²¹⁰ Podlipnik J. 2019. Heirs' responsibility for the decedent's tax debts in the Republic of Slovenia. *Odgovornost nasljednika za porezna dugovanja ostavitelja u republici sloveniji. Croatian and Comparative Public Administration*. № 19(2), p. 259. URL: 10.4324/9780429451256-8.

²¹¹ Forms of accepting an inheritance in Latvia. URL: <https://www.lawyerslatvia.com/inheritance-in-latvia> (дата звернення: 22.06.2022).

нащадків, на користь батьків спадкодавця. Немає жодної резервної частини для братів і сестер загиблого. Бенефіціари обов'язкової частини можуть відмовитися від резерву до відкриття спадщини за договором, укладеним між спадкодавцем та спадкоємцем. Цей договір повинен бути в письмовій формі²¹². Тобто в цій цитаті підкреслено, що резервна частка не виділяється, але ж обов'язкова частка за своєю суттю нагадує обов'язкову, питання полягає лише в тому, кому вона виділяється.

Спочатку афінське право знало лише спадкування за законом, реформи Солон встановили порядок спадкування за заповітом. Загальні принципи черговості спадкування та оформлення заповіту залишилися і в сучасній Греції²¹³. Якщо відсутній заповіт, застосовуються такі принципи: померлий був неодружений і не мав дітей – майно розподіляють порівну між батьками померлого та будь-якими братами та сестрами. Якщо брати / сестри вже померли, то він / вона представлені його / її нащадками; померлий був неодружений але мав дітей діти спадкують рівні частки. Також надається частина дитині, яка вже померла, тобто нащадкам цієї дитини.

За грецьким правом у разі зареєстрованого шлюбу, інший із подружжя має право спадкувати майно. У незареєстрованому шлюбі друга сторона може стати спадкоємцем лише відповідно до волі спадкодавця, тобто за заповітом²¹⁴. Таке положення щодо спадкування чоловіком і жінкою, що перебувають у незареєстрованому шлюбі, лише на підставі заповіту має місце та інших країнах Європи, отже варто, на наш погляд, його відобразити в Сімейному кодексі України, оскільки в такому разі вони будуть належати до четвертої черги спадкоємців і за умови спільного проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

---

²¹² Damane L., Zile K., 2009. Current issues of inheritance law. Mantojuma tiesību problēmjautājumu aktualizācija. *Jurista Vārds*, no 2 (555), p. 10.

²¹³ Матвеева Т. О. Право стародавніх Афін. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 30.

²¹⁴ Inheritance tax and law in Greece. URL: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Greece/Inheritance> (дата звернення: 25.06.2022).

Законна частина, що обмежує право заповідача вільно розпоряджатися своїм майном, становить половину юридичної частки в спадщині для дружини та нащадків спадкодавця. Якщо немає нащадків, резервна (обов'язкова) частина переходить до спадкоємців, тобто до батьків спадкодавця.

Бенефіціари резервної частини можуть відмовитися від неї після смерті спадкодавця шляхом односторонньої заяви в суді першої інстанції.

У принципі спадкоємці несуть відповідальність за боргами спадкодавця, проте вони можуть обмежити свою відповідальність, прийнявши майно без зобов'язань перед боргами поза межами активів. У цьому разі, спадкоємець повинен подати заяву до суду першої інстанції відповідного округу, де проживав спадкодавець. Спадкоємці несуть відповідальність за боргами пропорційно вартості їх відповідної частини спадщини²¹⁵. Представляється, що за наявності боргів у спадкодавця, подавати спадкоємцям заяви до суду не має сенсу, оскільки суд повинен вирішувати спори, а не фіксувати заяви. На наш погляд, за наявності персоніфікованих боргів у спадкодавця ці питання повинні вирішувати спадкоємці з кредиторами й лише в разі недосягнення ними згоди, необхідно подати відповідні заяви. Це саме положення потрібно застосовувати й під час аналізу спадкування в Нідерландах, який буде висвітлено далі.

В Нідерландах у разі відсутності заповіту, за різних обставин застосовують такі принципи: померлий був неодружений і не мав дітей – батьки, брати й сестри спадкують у принципі однакові частки, однак при цьому кожному з батьків щонайменше – чверть; померлий був неодружений але мав дітей – спадщину ділять у рівних частках між дітьми.

Якщо один із подружжя помирає, то інший має законне право на спадщину. Якщо подружжя офіційно не зареєстроване, то право на спадщину не виникає.

---

²¹⁵Asheri D., 1963. Laws of Inheritance, Distribution of Land and Political Constitutions in Ancient Greece. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. No 12. p. 2. Available at: <https://www.jstor.org/stable/4434772> (дата звернення: 25.06.2022).

Отже, він / вона буде спадкувати лише за наявності волі в заповіті спадкодавця, про що було зазначено раніше.

Діти як спадкоємці за законом мають право на обов'язкову частку в спадщині. Це не стосується подружжя чи інших спадкоємців.

Закріплена законодавством обов'язкова частина становить половину спадщини належної спадкодавцю. Якщо спадкоємець хоче прийняти спадщину, то може робити це неявно або явно, шляхом подачі заяви. Загалом спадкоємець має необмежену особисту відповідальність за боргами, проте може обмежити свою відповідальність шляхом подачі заяви до суду²¹⁶. Звернемо увагу на той аспект, що обов'язкова частка в спадщині за законодавством України може потенційно становити половину від усієї спадщини, але кожний зі спадкоємців вправі отримати лише половину від тієї частки, яку б він отримав у разі спадкування за законом. Отже, українське законодавство більш лояльне стосовно заповідача, який набув права на майно, що входить до складу спадщини, ніж у Нідерландах.

У законодавстві Угорщини, якщо немає заповіту, застосовують такі принципи: померлий був неодружений і не мав дітей – батьки (або їхні нащадки) успадковують половину по кожній лінії (материнській – батьківській); померлий був неодружений, але мав дітей – лише діти стають спадкоємцями й порівно ділять майно.

Останні зміни до законодавства про спадкування надали можливість одностатевим парам право на спадкування, але закон не поширюється на спадкування подружжя в незареєстрованому шлюбі. Представляється, що ці особи мають право за заповітом реалізувати свої права на розпорядження майном.

Законодавчо закріплена частина, яка обмежує право заповідача вільно розпоряджатися своїм майном, що становить половину частки в спадщині. Особи,

---

²¹⁶ Sumner I., Warendor H., 2005. Inheritance law in Netherlands. Oxford: Intersentia.

які мають право на обов'язкову частку – це інший з подружжя, діти та онуки. На думку О. О. Кармаза, у законодавстві Угорщини є колізійні норми щодо спадкових відносин, а саме визначається юрисдикція суду та нотаріусів у справах щодо спадкування, тобто угорський суд має юрисдикцію в провадженні про спадщину, якщо заповідач був громадянином Угорщини на момент смерті; угорський публічний нотаріус має юрисдикцію в справах за заповітом, якщо заповідач був громадянином Угорщини на момент смерті або якщо нерухомість знаходиться в Угорщині²¹⁷. Останнє положення уявляється не зовсім раціональним, коли дві посадові особи мають подібні повноваження, що ускладнює їх застосування й «розмиває» відповідальність.

У Данії за відсутності заповіту, майно перейде до іншого з подружжя та нащадків померлого відповідно до розділів 1 і 2 Данського Закону про спадщину²¹⁸. У разі відсутності спадкоємців, інший із подружжя спадкує все майно. За законодавством Данії, подружжя та основні спадкоємці мають право на резервну частину 1/5 майна. Спадкодавець може скласти заповіт на 3/4 його майна. Резервна частина другого з подружжя становить 1/8 майна. Іншу, 1/8 спадку розподіляють в однакових відсотках між спадкоємцями відповідної черги. Якщо спадкодавець не залишає прямих спадкоємців, інший із подружжя повинен отримати 1/4 спадщини. Закріплена частина для спадкоємців також обмежується 1/8 спадку²¹⁹. У цій цитаті допущена арифметична помилка, оскільки «якщо подружжя та основні спадкоємці мають право на резервну частину 1/5 майна», то «Спадкодавець може скласти заповіт на 4/5 його майна» або резервна частина в першому реченні повинна становити 1/4 майна. Такі помилки допустимі в наукових статтях, але складність

---

²¹⁷ Кармаза О. О. Спадкування в міжнародному приватному праві: законодавство України та Угорщини. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. Вип. 1. С. 45.

²¹⁸ Grønberg U., Ravn-Petersen K. Inheritance law Denmark. URL: <https://www.minadvokat.dk/wp-content/uploads/2021/01/International-Succession.pdf> (дата звернення: 27.06 2022).

²¹⁹ Lucia Ruggeri, Ivana Kunda, Sandra Winkler Eds. 2019. Family Property and Succession in EU Member States National Reports on the Collected Data. URL: https://www.euro-family.eu/documenti/news/psefs_e_book_compressed.pdf. (дата звернення 29.06.2022).

розрахунку резервних частин і обов'язкової частки за законодавством України зумовлює помилки у відповідних свідоцтвах. Тому вважають раціональним створити найпростіші системи розрахунку, щоб застерегти виникнення помилок.

Дослідник Г. Ільченко влучно розмежовує спадкове право адміністративних частин Сполученого Королівства. Зазначає, що виділено 4 адміністративних одиниці: Англія, Уельс, Шотландія, Північна Ірландія зі своїми особливостями правового регулювання відносин на їх території, тож процеси спадкування в Шотландії та Північній Ірландії відрізняються від процесів в Англії та Уельсі²²⁰. Великобританія за відсутності заповіту застосовує такі принципи: якщо спадкодавець був неодружений і не мав дітей, в Англії та Уельсі, Північній Ірландії спадщину передають його батькам²²¹. Якщо вони вже померли, то спадщина переходить до кровних братів і сестер; у Шотландії, 1/2 майна передається батькам спадкодавця, а друга половина – братам і сестрам. У разі, коли спадкодавець був неодружений але мав дітей, в Англії та Уельсі, Північній Ірландії майно розподіляють серед дітей, у Шотландії діти мають право на все майно померлого.

Об'єднане Королівство визнає цивільні та фактичні шлюби. Так, відповідно до Закону про фактичний шлюб Великобританії 2004 року, зареєстровані одностатеві та фактичні шлюби мають однакові речові права на спадщину.

Група дослідників В. Заборовський, Ю. Бисага, Р. Фрідманський, В. Манзюк, І. Переш, досліджуючи питання процедури оформлення спадкових прав у разі використання евтаназії, дослідили законодавство зарубіжних країн (зокрема США, Німеччини, Ізраїлю, Нідерландів, Канади). Зазначили про необхідність існування відповідного механізму (процедури), який би відстоював інтереси особи, яка бажає евтаназії та мінімізував би вплив потенційних спадкоємців і медичного

---

²²⁰ Ільченко Г. Особливості спадкування за англійським правом. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 56.

²²¹ Dealing with a Deceased's Estate in Scotland. (n.d.). Available at: URL: <https://www.scotcourts.gov.uk/taking-action/dealing-with-a-deceased%27s-estatein-scotland> (дата звернення: 29.06.2022).

персоналу на реалізацію її свідомого й добровільного волевиявлення²²². Проаналізувавши спадкове законодавство держав-членів Європейського Союзу, потрібно зазначити, що охорона особистих інтересів громадян та їхнього майна регулюється на найвищому рівні та великою кількістю нормативно-правових актів.

Водночас, специфічні риси спадкування за законом у країнах Європи зводяться до того, що відмежовують права на спадкування батьків і дітей спадкодавця, а також у багатьох країнах батьки спадкодавця спадкують лише в разі відсутності дітей та іншого з подружжя. Загалом черговість закликання спадкоємців за законом до спадкування обумовлена й певними особливостями, залежними від наявності іншого з подружжя, що так само наділене правом на спадкування з урахуванням складу сім'ї тощо. Вважають, що українське законодавство відрізняється від досвіду інших розвинених країн тим, що воно зазнавало істотних змін під час радянського періоду й після набуття незалежності, отже не може розцінюватися як таке, що має вікові традиції. Водночас воно відрізняється від законодавства інших країн, але не кардинально, що надає можливість говорити про потенційну можливість узагальнити європейський досвід і виробити єдині підходи до європейського універсального спадкового кодексу. До того ж, найбільш складними можна вважати випадки, коли, наприклад, у певних регіонах Іспанії спадкування здійснюють за віковими народними традиціями, тому такі ситуації вирішувати централізовано буде складно або неможливо.

Висновки до розділу 1

1. Вважають, що сучасне спадкове право, в основі якого лежать норми цивільного права та процесуальних галузей права, буде ускладнюватися розв'язанням відносин, у яких все більше й більше буде задіяний іноземний елемент, а це зумовлює необхідність активного дослідження вченими норм

---

²²² Zaborovskyy V., Bysaha Y., Fridmanskyy R., Manzyuk V., Peresh I. Problematic issues of exercise of the right to euthanasia through the prism of inheritance law. *Georgian medical news*. 2021. (321), p. 156.

іноземного права, що входять до предмета дослідження міжнародного приватного права. Водночас питання спадкування регламентовані в міжнародних договорах, а також регламентах ЄС, що обумовлює необхідність разом з іншими галузями права досліджувати міжнародне публічне право. Але об'єкт дослідження не вичерпується переліченими галузями правової науки, оскільки застосування норм іноземного права для врегулювання спадкових правовідносин потрібно розглядати ширше й брати до уваги позитивні норми іноземного права з метою їх адаптування до української правової системи, а це входить до предмета дослідження порівняльного права. Крім того, не можна не брати до уваги історію виникнення та розвитку певних правовідносин, оскільки історичні передумови сучасного стану й той шлях, який був пройдений, надають можливість зважувати наступні кроки в розвитку, ураховувати ментальність українського народу, його традиції та звичаї, що дозволить попередити виникнення помилок тощо.

2. Вважають, що найбільш важливим елементом будь-якої науки й відповідно основним її предметом є теорії, концепції, пропозиції провідних учених, які можуть стати домінуючими, якщо вони по-перше, об'єктивно правильні; по-друге, якщо на них вчасно не відреагують інші вчені, то вони можуть бути сприйняті як правильні, а також через деякий час вони можуть бути відображені в законодавстві. До предмета дослідження входять також пропозиції щодо удосконалення законодавства, норми законопроектів та судова практика.

3. Авторська позиція зведена до того, що право на обов'язкову частку обумовлене імперативною та спеціальною нормою ЦК, тому цей вид спадкування потрібно сприймати як дискретний, оскільки частина спадщини успадковуватиметься за заповітом, а інша частина – за правом на обов'язкову частку, визначену законом. Автор конструктивно-критично ставиться до позицій учених, які вважають, що такий вид спадкування можна називати змішаним, оскільки в цьому разі не застосовують правила про спадкування за заповітом та за

законом, а встановлюють альтернативний і спеціальний спосіб розрахунку обов'язкової частки. Тому ототожнювати спадкування за правом на обов'язкову частку та за законом не можна хоча б тому, що перший підвид спадкування формально не віднесений до спадкування за законом, а фактично розрахунок частки в спадщині не має нічого спільного з розрахунком частки в разі спадкування за законом. Вважають, що це питання дуже важливе для окреслення предмета дослідження й сутності самого права на спадкування за законом.

4. Поняття «міжнародне спадкове право» необхідно сприймати як данину тієї галузі, у якій його досліджують, а саме – міжнародне приватне право. Водночас автор вважає, що необхідно використовувати інший термін для позначення цього інституту, оскільки міжнародного спадкового права не існує, а відповідні правовідносини щодо спадкування з іноземним елементом потрібно позначати як транснаціональні або транскордонні, оскільки застосовуватимуть для врегулювання таких відносин дві або більше національних систем права. Подібні терміни вживають у міжнародних актах та іноземних наукових джерелах.

5. У світлі Загального регламенту захисту даних від 2016 року (GDPR) положення про захист даних померлих осіб так само повинно бути врегульоване й в Україні й це питання потребує адекватного регламентування в законодавстві.

6. Визнано, що вже сьогодні науковці та практики, а також студенти й аспіранти повинні досліджувати рішення Європейського суду та регламенти ЄС, а також ці питання мають ставати предметом дисертаційних досліджень, щоб після вступу України до ЄС в нашій правовій системі не виникало колізій стосовно таких рішень. Автор вважає, що коментар до Регламенту ЄС щодо спадкування, де обговорено всі ключові моменти нового Регламенту ЄС по 650/2012 від 4 липня 2012 року щодо транскордонних маєтків обов'язково повинен бути перекладений українською мовою й доступ до нього повинен бути вільний і забезпечений усім фахівцям, зокрема нотаріусам, консулам та іншим зацікавленим особам. Готовність

України до вступу до ЄС повинна визначатися не формальним договором про вступ, а й підготовкою українських фахівців до поширення на територію України європейських регламентів, а також їх здатністю вчиняти нотаріальні та інші дії відповідно до європейської практики, зокрема заповнювати та видавати свідоцтва про право на спадщину за формою та змістом Європейського свідоцтва про спадкування.

7. Авторська позиція зводиться до того, що уніфікація норм спадкового права країн ЄС ускладнена або неможлива, оскільки в спадковому праві закладено традиції народів, національна ментальність, а також довіра до законодавства, яке віками не змінювалося в таких країнах як Франція, Німеччина та інших. Водночас кожна країна буде вважати свої норми спадкового права взірцевими, а отже поступки в цьому разі ускладнені.

8. Обґрунтовано, що не потрібно принцип універсального спадкового правонаступництва закріплювати в ЦК, оскільки він значно спрощує складні матеріально-процесуальні спадкові відносини, зокрема, під час спадкування за законом, а також дещо не відповідає чинному законодавству. Тому введення такого принципу, на наш погляд, викривлятиме положення сучасного законодавства. Водночас, можна визнати, що концепції римського права до сих пір здійснюють вплив на українських учених, зокрема в питанні універсального спадкового правонаступництва, хоча це прояв догматичного сприйняття права, а не його багатоаспектності.

9. Установлено, що необхідно змінювати українську ментальність за допомогою широкої пропаганди законних способів набуття та фіксування прав, навчання молоді в шкільних закладах основам тих правових знань, які їм знадобляться в дорослому житті. Тут потрібно зауважити, що традиції українського народу варто формувати з дитинства та створювати нові, які будуть відповідати сучасним умовам життя суспільства. Україна йде в ЄС, тому потрібно

брати приклад із європейських країн, де існує педантичне ставлення до документів, зокрема до дрібних, як-то квиток за проїзд у транспорті, квитанція за оплату комунальних послуг, не говорячи про правовстановлюючі та інші важливі документи. Водночас необхідно зберігати традиції українського народу, які склалися віками, зокрема щодо непорушності останньої волі заповідача, що зумовлює необхідність не лише додержання принципу правомірності правочину, а й ураховувати, що в разі написання заповіту власноручно заповідачем потрібно сприймати його без зайвих формальностей, хоча й під час написання його нотаріуси та інші вповноважені особи повинні роз'яснювати, без яких змістовних елементів заповіт буде визнано недійсним. Особливо, коли це стосується секретного заповіту. Водночас уповноважені на посвідчення заповіту особи повинні роз'яснювати, який порядок спадкування за законом, які члени сім'ї будуть закликані до спадкування і в якій послідовності, можливо, такі роз'яснення дозволять заповідачу відмовитися від посвідчення заповіту.

10. Вважають, що однією з характерних рис спадкування для будь-якого виду є розподілення майна між спадкоємцями, що відбуватиметься з урахуванням вартості майна та належної кожному з них частки. Навіть у разі, коли вся спадщина переходить до одного зі спадкоємців і складається з предметів домашнього вжитку, на наш погляд, необхідно здійснювати оцінку майна на випадок, коли в майбутньому до спадкоємця можуть бути пред'явлені вимоги кредитора (кредиторів), розмір яких буде перевищувати вартість реально отриманої спадщини. У разі ж спадкування коштовних об'єктів, предметів і коштів, що знаходяться в інших осіб, нерухомого майна тощо, необхідно звертатися до нотаріусів, консулів та вповноважених осіб органів місцевого самоврядування, тоді буде актуальним процес спадкування, який здійснюватиметься за встановленими в законодавстві правилами, а відповідні особи відкриватимуть нотаріальні провадження тощо.

11. Критично сприйнято гіпотезу про те, що заповіт має юридичну силу з моменту його складання. Вважають, що посвідчений нотаріусом заповіт і відомості, що містяться в ньому, охороняються ст. 8 Закону України «Про нотаріат» із моменту його пред'явлення нотаріусу та посвідчення ним заповіту, але юридична сила заповіту буде проявлятися й набувати ознак законної лише в разі, коли зазначені в заповіті спадкоємці погодяться прийняти спадщину на умовах, зазначених у ньому. Інакше спадкоємці та всі інші особи, позначені в заповіті, вправі недодержуватися його умов і повинні відбуватися спадкування за законом.

12. Установлено, що потрібно сприймати спадкування за заповітом не лише як таке, що усуває спадкування за законом, а й як певну волю спадкодавця щодо відмови від спадкування за законом, коли він заперечує проти спадкування одним або всіма спадкоємцями відповідної черги, що повинна закликатися до спадкування тощо. Тому певну специфіку тлумачення заповіту не можемо ототожнювати з тлумаченням змісту правочину за ст. 213 ЦК хоча б тому, що заповідач мав намір уникнути спадкування за законом і це основна ціль посвідчення заповіту, а також він вже не здатен узяти участі в його тлумаченні. У зв'язку із цим не можна визнати достатнім суб'єктним складом осіб, які беруть участь у тлумаченні заповіту лише спадкоємців, а необхідно визнати такими особами всіх тих, на права кого може вплинути зміст заповіту: відказоодержувачів, підпризначених спадкоємців, кредиторів та інших осіб.

13. Доведено, місце розташування спадкового договору в книзі шостій та «прив'язка» юридичних обставин у ст. 1302 ЦК до смерті набувача говорять про те, що тим самим визначено договірний порядок спадкування. Так, специфічним вважають спадковий договір, коли вчинення певних дій майнового або немайнового характеру набувач буде зобов'язаний зробити після відкриття спадщини, оскільки така ситуація нагадуватиме заповіт, але кардинально відрізнятиметься від нього тим, що в посвідченні спадкового договору беруть участь і відчужувач, і набувач

майна. Крім того, у цій ситуації виникає колізія, оскільки в статті 1302 ЦК зі смертю відчужувача пов'язаний перехід права власності на майно до відчужувача, а не встановлюється його обов'язок учинити певні дії. По суті виходить, що спадковий договір лише ситуативно може нагадувати заповіт, але на заваді такому сприйняттю спадкового договору стає прийнята в спадковому договорі термінологія «відчужувач» та «набувач», властива й договору довічного утримання (глава 57 ЦК), яка дає можливість зробити висновок, що договір довічного утримання мусить бути розташований у підрозділі 1 «Договірні зобов'язання» розділу III Окремі види зобов'язань, а не в книзі шостій ЦК. Водночас, вважається, що раціонально зробити спадковий договір універсальним, а не фрагментарним і для цього в ст. 1305 ЦК потрібно замінити єдине слово «або» у виразі «до відкриття спадщини або після її відкриття» на слово «та». Інакше така редакція цієї норми в першому прикладі ототожнює спадковий договір із договором довічного утримання, що не є раціонально, а в другому – виникає колізія між статтями 1302 та 1305 ЦК.

14. Із наведеного випливає також, що за своєю суттю спадковий договір може слугувати альтернативою заповіту, оскільки договірний порядок передавання майна на визначених у договорі умовах може передбачати й засоби забезпечення виконання зобов'язань у разі невиконання або неналежного виконання умов договору набувачем майна, а заповіт – ні. Але за наявних умов не можна розцінювати спадковий договір як вид спадкування, оскільки в ньому домінує договірний і двосторонній порядок визначення умов, а не односторонній, як у заповіті.

15. Установлено, що неповнолітні у віці від 14 до 18 років та обмежено дієздатні особи мають право скласти заповіт, оскільки реально заборонити їм написати заповіт не здатен ніхто, але нотаріус та інші уповноважені особи з формальних міркувань не вправі його посвідчити й надати «легітимної» форми.

16. Вважаємо нераціональними подальші дискусії навколо питання щодо

доцільності існування заповіту подружжя в ЦК України, оскільки це можна довести його застосуванням у розвинених країнах. Уведення інституту спільного заповіту як єдиного документа чоловіка та дружини в законодавство України привело до більш ефективної реалізації прав громадян. Більше того, заперечувати можливість посвідчення спільного заповіту подружжя нераціонально, оскільки в ст. 4 Конвенції про колізії законів, що стосуються форми заповітів визнано допустимими й відповідними до форми заповітів ті, які складені двома чи більше ніж двома особами в одному документі²²³. Оскільки Україна приєдналася до цієї Конвенції й не зробила відповідних застережень²²⁴, то повинна визнавати заповіти складені не лише подружжям, а й іншими особами в необмеженій кількості. Інша річ, що українські правники та вчені не готові визнавати такі заповіти, а нотаріуси – їх посвідчувати. Але ж не лише Конвенція, а й свобода договору їх до цього спонукає. Тому не може бути визнаний заповіт недійсним, якщо він складений двома та більше особами лише з формальних міркувань або догматичного застосування ст. 1302 ЦК, тому повинен бути посвідчений.

17. Визначено, що воля заповідача може бути зафіксована різними способами й це очевидно, (особливо у воєнний час), коли бійці на передовій не завжди мають час і папір та здатні «запросити» командира для його посвідчення. Але ж, звертаючи увагу на умови Згаданої раніше Конвенції і Закону України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, що стосуються форми заповітів», потрібно застосувати цитату із Закону, а саме: «Згідно зі статтею 10 Конвенції Україна залишає за собою право не визнавати заповіти, вчинені громадянами України в усній формі, крім як за виняткових обставин». Тобто в цій нормі Закону мова йде про можливість не визнавати заповіти, а не про заперечення можливості визнавати

---

²²³ Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_424#Text (дата звернення: 12.01.2023).

²²⁴ Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів : Закон України від 17 грудня 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1772-17#Text> (дата звернення: 12.01.2023).

усні заповіти. Очевидно, що нотаріуси не вповноважені на визнання усних заповітів, але суди такі повноваження мають, однак лише для тих випадків, коли вони вчинені громадянами України в усній формі за виняткових обставин або можуть не визнавати їх дійсності, тоді спадкування повинне здійснюватися за законом. Водночас, фіксування волі заповідача за допомогою електронної пошти, Viber, SMS- та MMS-повідомлень, на наш погляд, потрібно розцінювати як недопустиме за формою, якщо заповідач не знаходився у виняткових обставинах.

18. Обґрунтовано, що стосовно спадкування за заповітом та одночасно за правом на обов'язкову частку так само важко визнати спадкуванням лише за заповітом, оскільки спадкування за правом на обов'язкову частку здійснюється всупереч волі заповідача й лише завдяки нормі закону – статті 1241 ЦК. Тому було доведено доцільність сприйняття цього виду спадкування як дискретного або альтернативного. Питання в цьому разі йде не про назву, а про зміст цього виду спадкування. Якщо визнавати цей вид спадкування як порівняно самостійний, то зростає роль норми закону й відповідно підвищуватиметься значення права на обов'язкову частку в спадщині. Якщо ми розцінюємо право на обов'язкову частку як похідне від права на спадщину за заповітом, то ми його знецінюємо до другорядних. У результаті на практиці це призводитиме до того, що спадкоємців за правом на обов'язкову частку нотаріус розшукувати не буде, оскільки їх права на спадкування неочевидні та їх повинні підтвердити спадкоємці, зазначені в статті 1241 ЦК. У разі, коли ми визнаємо їх права на рівні з правами спадкоємців за заповітом, то й увага до них повинна бути значно більшою. Так, практика доводить, що про право на обов'язкову частку в спадщині знає незначна кількість фахівців, не говорячи про пересічних громадян. Отже, за наявності спадкоємців за заповітом, спадкоємців за правом на обов'язкову частку розшукувати нотаріуси не будуть, а останні можуть і не знати про свої права. Тому потрібно вважати доцільним підняти рівень права на обов'язкову частку шляхом визнання дискретного виду

спадкування порівняно самостійним, а нотаріусів у разі існування заповіту зобов'язувати повідомляти спадкоємців першої черги про їх потенційне право на спадкування за правом на обов'язкову частку й умови такого спадкування, установлені у статті 1241 ЦК.

19. Визначено, якщо французьке право на прийняття спадщини впродовж десяти років порівняти з правилом, що міститься в заповіті з умовою в Україні, коли законодавець обмежив можливість для спадкоємця досягти умов, визначених у заповіті, оскільки в статті 1242 ЦК однозначно встановлено, що умова, визначена в заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини. Вважають, що ця норма повинна бути не такою однозначною, оскільки це суперечить свободі правочину (заповіту) виглядає порівняно з французьким правом занадто консервативно.

20. Установлено, норма права Англії стосовно «розумного змісту» спадкового майна свідчить про обов'язкову частку в спадщині, але її «розраховують» за принципом розумності, тобто за оціночними судженнями, але для Англії це прецеденти та аналогія з прецедентами. І хоча в Україні обов'язкова частка має елемент оціночного судження, оскільки суд вправі зменшити обов'язкову частку, водночас її розрахунок здійснюють за певною формулою, що, на наш погляд, більш відповідає правам та обов'язкам осіб, які вправі знати наперед, як закон трактує їх права та обов'язки в правовідносинах.

21. У литовському досвіді помітним є строк у три місяці для прийняття спадщини, що удвічі менший від аналогічного в українському законодавстві. Вважають, що цей досвід не повинен запозичуватися до законодавства України й про це можуть свідчити такі аргументи: по-перше, аналог із німецького досвіду – необмежений строк для прийняття спадщини, а точніше спадкоємця вважають таким, що прийняв спадщину, навіть, якщо він її не оформив; по-друге, скорочення терміну на прийняття спадщини збільшить навантаження на суди справами, у яких спадкоємці будуть просити суд визнати причини пропуску строку для прийняття

спадщини й сам факт його скорочення вже буде об'єктивною причиною для подовження строку для прийняття спадщини тощо.

22. Вважаємо, що досвід Польщі є схожим до українського законодавства, а саме – випадок визнання спадщини відумерлою, але відповідне уточнення з приводу переходу спадщини до державного бюджету, коли неможливо визначити останнє місце проживання спадкодавця в Польщі або якщо останнє його місце проживання було за кордоном, потрібно сприйняти як позитивне, оскільки значна частина громадян України знаходиться за кордоном на постійній основі (доволі часто на заробітках або тепер в евакуації) і втратила зв'язки з територіальною громадою. Тому пропонується цим положенням доповнити статті ЦК та відповідним чином відобразити у ЦПК. Водночас зміст частини 3 та частини 4 статті 1277 ЦК визнати досконалим важко, оскільки спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, а нерухоме майно – за його місцезнаходженням. Тобто ця норма підлягає редагуванню, оскільки передбачає в такій редакції «перехід» нерухомого майна за його місцезнаходженням. Але ж випадок смерті громадянина України за кордоном тут не розглядається, а це може стати актуальним, коли час перебування за кордоном знаний а останнє місце проживання в Україні буде неактуальним.

23. Виявлено, що на питання походження активів спадщини звертає увагу іспанський досвід, оскільки в традиціях іспанського народу закладено шанувати набуття майна попередніми представниками роду, а не виділяти резервну частку з майна спадкодавця, який власними силами заробив свої статки. Це питання, на наш погляд, принципове й повинне враховуватися в Україні, оскільки з 1991 року можна почати відлік виникнення істотних статків у громадян, отже традиції роду з приводу набуття майна можуть лише розпочинатися.

24. Узагальнено, що специфічні риси спадкування за законом у країнах Європи зведено до того, що відмежовуються права на спадкування батьків і дітей

спадкодавця, а також у багатьох країнах батьки спадкодавця спадкують лише в разі відсутності дітей та іншого із подружжя. Загалом черговість закликання спадкоємців за законом до спадкування обумовлена й певними особливостями, залежними від наявності іншого з подружжя, так само наділеного правом на спадкування з урахуванням складу сім'ї тощо. Вважаємо, що українське законодавство відрізняється від досвіду інших розвинених країн тим, що воно зазнавало істотних змін під час радянського періоду й після набуття незалежності, отже не може розцінюватися як таке, що має вікові традиції. Водночас воно відрізняється від законодавства інших країн, але не кардинально, що надає можливість говорити про потенційну можливість узагальнити європейський досвід та виробити єдині підходи до європейського універсального спадкового кодексу. Водночас найбільш складними можуть вважатися випадки, коли, наприклад, в певних регіонах Іспанії спадкування здійснюють за віковими народними традиціями, тому такі ситуації вирішувати централізовано буде складно або неможливо.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ПРАВОВІДНОСИН У РАЗІ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ

2.1. Суб'єктний склад і зміст правовідносин у разі спадкування за законом

Характеризуючи суб'єктний склад правовідносин у разі спадкування за законом потрібно брати до уваги, на наш погляд, декілька специфічних для цього виду спадкування характерних ознак, що доволі часто не аналізують у наукових джерелах. По-перше, з огляду на логіку складних сімейних відносин, можна припускати, що для визначення такого поняття як спадкоємець у разі спадкування за законом потрібно брати за основу декілька фактичних юридичних обставин, а також наявність відповідних доказів щодо їх існування.

Так, беручи за основу положення щодо спадкування за законом певними чергами спадкоємців, ми дійдемо до висновку, що вони чітко сформульовані в ЦК. Водночас, у нас залишаються невідомими можливості успадкування дальніми родичами, які надавали спадкодавцю допомогу (ст. 1259 ЦК). Крім того, суб'єкти певних черг спадкоємців існують лише в переліку, наведеному в ЦК, а реальний перелік осіб, які вправі спадкувати за законом у конкретній спадковій справі, може формуватися з певними «неточностями» або взагалі не враховувати тих осіб, які вправі спадкувати.

Отже, перед тим як перейти до характеристики черг спадкоємців та суб'єктів, позначених у чергах, потрібно визнати різницю між де-юре, зафіксованими в ЦК чергами спадкоємців, та де-факто, особами, які мають можливість спадкувати, а також сформувати потенційні ризики втрати права на спадкування, обумовлені різними причинами. Цей аналіз потрібен для того, щоб застергти або зменшити ризики втрати права на спадкування конкретними суб'єктами та вдосконалити процедуру спадкування.

Наприклад, у разі неофіційного спадкування, коли спадщина складається з дрібних речей, традиційно для України збираються найближчі люди до спадкодавця, які ділять між собою спадкове майно без втручання юристів, тому певні речі можуть бути передані й кумам, і сватам, і сусідам, оскільки вони були наближені до спадкодавця й мали з ним добрі стосунки. Це традиції українського народу в невеликих містах та селах і це право найближчих до спадкодавця людей – поділити майно за спільної домовленості й на власний розсуд.

Якщо ми беремо до уваги великі мегаполіси, то в них таких традицій, здебільшого не збереглося, а спадкування відбувається за встановленими у ЦК правилами, але знайти спадкоємців у великому місті дуже складно. Більше того, українські громадяни роз'їхалися по всьому світу, тому вчасно їх знайти й повідомити про смерть родича буває складно.

Держава доручила врегульовувати спадкові правовідносини нотаріусам та іншим особам, які вчиняють нотаріальні провадження, але встановила процедуру їх діяльності з учинення конкретних нотаріальних дій: видачі свідоцтв про право на спадщину, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо, а не вести спадкову справу, у якій ці провадження об'єднані за змістом і строками вчинення. Тобто держава встановила правило, що свідоцтво про право на спадщину видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину в порядку, установленому цивільним законодавством, на ім'я всіх спадкоємців або за їх бажанням кожному з них окремо (ст. 67 Закону України «Про нотаріат»). Тобто в цьому разі застосовують принцип диспозитивності, але ж статті 63 Закону України «Про нотаріат» спонукає й зобов'язує нотаріуса та в сільських населених пунктах – посадову особу органу місцевого самоврядування, уповноважену на вчинення нотаріальних дій, одержавши від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких відоме. Незважаючи на те, що відповідне повідомлення належить до такого

нотаріального провадження як вжиття заходів до охорони спадкового майна (глава 6 Закону України «Про нотаріат»), воно, на нашу думку, повинне реалізовуватися й у разі видачі свідоцтва про право спадщини (глава 7 Закону України «Про нотаріат»). Тобто ця норма повинна застосовуватися й до спадкування за заповітом, і до спадкування за законом, але чомусь це положення розташоване в провадженні з вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, а не під час видачі свідоцтва про право на спадщину. Тому нотаріуси в разі видачі свідоцтва про право на спадщину цілком правомірно нехтують таким обов'язком, коли не вживають заходів щодо охорони спадкового майна, але ж спадкоємці повинні знати про свої права, тому нотаріуси повинні їх повідомляти про відкриття спадщини.

Отже, під час створення нової редакції Закону України «Про нотаріат», на наш погляд, необхідно концептуально змінити регламентацію спадкових правовідносин у нотаріальному законодавстві, зокрема всі нотаріальні провадження, пов'язані зі спадкуванням повинні бути об'єднані в одну главу або розділ, а також у цій главі повинні бути відображені загальні положення, які стосуються всіх проваджень, наприклад, що всі вони повинні вчинятися лише після отримання свідоцтва про смерть спадкодавця або методом установлення цього факту на підставі інших безспірних доказів, однак обов'язок повідомляти спадкоємців про відкриття спадщини повинен бути однозначно визначений і під час ужиття заходів до охорони спадкового майна й видачі свідоцтва про право на спадщину. Більше того, він повинен стосуватися не лише нотаріусів або в сільських населених пунктах – посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, а й консулів²²⁵, оскільки вони так само можуть вчиняти ці два нотаріальних провадження, але за кордоном²²⁶.

---

²²⁵ Фурса Є. Є. Вчинення консулом нотаріальних дій щодо спадкування майна : автореф. канд. юрид. наук (12.00.03). Київ, 2015. С. 7.

²²⁶ Положення про порядок вчинення нотаріальних дій в дипломатичних та консульських установах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення 29.06. 2022).

Отже, на спадкові правовідносини, по суті, накладаються нотаріально-процесуальні правовідносини, де роль нотаріуса та інших уповноважених осіб (надалі ми будемо мати на увазі під терміном нотаріус і всіх інших осіб, які вчиняють нотаріальні, пов'язані зі спадкуванням) є значною та відповідальною. Але цю роль потрібно наповнити певним змістом, щоб діяльність нотаріусів була конкретною та узгодженою з нормами ЦК.

Так, вважаємо, що в частині 3 статті 1268 ЦК спадкоємцю, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, відведена пасивна роль і його вважають таким, що прийняв спадщину, якщо впродовж встановленого строку він не заявив про відмову від неї. Але ж у цьому разі нотаріусу необхідно роз'яснити такому спадкоємцю, що він не отримає свідоцтво про право на спадщину, якщо не подасть нотаріусу відповідну заяву. Але ж нотаріус може й не знати про існування таких спадкоємців, особливо, коли такий спадкоємець не був зареєстрований в одному помешканні зі спадкодавцем тощо. Тому крім положень статті 63 Закону України «Про нотаріат», нотаріусу варто встановлювати, а хто постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент його смерті. У широкому контексті ми можемо говорити про розшук спадкоємців як окрему нотаріальну дію, а не про формальне повідомлення про відкриття спадщини, оскільки кожного спадкоємця потрібно повідомити про його права та обов'язки, пов'язані зі спадкуванням.

Отже, сукупність прав та обов'язків спадково-нотаріальних правовідносин зумовлює необхідність визначення й інших нових нотаріальних проваджень, що пов'язані зі спадкуванням, а також удосконалення тих із них, які вже мають місце в Законі України «Про нотаріат». Так, формально, в разі відсутності спадкоємців за заповітом і законом спадщина повинна визнаватися відумерлою, але судова практика доводить, що це не просте питання. Так, в ухвалі Ставищенського районного суду Київської області констатується, що в разі подачі заяви

Антонівською сільською радою Ставищенського району Київської області не зазначено та не додано доказів на підтвердження того, що ОСОБА_2 дійсно померла ІНФОРМАЦІЯ_1 та доказів того, що остання не має спадкоємців за законом і заповітом²²⁷.

Виходить, що перед цим судовим провадженням нотаріус ніяких дій не вчиняв, спадкову справу не заводив, а сільська рада одразу звернулася до суду або через рік? На наш погляд, нотаріус повинен констатувати, що спадкоємців не існує і лише в цьому разі можна ставити питання про визнання спадщини відумерлою. У таких ситуаціях виникає логічне запитання, що саме було зроблено нотаріусом, щоб їх розшукати чи достатньо нотаріусу заявити, що до нього за прийняттям спадщини ніхто не звернувся?

Це питання концептуальне й в Україні є непоодинокі випадки, коли громадяни продовжують проживати в будинку, що належав спадкодавцю, десятиріччями й добре, коли це спадкоємці, а не сторонні люди. За наявності великої кількості покинутих будинків у нашій країні існує й велика кількість громадян, які потребують житла, але не можуть самовільно займати такі будинки. Тому потребується облік як тих громадян, які потребують житла, так і тих будинків, що, фактично належать до відумерлого майна, але юридично вважаються належними покійному громадянину. Сьогодні ЦК встановлено право на спадкування до шостого ступеня споріднення, але ж хто буде шукати таких спадкоємців, якщо не нотаріуси, то цю функцію повинні виконувати інші державні або недержавні структури. Це питання необхідно сприймати на рівні реальної охорони права власності в Україні й так роблять у розвинених країнах, коли спадкоємців шукають по всьому світу, хоча доволі часто цим займаються

---

²²⁷ Ухвала Ставищенського районного суду Київської області від 26.03.2020 року. Єдиний унікальний номер: 378/233/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88435000> (дата звернення 29.06. 2022).

адвокати²²⁸.

Отже, питання про визнання спадщини відумерлою повинно бути наслідком відсутності заповіту й наявності доказів про вжиття заходів щодо розшуку спадкоємців спадкодавця.

У такому контексті здається, що спадкові права спадкоємців повинні трансформуватися крізь призму нотаріальних процесуальних правовідносин, де одним з основних обов'язків нотаріуса визначено сприяти фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав і захисті законних інтересів, роз'яснювати права та обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду (ст. 5 Закону України «Про нотаріат»). Отже, обов'язок нотаріуса в спадкових правовідносинах згідно зі статтею 5 Закону України «Про нотаріат» полягає в тому, щоб сприяти спадкоємцям у реалізації їх спадкових прав і цей обов'язок неможливо виконати, якщо їх не розшукати, як, до речі, і наступні: роз'яснення прав та обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Тому нотаріуси чи інші вповноважені законом або заповітом особи повинні здійснювати розшук спадкоємців.

Перейдемо до безпосереднього аналізу суб'єктного складу спадкових правовідносин. З огляду на принцип захисту інтересів близьких родичів померлого, законодавець установив ієрархічну черговість спадкування за законом, що здебільшого ґрунтується на ступенях споріднення зі спадкодавцем, тобто залежить від кількості народжень, що відокремлюють родичів від народження самого спадкодавця, водночас народження самого спадкодавця не враховується. ЦК країни встановлює п'ять черг спадкоємців (ст. 1261–1265 ЦК України).

---

²²⁸ Як знайти спадок в США. Отримання спадщини. Спадщина в США. URL: <https://advokatveurope.com/uk/yak-znayty-spadok-v-ssha/> (дата звернення 29.06. 2022).

Спорідненість – це кровний зв'язок між особами, що ґрунтується на їх походженні. Ступінь споріднення встановлений кількістю народжень, що пов'язують родичів. Чим більша віддаленість між родичами, тим більший ступінь споріднення їх пов'язує. Так, батько й син знаходяться на першому ступені споріднення (їх відділяє одне народження – сина), дідусь та онук – у другому (відокремлені двома народженнями – онука та його батька), прабабуся й правнук – у третій (їх відділяють три народження – правнука, внука та його батька). Зв'язок родичів через безперервні ступеня народження утворює лінію. Розрізняють пряму та бічні лінії споріднення.

У прямій лінії особи походять одна від одної. Пряма лінія в роді лише одна. Вона може бути як висхідною, так і низхідною. Пряму висхідну лінію визначають від нащадків до предків і вона складається із сукупності осіб, від яких походить певна конкретна особа. Пряму низхідну лінію визначають у напрямку від предків до нащадків і вона об'єднує сукупність осіб, які походять від певної конкретної особи.

Дослідник Ю. Орзіх розмежовує три лінії споріднення замість класичних двох, а саме висхідну, низхідну й бокову²²⁹ і його позицію підтримують інші вчені.

У боковій лінії особи (родичі) не походять одна від однієї, утім мають спільного предка. Отже, основу бокової лінії становить походження осіб від спільного предка. Таким спільним предком можуть бути як чоловік, так і жінка, чи обоє²³⁰. Аналізуючи главу 86 ЦК зазначаємо, що до бокової лінії належать рідні брати та сестри (ст. 1262 ЦК); рідні дядько й тітка (ст. 1263 ЦК); племінники (ч. 3 ст. 1266 ЦК); двоюрідні брати та сестри (ч. 4 ст. 1266 ЦК). Але в цьому разі, варто брати до уваги, що бокова лінія не пряма, а повинна враховувати кількість народжень. Чиста пряма бокова лінія обумовлена у взаємовідносинах чоловік –

---

²²⁹ Орзіх Ю. Спадкування за законом: коментар до законодавства України. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 98.

²³⁰ Крат В. Підстави набуття права на спадкування за законом. *Мала Енциклопедія Нотаріуса*. 2016. № 6. С. 16.

дружина, оскільки вони не є родичами.

Так, до спадкоємців першої черги законом віднесені найбільш близькі родичі та члени сім'ї: діти, інший із подружжя й батьки спадкодавця (ст. 1261 ЦК України). Тобто в разі віднесення перелічених осіб до спадкоємців першої черги роблять припущення, що саме цим особам спадкодавець бажає залишити спадщину, оскільки цього стосуються відношення традиції українського народу, а також традиційний уклад сучасної сім'ї, що батьки живуть зі своїми дітьми та дружиною або чоловіком. Включення батьків спадкодавця до спадкоємців першої черги можна пояснити тим фактором, що перші кроки життя дитини саме батьки матеріально й морально забезпечували її, доволі часто надавали й стартовий капітал для початку бізнесу чи відкриття своєї справи.

Водночас, сам факт проживання однією сім'єю не потрібен, наявність дружніх або навіть ворожих відносин не враховують, якщо такі відносини не кваліфікують за статтею 1224 ЦК. До того ж, матеріальні статки спадкоємців, їх фізичний стан, вік інвалідність не беруть до уваги, оскільки всі спадкоємці за законом отримують рівні частки. Тому не вважають доцільним аналізувати ті проблемні питання, які вже підіймали, наприклад, чи повинні отримувати спадок чоловік або жінка, які фактично не проживали разом, але формально мають право на спадкування тощо.

Звернемо увагу на інше проблемне питання. Так, до спадкоємців за законом віднесено дітей, які були зачаті за життя спадкодавця й народжені після його смерті. Керуючись статтею 122 Сімейного кодексу України, з огляду на презумпцію, батьківство одруженого чоловіка, вважаємо, що дитина, яка народилася до спливу 10 місяців після припинення шлюбу (а саме, смерті чоловіка), походить від подружжя. Насцітурус – це спадкоємець, зачатий за життя спадкодавця й народжений після відкриття спадщини.

Існує два підходи у визначенні моменту виникнення правоздатності: з

моменту зачаття та з моменту народження. Досліджуючи це питання, А. О. Мілевська зазначає, що моментом виникнення правоздатності є момент зачаття. Аналізуючи законодавство іноземних країн, дійшли висновку, що в Американській конвенції про права людини проголошено, що кожна людина має право на повагу до її життя. Це право захищається законом зазвичай із моменту зачаття²³¹.

Вважаємо, що такий підхід деякою мірою занадто узагальнений, але потрібно зважати на інтереси зачатої, але ненародженої дитини.

Розвиток нових біотехнологій у сучасному світі привів до поширення методів штучного запліднення, які поставили перед наукою цивільного права проблему захисту прав дитини, зачатої за допомогою імплантації жінці, зокрема сурогатної матері, кріоконсервованого ембріона після смерті біологічних батьків. У такій ситуації з'являється ще одна спеціальна категорія зачатої дитини, яка не може бути визнана класичним насцітуром, оскільки зачата після смерті біологічних батьків. Правове регулювання не повинно обходити стороною цей аспект сучасного життя. Зміни в оточенні, спрямовують суспільство до розвитку²³².

Народний депутат Ю. В. Бублик, в 23.03.2016 р. в Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу насцітуруса» вказав на необхідність конституційно-правового врегулювання механізму захисту прав ненародженої дитини. Зазначив, що необхідно закріпити в Цивільному кодексі поняття «насцітурус» та його спадкові права. Відповідно до статті 1222 Цивільного кодексу України, спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця й народжені живими

---

²³¹ Мілевська А. О. Момент виникнення правоздатності: проблемні аспекти визначення. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 96. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/19.pdf (дата звернення: 16.08.2021).

²³² Bhat M. Y., Andrabi S. D. A. Right to life in context of clean environment: it's significance under various laws. *IOSR Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. 2017. Vol. 22. Issue 5. p. 79. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue5/Version-10/L2205107985.pdf> (дата звернення: 16.08.2021).

після відкриття спадщини. Але сам правовий статус таких суб'єктів на обов'язкову частку спадку, як зачаті, але не народжені до смерті спадкодавця діти, так звані насцитуруси (від лат. nasciturus – буквально «плід у череві матері»), на законодавчому рівні не визначений. В Україні норма абзацу другої частини 2 статті 25 Цивільного кодексу України визначає, що у випадках, установлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Існування цієї норми не означає, що існує виняток із правила про момент виникнення правоздатності. Згідно зі статтею 1222 ЦК особи, зачаті за життя спадкодавця, можуть бути спадкоємцями лише після народження живими²³³.

Дискусія щодо правового статусу ембріона знаходиться в стадії дуже віддаленій від консенсусу, є ряд питань щодо реєстрації народження дітей під час сурогатного материнства для неодружених пацієнтів, багато сказано про суперечки щодо долі ембріонів у разі розірвання шлюбу, не можна забути про питання щодо права одного з подружжя зберегти в таємниці від другого з подружжя факт використання репродуктивного матеріалу.

Вельми цікава позиція викладена в науковій статті Г. Б. Романовського, де автор стверджує, що ембріон у принципі не може бути об'єктом прав, у нього не може бути власників, спадкоємців, а в разі визнання ембріона об'єктом, людина перестане бути суб'єктом правовідносин, оскільки спочатку ненароджена перейде в розряд об'єктів²³⁴.

За всієї категоричності подібної позиції, автор у своїй статті, на жаль, не розглядає питання її практичного застосування, коли нотаріус або суддя в будь-якому разі повинні, за заявою зацікавлених осіб, посилаючись на закон ухвалити рішення щодо долі ембріонів і правових наслідків їх використання.

---

²³³ Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу насцитуруса: Пояснювальна записка до проєкту Закону України від 23.03.2016 № 4295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3BB00A?an=37> (дата звернення: 12.08.2021).

²³⁴ Романовский Г. Б., Романовская О. В. Насцитурус в семейно-правовых отношениях и современная биомедицина. *Семейное и жилищное право*. 2013. № 6. С. 24.

Ембріон незалежно від терміну його розвитку розглядають як фізіологічну частину організму, яким жінка має право розпоряджатися на свій розсуд. Єдиним винятком із цього є деякі обмеження можливості штучного переривання вагітності, а також визнання спадкових прав за ненародженою дитиною за умови народження її живою в майбутньому²³⁵.

Заслуговує на увагу позиція С. Вавженчука та Б. Бондаренко, котрі вважають за доцільне введення в нормативно-правове поле категорії «умовна правоздатність» ненародженої дитини, що є, на їхню думку, необхідним і доцільним. Вони пропонують визначати умовну правоздатність як можливість ненародженої дитини на 12 тижні розвитку мати умовні права, забезпечені державою. Для подолання правових колізій ненароджену дитину (з 12 тижня розвитку плоду) потрібно, на думку цих авторів, визнати умовним суб'єктом цивільного права та наділити умовною правоздатністю²³⁶. Схожу думку висловлює й Г. Резнік, яка вважає, що хоча життя й виникає на момент зачаття, все ж таки не зовсім коректним є наділення людини правом на життя з моменту запліднення. На її думку, необхідно переглянути й розширити часові межі установлення моменту виникнення правоздатності та встановлювати цивільну правоздатність за людським плодом з 22-го тижня після зачаття. Також, вважає Резнік, видається можливим запровадити інститут «умовної правоздатності» як сукупність правових норм, що регламентують правовий статус людського плоду²³⁷.

Зазначимо, що свідоцтво про праву на спадщину не видаються іншим спадкоємцям до народження дитини, що створює певні труднощі, пов'язані з пролонгацією оформлення прав на спадщину та отримання самої спадщини. Ускладнюється питання охорони та збереження спадкового майна. Законодавцю

---

²³⁵ Заболотна Н. Я., Павлюк Н. М. Цивільна правоздатність зачатої, але ще не народженої дитини. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 11. С. 70.

²³⁶ Вавженчук С., Бондаренко Б. Доцільність виокремлення категорії «умовна правоздатність» у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. №11. С. 3.

²³⁷ Резнік Г. О. Право дитини на життя: поняття та момент виникнення. *Приватне право і підприємництво*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 59.

необхідно вирішити питання так: для дітей, зачатих за життя спадкодавця та народжених після смерті спадкодавця, потрібно виділити зі спадщини обов'язкову частку, яку вони успадковують після свого народження. Ця частка переходить іншим спадкоємцям, якщо дитина не народиться.

Хотілося б запропонувати ряд змін, необхідних сучасному цивільному праву. По-перше, необхідно на законодавчому рівні передбачити термін «насцітурус» і розширити його зміст порівняно із запропонованим проєктом унесення змін до Цивільного кодексу. Визначити за насцітуром, не лише дитину, зачату за життя, але й після смерті спадкодавця за допомогою репродуктивних технологій на підставі його волі, вираженої за життя. Такої самої позиції додержуються й автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України: «Виходячи з принципу справедливості, доцільно законодавчо закріпити можливість спадкування дітьми спадкодавця, зачатими вже після його смерті із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Утім, для запобігання можливим зловживанням, а також забезпечення стабільності майнового обороту, необхідно закріпити певні умови, за яких дитина, зачата після відкриття спадщини, може визнаватися спадкоємцем, зокрема відповідне волевиявлення заповідача та строк, упродовж якого запліднення можуть проводити»²³⁸. Тут також потрібно брати до уваги позицію науковців, які концентрують увагу на тому, що «сучасні допоміжні репродуктивні технології поки що не забезпечують самостійного зачаття дитини спадкодавця вже після його смерті, тому необхідно фіксувати не лише волю заповідача щодо такого зачаття, а й персоніфікувати, хто уповноважений на народження дитини. Більше того, у такому разі важливим аспектом додержання волі заповідача повинен стати й контроль за тим, щоб дитина мала походження від

---

²³⁸ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк». 2020. С. 89. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Koncepcii-ovovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf> (дата звернення: 09.08.2022 р.).

заповідача, оскільки це питання може викликати істотне протистояння...»²³⁹. До наведеного можна додати також і питання стосовно подальшої долі дитини, оскільки виникне питання про її усиновлення або виховання й утримання лише матір'ю або іншими батьками, а також про матеріальне забезпечення дитини хоча б до повноліття тощо.

По-друге, у Цивільному кодексі України розумно передбачити фікцію за аналогією з нормами зарубіжного цивільного права, що в зачатій дитини передбачена правоздатність, зокрема в спадкових правовідносинах. На нашу думку, потрібно встановити, що право зачатої, але не народженої дитини захищається законом, зокрема, в спадкових правовідносинах інтереси дитини, яка має право на спадкування, повинні охоронятися й захищатися нотаріусом, який завів спадкову справу, та органами опіки й піклування до отримання на її ім'я свідоцтва про право на спадщину, якщо вона народиться живою. До того ж, статтю 1224 ЦК пропонують доповнити відповідним положенням, що стосується зачатої, але не народженої дитини: «Не мають права на спадкування особи, які навмисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя, зокрема на зачату, але ненароджену дитину».

Таке закріплення необхідне в цивільному праві для врегулювання нестандартних відносин, коли потрібно конструювати суб'єктивні права й задовольняти охоронювані законом інтереси нетипових учасників цивільних правовідносин, що реалізують свою правосуб'єктність через поведінку інших осіб, зокрема, інтереси насцітуруса мають охороняти й забезпечувати майбутні законні представники дитини, але виникатимуть права та обов'язки в зачатій дитини лише після народження її живою.

До дітей спадкодавця законодавець прирівнює усиновлених дітей, які

---

²³⁹ Фурса С. Я., Фурса С. І., Дика А. О. Спир про право у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : монографія. Київ : Алерта, 2021. С. 33.

спадкують саме після свого усиновителя і вже не вважаються спадкоємцями своїх рідних батьків. Аналізуємо справу від 05 червня 2019 р., яку розглянув Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду щодо визнання прав спадкоємця за усиновленням. Тлумачення частини першої статті 1260 ЦК України свідчить, що в разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі з другого, прирівнюються до родичів за походженням, а тому вони спадкують один після одного. Згідно з частиною п'ятою статті 1268 ЦК України незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини²⁴⁰.

Отже, необхідно брати до уваги окремі ситуації, пов'язані з усиновленням, передбачені в частині 2 статті 232 ЦК, коли після смерті одного з батьків дитини або розірвання шлюбу з особою, визнаною судом недієздатною, другий із батьків дитини вступив у повторний шлюб і його дружина, чоловік у повторному шлюбі бажають усиновити дитину, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідні брати, сестри дитини мають право подати до суду заяву про збереження між ними та дитиною, яку усиновлюють, правового зв'язку. Водночас такі ситуації породжуватимуть складні спадкові правовідносини, коли в дитини виникають права на спадкування не лише після усиновителя, а й після смерті родичів померлого батька або матері.

Підставою спадкування в першій черзі є не лише кровні або родинні стосунки, але встановлені законом (і прирівняні до законних) подружні відносини, оскільки інший із подружжя також є спадкоємцем першої черги. У юридичній літературі цілком обґрунтовано визнається, що спадкування іншим із подружжя є спірним. Дослідник Я. В. Новохатська, розглядаючи це питання, вважає, що в сімейному законодавстві закладена презумпція спільного майна, придбаного подружжям

---

²⁴⁰ Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_KCS.pdf (дата звернення: 08.08.2021).

упродовж шлюбу²⁴¹. До першої черги спадкування закликаються тільки іншого з подружжя, який перебував у зареєстрованому шлюбі. Якщо особи фактично проживали разом як подружжя, то це не створює підстав спадкувати нарівні з дітьми та батьками спадкодавця. Законодавець, приймаючи Сімейний кодекс, намагався урівняти зареєстрований і фактичний шлюби, але спроби були марні, виникла колізія між нормами Цивільного кодексу та нормами Сімейного кодексу. Майно, набуте за час спільного проживання однією сім'єю жінкою та чоловіком, які не перебувають у шлюбі між собою, належить їм на праві спільної сумісної власності (ст. 74 СК України)²⁴². Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р., проживання однією сім'єю жінки й чоловіка без реєстрації шлюбу не є підставою для виникнення в них права на спадкування за законом насамперед на підставі статті 1261 ЦК²⁴³. Такі особи є спадкоємцями четвертої черги спадкування за законом. Як зазначає Х. З. Піцик, особливістю спадкування за законом спадкоємцями першої черги пов'язані з неможливістю спадкування в першій черзі фактичного подружжя, що не зовсім відповідає сучасному стану розвитку суспільства²⁴⁴.

Що стосується європейських країн, то норми суспільства та законодавство значно змінилися за останні п'ятдесят років. Якщо раніше більшість людей одружувались, мали під час шлюбу кількох дітей, а розлучення все ще були відносно рідкісними, то на сьогодні набагато більше розбіжностей із різними формами спільного співжиття. Наприклад, у Нідерландах у 2020 році кількість незареєстрованих шлюбів зросла до трохи більше 1 мільйона від загальної кількості

---

²⁴¹ Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. С. 12.

²⁴² Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III; ред. станом на 21 січня 2021 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21–22, С. 74.

²⁴³ Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 19.08.2021).

²⁴⁴ Піцик Х. З. Сучасні проблеми правового регулювання спадкування спадкоємцями за законом, що входять в першу чергу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 96.

4,3 мільйонів шлюбів зареєстрованих та незареєстрованих²⁴⁵. Зазначені події характерні не лише для Нідерландів, це трапляється в більшій чи в меншій мірі по всій Європі. Це й викликає незліченну кількість питань, проблем у сфері спадкування.

Законодавець створив абстрактну модель сімейних відносин під час оформлення спадщини без урахування особливостей конкретної сім'ї, що в певних ситуаціях може суперечити істинній волі померлого. Тому важливу й компенсуючу роль в урегулюванні права на спадкування може відігравати суд.

Якщо відсутні спадкоємці першої черги, то до спадкування закликають спадкоємців другої черги – родичі по бічній та висхідній лінії: рідні брати та сестри, баба та дід спадкодавця як з боку матері, так і з боку батька (с. 1262 ЦК України).

Законодавець не розмежовує обсяг спадкових прав повнорідних та неповнорідних братів та сестер, які зі свого боку, можуть бути єдинокровними чи єдиноутробними. Під час спадкування в другу чергу братів та сестер буде достатньо того, що вони матимуть спільну матір чи батька. Зведені брати і сестри, які мають різних батьків, що уклали шлюб між собою, права на спадкування не набувають.

Відповідно до статті 1263 ЦК України, спадкоємцями третьої черги є рідні дядько та тітка спадкодавця, тобто особи, які є братами та сестрами батьків спадкодавця й водночас дітьми баби та діда спадкодавця. У разі їх смерті за правом представлення спадкуватимуть двоюрідні сестри та брати спадкодавця.

У четверту чергу спадкують особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини. Саме стаття 1264 Цивільного кодексу, що регулює порядок спадкування четвертої черги, чітко ілюструє зв'язок цивільного та сімейного права.

Вбачається цікавим для аналізу питання співжиття жінки й чоловіка однією

---

²⁴⁵ Gubbels N. C. G. 2021. Married, Unmarried Cohabitants, (Multiple) Parents and (Step) Children in Tax Law in the Netherlands and Europe. *Intertax*, no. 49(5), p. 406.

сім'єю в так званих фактичних шлюбних відносинах, тобто без офіційної реєстрації шлюбу в органах ДРАЦС. Отже, жінка (чоловік), які проживали однією сім'єю зі спадкодавцем без шлюбу, належать до спадкоємців четвертої черги за законом. Для одержання права на спадкування в такому разі потрібне звернення іншого з фактичного подружжя до суду для встановлення факту проживання однією сім'єю з померлим. Справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються судами в порядку окремого провадження. Водночас у контексті розгляду справ про встановлення факту проживання однією сім'єю потрібно врахувати, що особливістю справ окремого провадження є відсутність у них спору про право, тому в цьому порядку може вирішуватися спір про факт²⁴⁶.

Постановою від 12.03.2020 року, Верховний Суд, у справі № 653/4595/17, провадження №61-46648св18, зазначає: визначальною обставиною під час розгляду заяви про встановлення певних фактів у порядку окремого провадження є те, що встановлення такого факту не пов'язане з подальшим вирішенням спору про право цивільне. Оскільки із заяви про встановлення факту вбачається, що заявник фактично претендує на подальше оформлення спадщини, а в спадкодавця наявними є й інші спадкоємці, залишення заяви без розгляду у зв'язку з наявністю спору про право відповідає положенням закону.

У постанові від 08.05.2019 року в справі № 454/1106/17, провадження № 61-17353св18, Верховний Суд погодився із судом апеляційної інстанції щодо залишення заяви про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу чоловіка та жінки без розгляду на підставі того, що суд першої інстанції не з'ясував чи заведена спадкова справа після смерті спадкодавця та не встановив коло спадкоємців померлого. Апеляційний суд виявивши спір про право, відповідно до частини 6 статті 294 ЦПК України дійшов правильного висновку про наявність

---

²⁴⁶ Фурса С. Я. Окреме провадження в цивільному процесі України: начальний посібник. Київ : Поліграфічний центр Київського університету ім. Тараса Шевченка, 1999. С. 37.

підстав для залишення заяви без розгляду.

На противагу, у постанові від 07.11.2018 року у справі №336/709/18-ц, провадження № 61-39374св18, Верховний Суд скасував ухвалу суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції щодо відмови у відкритті в справі окремого провадження, оскільки судами не було встановлено того, хто є спадкоємцем у порядку, передбаченому ЦК України, який би оспорював право заявниці на прийняття спадщини²⁴⁷.

Отже, за наявності інших спадкоємців, які заперечують щодо права особи на спадкування в порядку статті 1264 ЦК України, факт проживання чоловіка й жінки однією сім'єю встановлюється судом у позовному провадженні, оскільки з позиції суду наявним є спір про право. Із цим положенням важко погодитися, оскільки справи окремого провадження розглядаються за участі не лише заявника, а й зацікавлених осіб. Отже, у разі встановлення факту проживання однією сім'єю протягом п'яти років заявник претендує на спадкування за четвертою чергою спадкоємців, але із цього положення випливає, що повинні до участі в справі залучатися спадкоємці п'ятої черги або представник територіальної громади. Отже, наявність зацікавлених осіб не свідчить про виникнення спору про право, а суд повинен з'ясувати обставини спільного проживання й строки. Суд же не буде констатувати наявність спору про право в справі, де особа визнана недієздатною, оскільки в такої особи є кредитор?

Зазначимо, що істотною умовою для визначення родинних, шлюбних відносин є встановлення факту спільного проживання, бюджету, витрат, взаємодопомоги, народження спільних дітей та інші дії, що свідчать про наявність близьких стосунків.

До п'ятої черги спадкоємців за законом належать усі інші родичі спадкодавця

---

²⁴⁷ Вища школа адвокатури НААУ. Фактичні шлюбні відносини: особливості набуття права власності на майно померлого. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/faktychni-shlyubni-vidnosyny-osoblyvosti-nabuttya-prava-vlasnosti-na-majno-pomerlogo/> (дата звернення: 20.08.2021).

до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення (ч. 1 ст. 1265 ЦК України). Також, у п'яту чергу право на спадкування за законом одержують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї (ч. 2 ст. 1265 ЦК України).

Однією з підстав для віднесення розглянутих осіб до п'ятої черги спадкоємців є те, що факт визнання особи непрацездатним викликає труднощі й вимагає розгляду в судовому порядку. Це викликано тим, що поняття непрацездатності є одним із найбільш спірних у цивілістичній науці та не дає чіткого визначення хто такий «непрацездатний утриманець». Тому, доцільно брати до уваги сформовану судову практику, згідно з якою до непрацездатних належать громадяни, які досягли віку, що дає право на встановлення трудової пенсії, громадяни, визнані в установленому порядку інвалідами I, II, або III групи незалежно від призначення їм пенсії за інвалідність.

Особи, за якими зберігається право на дострокове призначення пенсії за старістю, до непрацездатних громадянам не належать. Крім усього іншого, підстави для визнання непрацездатної особи до спадкування, практично завжди стає рішення суду про встановлення факту знаходження на утриманні померлого.

Отже, основним механізмом забезпечення реалізації спадкових прав для непрацездатних утриманців залишається судовий порядок підтвердження їх статусу, що дає підставу для віднесення їх до особливої категорії спадкоємців за законом, однак судова практика зазначає, що вирішуючи питання про встановлення факту перебування особи на утриманні померлого, суд ураховує положення закону про те, що в тих ситуаціях, коли заявник має заробіток, отримує пенсію, стипендію або має інші доходи, необхідно з'ясувати, чи справді була допомога з боку спадкодавця. У зв'язку з чим підлягає встановленню факт наявності двох ознак: постійності джерела надходження коштів і встановлення факту, що таке джерело

було основним для існування. Останнє положення є оціночним судженням, оскільки, як свідчить практика в Україні, доволі часто безробітні мають у власності коштовне майно тощо. Тому питання про способи передачі спадкодавцем коштів або продуктів тощо утриманцю та джерела надходження коштів у самого утриманця доволі часто є складними питаннями. Але порівняно з попередньою редакцією статті 531 ЦК, де утриманці спадкодавця, що перебували на утриманні лише рік, закликалися до спадкування разом із тією чергою, яка мала право на спадкування, частина 2 статті 1265 ЦК здається більш справедливою. Отже, держава перекладала власні обов'язки з утримання непрацездатних осіб на сторонніх «спадкодавців», а тепер вимоги до таких осіб збільшилися й вони віднесені до п'ятої черги спадкоємців та усувають від отримання спадщини лише територіальні громади.

У законодавстві України спадкування обмежено шостим ступенем споріднення включно. У Болгарії, Італії, Франції спадкують теж родичі до шостого ступеня споріднення, в Іспанії – до четвертого ступеня споріднення, в Німеччині, кількість черг, закликаних до спадкування не обмежено.

Як зазначає О. Є. Кухарев, закріплене законом правило черговості може бути змінено на підставі статті 1259 ЦК. Зміна черговості одержання права на спадкування – це встановлення іншого, ніж передбачено законом, порядку закликання до спадкування спадкоємців за законом²⁴⁸. Законодавець передбачає два способи зміни черговості: шляхом домовленості між спадкоємцями й судовий порядок.

Зважаючи на велику кількість досліджень порядку зміни черговості спадкування в договірному порядку, зазначимо, що договір не повинен порушувати права спадкоємця, який не бере в ньому участі, а також спадкоємців,

---

²⁴⁸ Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. Вип. 1. С. 117.

які мають право на обов'язкову частку в спадщині. Сутність запровадженого підходу неоднозначно визначається в правовій доктрині, розглядаючи як вид заохочення²⁴⁹ або фактичний дарунок²⁵⁰. Одні науковці стверджують, що за договором про зміну черговості спадкування сторони, що є спадкоємцями певної черги за законом, яка закликається до спадкування, домовляються про закликання до спадкування спадкоємця іншої черги²⁵¹. Інші дослідники наполягають на тому, що участь у такому договорі можуть брати як спадкоємці за законом, що закликаються до спадкування, так і спадкоємці за заповітом, якщо останні спадкують ще й на підставі закону²⁵². Ураховуючи, що закон містить застереження про обов'язкове нотаріальне посвідчення договору щодо зміни черговості одержання права на спадкування, такий договір є укладеним із моменту його нотаріального посвідчення. Крім того, за досліджуваним договором не відбувається переміщення речей із майнової сфери однієї сторони до майнової сфери іншої. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування не суперечить загальним вимогам цивільного законодавства щодо форми та змісту договорів, а можливість його укладення забезпечена положенням частини 2 статті 628 ЦК України, де міститься застереження про право сторін укласти договір, якому містяться елементи різних договорів. За прямою вказівкою закону, такий договір може бути укладений лише після відкриття спадщини, адже до цього моменту відносини спадкування не виникають. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування укладають між спадкоємцями тієї черги, що закликається до спадкування, з одного боку та спадкоємцем наступних черг – з іншого. Сторонами договору можуть бути лише фізичні особи, визначені хоча б в одній із черг

---

²⁴⁹ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 184.

²⁵⁰ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін. ; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2007. С. 207.

²⁵¹ Баранова Л. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 143.

²⁵² Мічурін Є. О., Сліпченко С.О., Кухарев О.Є. Спадкове право: практика застосування. Харків : Юрsvіт, 2009. С. 79.

спадкоємців за законом, а також особи, які спадкують за правом представлення.

Щодо судового порядку зміни черговості, то на цю норму можуть посилатися найближчі родичі спадкодавця, якщо спадкоємці ухилялися від виконання юридичних і моральних обов'язків, та догляд за спадкодавцем здійснювали інші родичі. Судовий порядок зміни черговості використовують на підставі задоволення позову фізичної особи, яка є спадкоємцем за законом наступних черг, до спадкоємців тієї черги, що має право на спадкування.

Підставою для задоволення позову є сукупність юридичних фактів, установлених судовому порядку:

1) опіку над спадкодавцем необхідно, на наш погляд, сприймати як турботу, своєчасне надання ліків, викликати лікаря, тобто надання йому нематеріальних послуг;

2) матеріальне забезпечення спадкодавця;

3) надання будь-якої іншої допомоги спадкодавцеві, тобто такої допомоги, що має матеріальний вираз – прибирання приміщення, приготування їжі, ремонт квартири;

4) тривалий час здійснення дій, перерахованих у пунктах 1–3;

5) безпорадний стан спадкодавця, тобто такий, під час якого особа не може самостійно забезпечувати свої потреби, викликаний похилим віком, тяжкою хворобою або каліцтвом.

Для задоволення позову необхідна наявність усіх п'яти перерахованих вище обставин. У зазначеній категорії справ підлягає встановленню судом також факт належності сторін до спадкоємців за законом різних черг.

Необхідно зазначити, що зміна черговості спадкоємців лише дає право спадкоємцю наступної черги на спадкування разом зі спадкоємцями тієї черги, яка має право на спадщину, але не визнає його спадкоємцем цієї черги. У разі змін черговості одержання права на спадкування особа не звільняється від ставки

оподаткування тієї черги, до якої він належав.

Однією з відмінних рис сучасного спадкового законодавства є безпрецедентне розширення кола спадкоємців за законом. Норми Цивільного кодексу наділили спадковими правами родичів спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно (ст. 1261–1265 ЦК України), хоча сімейні та родинні стосунки рідко виходять за межі другого й третього ступеня споріднення.

Незважаючи на наявність законодавчого врегулювання закликання до спадкування майже всіх можливих родичів, законодавець, допускає ряд прогалин, наприклад, спадкування вітчима, мачухи, пасинка. Під час вирішення питання прийняття спадщини за законом, законодавець, насамперед, бере до уваги сімейно-родинний захист прав та інтересів. У цьому вбачають прогресивний крок у переході спадкових відносин на якісно новий Європейський рівень.

2.2. Об'єкти спадкування

Провідне місце спадкових правовідносин, як і будь-яких інших правовідносин, незалежно від сфери регулювання, займає об'єкт. Він має значення як для самого факту виникнення права спадкувати, так і їх існування. Що залишається після смерті померлого власника, кому повинне перейти майно, у якому порядку та обсязі – усі ці проблеми спадкового права з найдавніших часів і до теперішнього часу залишаються в центрі уваги суспільства й держави, законодавця та дослідника²⁵³.

Законодавець позначає об'єкт спадкових правовідносини як спадкову масу, а для розкриття змісту вживають термін «склад спадщини». З огляду на те, що питання об'єкта спадщини є нерозривно пов'язаним, а точніше є частиною питання

---

²⁵³ Goncharova A., Ulviyye A. Main Problems of Modern Inheritance Law. *Правові горизонти*. 2016. № 2. С. 148.

щодо об'єкта цивільних прав, то його розгляд є не чим іншим, як питанням про цивільний режим об'єкта цивільних прав у сфері спадкових правовідносин. Потрібно зазначити, що специфікою спадкових відносин, яка має значення для розгляду питання об'єкта, є те, що вони є похідними (вторинними) й дещо залежними від особливостей речових, зобов'язальних, корпоративних, сімейних, житлових і відносин, що складаються у сфері права інтелектуальної власності. Тому книга шоста, присвячена спадковому праву розміщена в кінці Цивільного кодексу, що природно й логічно демонструє юридичну залежність спадкових відносин від інших відносин сфери цивільно-правового регулювання. Крім того, спадкові правовідносини, як цивільно-правова форма економічних відносин, є свого роду привласнення майна як результат його переходу від однієї особи до іншої.

Питання про те, що потрібно розглядати під об'єктом спадкового права (спадщина, спадкова маса), незважаючи на давність його дослідження, і по сьогоднішній день залишається актуальним, оскільки й на сьогодні немає єдності як наукової, так і законодавчої позицій. Склалося фактично два погляди щодо того, що можна вважати спадщиною: 1) сукупність прав та обов'язків; 2) майно (речі, права та обов'язки). Вважаємо, що правовідносини, є правовим зв'язком між двома суб'єктами, які володіють правами та (або) обов'язками. Зв'язок між ними може припинятися або змінюватися за участю одних суб'єктів, продовжуючи існувати за участі інших.

Повертаючись до двох основних точок зору щодо об'єкту спадкових правовідносин, потрібно зазначити, що ключовим протиріччям між ними щодо об'єкта спадкування є те, чи буде сама річ як предмет матеріального світу або ж право власності на річ. Кожна позиція має свої переваги й недоліки, які вимагають уважного вивчення теоретичної та практичної сторони цього питання.

ЦК України не дає вичерпного визначення поняття об'єкта спадкування, а лише вказує, що до складу спадщини входять права та обов'язки, що належать

спадкодавцеві на момент відкриття спадщини, і не припинилися в результаті його смерті (ст. 1218 ЦК України). Отже, український законодавець утілює ідею побудови спадкових правовідносин на універсальному правонаступництві. Отже, спадкування фактично розглядається як зміна одного суб'єкта у зв'язку з його смертю на іншого, а не відносно цивільно-правового обороту об'єктів.

Як зазначає Ю. Є. Ходико, спадщина – це об'єкт, що має універсальний характер, якими, наприклад, є речі, майнові права, що є об'єктами різних видів цивільних правовідносин²⁵⁴. Тут потрібно не погодитися, оскільки в правовідносинах, пов'язаних із цивільно-правовими договорами, застосовують поняття «предмет», а не об'єкт. Тому питання про об'єкт спадкових правовідносин залишається відкритим.

Учені допускають, об'єкт спадкового правовідношення – спадщина, фігурує лише в книзі VI ЦК України, що вказує на його «локальний характер»²⁵⁵. Але все ж таки, якщо допустити, що права та обов'язки померлого в спадок не переходять, та «помирають» разом із ним, то важко навіть уявити, який неймовірний хаос унесло б це в правовідносини, суб'єктом яких померлий був за життя. Недолік поглядів щодо прав та обов'язків як об'єктів спадкування вбачаємо в тому, що спадкоємці можуть стати суб'єктами тих цивільно-правових відносин, у яких брав участь спадкодавець, лише після прийняття спадщини, а тому з моменту відкриття й до прийняття ці цивільні правовідносини існують з однією стороною, без участі іншої. Упродовж певного часу (до шести місяців) передбачено існування суб'єктивних цивільних прав та обов'язків, які раніше належали спадкодавцеві, без конкретних носіїв (суб'єктів). Якщо вважати, що суб'єктивні права та обов'язки померлої особи переходять до спадкоємців на момент смерті спадкодавця, то

---

²⁵⁴ Ходико Ю. Є. Щодо особливостей правового режиму об'єкта спадкового правовідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 40. С. 87.

²⁵⁵ Марченко В., Мица Ю., Спасибо-Фатеева І. Склад спадщини. Мала енциклопедія нотаріуса. *Науково-практичний журнал Асоціації приватних нотаріусів Харківської області*. 2010. № 2. С. 137.

інститут спадкового права фактично позбавляється свого предмета. Миттєвий перехід суб'єктивних прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців не допускає тимчасового існування будь-яких відносин щодо цього переходу. Не зрозуміло, упродовж якого часу можуть існувати спадкові правовідносини щодо переходу суб'єктивних прав та обов'язків спадкодавця до його спадкоємців, якщо на момент смерті спадкодавця вони вже перейшли до спадкоємців. У разі такого трактування спадкового правонаступництва, спадкове правовідношення виникає та припиняється одночасно, не залишаючи можливості для правового регулювання. Визнання спадкоємців носіями суб'єктивних прав та обов'язків спадкодавця вже на момент його смерті позбавляє змісту процес прийняття спадщини. На відміну від суб'єктивних прав та обов'язків, матеріальні об'єкти можуть існувати й без суб'єкта. Зазначимо, що дійсному стану речей відповідає теоретична конструкція, згідно з якою в спадок переходять не суб'єктивні права та обов'язки, а реальні матеріальні й духовні цінності, що належать за життя спадкодавцю.

Перше й, напевно, основне, із чим необхідно визначитися, це те, що розуміється під переходом прав та обов'язків. Загальноприйнято вважати, що це перехід суб'єктивного права від однієї особи (спадкодавця) до іншої (спадкоємця) в порядку похідного способу набуття права власності.

Отже, ознакою такого набуття, на відміну від первісного способу набуття права власності, є зв'язок між набутим правом або обов'язком і початковими правовідносинами. Відповідно, права та обов'язки в результаті похідного способу набуття переходять від одного суб'єкту до іншого²⁵⁶.

Чи відбувається в дійсності такий перехід у разі спадкування або все ж це умовність, «юридична фікція»? Як у разі смерті особи, так і під час відчуження об'єктів за договором в особи, право власності на річ припиняється. Робимо

---

²⁵⁶ Сурай Д. Підстави набуття права власності: розмежування та взаємозв'язок. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 110.

висновок, чи можна говорити про перехід чи отримання того, що припинило своє існування? Напевно, ні.

Припинення права власності не спричиняє припинення існування матеріального блага, але знищення блага призводить до припинення права власності. Отже, в обігу перебуває річ, а право на неї одержують на підставі юридичного факту, установленого в законі (договір прийняття спадщини).

Дослідниця І. Спасибо-Фатеева виокремила явища, що надають особливостей певним об'єктам цивільних прав. Перетин понять, або їх змістового значення (на прикладі таких об'єктів, як «річ», «майно», «майнові права»). Підміна понять (на прикладі вживання терміна «частка в житловому будинку», «продати свою частку» замість «частка в праві на житловий будинок», «продаж частки у праві»). Розмиття поняття об'єкта права (у зв'язку з виникненням таких специфічних об'єктів, як, наприклад, машино-місце, біржове місце, біоресурси, людські органи та ін.)²⁵⁷. Зазначене дослідження вказує, що процес визначення об'єктів триває²⁵⁸. Абсолютно можна погодитися із цими концепціями.

З погляду речового права та категорії «майно», об'єктом цивільно-правового обороту, зокрема об'єктом спадкування, повинні бути речі й будь-які права, пов'язані з майном. Не можна не погодитися з І. В. Жилінковою в тому, що перехід речей і перехід прав та обов'язків – це не тотожні явища²⁵⁹. Якщо за договором або в порядку спадкування переходить саме річ, то право власності слідує за нею. Але в разі такого переходу мова йде про одночасне слідування речі та права власності на неї, оскільки в договорі та в разі спадкування встановлюється новий власник речі.

Коли ж мова йде про майнові права, то це інша ситуація, тому що вони є

---

²⁵⁷ Спасибо-Фатеева І. В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 14.

²⁵⁸ Шемет У. Р., Косяченко К. Є. Об'єкти цивільних прав: особливості та парадокси їх визначення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30. С. 58.

²⁵⁹ Жилінкова І. В. Актуальні питання спадкового права України. Харків : Ксилон, 2009. С. 40.

самостійним видом майна та їх перехід не означає «автоматичного» переходу речі. Наприклад, у разі перебування речі в інших осіб, правонаступники спадкодавця можуть вимагати передачі їм речі, але не завжди з моменту набуття ними статусу спадкоємців. Зокрема, за статтею 770 ЦК встановлено, що в разі зміни власника речі, переданої у найм, до нового власника переходять права та обов'язки наймодавця, але річ буде залишатися у володінні й користуванні наймача. Тому в останньому конкретному випадку право власності переходить до спадкоємців, але вони вправі витребувати будуть лише після завершення строку дії договору найму тощо.

Самі прихильники думки щодо спадщини, як прав та обов'язків визнають, що виводячи з поняття спадкування не з правонаступництва, а з факту, ми дійсно приходимо до розуміння спадкової маси як сукупності, насамперед, предметів (матеріального) світу. Проте, з огляду на похідний характер спадкового права й відштовхуючись від речового права та від загальних положень щодо об'єктів цивільних прав, а також інших інститутів, не можна не визнати, що особливості регулювання об'єкта спадкових відносин в одній системі норм, яким є ЦК України, має нормативний дисбаланс.

Спадщина як особливий об'єкт має свої тимчасові юридичні межі існування, на відміну від багатьох інших об'єктів цивільних прав. Виникненням спадщини як об'єкта правовідносин є день смерті особи або день, із якого особу за рішенням суду визнано померлою (ст. 1220 ЦК України). Для цього необхідна наявність сукупності умов – юридичного складу, а саме: смерть особи або визнання її померлою, а також належність благ, що входять до складу спадщини, особі, яка померла або визнана померлою. Зі свого боку, спадок як об'єкт припиняє своє існування на момент оформлення спадкоємцями прав на спадщину, а в разі відсутності спадкоємців за заповітом або законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття на момент визнання спадщини

відумерлою. Отже, залежно від того, прийняли спадкоємці спадок або визнано спадщину відумерлою, термін існування спадщини як об'єкт відповідно становить не менше 6 місяців, але до моменту його прийняття й оформлення спадкоємцями (ч. 1 ст. 1270 ЦК України) або не менше 1 року, до моменту визнання її відумерлою (ст. 1277 ГК України).

Для спадщини, як цивільно-правового об'єкта, характерний свій особливий склад суб'єктів, що можуть претендувати на нього через різні правові підстави або зобов'язані його зберегти з огляду на свої повноваження. Коло суб'єктів із приводу об'єктів спадкових правовідносин є обмеженим. Їх умовно можна поділити на три основні групи. Першу групу становлять спадкоємці за заповітом і за законом, а також відказоодержувачі. Друга група суб'єктів – територіальна громада в особі органу місцевого самоврядування, до якої переходить спадок у разі визнання його відумерлим у порядку статті 1277 ЦК України, а також кредитори спадкодавця. Третя група – особи, які вправі та в певних випадках зобов'язані вживати заходів щодо охорони спадкових прав, оскільки саме вони мають забезпечувати охорону спадкових прав перших двох груп суб'єктів. До таких осіб потрібно віднести нотаріусів і державних, і приватних, консулів, уповноважених осіб органів місцевого самоврядування, а також виконавців заповітів. Через те, що вповноважені особи здебільшого передають спадкове майно на зберігання іншим особам, то можна було б визнати таких осіб учасниками відносин із приводу спадкування, але їх інтерес обумовлений винагородою й договором, отже їх роль похідна.

Необхідно зазначити, що зі спадщиною в процесі переходу від спадкодавця до спадкоємців відбувається «юридична трансформація», що полягає в такому: із моменту відкриття спадщини й до її прийняття, спадщину розглядають як єдине ціле – майновий комплекс, однак істотна трансформація відбувається доволі часто невидимим чином, наприклад, авторське право спадкодавця залишається за ним і після його смерті, а право на отримання доходів від використання авторського

права переходить до спадкоємців і стає їх інтелектуальною власністю. Ми не будемо деталізувати процес трансформації авторського права в інтелектуальну власність, оскільки витoki такої ідеї закладені в роботах учених, які займалися дослідженням права інтелектуальної власності^{260, 261, 262}.

Після прийняття спадщини зазвичай відбувається «розподілення» її на окремі об'єкти. Коли спадкоємці стають повноцінними власниками майна, правовий режим майна спадкодавця модифікується в правовий режим майна спадкоємця кожного зі спадкоємців. Спадщина, урахувуючи збірний характер, включає майно, що належало спадкодавцеві на момент відкриття спадщини й не припинило існування внаслідок смерті спадкодавця (ст. 1218 ЦК України). Аналіз положень ЦК України свідчить про існування об'єктів, які відповідають законодавчим критеріям віднесення до складу спадщини, але з волі законодавця не включені в спадкову масу. Як наприклад, сума заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, що належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя (ст. 1227 ЦК України). Подібні виключення тягнуть за собою дефект загального правила – універсального правонаступництва²⁶³ або, на наш погляд, доводять, що універсальне правонаступництво не відбувається, оскільки частину майна спадкодавця можуть не знайти або воно в період до прийняття спадщини може зникнути.

З огляду на вищевикладене, об'єктом спадкування потрібно визнати майно, що належить спадкодавцеві на день смерті, яке не припинило існування у зв'язку зі смертю останнього й не виключено за рішенням законодавця зі складу спадщини.

---

²⁶⁰ Волков С. С. Нові підходи до визначення та охорони інтелектуальної власності : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2011. С. 6.

²⁶¹ Попова Л. М., Хромов А. В., Шуба І. В. Інтелектуальна власність : підручник. Харків : «Федорко», 2021. С. 114.

²⁶² Мікульонюк І. О. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник для студентів, які навчаються за програмами підготовки магістрів. КПІ ім. Ігоря Сікорського. 3-тє вид., переробл. та доп. Київ : Політехніка, 2019. С. 200.

²⁶³ Гелич А. О. Співвідношення понять "об'єкт цивільного правовідношення" та "об'єкт цивільного правонаступництва". *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 182.

Склад спадщини, що переходить від спадкодавця до спадкоємців, визначають також з урахуванням законодавчих його обмежень, оскільки воно є дуже неоднорідним і до його складу можуть входити частини, що характеризуються не лише особливим правовим режимом, а й належать до різних правових систем²⁶⁴.

Окреме питання стосується деяких правових утворень, які не набули ще контурів об'єктів, оскільки в спадкоємця ще не виникло відповідне суб'єктивне право. Потрібно також зазначити, що існує група обов'язків, покладених на спадкоємців і не включених до складу спадщини, оскільки вони виникли й покладені законодавцем на спадкоємців у зв'язку зі смертю спадкодавця, визнання його померлим або пов'язані з прийняттям спадщини спадкоємцями. Правова природа цих обов'язків має додатковий, «акцесорний» характер і пов'язана з актом прийняття спадщини спадкоємцями²⁶⁵. На них не поширюються положення ст. 1282 ЦК України, про відшкодування в обсязі вартості успадкованого майна. До них потрібно відносити: обов'язок спадкоємців про відшкодування витрат на утримання, догляд, лікування, поховання спадкодавця (ст. 1232 ЦКУ України); виконання заповідального відказу (легата) (ст. 1238 ЦК України), надання сервітуту (ст. 1246 ЦК України), а також виконання покладених спадкодавцем на спадкоємців інших обов'язків (ст. 1240 ЦК України).

Загальноприйнято в складі спадщини виділяти актив і пасив. Водночас до спадкоємців вони переходять у рівній частині. Права та обов'язки спадкодавця, які входять до складу спадщини, можуть мати майновий та немайновий характер. До складу спадщини переважно входять різноманітні майнові права та обов'язки спадкодавця²⁶⁶. Не допускається спадкування виключно одного активу²⁶⁷. Проте є

---

²⁶⁴ Лещенко Л. В. Склад спадщини за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Національний юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 8.

²⁶⁵ Чанишева А. Р. Акцесорні зобов'язання за цивільним правом України. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант., НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 599.

²⁶⁶ Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Частина 2 / за ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова. Київ : Юстиніан, 2006. С. 841.

²⁶⁷ Гелич А. О. Узагальнені критерії встановлення складу спадщини. *Юридичний вісник*. 2012, Вип. 2(23). С. 87.

думка, що пасив не є складовою частиною спадкової маси. Борги є тільки «обтяженням» спадщини, але не його складовою частиною. Вони можуть зменшити спадкове майно (спадщина), але самі до складу спадкової маси не входять. Спадкоємець, до якого перейшла спадщина, завжди повинен би нести відповідальність за цими боргами в повному обсязі. До речі, з позиції універсального правонаступництва саме так можна було б кваліфікувати борги спадкоємців. Однак, із погляду принципу справедливості подібне не допустиме, оскільки в такому разі порушується принцип, що діти не відповідають за боргами батьків.

Спадкоємець, виявляючи волю на прийняття спадщини, приймає її в повному обсязі як актив, так і пасив як єдине ціле, незалежно від того, перевищує пасив актив або навпаки. Така система існує в Німеччині. «Зі смертю спадкодавця його борги не зникають. Борги залишаються та переходять до спадкоємців як частина активів спадщини відповідно до § 1967 BGB. Зі спадщиною поєднуються дві раніше окремі групи активів, а саме: активи та пасиви спадкодавця з активами та пасивами спадкоємця. Отже, спадкоємець також несе відповідальність своїм особистим майном. Тим самим майно може бути витребувано як об'єкт примусового стягнення як кредиторами спадкодавця, так і кредиторами спадкоємця»²⁶⁸. Але в Україні розмір боргів, які переходять від спадкодавця до спадкоємців обмежений у частині 1 статті 1282 ЦК, оскільки кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто в розмірі що відповідає його частці в спадщині.

З огляду на вищесказане, потрібно вкотре визнати, що механізм законодавчого обмеження є дійсно економічно виправданим і ставить знак рівності між майновими інтересами спадкоємців і кредиторів спадкодавця, але в який раз показує юридичний дефект універсального правонаступництва в спадкових

---

²⁶⁸ Benno von Braunbehrens Haftung der Erben für Nachlassverbindlichkeiten.
URL: <https://www.raklinger.de/erbfall/haftung-des-erben/> (дата звернення: 12.07.2022).

правовідносинах. З іншого боку, закріплений у статті 1282 ЦК Україна правовий механізм не забезпечує задоволення майнових інтересів кредиторів спадкодавця. У разі відмови спадкоємця від платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, що було передане спадкоємцям у натурі (абз. 2 ч. 2 ст. 1282 ЦК України). Однак майно, отримане спадкоємцями, може мати достатню вартість для задоволення вимог кредитора, але бути мало ліквідним або за цим майном кредиторам важко забезпечити контроль і його збереження, щоб у подальшому задовольнити свої вимоги. Обмежувати обсяг відповідальності спадкоємців межами вартості спадкового майна дійсно правильно. Водночас обмеження можливості кредиторів задовольняти свої вимоги виключно за рахунок отриманого майна неефективно й не завжди доцільно.

Після прийняття спадщини зі зворотною дією на день відкриття спадщини вже немає більше спадкового майна, воно ввійшло до складу майна спадкоємця, на яке в цілому може бути тепер звернено стягнення. Зрозуміло, стягнення може бути звернено й на майнові об'єкти, що входять до складу спадщини. Однак, загальною межею звернення стягнення є дійсна вартість отриманого в спадок майна в грошовому вираженні.

Наступний важливий момент під час розгляду об'єкта спадкового правовідношення посідає проблема лежачої спадщини, тобто визначення правового режиму спадщини з моменту відкриття спадщини й до прийняття її спадкоємцями.

Спадкоємці, які прийняли спадщину, мають одні можливості щодо тих суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять спадкову масу, а спадкоємці, які не прийняли її – інші. Це вельми спірна позиція, оскільки повністю нівелюється акт прийняття спадщини.

З огляду на вищевикладене можна резюмувати, що об'єкт спадкових правовідносин є локальним, комплексним, динамічним, трансформаційним об'єктом цивільних правовідносин, який має особливий правовий режим.

2.3. Спадкування за правом представлення як підвид спадкування за законом: український та іноземний досвід

Необхідно зазначити, що в західноєвропейській цивілістичній науці право представлення розглядали як право віддалених спадкоємців успадковувати права та обов'язки померлого спадкоємця. Через цю теоретичну побудову, виникає думка про повну залежність прав спадкоємців від прав попередників, до спадкоємців переходили всі недоліки, що вражали правоздатність попередника.

Цей інститут виник у римському праві, звідти було рецепійовано іншими країнами у вітчизняне законодавство. Але як не раз траплялося, поняття римського права, неправильно трактувалися юридичною наукою, його розуміли не з належною точністю або навіть помилково. Так сталося і з правом представлення. Довгий час розуміли його так, що саме право спадкування низхідних родичів зводиться до права спадкування яку вони представляють, допускалася вигадка, ніби особа, яка спадкує за правом представлення, сама є спадкоємцем майна спадкодавця, а потім уже після цього спадкують нащадки.

Питання, яке викликає науковий інтерес, чи мають право на спадщину спадкоємці за правом представлення, у випадках, коли їх висхідний родич позбавлений права на спадщину?

Дослідник П. С. Нікітюк, який підкреслює, що онуки визнаються спадкоємцями, якщо їх батьки були позбавлені заповітом права на спадкування, але померли до відкриття спадщини. Не позбавляють їх права на спадкування й у разі наявності підстав для визнання їх померлого батька чи матері негідним спадкоємцем²⁶⁹. Із такою позицією важко однозначно погодитися, оскільки в разі спадкування на змішаній основі спадкоємці, не зазначені в заповіті, спадкують як спадкоємці за законом і відповідно їх нащадки мають право на спадкування. Але в

---

²⁶⁹ Никитюк А. С. Наследственное право и наследственный процесс. Кишинев: Штица, 1973. С. 77.

разі визнання спадкоємців недостойними, то їх нащадки повинні втрачати право на спадкування, оскільки в такому разі вони мають одержувати право на спадкування, яке належало недостойному спадкоємцю. Тому це питання залишається дискусійним.

Так, дискусійність цього питання полягає навіть у судовій практиці, коли Верховний Суд не побачив ухилення спадкоємця від виконання обов'язку з утримання спадкодавця навіть у тому разі, коли з такого спадкоємця за рішенням суду стягувалися аліменти на утримання спадкодавця, тобто примусово. Отже, у цій справі наявні докази, що спадкодавцю була призначена опіка, рішення суду про стягнення зі спадкоємця аліментів на утримання спадкодавця²⁷⁰, тому факт необхідності надання допомоги та факт ухилення спадкоємця від виконання обов'язку потрібно вважати доведеними. Подібна практика вирішення справ про визнання спадкоємців недостойними спостерігається в багатьох рішеннях судів^{271, 272} тощо, коли суди відмовляють у задоволенні позову, тому вона може потенційно призвести до того, що старі люди будуть залишатися недоглянутими й без матеріальних статків для існування, а їх спадкоємці та нащадки будуть отримувати їх власність у порядку спадкування, із чим важко погодитися з огляду на гуманістичні та правові підстави.

У статті 1266 ЦК України «Спадкування за правом представлення» пряма вказівка про випадки усунення спадкоємців за правом представлення відсутня.

Можна зробити висновок, що право представлення не є самостійним правом, а лише юридичним терміном, що регулює окремі особливості спадкового переходу та розподілення спадщини. Право представлення виникло з метою перенесення осіб віддаленого ступеня споріднення до найближчої черги, яка закликається до

---

²⁷⁰ Постанова Верховного суду від 16 березня 2023 року по справі № 185/6281/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109592780> (дата звернення 12.07.2022).

²⁷¹ Постанова Рівненського апеляційного суду 16 березня 2023 року у справі № 569/10590/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109625633> (дата звернення: 12.07.2022).

²⁷² Постанова Львівського апеляційного суду від 16 березня 2023 року по справі № 456/617/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109622572> (дата звернення: 12.07.2022).

спадкування²⁷³. Але основною умовою такого спадкування є смерть одного з батьків, тому спадкоємці урівнюються в правах, наприклад, із тіткою від імені свого батька.

У цивілістичній доктрині погляд на спадкування за правом представлення зводиться до того, що він є лише особливим порядком закликання до спадкування спадкоємців за законом.

Спадкування за правом представлення передбачає наявність деяких умов.

1. Насамперед необхідно, щоб особа, яку представляють померла до відкриття спадщини.
2. Спадкодавець не склав заповіт або він в установленому порядку визнаний недійсним.
3. Спадкоємець, якого представляють, за свого життя не втратив права на спадщину, як негідний.
4. Спадкування за правом представлення припускає законну спорідненість між особою, яку представляють, і яка представляє. Оскільки право представлення ґрунтується на кровній спорідненості, то усиновлені не можуть користуватися ним щодо усиновителя²⁷⁴.

Частиною першою статті 1260 ЦК України встановлено, що усиновлений та його відповідні нащадки прирівнюються в разі спадкування за законом до родичів за походженням – дітей спадкодавця, а отже, усиновлені є спадкоємцями першої черги, тобто вони спадкують разом та нарівні з дітьми, тим із подружжя, який пережив іншого й батьками спадкодавця. Але частина 2 статті 1260 прямо вказує, що «усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням по висхідній лінії. Батьки

---

²⁷³ Фомічова Н. Спадкування за правом представлення як особливий порядок закликання до спадщини спадкоємців за законом. *Юридичний вісник*. 2019. № 2. С. 79.

²⁷⁴ Абрамов М. В. До питання співвідношення спадкування за правом представлення та усунення від права на спадкування. *Юридичний вісник*. 2017. № 6. С. 62.

усиновленого та інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків».

Беручи до уваги зміст частини 2 статті 1260 ЦК України та частини 1 статті 232 СК України про те, що «З моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права та обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням», слідує необхідний висновок про відсутність в усиновленого та його нащадків права спадкування після своїх родичів за походженням, а в останніх – права спадкування після усиновлених та його нащадків. Оскільки збереження правового зв'язку між усиновленим з родичами за походженням із колишньої сім'ї залежить винятково від рішення суду, то такий зв'язок зберігається лише з тими особами, які названі у рішенні суду про всиновлення²⁷⁵. На жаль, частина 3 статті 1260 ЦК України не містить жодних вказівок щодо особливостей спадкування в порядку правил норми, закріпленої в абзаці 2 частини 1 статті 232 СК, що стосується випадків, коли дитину, відповідно до частини 2 статті 216 СК України усиновлює лише одна особа²⁷⁶.

Законодавець зробив виняток із загального правила, указавши в частині 3 статті 1260 ЦК України випадок, який дозволяє усиновленим спадкувати за правом представлення «якщо за рішенням суду про усиновлення збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням, то в разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на спадкування за правом представлення, а в разі смерті його брата, сестри за походженням – має право на спадкування як спадкоємець другої черги».

Спадкування за правом представлення можливе лише в ситуаціях, передбачених у Книзі шостій Цивільного кодексу України. Варто визнати також, що спадкування за правом представлення є логічним продовженням родинної лінії,

---

²⁷⁵ Васильченко В. Спадкування усиновленими та усиновлювачами за новим цивільним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 4. С. 63.

²⁷⁶ Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Ю. С. Червоного. Київ. 2003. С. 309.

що натепер закладаена в п'яти чергах спадкоємців за законом.

У юридичній літературі були висловлені сумніви щодо доцільності введення до кола спадкоємців за законом осіб, які «проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років», оскільки в ЦК України немає визначення такого поняття, як сім'я, не сформульовано принципи, керуючись якими можна було б віднести ту чи іншу особу до членів певної сім'ї²⁷⁷. На наш погляд, ця категорія спадкоємців за законом певним чином відображає демократичні положення Сімейного кодексу, де до сім'ї прирівняний «союз» чоловіка та жінки, які спільно проживають без реєстрації шлюбу, але статус такої сім'ї в питаннях спадкування значно нижчий, ніж чоловіка та жінки, які зареєстрували шлюб.

Для порівняння, проаналізуємо сучасне спадкове право Хорватії як члена Європейського Союзу, де до спадкування закликаються спочатку діти спадкодавця (при цьому до дітей спадкодавця прирівнюються усиновлених померлим), а також діти, якими він опікується як супутник життя, та їхні нащадки. У спадковому праві до позашлюбного партнера прирівнюються подружжя; діти, народжені поза шлюбом, та їхні нащадки користуються таким самим ставленням, як і діти, народжені в шлюбі, та їх нащадки. Позашлюбний союз, що дає право на спадкування, – це цивільне партнерство між незаміжною жінкою та неодруженим чоловіком, яке існувало впродовж певного періоду часу (принаймні три роки або менше, якщо союз призвів до народження дитини) й припиняється в разі смерті спадкодавця за наявності умов юридичної дійсності шлюбу. У спадковому праві партнера життя розглядається так само, як чоловік, а діти, над якими померлий має опіку як партнер життя, розглядаються так само, як їхні власні. Цивільне партнерство – це сімейний союз між двома особами однієї статі, укладений перед представником компетентного органу відповідно до положень Закону про одностатеві партнерства.

---

²⁷⁷ Заїка Ю. Спадкування за законом у новому цивільному кодексі. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 7. С. 16.

У спадковому праві неофіційний партнер розглядається так само, як і позашлюбний партнер. Неформальне цивільне партнерство – це сімейний союз двох осіб однієї статі, які не вступили в цивільне партнерство перед представником компетентного органу, але існує не менше трьох років і відповідає вимогам про чинність цивільного товариства із самого початку»²⁷⁸.

Неважко помітити, що в Хорватії перестає домінувати в спадковому праві принцип саме кровного споріднення та зареєстрованого шлюбу, хоча стосовно черг спадкоємців переваги мають діти, а вже до другої черги належать батьки та інший із подружжя. У Швейцарії в разі спільного проживання партнер, який залишився живим, не претендує на спадщину чи обов'язкову частку²⁷⁹, що неодмінно позначатиметься й на спадкуванні за правом представлення. Тобто в різних країнах Європи існують різні підходи до спадкування, що впливатиме й на спадкування за правом представлення.

В Україні до родичів шостого ступеня споріднення належать діти двоюрідних правнуків і правнучок спадкодавця (двоюрідні правнуки й правнучки), діти його двоюрідних племінників і племінниць (троюрідні онуки та онучки) й діти двоюрідних дядька та тітки (троюрідні брати й сестри). Водночас родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення²⁸⁰.

До цієї самої черги віднесені утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї. Особа визнається утриманцем спадкодавця за наявності таких умов: 1) особа є малолітньою, неповнолітньою або непрацездатною за віком або за станом здоров'я; 2) ця особа не є членом сім'ї спадкодавця; 3) матеріальна допомога, яку

---

²⁷⁸ Diese Kurzdarstellung wurde in Zusammenarbeit mit dem Rat der Notariate der EU (CNUE) verfasst. URL: <https://e-justice.europa.eu/166/DE/succession?CROATIA&member=1> (дата звернення: 01.08.2022).

²⁷⁹ Ehe, eingetragene Partnerschaft und Konkubinat. Besonderheiten und Unterschiede. URL: <https://www.allianz.ch/de/privatkunden/ratgeber/vorsorge/unterschied-ehe-konkubinat-partnerschaft.html> (дата звернення: 01.08.2022).

²⁸⁰ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2008. С. 712.

отримувала особа від спадкодавця, була для неї єдиним або основним джерелом засобів для існування; 4) особа перебувала на утриманні спадкодавця не менше п'яти років.

Наведеними особами не вичерпується коло спадкоємців за законом. Так, стаття 1266 ЦК України значно розширено коло осіб, які набувають права на спадщину в порядку представлення.

1. Онуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.

2. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

3. Племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

4. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.

5. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.

6. У разі спадкування по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Під спадкуванням за правом представлення розуміють такий порядок закликання до спадкування, коли правонаступники спадкоємця певної черги на випадок його смерті до часу відкриття спадщини займають місце померлого предка й спадкують ту частку спадщини, що належала б за законом йому, якби він був

живим на час відкриття спадщини²⁸¹.

Внуки (правнуки) на випадок смерті зазначених осіб як низхідні родичі другого ступеня споріднення (внуки – третього) будуть закликатися до спадкування самостійно або разом з іншими спадкоємцями першої черги за законом. Незважаючи на те, що правнуки є родичами третього ступеня споріднення нарівні з рідними племінниками та племінницями, рідними дядьком і тіткою спадкодавця, вони, однак, усувають їх від спадкування через те, що є родичами по прямій низхідній лінії, на відміну від останніх, які є родичами по боковій лінії.

Нарівні зі спадкоємцями другої черги право на спадкування одержують родичі третього ступеня споріднення по прямій висхідній лінії. Так, прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Таким самим правом володіють і племінники як родичі третього ступеня споріднення за боковою лінією. Вони спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини²⁸².

Як спадкоємці третьої черги за правом представлення спадкують двоюрідні брати та сестри спадкодавця, які є родичами спадкодавця четвертого ступеня споріднення по боковій лінії. Вони спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Двоюрідні дід та баба (родичі четвертого ступеня споріднення) не мають такого права, оскільки законодавець обмежив спадкування за правом представлення лише висхідними родичами третього ступеня споріднення (прабабою та прадідом). Інші родичі четвертого ступеня споріднення по боковій лінії (двоюрідні внук та внучка) не зазначені як спадкоємці тому що що

---

²⁸¹ Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні : Становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2007. С. 177.

²⁸² Андрієвська Л. О., Варбанський О. В. Аналіз спадкування за законом в цивільному праві України. *Право та державне управління*. 2018. № 2 (31). С. 47.

дію права представлення без обмеження ступеня споріднення закон поширює лише на спадкоємців по прямій низхідній лінії.

Положення про те, що спадкування по прямій низхідній лінії за правом представлення діє без обмеження ступеня спорідненості, може дещо суперечити положенню частини 1 статті 1265 Цивільного кодексу України про можливість спадкування до шостого ступеня споріднення. Тому вважаю, що це положення даної норми можна застосовувати лише до п'ятої черги спадкоємців. А в тому разі, коли правом представлення наділені, наприклад, племінники, то їх діти та внуки також послідовно володітимуть ним без обмеження ступеня споріднення²⁸³. Водночас ступінь споріднення по прямій низхідній лінії регулюється природним віком життя людини, а не законом.

Оскільки спадкоємці за правом представлення спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їх родичам, якби останні були б живими на час відкриття спадщини, то вони можуть не одержати частку, рівну часткам інших спадкоємців. Наприклад, у спадкодавця залишилася дочка та троє онуків померлого раніше сина. У цьому разі дочка отримує половину спадщини, а онуки, як спадкоємці за правом представлення, відповідно по 1/6 частині спадкового майна. Тобто для наведеної категорії спадкоємців умовою отримання спадщини за законом є смерть їх висхідного родича, частку якого вони успадковують. Законодавець не розглядає цих осіб, як звичайних спадкоємців, не включаючи їх безпосередньо до кола спадкоємців, оскільки в іншому випадку це викликало б подрібнення спадщини й несправедливість її поділу²⁸⁴.

У нотаріальній практиці трапляються складні випадки щодо поділу майна, коли існують спадкоємці відповідних черг та спадкоємці за правом представлення,

---

²⁸³ Гончарова А. В. Суб'єкти спадкування за правом представлення. *Актуальні проблеми юридичної науки: міжнародна науково-практична конференція «Сьомі осінні юридичні читання»*, Хмельницький, 28-29 листопада 2008 р. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2008. Ч.ІІІ. С. 65.

²⁸⁴ Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика : зб. нормат. акт. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 115.

які автоматично виключають один одного з порядку спадкування. Розглянемо один такий приклад, який трапився в юридичній практиці С. Я. Фурси.

До центру правових досліджень Фурси звернулася нотаріус однієї з Київських нотаріальних контор із запитанням щодо спадкової справи статті 923²⁸⁵. Наведемо фабулу справи: Іван та Микола є рідними братами. У березні 2005 р. помер брат Микола – спадкодавець, спадкоємців першої черги немає. Прямим спадкоємцем другої черги, міг бути лише його брат Іван, який помер ще у 1989 р. Олена (племінниця спадкодавця) померла у 1999 р. Спадкоємцем за правом представлення на підставі статті 1266 ЦК України є племінниця Катерина.

Після аналізу цієї ситуації виникло запитання: чи має право Сергій – син племінниці Олени на спадщину після смерті Миколи за правом представлення, нарівні з Катериною? Чи він повинен належати до спадкоємців п'ятої черги спадкування за законом?

Після аналізу зазначеної ситуації виникає питання: як сприймати онуків брата Івана – як спадкоємців за правом представлення чи як спадкоємців п'ятої черги. Думки науковців розійшлися. Формально брата й сестру спадкодавця можна розцінювати за статтею 1262 ЦК України як спадкоємців другої черги, а отже, закон точно встановлює їх місце в генеалогічному дереві родини й така кваліфікація не може змінюватися, за винятком правила, передбаченого статтею 1259 ЦК України. Але водночас брати й сестри спадкодавця є спадкоємцями за батьками й мали б одержувати спадкові права за правом представлення, якщо на момент смерті спадкодавця його батьки не були живими, але таке сприйняття норми закону чітко заперечується статтею 1259 ЦК України.

Можна припустити, що законодавцем не допускається лише спадкування за правом представлення через звернення до висхідної лінії, оскільки в цьому разі баба

---

²⁸⁵ Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : Наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін.; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавць Фурса С. Я. : КНТ, 2008. С. 923.

й дід теж належать до другої черги спадкоємців.

Існує загальне правило, яким обумовлено право прабаби та прадіда спадкувати за правом представлення ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Тобто тим самим будуть прирівнюватися двоюрідні дід та баба, а також їхні нащадки до діда й баби, які спадкують у другу чергу. Відповідно й двоюрідні дядько та тітка стають такими самими спадкоємцями як і рідні дядько й тітка²⁸⁶. Тобто, законодавець не міг допускати одночасного спадкування як за правом представлення по низхідній, так і по висхідній лінії (зазначимо, що пряма низхідна лінія визначається від пращура до нащадка: прадід, дід, батько, син, онук²⁸⁷. Пряма висхідна лінія – навпаки). Саме таке положення призводить до неправильного сприйняття спадкування за правом представлення.

Частина 1 статті 1266 ЦК України встановлює, що внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частину спадщини, яка б належала за законом їхнім матері, батькові, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини. Йдеться лише про право на спадкування саме нащадкам спадкодавця по прямій низхідній лінії й водночас без обмеження ступеня споріднення. Буквально це положення обмежує право на спадкування за правом представлення після смерті племінника його нащадками. Відповідно до частини 3 статті 1266 ЦК України повинні б спадкувати племінники спадкодавця ту частину спадщини, що належала за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини. Отже, формально чітко встановлено лише право Катерини на спадщину, як племінниці спадкодавця.

Оскільки Олену формально в цій ситуації не можна вважати спадкодавцем

---

²⁸⁶ Сегенюк А. В. Спадкування за правом представлення та спадкова трансмісія: порівняльний аналіз. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип 1. С. 97.

²⁸⁷ Гончарова А. В. Деякі колізійні питання спадкового представлення. матеріали науково– теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету Сумського державного університету, Суми, 21–25 квітня 2008 р. Суми : Видавництво Сумського державного університету, 2008. Ч. IV. С. 26.

через те, що вона померла до відкриття спадщини, навіть правило спадкової трансмісії не застосовується, то її нащадки не мають права на спадкування.

Існує інший шлях – трактувати ситуацію за аналогією із законом статті 926²⁸⁸.

Згідно з частиною 1 статті 8, частиною 1 статті 1266 ЦК право на спадкування за правом представлення дітьми племінників, їх онуків та правнуків, то тим самим спадкоємцями є Катерина та Олена в рівних частках. Відповідно до частини 3 статті 1266 ЦК «племінники спадкодавця спадкують ту частину спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини». Відбувається спадкування за правом представлення нащадками Івана – доньками Катериною та Оленою. Однак Олена померла у 1999 р. Виходить, що єдиним спадкоємцем Олени є син Сергій. Оскільки Сергій є внуком Івана (брата спадкодавця), він успадковує частку за аналогією з частиною 1 статті 1266 ЦК: внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.

Отже, спадкоємцями Миколи будуть племінниця Катерина 1/2 та син племінниці Олени – Сергій 1/2, як спадкоємці за правом представлення.

Критерії, які впливають на вибір спадкодавці. По-перше, оскільки норми про спадкування за правом представлення належать до інституту спадкування за законом, то спадкоємцями можуть бути лише фізичні особи.

По-друге, до спадкування за правом представлення можуть закликатися фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також зачаті за життя спадкодавця й народжені живими після відкриття спадщини. За умови сучасних можливостей репродукції людини, можливе штучне запліднення та народження нащадка через тривалий час після смерті батька. У цьому випадку право

---

²⁸⁸ Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : Наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін. ; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавць Фурса С. Я. : КНТ, 2008.

представлення не застосовують, оскільки спадкове законодавство прямо вказує, що спадкоємець повинен бути зачатий до смерті спадкодавця, що виключає можливість закликання таких дітей до спадкування.

По-третє, особи закликаються до спадкування за правом представлення тільки в тому разі, якщо їх прямий висхідний родич (спадкоємець) помер до відкриття спадщини або одночасно зі спадкодавцем. Дата смерті осіб у разі спадкування за правом представлення має велике значення: якщо батько помирає до або одночасно з дідусем або бабусею, то використовується спадкування за правом представлення, коли закликаються нащадки, тобто прямі низхідні родичі, якщо ж батько помирає після смерті спадкодавця, то використовується спадкова трансмісія.

На нашу думку, коло осіб, які зазначені в статті 1266 ЦК України, доречно було б звзвити до внуків, правнуків та племінників. Неоднозначно сприймається й виняток із загального правила, за яким прадід і прабаба наділені правом спадкування за правом представлення, оскільки спадкування за правом представлення померлих родичів по низхідній лінії обмежується черговістю спадкування, зокрема друга черга спадкоємців²⁸⁹.

Велика кількість суб'єктів спадкування за правом представлення зумовлена бажанням законодавця створити умови, що максимально зменшують шанси держави на отримання спадкового майна. Аналіз кола спадкоємців, змальований статтями 1061–1066 ЦК України, ставить кілька запитань. Наприклад, чому до спадкування можуть закликатися дядько й тітка, але серед спадкоємців цих шести черг не згадані племінники та племінниці? Розширивши коло спадкоємців за законом, допустщено закликати до спадкування племінників і племінниць за

---

²⁸⁹ Гончарова А. В. Характеристика понять спадкової трансмісії та спадкового представлення у вітчизняному спадковому законодавстві. *Правова система України в світлі європейського вибору*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених. Київ, 13 червня 2008 р. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 180.

правом представлення (за братів і сестер), а також двоюрідних братів і сестер (за рідних дядьком і тіткою), чого не було в попередньому законодавстві.

Для нашого дослідження цікавим буде законодавче врегулювання спадкового представлення в Німеччині, де не обмежується кількість парантел та навіть віддалені родичі можуть бути спадкоємцями. Згідно з Німецьким Цивільним Укладенням, існує п'ять парантел: перша парантела включає низхідну рідню спадкодавця, а саме діти, внуки й далі без обмеження (§1924 НЦУ). Другу парантелу очолюють батьки та їх низхідні спадкоємці, тобто брати та сестри спадкодавця, які спадкують лише в смерті одного зі своїх батьків, у разі смерті брата чи сестри, спадкоємцями за законом становляться їх діти, тобто племінники спадкодавця й далі без обмеження (§1925 НЦУ). Відзначимо, що брати, сестри та їх нащадки спадкують за правом представлення. Третя парантела включає діда та бабу спадкодавця, у разі їх смерті, право спадкування переходить до їх низхідних нащадків, які спадкують за правом представлення (§1926 НЦУ). Четверта парантела – представлена прадідом, прабабою спадкодавця та їх низхідними родичами (§1928 НЦУ). У п'ятій парантелі спадкують прапрадід та прапрабаба (§1929 НЦУ). Закон не забороняє формувати наступні парантели, спадкування за правом представлення необмежене²⁹⁰. Така схема спадкування здається нам логічно побудованою за кровним спорідненням.

Спадкове законодавство Швейцарії практично повторює параграфи Німецького Цивільного Укладення, що стосуються спадкування, різниця лише в кількості парантел, за Швейцарським Цивільним кодексом їх три. Останніми до спадкування закликаються дід та баба спадкодавця, їх низхідні нащадки.

Спадкоємці за правом представлення не закликаються до спадкування, якщо їх висхідний родич був визнаний негідним спадкоємцем, що для нас не є дивним,

---

²⁹⁰ Германское Гражданское Уложение 1900 г. URL: <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/1900-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-1.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).

адже в Україні, також негідні спадкоємці позбавляються спадку.

Найбільш детально спадкування за правом представлення врегульовано у Франції, окремим розділом Цивільного кодексу Франції²⁹¹. Стаття 739 ЦК Франції визначає право представлення як законну фікцію, дія якої ґрунтується на тому, що нащадки заступають на місце, в ступінь та права особи, яку представляють²⁹².

ЦК встановлює, що право представлення діє без обмеження ступеня споріднення та допустиме в усіх випадках, коли діти померлого вступають однаково з дітьми живого нащадка. Право представлення не поширюється на висхідних спадкоємців. Стаття 744 ЦК Франції акцентує увагу на тому, що право представлення не має місця стосовно живих осіб. Згідно із зазначеною статтею в усіх випадках, коли допускається представлення, розділ спадщини проводять за окремими групами родичів, що мають загального родоначальника, якщо в одній групі є кілька гілок, то подальше розподілення майна, що припадає на родинну групу, проводять по гілках, і члени кожної гілки поділяють спадщину між собою в рівних частинах.

Діти негідного спадкоємця до спадкування за правом представлення не закликаються, спадкувати можуть лише за заповітом.

Науковець О. Кібенко, дослідивши коло спадкоємців за законом, указує, що історично у світі склалося дві системи спадкування за законом: романська система – поділ спадкоємців за низхідною, висхідною та боковою лінією на класи, черги, розряди, а також система парантел – група кровних родичів, які походять від єдиного предка. Та сама особа може в одних країнах займати привілейоване становище й насамперед спадковувати майно (Великобританія), а в інших – бути в

---

²⁹¹ Фомічова Н. Спадкування за правом представлення як особливий порядок закликання до спадщини спадкоємців за законом. Юридичний вісник. 2019. Вип. 2. С. 78.

²⁹² Гражданский кодекс Франции 1804 г.

URL: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/sgf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/ (дата звернення: 01.02.2023).

одній із останніх черг (Франція)²⁹³.

Законодавство країн Далекого Сходу також знає спадкування за правом представлення. У Китайській Народній Республіці (далі – КНР), де моральні традиційні норми вважалися вище права, також діє Закон про спадкування. Спадкування за цим законом здійснюється відповідно до встановленої черговості. У першу чергу за умови, що чоловіки та жінки користуються рівним правом спадкування, закликаються до спадкування один із подружжя, діти й батьки, в разі відсутності спадкоємців першої черги до спадкування закликаються спадкоємці другої черги – брати й сестри, дід і баба з боку батька й матері.

Спадковий закон КНР спеціально не регламентує спадкування за правом представлення, утім, у разі смерті особи за відсутності її живих дітей на цей момент, правом на спадкування наділені лише онуки, тобто право представлення носить обмежений характер. Крім того, закон містить уточнення стосовно можливості спадкування лише онуками, що знаходяться в кровному спорідненні зі спадкодавцем, тобто прийомні діти й пасинки, які знаходилися на утриманні до спадкування не закликаються²⁹⁴.

У цивільному законодавстві Республіки Казахстан норми щодо спадкування за правом представлення в цілому відповідають суті інституту вітчизняного спадкового права. Так, у пункті 1 статті 1067 Цивільного кодексу Республіки Казахстан закріплено, якщо спадкоємець за законом помер до відкриття спадщини, то його частка в спадщині, що відкрилася, переходить за правом представлення до його нащадків²⁹⁵.

Досліджуючи спадкування за правом представлення в законодавстві інших

---

²⁹³ Кибенко Е. Р. Международное частное право. Харьков : Эспада, 2003. 274 с.

²⁹⁴ О наследовании: Закон КНР от 10 апреля 1985 г. URL: <https://chinahelp.me/notary/zakon-knr-o-nasledovanii>. (дата звернення: 02.02.2023).

²⁹⁵ Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 269-XII. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061 (дата звернення: 02.02.2023).

країн, можна зробити висновок, що практично всі цивільно – правові системи сучасності передбачають інститут права спадкування за представленням. Порівняльний аналіз засвідчує, що були спільні витoki з римського приватного права, але спадкове право кожної держави тісно пов'язане з моральними, релігійними нормами, з національними традиціями та звичаями, тому можна зазначити про кардинальні відмінності в практиці визначення й застосування питань спадкування. Не можна не помітити й сучасний політичний вплив на питання спадкування, що проявляється в країнах Європи та стосується толерантного відношення до питань одностатевих сімейних відносин, які в окремих країнах одержали такі самі права, як один із подружжя, що зареєстрували шлюб. В українському суспільстві такі відносини не заборонені, але їх правовий статус не врегульований законом, отже одностатеві пари повинні регламентувати свої відносини на випадок смерті заповітами.

Для українських науковців корисні напрацювання вчених інших країн, це дає можливість проаналізувати, вивчити та вдосконалити українські закони. Аналізуючи законодавство України та окремих європейських держав щодо черговості спадкування за правом представлення, ми зазначаємо, що коло осіб, зазначених у статті 1266 ЦКУ доречно було б звзвити до внуків, правнуків та племінників, як у законодавстві наприклад Сербії та Чорногорії. Це надасть можливість уникнути колізійних питань під час визначення суб'єктів спадкування за правом представлення. Ми неоднозначно сприймаємо виняток із загального правила, за яким прадід і прабаба наділені правом спадкування за правом представлення, оскільки спадкування за правом представлення померлих родичів по низхідній лінії обмежується черговістю спадкування, зокрема друга черга спадкоємців.

2.4. Спадкова трансмісія

Особливі правила спадкування встановлені у випадках, коли закликаний до спадкування спадкоємець як за законом, так і за заповітом помирає, не встигнувши реалізувати своє право на прийняття спадщини. У цьому разі йдеться мова про перехід у спадщину нездійсненого права спадкування. Для застосування цих правил мають значення дві обставини: установлений строк для прийняття спадщини не минув і закликаний до спадкування спадкоємець у межах утановленого строку не подав заяву про прийняття або відмову від спадщини або не вчинив будь-яких дій, що свідчать про фактичне прийняття спадщини. Перехід права на прийняття спадщини визначається терміном «спадкова трансмісія». Цей термін офіційно використаний у чинному законодавстві, а саме у частині 1 статті 1276 ЦК України: якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини й не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія)²⁹⁶.

Згідно з частині 1 статті 1276 ЦК України спадкова трансмісія являє собою перехід права на прийняття спадщини, коли спадкоємець, закликаний до спадкування за заповітом або за законом, помер після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти в установлений законом строк. У такому випадку право на прийняття спадщини, що належала померлому після відкриття спадщини спадкоємцю, переходить у порядку спадкової трансмісії або до його спадкоємців за заповітом, або до спадкоємців за законом. Водночас право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії не входить до складу спадщини, що відкрилася після смерті спадкоємця, який не встиг прийняти спадщину, і є самостійним

---

²⁹⁶ Reception of definitions of hereditary transmission and hereditary representation in modern legal systems / A. V. Goncharova, S. Ya. Fursa, V. Y. Chuikova, I. P. Hrybachova. *Amazonia Investiga*, no. 10(42), p. 176. URL: 10.34069/AI/2021.42.06.16.

суб'єктивним цивільним правом. Це впливає насамперед з того факту, що законодавець в імперативному порядку закріплює правило, відповідно до якого право спадкоємця прийняти частину спадщини як обов'язкову частку не переходить до його спадкоємців. Право на обов'язкову частку в спадщині – це особисте майнове право, яке не може передаватися іншим особам за жодними підставами, зокрема в порядку спадкової трансмісії²⁹⁷.

Щодо самого визначення спадкової трансмісії, то ми вважаємо його вдалим і таким, що відображає суть самого явища. Передбачається можливість для спадкоємців набути права трансмісарів, тобто до них переходить право стати спадкоємцями (правонаступниками) після смерті первісного спадкодавця, а також і право спадщини трансмітента²⁹⁸. Померлого спадкоємця в цих відносинах іменують «трансмітентом», а спадкоємця, до якого переходить право на прийняття спадщини – «трансмісаром»²⁹⁹.

Першим етапом є визначення кола осіб, які закликаються до спадкування за спадковою трансмісією. Як вказують Ю. Заїка та В. Співак, лише той спадкоємець, який прийняв спадщину є правонаступником прав та обов'язків, що можуть переходити у спадщину³⁰⁰. Ми не погоджуємося із цим твердженням стосовно спадкової трансмісії, бо в країнах Європи, якщо спадкоємець за заповітом або ж за законом помер після відкриття спадщини й не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки переходить до спадкоємців.

Умовами для переходу в спадщину права спадкування є: 1) відкриття спадщини; 2) смерть особи, закликаної до спадкування. До смерті, очевидно, повинне бути прирівняне визнання особи безвісно відсутньою³⁰¹. З останнім

---

²⁹⁷ Гончарова А. В., Рисенко О. М. Цивільно-правові аномалії в спадковому праві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 6–1. Т. 1. С. 197.

²⁹⁸ Гончарова А. В. Розмежування понять спадкової трансмісії та спадкового представлення. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 49.

³⁰⁰ Заїка Ю. О., Співак В. М. Право власності. Спадкове право : навч. пос. Київ : Наукова думка, 2000. С. 100.

³⁰¹ Парасюк В. М. Встановлення опіки над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин: теоретичні та практичні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 91.

твердженням важко погодитися, оскільки безвісна відсутність не породжує право на спадкування.

У разі переходу в спадщину права спадкування фігурують дві особи: спадкоємець, який помер після відкриття спадщини, й не встиг здійснити належного йому права прийняти спадщину або відмовитися від неї, та його власний спадкоємець.

Перехід у спадщину права спадкування не вимагає, щоб особа, до якої переходить право спадкування, знала, що відкрилася спадщина.

Існує загальне правило: трансмісар, який прийняв спадщину в порядку спадкової трансмісії, відповідає в межах вартості цього спадкового майна лише за боргами спадкодавця, якому це майно належало, і не відповідає цим майном за боргами спадкоємця, що не встиг прийняти спадщину, від якого до нього перейшло право на прийняття спадщини. На нашу думку, це твердження є абсолютно правильним, та відповідає життєвим реаліям, захищає права трансмісара.

Після смерті трансмітента також може відкритися спадщина. У цій ситуації мова йдеться про дві спадщини: спадщини, що відкрився після смерті першого спадкодавця, і спадщини, що відкрився після смерті трансмітента. Спадкоємець трансмітента має право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії (як трансмісар) і на прийняття спадщини, що відкрилася після смерті самого трансмітента. Це два самостійних права, які можуть бути здійснені незалежно одне від одного. Спадкоємці померлого трансмітента можуть прийняти спадщину в порядку спадкової трансмісії та відмовитися від його спадщини або, навпаки, можуть прийняти спадщину після смерті трансмітента та відмовитися від прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії, вони можуть прийняти обидві спадщини або відмовитися від прийняття обох спадщин³⁰².

---

³⁰² Кухарев О. Сутність спадкової трансмісії в спадковому праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 78.

До того ж, до складу спадкоємців, які можуть бути закликані до спадкування в порядку спадкової трансмісії, з одного боку, і безпосередньо після смерті трансмітента, з іншого, не завжди збігаються³⁰³. Справа в тому, що в порядку спадкової трансмісії закликаються у вигляді загального правила спадкоємці за законом. І лише в разі, якщо трансмітентом заповідано все майно, до спадкоємців за заповітом переходить і право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії. Тому якщо трансмітент розпорядився лише частиною свого майна, спадкоємці за заповітом не будуть закликатися до спадкування в порядку спадкової трансмісії. Прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії здійснюють у той самий спосіб, що й прийняття основної спадщини. Але оскільки мова йде про дві самостійні спадщини, то для їх прийняття необхідно два самостійних акти. Тому подання заяви про прийняття спадкового майна, що належало самому трансмітенту, або фактичне його прийняття не може розглядатися як прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії. Щодо прийняття цієї спадщини повинні бути вчинені самостійні дії: подано заяву або фактично прийняти спадщину першого спадкодавця. Водночас може бути подано самостійно заяву про прийняття кожної зі спадщин або одну заяву про прийняття обох спадщин.

Чинним законодавством визначений режим переходу права на прийняття спадщини. Установлено, що це право не входить до складу спадщини трансмісара. Це означає, що в разі смерті трансмісара, що не встиг здійснити право на прийняття спадщини, до його спадкоємців це право перейти не може. У такому разі за наявності інших трансмісарів частка померлого трансмісара в праві на прийняття спадщини перейде до них, а за відсутності інших трансмісарів – до спадкоємців, закликаних до спадкування разом із трансмітентом після смерті

---

³⁰³ Goncharova A. V. et al. Reception of definitions of hereditary transmission and hereditary representation in modern legal systems. *Amazonia Investiga*. 2021. Т. 10. №. 42. С. 176.

основного спадкоємця³⁰⁴.

Право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії не виникає, якщо спадкоємцю, який помер, не встигнувши прийняти спадщину в установлений термін, тобто потенційному трансмітенту, підпризначений інший спадкоємець³⁰⁵. У цьому разі пріоритет надають підпризначеному спадкоємцю. У зв'язку із цим потрібно нагадати, що підпризначення спадкоємця, тобто призначення іншого спадкоємця у разі, якщо основний спадкоємець із будь-яких причин не зможе спадкувати, є одним із розпоряджень, яке має право зробити заповідач. Водночас у законі наведено вичерпний перелік умов, на випадок настання яких до спадкування закликається підпризначений спадкоємець. Серед цих умов названа й смерть спадкоємця, що не встиг прийняти спадщину. Отже, якщо в заповіті підпризначення сформульовано загальною, тобто не конкретизовані підстави відпадання призначеного спадкоємця, то в результаті відпадання основного спадкоємця з будь-якої причини буде закликатися підпризначений спадкоємець; якщо в заповіті як підставу названу смерть спадкоємця, що не встиг прийняти спадщину, настають ті самі наслідки. Зазначимо, що право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії здійснюється спадкоємцями на загальних підставах за одним винятком. Оскільки право на прийняття спадщини переходить до спадкоємців трансмітента після смерті спадкоємця, що раніше закликався до спадкування, строк, що залишився, упродовж якого це право можна реалізувати, завжди наперед буде меншим за встановлені законом шість місяців. Однак, якщо строк, що залишився, менший за три місяці, він автоматично продовжується до трьох місяців. Нездійснення права на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії прирівнюється до неприйняття спадщини спадкоємцем, право якого перейшло.

---

³⁰⁴ Причепій Є. Знаки на рубилі з Макіївки в світлі ідей праміфу. (Про успадкування сучасною людиною первісної міфології від неандертальців). *Культурологічна думка*. 2016. № 9. С. 12.

³⁰⁵ Розгон О. В. Визнання права власності на спадкове майно за спадковою трансмісією і при спадкуванні за законом у порядку черговості. *Вісник*. 2020. № 11. С. 54.

Строк може бути відновлений судом, якщо суд визнає, що причини пропуску строку були поважними, за умови, що спадкоємець звернувся до суду не пізніше шести місяців із дня, коли причини пропуску строку відпали³⁰⁶. Стосовно пропуску строку на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії закон не згадує про другу можливість прийняття спадщини після закінчення строку: за умови згоди на це всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину, тобто в безспірному порядку. Вважаємо, що відсутність вказівки на цей рахунок у законі не виключає застосування загальних норм, що регулюють прийняття спадщини після закінчення встановленого строку. Немає ніяких підстав не допускати включення до кола спадкоємців, які прийняли спадщину, і того, хто пропустив строк, якщо на це дали згоду всі інші спадкоємці. Але водночас треба мати на увазі, що коло спадкоємців, із відома яких спадкоємець, який пропустив строк, може прийняти спадщину, повинне визначатися з урахуванням особливостей спадкової трансмісії.

Так, якщо право на прийняття спадщини перейшло до кількох трансмісарів, то згоду в письмовому вигляді повинні висловити вони всі³⁰⁷. На прикладі це виглядатиме так: син померлого спадкодавця помер, не встигнувши прийняти спадщину, і право на прийняття спадщини перейшло до його дружини та двох синів, один із яких пропустив строк на прийняття спадщини. Для включення до кола спадкоємців того, хто пропустив строк, необхідна згода його матері та брата. Якщо право на прийняття спадщини переходить до одного спадкоємця, що пропустив строк, згоду на прийняття ним спадщини можуть дати спадкоємці, закликані до спадкування разом із трансмітентом після смерті основного спадкоємця.

Свідоцтво про право на спадщину видається в строк, обчислюваний із дня смерті³⁰⁸.

---

³⁰⁶ Бачук В. Б., Кісілевич К. О. Особливості спорів, що виникають із спадкових відносин. *Young*. 2019. Т. 76. №. 12.1. С. 1.

³⁰⁷ Уколова Є. О., Боровенська Г. В. Спадкування віртуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 208.

³⁰⁸ Баранник Н. М., Синельник А. П. Наследство. Наследники. Наследование : учебно- практическое пособие ; изд. 2-е перераб. и доп. Харьков : Эспада, 2005. С . 90.

Спадкову трансмісію потрібно чітко відрізнити від спадкування за правом представлення. По-перше, якщо спадкування за правом представлення постає лише в разі спадкування за законом, то спадкова трансмісія актуальна і в разі спадкування за заповітом.

По-друге, спадкування за правом представлення постає лише тоді, коли спадкоємець помирає до відкриття спадщини. Спадкова трансмісія буває тоді, коли закликаний до спадщини спадкоємець помирає після відкриття спадщини, однак до її прийняття.

По-третє, у разі спадкування за правом представлення спадкову частку померлого спадкоємця передають конкретно вказаним у законі особам онукам, племінникам або дідові й бабі спадкодавця, а в разі спадкової трансмісії право прийняття частки, яку повинен одержати померлий, переходить до його спадкоємців.

Правовий зміст інституту спадкової трансмісії полягає в регламентуванні на законодавчому рівні держав окремого випадку й відмежування його від інших досить подібних ситуацій, а саме:

- якщо спадкоємець помирає до відкриття спадщини або в один день зі спадкоємцем;
- якщо спадкоємець помирає після смерті спадкодавця, але встигає прийняти спадщину або відмовляється від неї;
- якщо спадкоємець помирає після відкриття спадщини, не встигнувши її прийняти, і в нього є свої спадкоємці;
- коли спадкодавець на випадок смерті спадкоємця або неприйняття ним спадщини під призначає іншого спадкоємця, але трансмітент помирає після відкриття спадщини і в нього є спадкоємці (трансмісари)³⁰⁹.

---

³⁰⁹ Гончарова А. В. Історико-правовий аспект становлення спадкової трансмісії: рецепція у правові системи західноєвропейських країн. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 1. С. 123.

Дослідивши внутрішні норми права щодо спадкування європейських держав, можна констатувати, що спадкові відносини врегульовуються правом іноземних держав по-різному³¹⁰. Так, дещо різняться підстави, принципи спадкування за спадковою трансмісією. Ці суперечності в матеріальному праві держав є причиною виникнення та розвитку колізій у міжнародному приватному праві. Ліквідувати ці суперечності й неузгодженості можна за допомогою процесу гармонізації права, що передбачає використання не лише міжнародних договорів, але й інших інструментів нормативної регламентації з метою досягнення певного рівня одноманітності норм, але, яким би не було реальне зближення спадкового права держав, наскільки однаковими не були б норми спадкування, колізійні питання спадкування за спадковою трансмісією та спадковим представленням у міжнародному приватному праві залишаються.

Усунути чи зменшити ці суперечності можна шляхом гармонізації права, що передбачає використання не лише міжнародних договорів, але й інших інструментів нормативної регламентації для досягнення певного ступеня одноманітності норм³¹¹, та, яким би не було реальне зближення спадкового права європейських держав, наскільки однаковими не були б норми спадкування, колізійні питання під час спадкування за спадковою трансмісією та спадковим представленням залишаються. Адже, цей інститут спадкового права є досить складним та проблематичним у нотаріальній практиці.

2.5. Особливості спадкування певних видів майна

Аналіз статей Цивільного кодексу України дає можливість проаналізувати спеціальні правила спадкування окремих видів майна, прав та обов'язків.

---

³¹⁰ Гончарова А. В. Порядок спадкування за правом представлення у законодавстві деяких іноземних держав. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 172.

³¹¹ Гончарова А. В. Визначення основних проблем сучасного спадкового законодавства України та шляхи адаптації до Європейських стандартів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 64.

1. Спадкування права на земельну ділянку – право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, зі збереженням її цільового призначення. До спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування вказаною ділянкою, на якій вони розміщені. До спадкоємців житлового будинку, інших будівель і споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, необхідною для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначений заповітом (ст. 1225 ЦК України)^{312, 313}. Наведене в статті 1225 ЦК України положення значно спрощує питання поділу земельних ділянок, особливо, коли на земельній ділянці розташований будинок, оскільки у цьому разі доведеться брати до уваги розміри спадкових часток, технічні можливості поділу будинку на декілька самостійних частин тощо. Тому необхідно брати до уваги не тільки норми ЦК, а й Земельного кодексу та інших нормативних актів. Відповідне ґрунтове дослідження було проведено В. В. Савчак³¹⁴ щодо неможливості поділу земельної ділянки, до змісту якого варто додати, що й у значного розміру земельної ділянки доволі часто виникає необхідність установа сервітуту для проїзду до іншої земельної ділянки або перерозподілення часток у праві спільної часткової власності на будинок і компенсації відходу від установленого розміру частки за рахунок розміру земельної ділянки тощо.

2. Спадкування частки в праві спільної сумісної власності – частка в праві спільної сумісної власності спадкується на загальних підставах. Суб'єкт цього права має право заповідати свою частку в праві спільної сумісної власності до її

---

³¹² Крупник Р. Законодавче регулювання статусу суб'єктів права постійного користування земельною ділянкою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 285.

³¹³ Зайцев О. Л. Особливості правового режиму спадкування земельних ділянок. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. С. 109.

³¹⁴ Савчак В.В. Обставини, що унеможливають поділ земельної ділянки https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/11b/7262/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BA_%D0%9E%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%20%D1%83%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BB%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%20%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf.

визначення та виділення в натурі (ст. 1226 ЦК України). Очевидно, що право спільної часткової та сумісної власності в разі спадкування декількома спадкоємцями призводитиме до ще більшого поділу частки в спільній власності, що зумовлюватиме збільшення проблем із правом користування й володіння відповідним майном. Отже, вже на етапі поділу спадкового майна потрібно визначати правонаступника (ків) у праві спільної власності так, щоб не створювати зайвих проблем із виділення права власності в натурі.

3. Право на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а в разі їх відсутності – входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК України)^{315, 316}. Тобто в цьому конкретному випадку потрібно брати до уваги момент відкриття спадщини, із якого повинні припинятися зобов'язання щодо відповідних виплат, але заборгованість по сплаті вже повинна входити до складу спадщини і в такому разі спадкоємці як правонаступники вправі вимагати виконання від боржників установлених обов'язків.

4. Спадкування права на вклад у банк (фінансовій установі) – вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним. Заповіт, складений після того, як було зроблене розпорядження банку (фінансовій установі), повністю або частково скасовує його, якщо в заповіті змінено особу, до якої повинне перейти право на вклад, або якщо

---

³¹⁵ Свистун Л. Я. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*. 2018. №. 1. С. 88.

³¹⁶ Парасюк В. М., Гринь Л. М. Порушення права на одержання соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (аналіз судової практики). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. №. 36 (1). С. 124.

заповіт стосується всього майна спадкодавця (ст. 1228 ЦК України)³¹⁷.

5. Спадкування права на одержання страхових виплат (страхового відшкодування) – страхові виплати (страхове відшкодування) спадкуються на загальних підставах. Якщо страхувальник у договорі особистого страхування призначив особу, до якої повинне перейти право на одержання страхової виплати в разі його смерті, це право не входить до складу спадщини (ст. 1229 ЦК України). Якщо проаналізувати положення статті 1229 та статті 1228 ЦК одночасно, то можна помітити деякі відмінності в регламентуванні подібних відносин, коли банківська установа або страхувальник зобов'язані виплатити кошти спадкоємцям. На наш погляд, норми статей 1229, 1228 ЦК повинні бути регламентовані подібним чином або об'єднані в одну статтю ЦК.

6. Спадкування права на відшкодування збитків, моральної шкоди та сплату неустойки. До спадкоємця переходить право на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві в договірних зобов'язаннях. До спадкоємця переходить право на стягнення неустойки (штрафу, пені) у зв'язку з невиконанням боржником спадкодавця своїх договірних обов'язків, яка була присуджена судом спадкодавцеві за його життя. До спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, присуджене судом спадкодавцеві за його життя (ст. 1230 ЦК України).

7. Спадкування обов'язку відшкодувати майнові та моральні збитки, завдані спадкодавцем. До спадкоємця переходить обов'язок відшкодування моральних збитків, завданих спадкодавцем, присуджених судом зі спадкодавця за його життя. До нього також переходить обов'язок сплатити неустойку (штраф, пеню), що була присуджена судом кредиторів зі спадкодавця за життя останнього (ст. 1231 ЦК України)³¹⁸.

---

³¹⁷ Єсауленко Н. В. Обороздатність корпоративних прав у спадкових відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2016. № 15. С. 42.

³¹⁸ Кухарев О. Є. Загальнотеоретичні проблеми та практичні аспекти спадкування обов'язку відшкодувати шкоду та сплатити неустойку. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 59.

Дослідимо детально найбільш проблемні питання. Згідно з чинним законодавством «до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини й не припинилися внаслідок його смерті». Однак спадкування корпоративних прав має ряд особливостей та проблемних моментів. Проблеми, пов'язані із цією сферою виникають усе частіше, проте ніяк не врегульовуються на законодавчому рівні. Скажімо, які саме корпоративні права та в якому обсязі можуть переходити у спадок? Які строки для повідомлення товариству про прийняття спадщини, подання заяви на вступ до товариства, розгляду цієї заяви та ухвалення рішення загальними зборами? Як повинен бути організований процес управління товариством до вступу спадкоємця в спадщину, які рішення можуть ухвалювати всередині товариства, а які – ні? Як бути в разі смерті учасника, який є єдиним засновником юридичної особи? Як бути спадкоємцю, який отримує дані права в спадок, проте не розуміє, як потрібно себе поводити та як ними розпоряджатися? Частково на ці питання відповіли українські вчені³¹⁹, але частина з них залишається без урегулювання в законодавстві та виваженої відповіді в теорії спадкового права.

Зазначені проблеми пов'язані з відсутністю чітких меж обсягу прав та обов'язків спадкоємців, а також членів компанії та її інших працівників. На сьогодні спадкування корпоративних прав урегульовується на рівні статутів та інших актів компанії, а також судовою практикою. Ці джерела не є загальнообов'язковими й це дає багато можливостей для відступів від правил і для порушення прав та законних інтересів спадкоємців, членів юридичної особи, працівників компанії.

Одним із таких аспектів є спадкування корпоративних прав. Відповідно до статті 1216 ЦК України, під поняттям «спадкування» потрібно розуміти перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до

---

³¹⁹ Рабовська С. Я. Корпоративне спадкування. Спадкове право: Нотаріат Адвокатура Суд / за заг. ред. С. Я. Фурси Київ : Видавець С. Я. Фурса : КНТ, 2008. С. 290.

інших осіб (спадкоємців). Необхідно зазначити, що питання переходу корпоративних прав урегульовано на законодавчому рівні, та на рівні практики, проте залишаються нерозкриті моменти, які потребують більш досконалого дослідження. Удосконалення законодавства є необхідним задля уникнення порушень прав і законних інтересів спадкоємців, членів компанії та інших її працівників³²⁰. Із такою позицією можна погодитися, незважаючи на те, що був прийнятий Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»³²¹, але його критично аналізують фахівці.

Так, І. Низька зазначає: «Тепер для того, щоб спадкоємець став учасником товариства, йому необхідно звернутися до реєстратора із заявою про вступ до товариства та доказом набуття права на спадщину (свідоцтво про спадщину). Ні в спадкоємця, який став учасником товариства, ні в реєстратора немає обов'язку повідомляти товариство про включення нового учасника»³²². Наведені нею й інші проблемні питання доводять, що ціла їх низка залишається невирішеною не лише під час спадкування прав засновника не тільки товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, а й акціонерних товариств і приватних підприємств.

Правовідносини, що регулюють корпоративне право, за своєю правовою природою є складними, різноплановими. Стрижнем усіх корпоративних прав є правовий зв'язок, який виникає між засновниками та створеним суб'єктом³²³. Специфіка корпоративного права виявляється в тому, що воно, зі свого боку, складається з низки прав, яке кожне окремо можна назвати корпоративним. Це право на одержання дивідендів, управління та отримання частини прибутку тощо.

---

³²⁰ Гримак Е. Т. Проблематика спадкування корпоративних прав та часток у статутному матеріалі. Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права. 2020. С. 53.

³²¹ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227519?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%BE#w1_1.

³²² Низька І. Підприємство у спадок: особливості спадкування корпоративних прав. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/pidpriemstvo-u-spadok-osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav.html> (дата звернення: 01.02.2023).

³²³ Corporate rights as determinants of the economic security management of the country / A. Yunin., V. Goncharova, L. Kovbasa, V. Doroshenko, Holubosh. *Journal of Security and Sustainability Issues* 10(1), p. 263. URL: [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(19)) (дата звернення: 01.02.2023).

Отже, корпоративне право як право об'єктивне можна розглядати як систему юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку зі створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками)³²⁴. Але це занадто загальний аналіз корпоративних правовідносин, оскільки під час створення товариств та інших прибуткових підприємств разом з основною метою в отриманні прибутку будуть й інші цілі в діяльності таких підприємств, стратегічні й тактичні завдання. Тому можна й необхідно говорити про засновників та учасників таких підприємств як односторонців, а не опонентів.

Аналізуючи норми статті 167 ГК України³²⁵ та частини 5 статті 147 ЦК України, які на момент написання монографії вже виключені, окремі автори відмічали їх суперечність іншим нормам, що регулюють спадкування корпоративних прав³²⁶, зокрема щодо суперечності статті 55 ЗУ «Про господарські товариства»³²⁷.

Як бачимо, актуальна колізія норм права. Відповідно до листа Міністерства юстиції «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26.12.2008 №758-0-2-08-19 у разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовують акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності³²⁸. Така неузгодженість може виникнути внаслідок того, що прийняття нової норми не завжди супроводжується скасуванням «застарілих» норм з одного й того самого питання».

---

³²⁴ Несінова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. *Господарське право* України: навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. С. 154.

³²⁵ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

³²⁶ Яримович У. *Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 4. С. 48.

³²⁷ Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. ст. 682.

³²⁸ Щодо практики застосування норм права у випадку колізії : Лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>. (дата звернення: 04.09.2021).

На основі аналізу доктрини та судової практики можна виокремити дві основні позиції щодо долі корпоративних прав спадкоємця. Перша полягає в тому, що спадкоємець одержує лише право на частку в товаристві, а не право участі в управлінні його господарською діяльністю. Адже прийняття спадкоємця до складу учасників товариства вимагає проведення загальних зборів та ухвалення відповідного рішення про його включення до кола учасників товариства.

Друга позиція – спадкоємець спадкує не лише право на частку, а й автоматично вступає до складу учасників товариства, якщо статут не містить застережень із цього приводу. У такому разі право на участь в управлінні товариством та на частку в статутному капіталі підтверджене документами, що посвідчують право на спадщину³²⁹.

Оскільки чіткого законодавчого закріплення процесу спадкування корпоративних прав немає, судова практика виходить із тлумачення норм ГК України та ЦК України. До прикладу, у пункті 4.7 постанови Пленуму Вищого господарського суду «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають із корпоративних відносин» від 25.02.2016 № 4³³⁰ визначено: за змістом статті 130, 147 і 166 ЦК та статті 55 і 69 Закону України «Про господарські товариства»³³¹, у разі смерті (ліквідації) учасника товариства спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

У постанові Вищого господарського суду від 22.11.2016 р. (справа №911/1262/16)³³² зазначено, що після набуття частки в статутному капіталі в

---

³²⁹ Мельникова Л. Правомочність на управління. *Закон і бізнес*. 2017. №26. С. 25.

³³⁰ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин : постанова Пленуму Вищого господарського суду від 25.02.2016 № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 17.01.2023).

³³¹ Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. ст. 682.

³³² Постанова Вищого господарського суду від 22.11.2016 (справа № 911/1262/16). URL: http://protokol.com.ua/ru/postanova_vgsu_vid_28_02_2017_roku_u_spravi_911_2261_16 (дата звернення: 19.01.2023).

спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства, передбачене статті 55 Закону України «Про господарські товариства», проте в цьому разі не йдеться про автоматичне набуття ними права участі в товаристві; прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) до складу учасників товариства належить до компетенції загальних зборів. Отже, лише після прийняття вищим органом товариства позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) може стати учасником відповідного товариства. Зі свого боку товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників. Чинне законодавство не обмежує товариство в такому праві.

Перевагу в судовій практиці має перша позиція: спадкування лише частки в товаристві, а не права участі в ньому. Тому учасникам товариств задля захисту корпоративних прав своїх майбутніх спадкоємців залишається лише заздалегідь деталізувати в статуті порядок вступу до кола учасників товариства спадкоємців, а також визначити відсоток голосів учасників (їхніх представників) за умови присутності яких загальні збори учасників вважають повноважними.

На нашу думку, позиція, за якою спадкоємцю надається лише право на частку в товаристві, а не право в управлінні його господарською діяльністю є правильною, оскільки захищає не лише права спадкодавця, а й права учасників зазначеного товариства. Надання їх згоди на загальних зборах є необхідною умовою вступу спадкоємця до товариства, що забезпечує можливість членів товариства впливати на подальшу долю певної частки майна.

Питання спадкування корпоративних прав є актуальним, оскільки ця сфера не є достатньо врегульованою на законодавчому рівні. В Україні досить поширена судова практика щодо подібних справ. Зрозуміло, що рішення судів у романо-германській правовій системі не є офіційними джерелами права, проте тлумачення судів є важливими під час вивчення корпоративного права, а особливо сфери спадкування корпоративних прав.

У постановах судів регулюється багато питань, що стосуються спадкування корпоративних прав. Щодо визначення долі корпоративних прав спадкоємця, пленум Верховного Суду України у своїй Постанові «Про судову практику в справах про спадкування» зазначає, що в разі спадкування частки учасника підприємницького товариства, необхідно врахувати, що це допускається статтями 130, 147, 166 ЦК України, статтями 55, 69 ЗУ «Про господарські товариства» і не підпадає під заборону пункту 2 частини 1 статті 1219 ЦК України. Водночас спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі³³³.

З огляду на ці норми спадкоємець чи правонаступник не може автоматично стати учасником товариства. Це рішення віднесено до компетенції загальних зборів, як вищого органу управління товариством. Але що робити в складних випадках, таких як наявність у володінні спадкодавця частки в розмірі 50 і більше відсотків від статутного капіталу? Виходить, що в товаристві відсутній необхідний кворум. Відсутні також і законодавчі підстави для неврахування частки померлого (ліквідованого) учасника під час визначення повноважності таких зборів.

Вирішення цієї проблеми пропонує Пленум Вищого господарського суду України в постанові «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин». Зокрема зазначено, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, не враховують під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів для ухвалення рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань. Під час установлення легітимності загальних зборів учасників товариства та наявності кворуму для проведення цих зборів

---

³³³ Про судову практику у справах про спадкування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08> (дата звернення: 20.02.2023).

потрібно враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100 % голосів, що повинні враховуватися під час визначення кворуму³³⁴.

Із таким формальним підходом важко погодитися, незважаючи на те, що така постанова була, безсумнівно, позитивним кроком до заповнення прогалини в законодавстві, проте вона не є нормативно-правовим актом, має правотлумачний, а не правозастосовний характер. Вона не є обов'язковою під час вирішення судами спорів, оскільки в Україні судова практика не є загальнообов'язковим джерелом права (окрім судових рішень ЄСПЛ). Відповідно до частини 1 статті 6 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу³³⁵. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції й законів України та на засадах верховенства права. Ми розглянули підходи до вирішення проблеми в судовому порядку, але існує й інший.

У листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 19.12.2002 р., відповідно до якого кворум загальних зборів учасників доцільно визначати за аналогією вимог, установлених статтею 53 ЗУ «Про господарські товариства» стосовно частки, придбаної самим товариством, тобто голосування та визначення кворуму у вищому органі товариства провадиться без урахування частки, що належить померлому учаснику»³³⁶.

Так, можна зробити висновки, що перехід частки в статутному капіталі товариства до спадкоємця автоматично не призводить до набуття ним статусу учасника цього товариства, оскільки можливість вступу спадкоємця учасника до

---

³³⁴ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду від 25.02.2016 № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 22.02.2023).

³³⁵ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 05.08.2021 №- 1629-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 21.02.2023).

³³⁶ Стосовно визначення кворуму загальних зборів засновників : лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 19.12.2002 р № 4-42-344/6786. URL: <http://ua-info.biz/legal/basene/ua-cmeowe.htm> (дата звернення: 24.02.2023).

товариства залежить від волі самого спадкоємця та рішення загальних зборів товариства. Водночас важко погодитися з волюнтаристським підходом до долі товариства, коли в статті 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено два взаємонеузгоджених підходи.

У частині 1 цієї статті – перехід частки спадкодавця до спадкоємців без згоди учасників товариства.

У частині 2 надаються повноваження товариству на виключення учасника з товариства або на ліквідацію товариства без урахування голосу цього учасника.

Вважаємо, що існує також кількість інших способів урегулювання спірних питань, а не протиставляння інтересів у категоричній формі. Тобто якщо частка такого учасника в статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, то варто визнати більші права в спадкоємців, ніж в учасників товариства. Припустимо, спадкоємцям будуть належати 75 відсотків у статутному капіталі товариства, а інші учасники товариства проти їх участі в складі товариства, отже саме вони повинні ставити питання про їх вихід із товариства, а не про припинення його діяльності. Можливим альтернативним вирішенням цієї ситуації може стати виділення товариства (ст. 47 Закону). У цій пропозиції лежить спроба владнати спірні правовідносини та знайти оптимальний вихід, а не припиняти діяльність підприємства, де можуть працювати сотні або навіть тисячі людей.

Модель спадкування корпоративних прав в Україні подібна до досвіду зарубіжних країн. Зокрема, ЦК Нідерландів містить положення про обов'язок надання членами юридичної особи згоди на вступ спадкоємця до товариства. Статтею 4:38 ЦК Нідерландів визначається право дитини або іншого правонаступника на отримання активів чи акцій компанії, що належали загиблому. Такий правонаступник продовжує професійну діяльність спадкодавця. Крім того, статутами товариств може бути передбачено порядок регулювання спадкування корпоративних відносин, зокрема, в частині заперечень передачі активів чи акцій

компанії. Спадкоємець має право подати заявку про отримання активів чи акцій компанії впродовж 1 року з дня смерті спадкодавця. Члени товариства можуть відмовити в його прийнятті³³⁷.

Зарубіжний досвід полягає в тому, аби корпоративні права переходили в спадок тим особам, які розуміються в справах компанії, брали участь у керуванні нею до смерті спадкодавця та були ознайомлені з усіма аспектами діяльності даної юридичної особи, проте, не завжди спадкодавець має таких обізнаних людей, і за кордоном (до прикладу, у США, Японії, Нідерландів) спадкоємців не готових до управління компанією просто не приймають інші члени. В Україні такі питання вирішуються майже так само.

Якщо в Європі спадкування розглядають як універсальне правонаступництво, то в країнах англо-американської системи майно спадкодавця спочатку переходить по праву довірчої власності до так званого «особистого представника» померлого, який передає спадкоємцям лише частину спадщини, що залишилася після розрахунків із кредиторами.

На відміну від права європейських континентальних країн, майнові права та обов'язки померлого в Англії та США не переходять до інших осіб у порядку універсального правонаступництва. Після смерті спадкодавця його майно повинно бути ліквідовано, задоволені вимоги кредиторів, погашені податкові та інші зобов'язання, а актив майна, що залишився, розподіляють між спадкоємцями.

Ті ж самі правила використовують у країнах англосаксонської системи та в частині спадкування корпоративних прав. Можна зробити висновок, що корпоративні права взагалі не спадкуються. «Особистий представник» розпоряджається часткою спадкоємця та зазвичай, продає її а виручені гроші на законних підставах належать особі, яку представляють (тобто, спадкоємцю).

---

³³⁷ Dutch Civil Code. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm> (дата звернення: 25.02.2023).

Отже, спадкування корпоративних прав є гострою проблемою не лише в Україні, а й в інших країнах світу. Зарубіжні законодавці по-різному вирішують проблеми, що виникають у спадкоємців корпоративних прав із товариством та його членами. Що стосується національного законодавства, то воно є недосконалим і потребує внесення змін.

Особа стає носієм корпоративних прав із моменту вступу до господарського товариства. Тобто, лише з моменту прийняття загальними зборами учасників товариства з обмеженою відповідальністю рішення про прийняття спадкоємця до складу учасників цього товариства спадкоємець набуває права участі в ньому.

Питання входу спадкоємця в товариство є недостатньо врегульованим. Прийняття чи відмова в прийнятті спадкоємця або правонаступника до складу товариства надається рішенням товариства в особі його вищого органу управління – загальних зборів учасників. Це є правом членів товариства. Аби під час вирішення таких справ у судовому порядку не виникало проблем, ми пропонуємо законодавчо закріпити положення про обов'язок членів товариства ухвалити рішення на загальних зборах, яке б регулювало подальшу долю участі спадкоємця в управлінні певною юридичною особою. Якщо частка спадкоємця в статутному капіталі товариства становить більше 50 відсотків ігнорувати такий факт і віддавати право на ліквідацію підприємства іншим його учасникам вважаємо недоцільним.

Крім того, необхідно закріпити порядок звернення спадкоємця до учасників товариства з проханням про проведення таких зборів і внесення до порядку денного питання про його подальшу участь у товаристві. Відповідно до частини 1 статті 49 Закону України «Про акціонерні товариства»³³⁸, кожний акціонер має право внести пропозиції щодо питань, передбачених проектом порядку денного загальних зборів, а також стосовно нових кандидатів до складу органів акціонерного товариства,

---

³³⁸ Про акціонерні товариства : Закон України 27 липня 2022 року № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n524> (дата звернення: 06.01.2023).

кількість яких не може перевищувати кількісний склад кожного з органів. Ми пропонуємо внести зміни до цієї статті, зазначивши, що таку пропозицію має право вносити й потенційний спадкоємець корпоративних прав, що дозволить їм реалізувати свої права. Статтею 43 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено випадки, у разі яких є можливим скликання позачергових зборів. Пропонують додати ще один пункт: «на прохання спадкоємця корпоративних прав – у разі набуття ним спадщини у вигляді частки в товаристві більше 50 відсотків від статутного капіталу».

Ще одна прогалина полягає в тому, що законодавчо не встановлена обов'язковість присутності спадкоємця на загальних зборах учасників під час вирішення питання переходу частки в статутному капіталі. Тому навіть, якщо товариство не повідомить або повідомить не належним чином спадкоємця про скликання зборів для ухвалення рішення, що стосується спадкоємця (навіть якщо він зазначить у заяві про його бажання бути присутнім на зборах) вважають, що товариством не порушено законодавство. Це питання також можна вирішити шляхом унесення змін до чинного законодавства в частині обов'язків членів товариства (установи).

Отже, лише з моменту прийняття загальними зборами учасників товариства рішення про прийняття спадкоємця до складу учасників цього товариства спадкоємець набуває право на участь у ньому. У разі, якщо загальними зборами учасників ухвалено рішення про відмову у вступі спадкоємця до товариства, необхідно вирішити долю частки померлого учасника. Так, стаття 53, ЗУ «Про господарські товариства» визначає такі шляхи переходу частки від учасника³³⁹:

- 1) переважне право учасника товариства на купівлю частки учасника, який вибув із товариства (помер);

---

³³⁹ Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ// *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. ст. 682.

- 2) придбання такої частки самим товариством;
- 3) придбання такої частки третіми особами.

Відповідно до статті 54 ЗУ «Про господарські товариства» у разі виходу учасника з товариства йому виплачують вартість частини майна товариства, пропорційну його частці в статутному капіталі. Виплату проводять після затвердження звіту за рік, у якому він вийшов із товариства, і в строк до 12 місяців із дня виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі. Учаснику, який вибув, виплачують належну йому частку прибутку, одержаного товариством у цьому році до моменту його виходу. Майно, передане учасником товариству лише в користування, повертають у натуральній формі без винагороди.

Так, звіт про баланс підприємства складають за рік, у якому учасник помер. Хоча дуже часто товариства зловживаючи своїми правами, не проводять збори після того, як помер учасник, інколи навіть зі спливом двох і більше років, не приймаючи заяву спадкоємця до розгляду.

Як бачимо, законодавчо не врегульовані аспекти переходу частки від померлого учасника часто і є підставою для оскарження рішення загальних зборів, проте, потрібно враховувати, що ухвалення рішення про відмову від прийняття спадкоємця до складу учасників товариства спричиняє ряд інших рішень, які потрібно ухвалювати на наступних загальних зборах, зокрема після внесення до статуту про зміну розміру статутного капіталу або після оформлення договору купівлі-продажу частки.

Головним ризиком у питанні спадкування корпоративних прав є часовий відрізок у 6 місяців (ст. 1270 ЦК України). Саме стільки часу повинно пройти після смерті спадкодавця до моменту передачі частки в товаристві його спадкоємцю, однак, відповідно до сьогоденних реалій цього часу достатньо, аби вивести всі активи зі структури й передати спадкоємцю збанкрутілу організацію. Особливо

ризикують ті підприємства, засновники яких одноособові. Скажімо, що робити в тому разі, якщо засновник товариства один, і він помирає? На 6 місяців «помирає» і юридична особа.

Це питання потрібно врегулювати на законодавчому рівні й ми пропонуємо закріпити можливість зменшення строку до 2 місяців виключно щодо спадкування корпоративних прав. Про це потрібно вказати в ЦК України, а сам порядок зменшення строку передбачити в статті 1270 ЦК України. Такий порядок передбачатиме ситуації, коли зменшення строку є необхідним.

Оскільки регулювати ці питання спеціальними нормативно-правовими актами є досить складно, пропонуємо ввести в ЦК України норму, що буде передбачати обов'язок товариств закріплювати процес спадкування корпоративних прав у своїх статутах. Також, пропонуємо, зобов'язати товариства закріплювати у своїх статутах положення про особу, яка буде брати на себе повноваження померлого члена товариства на той час, поки спадщина не перейде до спадкоємця в повному обсязі. Крім того, статутом буде передбачено обсяг прав та обов'язків такої особи, аби не порушити інтереси спадкоємця й інтереси компанії.

У роботі окреслено багато недоліків національного законодавства у сфері спадкування корпоративних прав, які раціонально усувати на сьогодні, коли взятий курс на рекодифікацію цивільного та припинення дії господарського законодавства. Вважаємо доцільним в такому зв'язку переглянути положення чинного законодавства та встановити паритет між правами й інтересами спадкоємців, які успадкували частку в статутному капіталі підприємства, та повноваженнями загальних зборів щодо включення таких спадкоємців до складу учасників товариств, а за основу необхідно брати той відсоток, який успадковують спадкоємці в статутному капіталі підприємства та його можливість компенсувати відповідну частку коштами або майном товариства.

Крім того, Концепція оновлення Цивільного кодексу України не збігається з

чинними нормами законодавства, оскільки нею передбачено: «§ 6.6. Обов'язкове управління спадщиною. У законі потрібно окремо передбачити ті ситуації, коли управління спадщиною повинно здійснюватися в обов'язковому порядку. Йдеться насамперед про спадкування частки в статутному капіталі господарських товариств. Напевно, нині це найпоширеніша ситуація, коли необхідно здійснювати управління спадщиною. Частка в статутному капіталі господарських товариств вимагає управління завжди навіть коли строк між відкриттям спадщини та її прийняттям спадкоємцями є незначним»³⁴⁰. Водночас у статті 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачений річний строк із дня закінчення терміну для прийняття спадщини, установленого законодавством, упродовж, якого спадкоємці (правонаступники) учасника можуть будь-як не реагувати на те, що їм належить частка в статутному капіталі товариства. Отже, загальний строк буде становити півтора року, а в цей період товариство буде управлятися лише чинними членами товариства чи управителем?

Також приєднуємося до позиції, що набуття та припинення корпоративних прав можливе в результаті укладення правочинів, пов'язаних зі спадковим правом, як, наприклад, спадковий договір^{341, 342}.

Щодо спадкування прав інтелектуальної власності, то вбачаємо за доцільне дослідити законодавство України та приклади врегулювання питання спадкування прав інтелектуальної власності країн Європи й надати ґрунтовний аналіз із відповідними рекомендаціями щодо доопрацювання законодавства України.

Стрімкий розвиток комунікаційних технологій, вільне переміщення товарів докорінно змінюють форми створення та використання результатів інтелектуальної

---

³⁴⁰ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Konsercii-opovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

³⁴¹ Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. С. 9.

³⁴² Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук / Прикарпатський нац ун-т ім. В. Стефаника : Івано-Франківськ, 2014. С. 174.

діяльності. Одним із правових засобів, що забезпечує ефективне здійснення прав, є здатність заповідати право на отримання доходів від авторського права заповідача, а також такі права можуть успадковуватися й за законом. В останньому випадку це зробити буде складніше, якщо спадкоємці не знають реальної ціни авторського права, яке вони вправі будуть використовувати, місце його знаходження тощо.

Але забезпечити високий рівень гарантій захисту в епоху глобалізації та технологічної революції досить складно, особливо враховуючи нематеріальність авторського права, що визначає багато складних правових питань. У наш час основну роль в охороні авторського права відіграє система міжнародних договорів під управлінням Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Положення й стандарти, установлені міжнародними договорами, зазвичай, створюють умови для транскордонних обмінів творчими результатами.

Національна система спадкового права, є однією з найбільш консервативних галузей права й зазнає значного впливу соціально-культурних, соціально-економічних та релігійних факторів.

Україна робить стрімкі кроки для модернізації та гармонізації спадкового законодавства до законодавства держав ЄС. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, що стосуються форми заповітів». Цілями й завданнями закону, розробленого Міністерством юстиції, є виконання внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності Конвенцією про колізії законів, що стосуються форми заповітів³⁴³. Але цього дуже мало, щоб увійти до ЄС треба досліджувати особливості законодавства всіх країн європейської співдружності та стосовно спадкування за законом. Наприклад, у Франції спадкування авторського права здійснюється за Цивільним кодексом та Кодексом інтелектуальної власності, а також відмежовує:

---

³⁴³ Україна ратифікувала конвенцію про колізії законів, які стосуються форми заповітів. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraine-ratifikuvala-konventsiiyu-pro-kolizii-zakoniv-yaki-stosuyutsya-formi-zapovitiv-11343> (дата звернення: 18.02.2023).

– моральне особисте, безстрокове й невідчужуване право, до складу якого входять: право на проголошення; право на авторство та повагу до твору, право на відкриття й каяття, але останні два права не переходять до спадкоємців;

– майнові права, тобто право на використання твору – право на відтворення, право на представництво та право на перепродаж³⁴⁴.

Зрозуміло, що французька модель сприйняття авторського права в динаміці була надана схематично, але вона істотно відрізняється в динаміці від українського законодавства.

Тому необхідно визнати, що транскордонне спадкування авторських прав становить окремий вид міжнародного спадкування. В Україні питання міжнародного спадкування регулюються розділом X Закону України «Про міжнародне приватне право» (статті 70–71), що встановлює дві формули прихильності – особистий закон спадкодавця та закон, де знаходиться майно, щодо спадкування нерухомого майна³⁴⁵.

Нині у світі існують дві основні моделі спадкування, на яких ґрунтуються різні тлумачення правової природи спадкових відносин. У континентальній Європі спадкування ґрунтується на принципі універсального спадкування, відомому ще з римського права, згідно з яким майно переходить до інших у незмінному вигляді одночасно, спадкоємця вважають продовженням правосуб'єктності спадкодавця. Учення та практика країн загального права ґрунтується на тому, що правосуб'єктність померлого зникає під час спадкування, тому майно перебуває під наглядом суду зі сплатою боргів, сплатою податку та інших зобов'язань. Спадкоємці отримують лише чисту власність. Ці відмінності й концептуально різні підходи до інтелектуальної власності також призводять до розбіжностей у

---

³⁴⁴ Murielle-Isabelle Cahen Succession et droit d'auteur. URL: <https://consultation.avocat.fr/blog/murielle-isabelle-cahen/article-42447-succession-et-droit-d-auteur.html> (дата звернення: 18.02.2023).

³⁴⁵ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. С. 70–71.

правовому регулюванні спадкування авторських прав. Стаття 90 закону Великобританії «Про авторське право, зразки та патенти» 1988 року передбачає передавання авторських прав у спадок за заповітом чи за законом майнових прав. Серед країн континентальної правової системи порядок спадкування авторського права найбільш детально описано в Кодексі інтелектуальної власності Франції від 1 липня 1992 року. 136³⁴⁶. Крім можливості спадкування виключних прав, кодекс передбачає можливість правонаступництва щодо особистих немайнових прав, а саме, автор має право на повагу до свого імені, авторства та творчості. Ці права охороняються довічно, є невідчужуваними, на них не поширюється давність, у разі смерті автора вони переходять до спадкоємців. Деякі дослідники бачать суперечність у тексті цієї статті, оскільки особисті невідчужувані права, які є невідчужувані за своїм характером, передаються та успадковуються³⁴⁷. Але майнові права спадкоємців охороняються впродовж 70 років після смерті автора.

Закон Німеччини про суміжні права від 9 вересня 1965 р. також передбачає можливість передачі авторського права в спадок, стаття 30 зазначає, що спадкоємець автора має ті самі права, що й автор, якщо інше не передбачено заповітом³⁴⁸.

Статті 23–24 Закону Італії «Про охорону авторських та суміжних прав» від 22 квітня 1941 р. устанавлюють порядок закликання до спадкування спадкоємців авторського права³⁴⁹. Закон Данії «Про авторське право» від 23 жовтня 2014 року містить два розділи щодо спадкового та боргового провадження, де передбачено, що авторське право може бути предметом спадкового законодавства, а автор має

---

³⁴⁶ Зінич Л. Особливості правового регулювання використання винаходів за законодавством України. *Національний юридичний журнал*. 2015. Грудень. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/6/30.pdf> (дата звернення: 25.02.2023).

³⁴⁷ Lukianov D. V., Shumilo I. A., Lukan M. O. 2020. Conflict of law regulation in cross-border copyright inheritance. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, no 27(2), p. 49. URL: 10.37635/jnalsu. № 27(2). 2020. p. 50.

³⁴⁸ Copyright Act of 9 September 1965. Germany Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.htm (дата звернення: 20.02.2023).

³⁴⁹ Об охране авторских прав и смежных прав: Закон № 633 от 22.04.1941 г. (с изменениями, внесенными Законодательным декретом №685 от 15.11.1994 г.). URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/2475> (дата звернення 20.02.2023).

право давати вказівки іншому з подружжя або третій особі щодо спадкування авторського права; пункт 62 передбачає неможливість вимог кредиторів щодо авторського права, незалежно від того, чи належать вони автору чи їхнім спадкоємцям³⁵⁰.

Наведені вище приклади свідчать про великі відмінності в підходах до регулювання спадкування авторського права в різних країнах. Закони про авторське право деяких країн ретельно регламентують лінії спадкоємців, установлюють перелік прав, які можуть передаватися в спадок і що не може бути успадковано. Необхідність багатонаціонального захисту авторських прав призводить до того що в одній державі одних і тих самих осіб можуть визнавати спадкоємцями автора й мати відповідні права, а в іншій країні – не можуть. Приклад діаметрально різних підходів до реалізації спадкоємцями права на захист авторського немайнового права – це відома справа Turner Entertainment проти Х'юстона 1994 року. Де компанія відстояла право розфарбувати чорно-білий фільм «Асфальтові джунгли», реж. Дж. Х'юстона в 1950 році в суді США, оскільки він отримав виключні права на фільм. Іноземні спадкоємці режисера вважали колоризацію порушенням права автора на цілісність твору, але в США режисера не визнають автором кінематографічного твору через це та з інших причин в охороні було відмовлено. Натомість, коли французький телеканал оголосив про прокат намальованої версії «Асфальтові джунгли» та спадкоємці режисера подали до суду на заборону прокату та позов задоволено³⁵¹. Подібні приклади можна навести в інших категоріях справ: спори спадкоємців щодо передавання твору в суспільне надбання чи безоплатне використання, спори про відносини з компаніями з колективного управління

---

³⁵⁰ Consolidated Act on Copyright № 1144 of October 23 rd, 2014. (2014, October). The Ministry of Culture of Denmark. URL: https://kum.dk/fileadmin/KUM/Documents/English%20website/Copyright/Act_on_Copyright_2014_Lovb_ekendtgoerelse_nr._1144__ophavsretsloven__2014__engelsk.pdf (дата звернення: 20.02.2023).

³⁵¹ French Court Rules Colorized «Asphalt Jungle» Cannot Be Broadcast. URL: <https://apnews.com/article/0ef76948e56430850ac8b0f017f81be5> (дата звернення 20.02.2023).

авторськими правами, поширення й використання творів у мережі Інтернет тощо, де спадкоємці в кожному окремому випадку повинні подати заяву про визнання та захист своїх прав до наступної юрисдикції, що вимагає великих витрат за відсутності впевненості в позитивному результаті розгляду.

Ураховуючи, що право інтелектуальної власності складається з особистих немайнових прав інтелектуальної власності та/або майнових прав інтелектуальної власності, то спадкуються лише майнові права інтелектуальної власності, що діють на момент відкриття спадщини, а особисті немайнові права інтелектуальної власності, здебільшого, не входять до складу спадщини. До майнових прав інтелектуальної власності, які можуть спадкуватися належать: право використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, установлені законом.

Таке саме положення міститься в статті 29 Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23.12.93 № 3792-ХІІ, відповідно до якого майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, переходять у спадщину³⁵². Не переходять у спадок особисті немайнові права автора. Спадкоємці мають право захищати авторство на твір та протидіяти спотворенню, збоченню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому зазіханню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора³⁵³.

Вважаємо, що досить важливим є питання щодо визначення правового статусу осіб, до яких на підставі заповіту чи спадкування за законом перейшло виняткове

---

³⁵² Про авторське право та суміжні права : Закон України від 23.12.93 № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 46. С. 29.

³⁵³ Гончарова А. В. Емпірична частина : приклади діяльності, обсяг прав та обов'язки суб'єктів спадкування авторського права. *Порівняльно – аналітичне право*. 2013. № 2. С. 134.

право на спадщину. Після смерті автора особа, яка одержала виключне право на твір, має право використовувати його, проте, не в тому обсязі, у якому це може робити сам автор³⁵⁴.

Сучасний ступінь розвитку інформаційних технологій зумовлює розширення спектра суспільних відносин, що можуть виникати у віртуальному середовищі. Нові відносини виникають навколо нових об'єктів віртуального простору, що мають інформаційну, культурну, економічну та особисту цінність. Можливість вільно розпоряджатися належним особі віртуальним об'єктом, а саме, передати його в спадок, повинна бути врахована в законодавстві та правозастосовній практиці. Ефективність правового регулювання таких відносин визначається належним науковим базисом, на основі якого й ухвалюють відповідні нормативно-правові акти.

Запит сучасного суспільства на розширення кола об'єктів цивільного права та забезпечення їх належного захисту прав на такі об'єкти обумовлює необхідність теоретичного розроблення. Досягнення сьогodнішньої індустрії, виражені в повсюдному застосуванні сучасних інформаційних технологій і появі все нових і нових ІТ-об'єктів, що мають матеріальну й нематеріальну цінність, досить повільно знаходять своє відображення в законодавстві. Тому складається ситуація, за якої правозастосовна практика змушена випереджати законодавче регулювання, а це загрожує неоднаковим або зовсім некоректним регулюванням цивільних правовідносин на практиці.

Переплітання традиційного інституту спадкування з новаціями в регламентуванні суспільних відносин і правовому полі держави беззаперечно вимагає значної уваги та виняткового аналізу, аби запобігти зайвим

---

³⁵⁴ Гончарова А. В. До питання щодо спадкування авторського права та суміжних прав в цивільному законодавстві України. *Актуальні питання публічного та приватного права. Науковий журнал*. 2013. № 2. С. 26.

непорозумінням і недолікам. Процеси глобалізації у світі, безумовно, стосуються й сфери юридичної науки та практики, євроінтеграційний курс зумовлює необхідність оцінювання українських реалій із погляду європейських векторів, тому сама природа віртуальних активів, які швидко розвиваються у світі, ставить нас перед необхідністю з'ясувати чимало питань і насамперед дослідити основні теоретико-правові підходи до розуміння правової природи віртуальних активів в Україні³⁵⁵.

В Україні, за статистично-емпіричними даними глобальної сервісної ІТ-компанії Triple-A, найбільша частка населення, що володіє та активно розпоряджається криптовалютою та віртуальними активами – це близько 13 % всього населення держави, що становить понад 5,5 млн осіб³⁵⁶. Такі неочікувані й водночас промовисті результати дослідження вкотре підтверджують надзвичайну важливість і вагомість регулювання питання.

Через це в Україні кожного дня відбуваються десятки тисяч операції із віртуальними активами, видобувається понад двох тисяч різного виду віртуальних активів, які відповідно конвертуються в сотні мільйонів гривень. Не зважаючи на це, у нашій державі віртуальні активи знаходяться у так званому «юридичному вакуумі» та без чіткого правового регулювання.

Донедавна актуальність тематики також пов'язували з браком і відсутністю правового регулювання ІТ-об'єктів і віртуальних активів у вітчизняній правовій площині. 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи», який істотно змінив у цьому питанні ступінь регламентації³⁵⁷. І хоча цей Закон станом на 25.03.2023 року за даними з офіційного сайту Верховної Ради

---

³⁵⁵ Дудар М. В., Гончарова А. В. Криптовалюта: проблемні аспекти та способи спадкування. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*. Суми, 2018. С. 169.

³⁵⁶ Аліна С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. № 1. 2018. С. 191.

³⁵⁷ Закон України : Про віртуальні активи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення 22.02.2023).

України вважається таким, що не вступив у дію, але спрямований на врегулювання правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів. Утім, це не відкидає складного аспекту процедури успадкування цих активів.

Інтенсивний поступ цифрових та інформаційних технологій у світі викликав таку ситуацію, за якої ледве частка процесів життя людини так чи інакше проходить або пов'язана з віртуальним кіберпростором. З огляду на це нині люди активно використовують здобутки науково-технічного прогресу в абсолютній більшості сфер життя. Соціальні мережі, форуми та месенджери, медіаплатформи, онлайн-розваги, інтернет-магазини та інтернет-портали різної спрямованості стали невід'ємним атрибутом соціального буття сучасної людини. З огляду на це кількість та обсяг загальної частки ІТ-об'єктів, електронних гаманців, віртуальних активів (насамперед криптовалют) дедалі більше зростає, що вимагає як наукового, так і практичного окреслення їх урегулювання в цивільно-правових відносинах. Зважаючи на те, що віртуальні активи значно випередили ступінь нормативно-правової регламентації цього кластеру відносин доктринально-теоретична оцінка цього питання є важливою, оскільки безпосередньо в професійних колах одностайної єдності позицій щодо правової природи ІТ-об'єктів і віртуальних активів та їх місця в системі об'єктів цивільних прав не має. Більшість науковців сходяться на думці, що віртуальні активи не є ані грошима у звичному розумінні, а ні цінним папером, оскільки останні мають у край мало спільних ознак із ними (приміром, не визнаються й не емітуються державою як платіжний засіб, не має атрибутів інформації тощо)³⁵⁸.

Приміром, К. М. Афанасьєв визначає блокчейн-технологію своєрідним

---

³⁵⁸ Дудар М. В., Гончарова А. В. Криптовалюта : проблемні аспекти та способи спадкування. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*. Суми, 2018. С. 169.

способом зберігання даних у вигляді цифрового реєстру транзакцій, угод або контрактів. Основною перевагою цієї технології є те, що такий реєстр не зберігається в якомусь одному місці. Він розподілений серед кількох сотень і навіть тисяч комп'ютерів в усьому світі. Оскільки блокчейн є великою базою даних, розміщеною в мережі й доступною величезній кількості користувачів, то саме за згодою останніх усі дані вносять у базу. Один раз записану інформацію неможливо змінити або стерти³⁵⁹. Ця система дозволяє зберігати гроші й важливі документи, відслідковувати укладені угоди й операції, а також без посередників здійснювати грошові транзакції. Потрібно відзначити, що блокчейн повністю виключає можливість утручання держави в процес взаємодії користувачів у мережі блокчейн³⁶⁰.

Насамперед доцільно провести лінію екстраполяризації віртуальних активів до традиційних категорій об'єктів цивільних прав в Україні. Приміром, розглядаючи віртуальні активи як потенційну варіацію електронних грошей Є. О. Галушка резюмує, що жодна з п'яти класичних грошових функцій віртуальним об'єктам не притаманна. По-перше, вони не фігурують як міра вартості, тобто ціна товарів не виражається в них, оскільки вони самі не мають ні внутрішньої вартості, як металеві гроші, ні представницької, зумовленої сумарною вартістю товарів, які є в обігу, і, крім того, ціна криптовалют постійно змінюється, що робить їх непридатними для ролі мірила вартості. По-друге, що стосується обігу біткоіна, то насправді мається на увазі обсяг угод із самих біткоінів, а не оплата товарів новою криптовалютою. По-третє, віртуальні активи не виконують ролі засобу платежу, тому що вони підлягають обготівкуванню для наступної оплати необхідних товарів і послуг³⁶¹. Із такою позицією важко не погодитися, адже існують

---

³⁵⁹ Соловйова А. Б. Правова природа криптовалюти в Україні та країнах континентальної Європи: теоретико-правові підходи. *Молодий вчений*. № 10 (62). 2018. С. 243.

³⁶⁰ Сирота Д., Локтіонова В., Уманська А. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право*. № 1 (41). 2021. С. 110.

³⁶¹ Галушка Є. О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. *Молодий вчений*. № 4. 2017. С. 634.

споживачі, які використовують таку валюту незважаючи на те, що значна частина населення України свого часу постраждала від всіляких пірамід, а також вкладання коштів у трасти тощо. Тому таку валюту можна сприймати ризикованою для використання й відповідно в разі спадкування.

Зі свого боку суспільні відносини, які виникають у царині послуговування досягненнями інформаційними технологіями, характеризуються рядом рис, із-поміж яких ключовими є інноваційність, високотехнологічність, аформальність. Коло об'єктів, що стали частиною людського життя завдяки інформаційним технологіям, є широким за рахунок надзвичайно розгалуженої системи суспільних відносин, які з'явилися або змінилися паралельно з розвитком технологій. Згідно з висновками, до яких дійшли британські дослідники Х. Конвей та Ш. Греттен, основною проблемою під час спадкування цифрового майна є відсутність визначення поняття «цифрове майно»³⁶². Із таким твердженням можна абсолютно погодитися, оскільки не можна віртуальне сприймати як майно у звичному розумінні цього терміна.

Нині потрібно позитивно оцінити відмову від використання науковцями терміна «криптовалюта» крізь призму віртуальних активів, оскільки у світі наразі складається практика використання категорії «криптоактиви», що за своєю сутністю є ширшою та містить категорію криптовалют, однак і використання терміна «віртуальні активи» для врегулювання відносин щодо криптовалют є невдалим, оскільки знову ж таки, у світі поняття «віртуальні активи» використовують для позначення не лише криптовалют, але й інших видів цифрового майна³⁶³. Необхідно зазначити, що під час визначення правових меж для регулювання обігу криптоактивів (віртуальних активів) в Україні вкрай важливо

---

³⁶² Conway H., Grattan S. The «New» New Property: Dealing with Digital Assets on Death. *Modern studies in Property Law*. 2017. vol 9. p. 103.

³⁶³ Некіт К. Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. № 44. 2022. С. 45.

враховувати існування різних видів таких активів і передбачити спеціальний правовий режим для кожного з них.

Крім того, як зазначає С. Чаплян, останнім часом усе більшого визнання набуває концепція «віртуального майна», до якого відносять електронні дані, що зберігаються на комп'ютерах або в мережі Інтернет, і містять електронну пошту, цифрові фотографії, електронні банківські виписки, доменні імена, онлайн-рахунки тощо³⁶⁴. Якщо брати до уваги згадане визначення, віртуальні активи також можна віднести до віртуального майна, щоправда такий підхід потребуватиме розширення, а також й доктринального, й нормативного змісту категорії майна. Але навіть у наведеному С. Чаплян переліку необхідно говорити про цінність віртуальної інформації, оскільки електронна пошта зазвичай уміщує обмін листами й, дійсно, існують листи видатних людей, які можуть конвертуватися у валюті. Цифрові фотографії так само необхідно сприймати як об'єкт інтелектуальної власності, якщо вони зроблені конкретним автором і така авторська робота може стати предметом договору. Якщо ж це особисті цифрові фотографії маловідомої людини, то вони не мають цінності, тому переходитимуть до нащадків як немайновий елемент спадщини. Це стосується й інших перелічених елементів.

На думку К. В. Єфремової, «віртуальний актив є частиною віртуального простору, зокрема файли являють собою ті елементарні частинки, що утворюють його. Файлом є послідовність цих цифр. Вони наділені визначеністю, вираженої в структурних характеристиках, наприклад, файл залежно від формату має власну назву, структуру та якість, а також розмір, здебільшого вимірюваний в байтах»³⁶⁵. З огляду на таку якісну характеристику на віртуальні активи по суті поширюється правовий режим речей за аналогією або на основі правової фікції щодо перенесення на них класичних для речового права особливостей та атрибутів. Але головний

---

³⁶⁴ Чаплян С. Правова природа криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. № 4. 2018. С. 83.

³⁶⁵ Єфремова К. В. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 3. 2019. С. 128.

аргумент не в розмірі файлу та кількості байтів, а в тому, чи здатен відповідний віртуальний об'єкт або його частина стати об'єктом цивільного обігу. Термін «актив» передбачає потенційну можливість у необхідний момент реалізувати його, наприклад, шляхом продажу або обміну тощо.

Не менш важливим доктринальним розумінням (інтерпретацією) віртуальних об'єктів є їх прирівнювання до матеріальної власності у віртуальному просторі³⁶⁶. Фактично в такому разі правове регулювання зміщує акцент на ототожнення його рис із майном.

Отже, доцільно констатувати, що в доктринально-теоретичному вимірі існує низка концепцій і поглядів щодо окреслення статусу віртуальних активів. Наразі особливо гостро стоїть саме питання імплементації досвіду та наукових позицій експертів і практиків із тими законодавчими ініціативами, що вже наявні. Максимально оптимальне введення віртуальних активів до цивільного й спадкового сегментів права безпосередньо обумовлене обранням перспективи пояснення та інтерпретації цієї категорії й дефініції.

Отож, як уже було дотично зауважено, поняття «віртуальні активи» останнім часом міцно ввійшло в державно-правову й економічно-інформаційну площини. Навколо них як комплексної категорії формуються й створюються цілі окремі ринки, проводяться транзакції, інвестуються кошти³⁶⁷. Із цим положенням важко не погодитися, але наскільки воно узгоджено зі спадкуванням, важко однозначно сказати. Наприклад, образ відомого політика може конвертуватися в майновий елемент, якщо останній братиме участь у рекламних акціях, але на скільки часу залишиться привабливим у політичному контексті такий образ? Чи можна образ політика передати нащадкам для використання та чи будуть його розцінювати як

---

³⁶⁶ Погрібний Д. І. Тенденції правового забезпечення використання технології блокчейн та віртуальних активів. *Теорія і практика правознавства*. № 2 (18). 2020. С. 15.

³⁶⁷ Хатнюк Н. С., Бехтер В. М. Віртуальні активи як статутний капітал підприємств. *Interaction of society and science. Problems and prospects*. 2020. С. 216.

віртуальний актив?

Уперше дефініцію на законодавчому рівні стосовно віртуальних активів було закріплено в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Так, відповідно до пункту 13 статті 1 цього нормативно-правового акту під віртуальним активом потрібно розуміти цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати та яке можна використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей³⁶⁸. Відверто зважаючи на це формулювання, воно об'єктивно надто абстрактно й непередметно пояснює сутність терміна «віртуальний актив» та фактично не стосується того бачення цього поняття, яке переважає в доктринально-наукових колах. Утім, необхідно акцентувати, що така позиція є послідовною в контексті адаптації законодавства України до *acquis communautaire*, оскільки Директивою (ЄС) 2018/843 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2018 р., передбачено, що віртуальні валюти не мають юри-дичного статусу валюти або грошей, але приймаються фізичними або юридичними особами як засіб обміну, що може передаватися, зберігатися або торгуватися в електронний спосіб (ст. 1 Директиви)³⁶⁹.

Проте, беручи до уваги цю норму конструктивним є прослідкувати базові ознаки, якими законодавець наділив віртуальні активи: по-перше, цифрове вираження; по-друге, комерційно-економічне призначення (як платіжний або інвестиційний інструмент); по-третє, наявність еквіваленту, вартості.

Примітним і доволі важливим є те, що задовго до означення дефініції «віртуальні активи» постулати Закону України «Про Національний банк України»

---

³⁶⁸ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України № 361-IX від 06.12.2019. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 24.12.2022).

³⁶⁹ Хатнюк Н. С., Бехтер В. М. Віртуальні активи як статутний капітал підприємств. *Interaction of society and science. Problems and prospects*. 2020. С. 215.

прирівнювали досліджувану категорію до грошового сурогату, що свого часу викликало чимало дискусій. Так, на тлі масштабного поширення віртуальних активів у період 2014–2015 рр. Національний банк України розглядав віртуальні активи крізь призму сурогату, як документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не Національним банком України й виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей³⁷⁰. Однак до подібного сприйняття одразу є серйозне зауваження: формально кваліфікувати віртуальні активи як грошові сурогати, за українським законодавством, неможливо, оскільки перші за своєю формою та змістом не є «документами» (навіть електронними), а закон не передбачає існування грошових сурогатів у бездокументарній формі. Важко собі уявити, як цей актив міг би бути записаний у свідоцтві про право на спадщину в той час.

Питання віртуальних активів дещо репрезентоване та регламентоване в межах положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»³⁷¹. Насамперед це впливає зі специфіки цього нормативно-правового акту, оскільки він магістрально орієнтований на врегулювання питань обігу й використання цінних паперів та активів у найрізноманітніших варіаціях. Відповідно його тезаурус і термінологічний апарат частково пояснює й окреслює поняття «віртуальні активи». Зокрема, згідно з пунктом 11 статті 1 цього Закону активом є об'єкт емісії, обігу, викупу та виконання зобов'язань, який використовують у провадженні в ході професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Як ми можемо спостерігати, це формулювання також досить абстрактне й узагальнене, без конкретного уточнення особливостей

---

³⁷⁰ Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>. (дата звернення: 27.12.2022).

³⁷¹ Подолян Ю. О., Романенко О. В. Питання правового регулювання генерування віртуальних активів як виду підприємницької діяльності. *Dictum factum*. № 2 (10). 2021. С. 65.

активу як категорії. Загалом така законодавча позиція багато в чому віддзеркалює тривале бачення віртуальних активів серед науковців.

Основним аргументом є те, що й бездокументарні цінні папери та віртуальні активи являють собою облікові записи на рахунках, лише перші – у системі депозитарного обліку цінних паперів, а другі – у системі блокчейн відповідної платіжної системи. Однак з урахуванням змісту цінних паперів така позиція є очевидно хибною, адже частина 1 статті 194 Цивільного кодексу України посвідчує грошове або інше майнове право та визначає взаємовідносини емітента цінного папера й особи, що має права на цінний папір, а також передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером. Водночас правова природа документарних та бездокументарних цінних паперів є однаковою, а зміст майнових та немайнових прав, закріплених ними, не залежить від форми існування й визначає взаємовідносини емітента та власника цінного паперу³⁷². Тому цінні папери в документальній і бездокументарній формі можуть ставати об'єктами спадкування, оскільки нотаріуси здатні витребувати відомості про них.

З іншого боку, прирівнювання й ототожнення віртуальних активів до цінних паперів із погляду законодавця автоматично створює колізію з нормами Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», адже за змістом статті 3 цього акту «майном, яке може оцінюватися, вважаються об'єкти в матеріальній формі, будівлі та споруди (зокрема їх невід'ємні частини), машини, обладнання, транспортні засоби тощо; паї, цінні папери; нематеріальні активи, зокрема об'єкти права інтелектуальної власності; цілісні майнові комплекси всіх форм власності»³⁷³. Тобто спостерігається очевидна розбіжність між віртуальним активом як майном і як цінним папером, що по факту

---

³⁷² Школьнік В. В. Правова природа біткоіна як особливого об'єкта цивільного права. *Журнал східноєвропейського права*. № 52. 2018. С. 133.

³⁷³ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України № 2658-III від 12.07.2001. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#n8> (дата звернення: 27.12.2022).

є спеціальним різновидом, документом.

Потрібно зауважити, що ще 27.10.2017 року були оприлюднені Рекомендації Вищої експертної ради при Раді Національного банку України «Стосовно сутності криптовалют, перспектив їх розвитку та ризиків використання», у яких зазначено, що на сьогодні віртуальні активи не є засобом платежу, адже національна грошова одиниця є єдиним законним засобом розрахунків в Україні. Крім того, громадян України попередили про те, що будь-які операції, пов'язані з криптовалютами, проводяться ними на власний розсуд³⁷⁴.

На сьогодні в Україні все більше людей стають власниками віртуальних активів, тому актуальнішим стає питання щодо можливості внесення віртуальних активів до спадкової маси у випадку смерті власника активу.

А отже, актуальним постає питання включення віртуальних активів до складу спадщини у випадку смерті власника криптовалютного активу. Потрібно відзначити, що прямої заборони на спадкування віртуальних активів у чинному цивільному законодавстві України немає. Особливості їх спадкування зумовлені відмінностями віртуальних активів від інших традиційних об'єктів спадкування. Під об'єктами спадкування розуміють цивільні права та обов'язки спадкодавця, існування яких не припиняється смертю певної фізичної особи, а отже, вони можуть переходити в спадщину (ст. 1218 ЦК України).

На сьогодні їх спадкування за законом виглядає технічно неможливим процесом через особливості самого об'єкта. Що ж стосується заповіту, то відповідно до цивільного законодавства особа може залишити секретний заповіт, режим якого, безумовно, дозволяє включити до складу передані в спадок віртуальні активи³⁷⁵.

---

³⁷⁴ Нескороджена Л. Л. Криптовалюта: об'єкт цивільних прав чи засіб платежу? *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 5, Т. 1, 2017. С. 163.

³⁷⁵ Кацюба К. В., Пержур В. О., Гайлюнас О. Д. Правовий статус віртуальних активів (криптовалют). *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. № 5(39), vol. 2, 2021. p. 76.

Тим не менш, на сьогодні наявні одразу декілька легальних способів на практиці передати її в спадок: традиційні (з використанням механізмів, закріплених у чинному законодавстві), технологічні. Серед традиційних способів спадкування віртуальних активів, зазвичай, пропонують використання класичного заповіту зі зазначенням даних «гаманця або рахунку» та ключа доступу до нього. Однак, цей спосіб, нівелює анонімність володіння таким гаманцем та існує небезпека втрати коштів через інформованість інших осіб. Для забезпечення недоторканності віртуальних активів пропонується в тексті заповіту вказувати лише публічний ключ, а приватний зберігати окремо. Недоліки даного способу очевидні – через різні обставини існує небезпека остаточної втрати ключів доступу до гаманця. Серед технологічних способів передачі віртуальних активів спадкоємцям виділяють: системи відстроченого платежу, убудовані в самі програми-клієнти криптогаманців; використання спеціально створених інтернет-ресурсів щодо спадкування; системи відстроченого доступу до гаманця.

Якщо говорити про спадкування за заповітом, то питань виникає дещо менше, ніж у разі спадкування за законом, тому що під час складання самого заповіту спадкодавець має право вказати спадкоємця його віртуальних активів та залишити йому ключі входу. Такий вид спадкування є традиційним – здійснюється відповідно до механізму, закріпленого в законодавстві України. Щоправда, він є небезпечним та може призвести до втрати коштів через інформованість інших осіб. Як відомо, володіння віртуальними активами має анонімний характер, а зазначення всіх ключів входу до віртуального гаманця його нівелює. Тому для запобігання нівеляції пропонують у самому заповіті вказувати лише публічний ключ. Вирішенням цього питання також може стати секретний заповіт, посвідчений нотаріусом без ознайомлення з його змістом³⁷⁶. Із таким твердженням важко погодитися, оскільки оголошення секретного заповіту відбувається публічно, а не приватно, зокрема у

---

³⁷⁶ Лук'янчук Р. В. Сучасні виклики, пов'язані із розвитком криптоіндустрії. *Інформація і право*. № 1 (40). 2022. С. 77.

присутності двох свідків.

Дослідник Р. Туркін виділяє три властивості віртуальних активів, що повинні зумовлювати правовий режим їх спадкування:

1) відсутність матеріального вираження; децентралізований характер емісії; часткова анонімність. Загалом погоджуючись із твердженням, на нашу думку, необхідно додати до цього переліку такі: безособовість володіння (втрата доступу передбачає безповоротну втрату активу) та вільне розпорядження (активи доступні кожному, хто має ключ);

2) відсутність провайдера – суб'єкта, що здійснює зберігання та має інформацію щодо активу (крім активів, що зберігаються на біржах);

3) відсутність можливості зовнішнього управління (поділити між спадкоємцями, виконати заповідальне розпорядження за рахунок цих активів³⁷⁷. Вважаємо, що анонімність у державі певних матеріальних активів, які вона не здатна контролювати й відповідно оподатковувати операції з такою валютою, це тимчасове явище. Саме із цим авторка пов'язує те положення, що в перехідних положеннях до Закону України «Про віртуальні активи» буквально наведено таке: «Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій із віртуальними активами, але не раніше дня опублікування цього Закону». Але саме анонімність стимулювала створення та бурхливий обіг криптовалют, оскільки ці якості забезпечували можливість обійти оподаткування, отримати нетрудові доходи й конвертувати їх в анонімну валюту, яку органи державної влади не здатні знайти тощо. Коли держава візьме під контроль операції з криптовалютою, то й нотаріуси зможуть без істотних проблем фіксувати перехід криптовалют від спадкодавця до спадкоємців.

Науковець О. Баранов, досліджуючи практичні можливості передачі

---

³⁷⁷ Голубева Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики*. 2017. № 12. С. 22.

віртуальних активів, доходить висновку, що, незважаючи на відсутність законодавчого врегулювання сфери спадкування активів, можливим видається спадкування віртуальних активів як за заповітом, так і за законом. Усі способи спадкування криптовалютних активів дослідник умовно поділив на дві групи:

– способи «estate planing», тобто пов'язані з плануванням власником частка свого майна після його смерті;

– ті, які застосовують у разі, коли спадкодавець ніяк чином не виявив свою волю³⁷⁸.

Підбиваючи підсумок до вищезазначеного, необхідно констатувати, що переваги віртуальних активів для власника є перепорою в разі спадкування (неможливість установити власника криптогаманця); нові норми цивільного законодавства повинні розроблятися разом з ІТ-знавцями та представниками профільної спільноти; віртуальні активи мають економічну цінність і зачіпають фінансовий інтерес; можливе застосування речових прав відповідно до аналогії, як результат – розгляд віртуальних активів у світлі майна (подібно до електроенергії, яку розглядають як річ).

Цікавим для вивчення є питання спадкування облікових записів у соціальних мережах. Обліковий запис у соцмережах – це запис, що містить інформацію, яку користувачі додають до комп'ютерної системи. Користувачі Інтернету сприймають свій обліковий запис як особисту сторінку або профіль, сховище особистої та іншої інформації на певному ресурсі.

Питання правового статусу акаунтів у соціальних мережах є дискусійним. Дослідники обговорюють такі питання: чи є рахунки об'єктами цивільних прав, як спадкувати права інтелектуальної власності на обліковий запис. Вміст акаунтів у соціальних мережах є цифровим спадком, який може містити права інтелектуальної

---

³⁷⁸ Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць.* № 4. 2021. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/viewFile/125063/119578> (дата звернення: 29.02.2023).

власності, а також право на дохід, який користувач отримав у процесі використання³⁷⁹. Необхідно розглядати обліковий запис як цифровий спадок із двох точок зору: по-перше, він може включати інтелектуальну власність, по-друге, його часто використовують для реклами й надання послуг, тим самим приносячи певний дохід користувачу сторінки. Види прав на результати інтелектуальної діяльності передбачають майнові та особисті немайнові права. Права власності на об'єкти інтелектуальної власності репрезентують виключне право користування об'єктом. Виключне право на деякі об'єкти, які є різновидом інтелектуальної власності, що охороняються авторським правом, можуть передаватися в спадщину³⁸⁰. Це означає, що властивість права, зокрема виключні права на використання деяких творчих робіт (право на відтворення, поширення, розпорядження тощо), передаються в спадок.

На практиці це означає, що після смерті автора або іншого правовласника (фізичної особи) їх твір може бути використаний лише за згодою їх спадкоємців та з виплатою винагороди в строк. Отже, результати інтелектуальної діяльності продемонстровані в акаунтах у соціальних мережах можуть бути успадковані за законом або за заповітом.

Акаунти в соціальних мережах можна використовувати для отримання прибутку розміщення реклами на сторінці, що рекламує деякі товари та послуги. Такий спосіб заробітку часто пропонують фірми, де працює власник облікового запису. Компанії використовують обліковий запис співробітника як маркетинговий інструмент для просування власного продукту та послуги. Діяльність компанії в соціальних мережах генерує додаткові продажі та обліковий запис користувача, який розміщує оголошення, має право на відсоток із продажів, отримуючи в такий

---

³⁷⁹ R. Chester, 2015. Property: Legal Aspects of Intergenerational Transmission. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), p. 173. URL: <https://mgimo.ru/upload/2020/02/Digital-Inheritance-of-Social-Media-Accounts.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

³⁸⁰ J. H. Par, S. Rathore, P. K. Sharma, V. Loia, Y.-S. Jeong, 2017. Social network security: Issues, challenges, threats, and solutions, Information Sciences. 421, 2017, p. 43. URL: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/111605.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

спосіб дохід. Завдяки зростанню значення соціальні облікові записи «формують аудиторію», тобто «цифрові місця», які відвідує цільова аудиторія реклами, продукції та послуг³⁸¹. Корпоративне ведення блогу в акаунтах у соціальних мережах – це нова сфера маркетингу (маркетинг у соціальних мережах – SMM). Робота в цій сфері входить до обов'язків працівників компанії, іноді окремих працівників (соціомережевий менеджер) або цілий відділ або передається на аутсорсинг спеціалізованій фірмі (SMM-агентство) за договором обслуговування³⁸².

Відповідно до цього підходу обліковий запис користувача розглядають як повноцінний інфобізнес, що приносить дохід, тому спадкоємці користувача мають усі права на спадкування цього доходу, причому активні користувачі акаунтів у соцмережах, що лобіюють інтереси компаній, у яких вони працюють, повинні мати право надати свої права спадкоємцям для управління акаунтом у разі їх смерті, якщо інше не обумовлено договором. Під час складання такого заповіту користувачі мають такі самі права, як у разі складання заповіту щодо свого майна, тобто вони мають право вказати одного або кількох спадкоємців, розподілити потенційний прибуток у рівних або певних частках. Як результат інтелектуальної діяльності, акаунти в соцмережах можна визначити як твори науки, літератури, мистецтва або бази даних.

Якщо обліковий запис у соцмережах розглядають як творчу роботу, це потрібно віднести до так званої «вторинної» роботи, тобто, складний об'єкт або складений твір.

У разі спадкування прав на обліковий запис, необхідно довести, що ця сторінка не є просто колекцією складових елементів (пости та тексти, зокрема

---

³⁸¹ J. Grygiel, N. Brown, 2018. Are social media companies motivated to be good corporate citizens? Examination of the connection between corporate social responsibility and social media safety. *Telecommunications Polic*, 43 (5). URL: 10.1016/j.telpol.2018.12.003.

³⁸² T. Dong, C. Liang, X. He, 2017. Social media and internet public events. *Telematics and Informatics*. № 34 (3), p. 726.

ілюстрації, відеоролики, фотографії, гіперпосилання на інші Інтернет-сторінки тощо), а також вибір і розташування зазначених елементів на сторінках є результатом творчої діяльності³⁸³. Водночас елементи на сторінці не повинні бути самостійними роботами, автор цього складеного твору має авторські права на підбір чи впорядкування матеріалів (компіляцію) відповідно до закону. Щодо місця розташування та вибору змісту, сторінка облікового запису схожа на веб-сайт і може бути визнана як композиційний твір³⁸⁴.

Якщо окремі елементи сторінки є незалежним об'єктом авторського права, то сторінку можна розглядати як складний об'єкт. Однак, обліковий запис у соціальних мережах не потрібно вміщувати в закритий список складних об'єктів, а скоріше, до мультимедійних продуктів, оскільки сторінка в соціальних мережах характеризується складністю, віртуальністю та інтерактивністю. Спадкоємці також повинні обґрунтувати свої права на складний об'єкт, зумовлений договором про відчуження виключного права або про індивідуальні результати інтелектуальної діяльності, що входять у складний об'єкт.

Обліковий запис у соціальних мережах також може бути успадкований як база даних, тобто об'єктивно поданий набір самостійних матеріалів (статті, оцінки, положення, судові рішення та інші матеріали) систематизовані так що ці матеріали можуть знайти та обробити електронно-обчислювальні машини. Облікові записи в соціальних мережах відповідають цьому правовому визначенню. Відповідно до закону творець певної бази даних (зокрема оброблення або подання відповідних матеріалів), який поніс матеріальні, організаційні та інші витрати має виключне право на використання бази даних у будь-якій формі та в будь-який спосіб (виключні права творця бази даних). За відсутності інших доказів створюють базу

---

³⁸³ R. Dannay "Advanced Seminar on Copyright Law", Practising Law Institute, 1995. p. 35.

³⁸⁴ Wukich, I. Mergel, 2016. Reusing social media information in government", *Government Information Quarterly*, 33(2), p. 305. URL: <https://dx.doi.org/10.1016/j.giq.2016.01.011>.

даних, це вимагає значних витрат. Вона повинна містити не менше десяти тисяч самостійних інформаційних елементів (матеріалів), що становить зміст вищезгаданої бази даних.

Бази даних є об'єктом суміжних прав із погляду захисту від несанкціонованого їх вилучення та повторного використання змісту.

Щоб спадкувати права на базу даних, потрібно довести значні витрати на створення такої сторінки. У цьому сенсі так необхідно заздалегідь підготувати підтвердження витрат³⁸⁵.

У разі спадкування облікового запису в соціальних мережах, потрібно розглянути, чи належить уміст такого облікового запису до охоронюваних об'єктів інтелектуальної власності. Таблиця демонструє перелік об'єктів і критеріїв інтелектуальної власності до певного типу інтелектуального майна (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Критерії для облікових записів у соціальних мережах

Критерії	Комплексний об'єкт	Композитна робота	База даних
Тип діяльності орієнтований до створення інтелектуальний власність	Містить декілька робіт та створене декількома авторами	Компілятором є один автор	Не є креативною роботою
Вимоги до елементів інтелектуальна власність	Захищений об'єкт інтелектуальної власності	Матеріали можуть бути незахищеними об'єктами інтелектуальної власності	Незахищені матеріали: нормативні акти, судові рішення тощо
Число елементів	≥ 2	≥ 2	≥ 2
Витрати на створення об'єкта інтелектуальної власності	Необов'язковий доказ	Необов'язковий доказ	Витрати репрезентовані за наявності 10 000 інформаційних елементів

³⁸⁵ J. A. Pena-López, J. M. Sánchez-Santos, 2017. Individual social capital: Accessibility and mobilization of resources embedded in social networks, *Social Networks*, 49, p. 2. URL: <https://doi.org/10.117979/ejge.2017.6.2.4327>.

Зазначимо, що обліковий запис можна віднести до цифрової спадщини, що може бути передана спадкоємцям за законом або за заповітом. Заволодіти цим можуть одночасно кілька спадкоємців. Однак не всі права підлягають передачі. Спадкоємці не отримують права на зміну результату праці або публікувати будь-яку інформацію від свого імені. Вони переходять у спадок на загальних підставах, як і інше майно та права спадкодавця.

Заслуговує на увагу дослідження А. Домінік, Д. Хо, які розглядали рішення Федерального суду Німеччини проти Facebook щодо можливості визначити цифрову спадщину³⁸⁶. Після свого рішення у 2018 році Федеральний суд Німеччини виніс остаточне рішення щодо процедури спадкування облікових записів користувачів у соціальних мережах.

Суд постановив, що батькам-спадкоємцям повинно бути надано прямий доступ до облікового запису їхньої померлої доньки. Зазначене рішення стосувалося багатьох правових питань, зокрема питань захисту персональних даних, посилення концепції динамічного та різноманітного цифрового контенту. У справі фігурували Facebook і батьки дівчини, яка загинула у 2012 році й була частим користувачем її облікового запису. Після смерті її батьки – законні спадкоємці – попросили Facebook одержати доступ до облікового запису. Цей запит був обґрунтований бажанням батьків дізнатися більше про обставини смерті доньки, що на той час залишалося неясним. У разі, якщо її смерть була самогубством, вони сподівалися одержати будь-яку інформацію про можливі наміри дочки або мотиви. Facebook відхилив запит. 17 грудня 2015 року Берлінський регіональний суд зобов'язав Facebook надати батькам, як спадкоємцям, доступ до облікового запису їхньої доньки та його вмісту. 12 липня 2018 року Федеральний суд Німеччини підтвердив це рішення. Без подальшого зважування, ураховуючи ці нормативно-

---

³⁸⁶ Dominicé A. M., Naux D. H. The decision of the German federal court of justice against facebook: Opportunity to define digital heritage? *Santander Art and Culture Law Review*. 2020(2), p. 252. URL: 10.4467/2450050XSNR.20.018.13021.

правові оцінки, з огляду на юридичну практику в Німеччині ця справа є знаковим рішенням у сфері «цифрової спадщини». Можна зробити висновок, що Суд установив стандарти, які відіграватимуть вирішальну роль у майбутніх рішеннях.

У відповідь на це рішення Facebook надіслав USB-накопичувач із PDF-файлом понад 14 000 сторінок для батьків. І ці сторінки, які були статичним умістом, включені неструктуровані дані, скопійовані з облікового запису. Хоча Facebook стверджував, що виконав вимоги, сім'я все ще вважала, що наданий «доступ» був недостатнім. Тому повернули справу назад до Берлінського регіонального суду. Після подальших судових розглядів у постанові від 27 серпня 2020 р. Федеральний суд Німеччини вирішив, що Facebook повинен надати спадкоємцям можливість увійти до облікового запису так само, як власник початкового облікового запису. Хоча вони не повинні мати можливість активно використовувати обліковий запис Facebook, проте батьки повинні мати можливість досліджувати вміст на оригінальній платформі. Ухвалюючи таке рішення, судді чітко дали зрозуміти, що згідно з їх правовою оцінкою, зобов'язання, пов'язані з «доступом» за рішенням обласного суду від 17 грудня 2015 року не виконано.

Крім важливості для юридичної практики щодо (цифрового) спадкового права в Німеччині, зауваження в обох рішеннях набагато глибші. Ділячи з можливостями «доступу» до спілкування, концепція «руху» в цифровий світ і міркування про характер контенту, пропонує правлячій владі можливість розробити більш поглиблений огляд.

Рішення Федерального суду Німеччини закріплює розширення застосування прав спадкування в цифрових мережах, і тим самим, відображає необхідну еволюцію / модифікацію визначення поняття майна. Водночас можна відзначити паралель із нормативними розробками щодо спадщини й культурної спадщини як відповідальність у межах її основного обговорення та збереження. Багато обговорювалося й писалося про поняття спадщини використання поняття

«культурна спадщина» та його контекстуалізація³⁸⁷. Але найбільше значна зміна за останні 40 років полягає в часовому, просторовому та контекстуальному розширенні його розуміння: історія визначення / концептуалізації культурної спадщини, спроби деколонізації та скорочення тимчасовості³⁸⁸. Останній і найскладніший крок стосується визнання цифрової спадщини. Щоб вирішити ці виклики та відобразити подвійність поточної дискусії, установлені підходи та досвід ЮНЕСКО можуть бути використані як відправна точка³⁸⁹.

Компетенції ЮНЕСКО (враховуючи перерозподілення поля спадщини між культурним та інформаційним сектором) і пояснення текстів, виданих організацією, оцифрування розглядалося як засіб зменшення загроз для деяких культурних об'єктів, покращити документацію та розширити поле поширення інформації.

Водночас саме оцифрування визнане гідним збереження. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла Хартію про збереження цифрової спадщини у 2003 році³⁹⁰. Було запропоновано визначення цифрової спадщини й доступ до неї та визначення загрози, а також відповіді та відповідальність. Хартія збереження цифрової спадщини пропонує широке визначення цифрової спадщини як «унікальних ресурсів людських знань і виражень, зокрема тексти, бази даних, нерухомі й рухомі зображення, аудіо, графіку, програмне забезпечення та веб-сторінки, серед широкого діапазону форматів, що постійно зростає».³⁹¹ Ця класифікація не набула широкого значення й не містить якісних критеріїв: цифрова спадщина може походити від різних осіб, сутності, джерела та практики. Беручи до

---

³⁸⁷ Погорелова І. С. Культурна спадщина як складова культурної політики Європейського Союзу. *Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку»*. КНЕУ. 2018. Вип. 15. С. 57.

³⁸⁸ Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/index_uk (дата звернення: 01.02.2023).

³⁸⁹ Приходько Л. Збереження цифрової культурної спадщини—імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Науково-практичний журнал «Архіви України»*. 2019. Вип. 2(319). С. 67.

³⁹⁰ Директива європейського парламенту і ради ЄС 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 01.02.2023).

³⁹¹ Запорожець О. Ю. Політика ЮНЕСКО щодо розвитку глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. № 96 (2). С. 38.

уваги рішення німецького суду 2018 та 2020 років, а також розвиток дискусії про цифрову культурну спадщину та її впровадження в нашому повсякденному житті можна підкреслити три аспекти. Перше стосується природи даних та їх «структуризації». У рішенні 2018 року судді розкритикували той факт, що обліковий запис буде відповідати «кладовищу даних». Роблячи це, судді особливо підкреслили, що цифрова спадщина є поєднанням вмісту та його функціональних можливостей. Навпаки, Хартія ЮНЕСКО, за загальним визнанням, датується жовтнем 2003 року, де зосереджено увагу на різних видах «ресурсів»³⁹². Проте відкритість і турбота про цифровий контент із боку суддів, що свідчить про їх усебічну причетність до питання, стає ще більш очевидним у рішенні 2020 року. Описуючи файл даних на USB-накопичувачі, який Facebook доставив батькам, судді кваліфікували його як «контейнер даних». Тут викликана сильна критика з боку суддів, які підкреслюють, що ані відтворення, ані інтерактивна навігація в обліковому записі неможливі³⁹³. Отже, вони підкреслюють важливість точок доступу для динамічного вмісту, щоб поділитися сприйняттям цієї цифрової культури. Крім того, кваліфікуючи PDF-документ як «контейнер», федеральні судді, сприяють дискусіям щодо можливого визнання цифрової спадщини.

Другий аспект – це мова, оскільки судді зазначають, що вилучення даних призвело до перекладу деяких даних із німецької на англійську.

Нарешті, незважаючи на численні підходи, зазначені суддями в ухвалі, можна згадати, що також окреслюється поняття доступу до цифрової спадщини в дуже специфічний спосіб – що розуміється як можливість доступу до власного простору, який не визначається як чисте розширення аналогового світу, але як окрема сутність. Це ґрунтується на ідеї культурно створеного простору, що розвивається у своєму розмежуванні та його сприйнятті одночасно з розвитком нових

---

³⁹² Добровольська В. В. До питання збереження цифрової культурної спадщини. *Інформація та соціум*. 2020. С. 73.

³⁹³ Литвинська С. В., Бурля О. В. Соціальні мережі «Facebook», «Twitter» та «Instagram» як сучасні канали соціальної комунікації. *Інформація та соціум*. 2018. С. 37.

технологій³⁹⁴.

Результат берлінської справи підкреслює розмір зусиль, ужитих для збереження цифрової спадщини в цілому, і культурна цифрова спадщина зокрема не встигають за розвитком технологій. Для юридичної практики завдання залишаються складним, оскільки виходять далеко за межі стандартного розуміння спадкового права. Для суспільства постанова дає позитивні підстави сподіватися, що виклики цифрових технологій та оформлення спадщини буде розглянуто здебільшого в майбутньому.

Одержаний у Німеччині результат є позитивним, але все ж таки в контексті юридичного значення поняття «спадщина» необхідно говорити про перехід прав на певні об'єкти в конкретному майновому контексті, оскільки не варто цей термін плутати з поняттям пам'ять про померлого й аналогічними поняттями.

2.6. Визначення обов'язків спадкоємців

Доволі часто пересічні громадяни та навіть фахівці не всі й не завжди можуть сформулювати, а які саме існують обов'язки в спадкоємців, оскільки їм здається, що вони лише отримують спадкове майно. Традиційно, але на перше місце опитаними фахівцями було поставлено обов'язок спадкоємців відшкодувати майнову шкоду (збитки) та моральну шкоду, завдану спадкодавцем. Усі вважають дієвою норму, що стосується обмеження відповідальності спадкоємців межами вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержаного ними в спадщину (ч. 4 ст. 1231 ЦК). Тепер подивимося на це питання в динаміці.

Згідно з частиною 1 статті 1281 ЦК встановлено обов'язок спадкоємців повідомити відомих їм кредиторів про відкриття спадщини, але в частині 2 статті 1281 ЦК строки пред'явлення вимог кредиторами абсолютно не залежать від часу

---

³⁹⁴ Федорова І. І. Інформаційна ера: глобальні трансформації культурного простору. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2015. Вип. 2 (44). С. 98.

одержання ними повідомлення про відкриття спадщини. Так, кредитори вправі пред'явити свої вимоги не пізніше шести місяців із дня одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на все або частину спадкового майна незалежно від настання строку вимоги, але ж це не узгоджується з частиною 1 статті 1281 ЦК. Тому вважаємо, що кредиторам достатньо місяця для того, щоб пред'явити свої вимоги спадкоємцям від дати одержання ними відповідного повідомлення й такий повинен бути зафіксований у статті 1281 ЦК. Інакше, повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини не має сенсу й може ігноруватися кредиторами, які здатні в такій ситуації зловживати своїми правами.

Водночас, коли спадкоємці не повідомили кредитора чи він не знав і не міг знати про прийняття спадщини або про одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину, то його право вимоги може бути пред'явлено, впродовж шести місяців із дня, коли він дізнався про прийняття спадщини або про одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину. Доволі часто кредитори будуть звертатися до спадкоємців із вимогою тоді, коли борг зростає за рахунок неустойки й саме тоді вони дізнаються про смерть спадкодавця. Дійсно, в статті 1231 ЦК встановлено право суду зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непомірно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, одержаного ним у спадщину. Але в цій нормі не встановлено, що означає непомірно великі порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, тобто значно перевищують розмір спадщини чи навпаки, наближаються до розміру спадщини. Така невизначеність дозволяє говорити про те, що спадкоємці можуть відповідати за боргами спадкодавця, коли вони не можуть довести загальний розмір спадщини. До такого висновку піштовхує застосоване поняття «вартість рухомого та нерухомого майна», а як раніше було сказано, рухоме майно за певними винятками у свідоцтві про право на спадщину не зазначають.

Отже, в отриманому свідоцтві про право на спадщину буде зафіксоване нерухоме майно, транспортні засоби, що підлягають державній реєстрації (ст. 1297 ЦК), а все інше майно не потрапить у свідоцтво, отже в кредитора виникає право вимагати звернути стягнення не лише на майно, зазначене у свідоцтві, а й на інше рухоме майно, обсяг якого не визначений, тому й претензії кредитора можуть бути більшими, ніж розмір спадщини, зафіксований у свідоцтві.

Так само можна передбачити, що строк, коли кредитори будуть дізнаватися про факт отримання свідоцтва про право на спадщину буде наближатися до одного року з моменту, коли почала нараховуватися неустойка, що обумовлюється скроченим терміном позовної давності (ч. 2 ст. 258 ЦК).

Очевидно також, що в частині 1 статті 1281 ЦК абсолютно не врахований випадок коли кредитор звернеться до спадкоємців із настанням у нього права вимоги й це правомірно, оскільки пов'язувати свої вимоги з отриманням спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину можуть лише кваліфіковані юристи. Кредитор, який не одержав повідомлення від спадкоємців про відкриття спадщини, не повинен слідкувати за боржником та його спадкоємцями, отже випадок звернення з вимогою про повернення боргу в час, коли він одержав право вимагати від боржника виконання є справедливим і законним. А позбавлення права кредитора на повернення боргу є несправедливим і не відповідним зобов'язальному праву.

Подібна несправедливість або неузгодженість закладена в частині 2 статті 754 ЦК, де встановлено: «На майно, передане набувачу за договором довічного утримання (догляду), не може бути звернене стягнення впродовж життя відчужувача». Із цієї норми випливає, що достатньо взяти кошти в борг, купити коштовну річ, передати її за договором довічного утримання набувачу й ця норма гарантує, що на таке майно не буде звернене стягнення. Таке трактування частини 2 статті 754 ЦК неправильне, оскільки її спрямування унеможлиблює звернення

стягнення за вимогами до набувача, але ж норма так виписана, що її можна розгорнути щодо зобов'язань відчужувача.

Більшість правопорядків (наприклад, Франції та Німеччини) передбачають спеціальні норми, що регламентують поведінку спадкоємців, які прийняли спадщину, установлюючи ряд обов'язків – щодо проведення інвентарного оцінювання, запровадження ліквідаційних та конкурсних процедур, ініціювання наказного провадження на вимоги кредиторів. Ця проблема стосується істотних питань, щодо можливості використовувати спадкове майно, визначення складу спадкової маси, уточнення активів та пасивів, визначення відповідальності. Тобто в цих країнах усвідомлюють небезпеку для спадкоємців відповісти за боргами спадкодавця в повному обсязі, тому передбачають спеціальні механізми захисту прав спадкоємців.

У німецькому законодавстві проблематика відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця врегульована значно докладніше й багатоаспектно. Так, зокрема, питанням відповідальності спадкоємців безпосередньо присвячено окремий розділ у розділі 2 книги 5 ЦК ФРН. Розділ 2 книги 5 ЦК ФРН визначає «правове становище спадкоємців». Глава 2 цього розділу присвячена відповідальності спадкоємців за боргами спадкодавця. Вона, зокрема, поділена на розділи: 1) боргові зобов'язання, що обтяжують спадщину; 2) повідомлення кредиторів спадкодавця; 3) відмежування відповідальності спадкоємців; 4) складання інвентарного опису, необмежена відповідальність спадкоємців; 5) відкладні заперечення. Крім того, низка додаткових норм про відповідальність спадкоємців міститься в інших главах книги 5 ЦК ФРН, зокрема, про відповідальність за множинності спадкоємців або відповідальності за боргами спадкодавця в разі продажу спадщини.

У німецькій цивільно-правовій літературі зазначено спеціальне правило, що охоплює можливість заміщення майна. На думку законодавця, така спеціальна

норма є необхідною для забезпечення можливості придбання майна спадкоємцями та правових наслідків щодо самої спадщини. Іншими словами, мова йде про те, що співспадкоємці уповноважуються замінити окремі складові частини спадкової маси, водночас зберігаючи загальний баланс спадщини³⁹⁵. І це правило доводить, що спадкоємці можуть замінити спадкове майно власним, але адекватної вартості, що має застергти випадки порушення прав та інтересів кредиторів.

На думку Д. Руссмана, метою законодавця в цьому разі було прагнення забезпечити належне управління майном і майновими правами, що становлять спадщину³⁹⁶. Відповідно віднесення придбаного майна до спадщини залежить від того, чи існує об'єктивний і суб'єктивний зв'язок згоди. У німецькій юридичній літературі існує єдність щодо трактування приналежності майна до спадщини. Водночас дуже спірним є встановлення такої приналежності майна до спадкової маси в тому разі, коли може бути встановлена лише одна з передумов – об'єктивна або суб'єктивна.

Із позиції німецької судової практики в справах про спадкування та з урахуванням поширених у юридичній літературі трактувань обох передумов, об'єктивний зв'язок придбання є достатнім для віднесення відповідного придбання до спадщини в тому разі, якщо придбання здійснюється безпосередньо за рахунок коштів спадкового майна. Згідно з положеннями § 2041 ЦК ФРН визнається можливість безпосереднього заміщення спадкового майна³⁹⁷.

На думку одного з авторів авторитетного «мюнхенського» коментаря до цивільного законодавства ФРН Т. Гергена, зміст § 2041 ЦК ФРН потрібно тлумачити в такий спосіб, що зв'язок придбання за рахунок спадщини зі спадковою масою та безпосереднє заміщення спадкового майна за своїм правовим змістом

---

³⁹⁵ Schlumbohm J. Stepfamilies, inheritance, and living arrangements in a rural society of Germany. *History of the Family*. 2021. URL: 10.1080/1081602X.2021.2003841.

³⁹⁶ Russman D. P. Alternative Families: In Whose Best Interests. *Suffolk UL Rev.* 1993. Т. 27. С. 31.

³⁹⁷ Lux T., Mau S. Between State Dependence and Market Affinity. Do Homeownership and Inheritances Influence Social-Policy Preferences? 2018. *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. № 70, p. 139.

абсолютно ідентичні. Так, зокрема, цей правознавець підкреслює, що для визнання наявності зв'язку придбання зі спадщиною потрібно й одночасно є достатнім те, щоб чинна особа здійснювала придбання за рахунок спадкового майна. Водночас, на відміну від більш традиційного та поширеного в німецькій юридичній літературі розуміння, Г. Герген вважає, що придбання за рахунок спадщини є також тоді, коли його здійснює особа за рахунок власних коштів, але згодом відповідні витрати їй відшкодовують за рахунок співспадкоємців відповідно до домовленостей. Нормами цих параграфів регулюються випадки відшкодування витрат у межах здійснення дій за договором доручення чи їх здійснення без доручення³⁹⁸. Така практика зумовлена принципом, що в Німеччині спадкоємця вважають таким, що прийняв спадщину, якщо він від неї не відмовився. Тому всі спадкоємці, які набули право на спадщину відповідно до цього принципу, мають відповідні частки від спадщини, хоча можуть і не вступати в їх володіння та користування. Отже, це положення диктує правило, що спадкоємець, який почав розпоряджатися спадщиною, діє в інтересах усіх спадкоємців, але його правочини не повинні завдавати шкоди інтересам інших спадкоємців, які вправі виділити свою частку спадщини. Тому й відбувається спостереження за правовими наслідками реалізації права спадкоємцем, а також кваліфікація його правочинів.

У сучасній німецькій цивільно-правовій літературі найчастіше визнається, що намір спеціально придбати майно для спадщини за рахунок коштів спадкової маси не є обов'язковою передумовою для визначення зв'язку такого придбання зі спадщиною³⁹⁹. Звідси виникають три послідовні висновки про логічний розвиток трактування зв'язку придбання зі спадщиною, що мають пряме практичне застосування та значення:

– по-перше, якщо йдеться про придбання на користь спадщини за рахунок

---

³⁹⁸ Gergen M. P. The Jury's Role in Deciding Normative Issues in the American Common Law. *Fordham L. Rev.* 1999. Т. 68. С. 407.

³⁹⁹ Kambeck, R., Paulus, P.-R., Welling, B. The Inheritance Law is Repairable. *Wirtschaftsdienst.* 2015. № 95(1), p. 40.

коштів спадкової маси й за наявності суб'єктивного зв'язку, то в цьому разі з'єднуються разом одночасно як правило про зв'язок придбання зі спадщиною, і безпосереднє заміщення;

– по-друге, у разі відсутності суб'єктивного зв'язку придбання зі спадщиною, застосовують лише правило про безпосереднє заміщення майна;

– по-третє, якщо придбання здійснюють не за рахунок коштів спадщини, але водночас вона є типовим заходом з управління спадковим майном, то в цьому разі беруть до уваги лише правило про зв'язок придбання зі спадщиною.

Залежність віднесення придбаного майна після прийняття типових заходів щодо управління спадщиною від наявності наміру, що характеризує спрямування на збільшення спадщини, рідко обговорюють в цивільно-правовій літературі⁴⁰⁰. Щоправда, деякі автори визнають, що об'єктивний зв'язок, що не залежить від походження коштів, у конкретних ситуаціях може бути настільки сильним, що мова зовсім не йде про необхідність установлення суб'єктивної причини. Верховний суд ФРН, зокрема, додержуються традиційної позиції, що здача в оренду, наприклад, що належить до спадщини дрібного ремісничого підприємства є об'єктивно типовим заходом управління нею⁴⁰¹.

Майно спадкодавця переходить до його спадкоємців у порядку універсального правонаступництва, тобто, як єдиний комплекс майна, зокрема майнові права та обов'язки. Принципу універсальності правонаступництва слідує національні правопорядки України, Франції та Німеччини⁴⁰². Істотним елементом спадщини є майнові зобов'язання, що зумовлюють відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця. Спадкове право у зв'язку із цим зазвичай

---

⁴⁰⁰ Carney M., Gedajlovic E., Strike V.M. Dead Money: Inheritance Law and the Longevity of Family Firms. *Entrepreneurship: Theory and Practice*. 2014. № 38(6), p. 1261. URL: 10.1111/etap.12123.

⁴⁰¹ Beckert J. The longue durée of inheritance law: Discourses and institutional development in France, Germany, and the United States since 1800. *Archives Europeennes de Sociologie*. 2007. № 48(1), p. 80.

⁴⁰² Валах В. В. Порівняльно-правова характеристика спадкових правовідносин в Україні та зарубіжних країнах (Російській Федерації, Франції, Німеччині, США): автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ. 2009. С. 12.

докладно регламентує умови та обсяг відповідальності спадкоємців.

Французьке цивільне законодавство також досить диференційовано підходить до питання про регламентацію відповідальності спадкоємця, який прийняв спадщину за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною. На відміну від німецького законодавства, норми про відповідальність спадкоємців не об'єднані в окремий розділ. У ЦК Франції книга 5 присвячена спадковим відносинам, у ній міститься також досить диференційований підхід до відповідальності спадкоємців. Наприклад, стаття 768–808 ЦК Франції про правила прийняття спадщини, регулюють обсяг відповідальності спадкоємців⁴⁰³.

Для кожного досліджуваного правопорядку характерна своя концепція та відповідна їй модель правової регламентації відповідальності за боргами спадкодавця, де по-різному розподілені пріоритети захисту інтересів учасників спадкових відносин⁴⁰⁴. Уточнимо лише одну позицію, що кредитор не є учасником правовідносин, оскільки його відношення зазвичай до спадщини зумовлене зобов'язальним змістом його вимог. Тобто лише у зв'язку зі смертю боржника кредитор вступає у відносини з його спадкоємцями.

Аналізуючи досвід закордонних правопорядків та історичний досвід законодавства в Україні, можна зробити ряд висновків і пропозицій щодо підвищення дисципліни та відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною. Безумовно, вимоги підвищення культури та дисципліни відповідальності у сфері спадкування й задоволення зобов'язань, пов'язаних зі спадщиною, є конструктивною пропозицією, що заслуговує на підтримку. Звісно ж, що в основі вдосконалення інституту відповідальності в спадковому праві повинна лежати чітке розуміння конкретної реалізованої моделі. Якщо йдеться про

---

⁴⁰³ Анікіна Г. В. Особливості спадкування за заповітом за законодавством зарубіжних країн. *Порівняльн-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 139.

⁴⁰⁴ Аліменко О. Представництво інтересів клієнта адвокатом у спадкових справах: порівняльний аналіз законодавства України та Франції. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. Т. 33. № 5. С. 109.

копіювання німецького або французького досвіду, то регламентація відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, обумовлена структурою конкретного національного правопорядку. Так, наприклад, німецьке законодавство передбачає широкий діапазон різних заходів щодо забезпечення як інтересів кредиторів, так і спадкоємця. Але водночас, з одного боку, це обумовлено принципом автоматичного переходу спадщини до спадкоємців, а з іншого – різними варіантами обмеження або пом'якшення відповідальності, що спричиняє перехід зобов'язань у спадок до покупця⁴⁰⁵. Так, згідно з § 2378 ГУ ФРН, що регламентує відповідальність за спадковими зобов'язаннями під час укладення договору продажу спадщини, покупець несе відповідальність перед продавцем за виконання зобов'язань, пов'язаних зі спадщиною⁴⁰⁶. Водночас, якщо продавець до продажу частки спадщини або спадщини повністю виконав уже зобов'язання, пов'язані зі спадщиною, то він має право вимагати від покупця відшкодування⁴⁰⁷. Наведені трактування показують, що положення про терміни, захисні заходи, заходи з обмеження відповідальності, забезпечення інтересів кредиторів тісно пов'язані зі структурою конкретної моделі спадкового права, так що запозичення відповідного досвіду та юридичних конструкцій повинне ґрунтуватися на вивченні основних конструкцій. Важливо також враховувати й практичний ефект, що досягається конкретною спадково-правовою або зобов'язано – правовою конструкцією. На цьому етапі важливо відзначити, що в іноземних країнах важливу роль відведено виконанню зобов'язань за рахунок спадкового майна, а в певних випадках і за рахунок майна спадкоємців.

Із погляду порівняльного аналізу регламентації відповідальності в

---

⁴⁰⁵ Скок Л. В. Порядок спадкування у Німеччині: розмежування компетенції між судом та нотаріусами. *Часопис Київського університету права*. 2015. №. 2. С. 364.

⁴⁰⁶ Скок Л. В. Порядок спадкування в Німеччині: нотаріальний і судовий. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. №. 1. С. 11.

⁴⁰⁷ Ішина Н. А. Інститут спадкового договору у законодавстві України та Німеччини: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2016. №. 2 (3). С. 45.

розглянутих правопорядках і доктринальних підходах до цієї проблеми може бути застосовано три моделі або концепції відповідальності спадкоємців за зобов'язанням спадкодавця. По-перше, йдеться про концепцію необмеженої відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями спадкодавця. По-друге, може бути актуальною концепція предметно обмеженої відповідальності, коли поділяються спадкове майно та власне майно спадкоємця, що спричиняє за собою можливість звернення вимог кредиторів спадкодавця до спадкового майна, а кредиторів – за власними зобов'язаннями спадкоємця. По-третє, можлива концепція арифметичного обмеження відповідальності, коли спадкове майно та власне майно спадкоємця об'єднуються в єдиний майновий комплекс, а відповідальність за зобов'язаннями спадщини обмежується лише певною часткою чистого активу спадщини.

Для Франції характерне поєднання елементів різних концепцій⁴⁰⁸. Однак у разі так званого «простого прийняття» за загальним правилом є концепція необмеженої відповідальності⁴⁰⁹. Для Німеччини також характерна модель поєднання різних підходів, але все ж таки загальним правилом є принцип необмеженої відповідальності спадкоємця. Ураховуючи можливості впливу на обмеження відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, які передбачені французьким та німецьким законодавством, можна сказати, що основним принципом в обох правопорядках є необмежена відповідальність спадкоємця за боргами спадкодавця⁴¹⁰. Для коригування обсягу відповідальності за боргами спадкодавця використовується модель управління спадщиною, інвентаризації та ліквідації спадщини за допомогою конкурних процедур (банкрутство).

---

⁴⁰⁸ Giesey R. E. Rules of inheritance and strategies of mobility in prerevolutionary France. *The American Historical Review*. 1977. Т. 82. №. 2. С. 271.

⁴⁰⁹ Beckert J. The Longue Durée of Inheritance Law*: Discourses and Institutional Development in France, Germany, and the United States since 1800. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*. 2007. Т. 48. №. 1. С. 90.

⁴¹⁰ Arrondel L., Masson A., Pestieau P. Bequest and inheritance: Empirical issues and France-US comparison. Is inheritance legitimate?. Springer, Berlin, Heidelberg, 1997. С. 100.

Управління спадщиною та конкурс спадкової маси мають подвійну функцію. Вони є інструментами обмеження відповідальності на користь спадкоємця та служать одночасно відокремленому й пропорційному задоволенню спадкових прав кредиторів. Якщо відділення спадщини від власного майна відбувається шляхом офіційної ліквідації спадщини, тоді зазвичай, власне майно звільняється від зобов'язань, пов'язаних зі спадщиною⁴¹¹.

Вітчизняне законодавство виходить із визнання єдиного принципу визначення обсягу відповідальності, яка визначається як спадкова частка⁴¹². Сумлінність або несумлінність поведінки спадкоємця не враховують, а інтереси кредиторів беруть до уваги лише «в межах вартості» спадщини, що перейшла. Отже, для українського спадкового права характерний третій тип концепції складання спадкового та власного майна, а обсяг відповідальності обмежений сумою чистих активів спадкового майна, що перейшло⁴¹³. Така позиція ґрунтується за догматичним застосуванням норм ЦК, що встановлюють цю відповідальність за зобов'язаннями спадкодавця. Раніше в роботі розглядали авторські аргументи, а тепер ми спробуємо розглянути абсолютно інший підхід. Припустимо, що відбулося неофіційне розподілення спадщини, що складалася з предметів домашнього вжитку, між спадкоємцями, а через місяць до спадкоємців, які проживали разом зі спадкодавцем, звертається кредитор, якому спадкодавець винен мільйон гривень. Хто й що в такій ситуації мусить доводити? Якщо спадкоємці вважають, що вони отримали значно меншу спадщину, то вони мусять довести це, але як? Саме тому в німецькому законодавстві регламентовано, якщо ви не бажаєте відповідати за боргами спадкодавця, зафіксуйте легітимним способом розмір спадщини, яку отримали спадкоємці. Можна прогнозувати, що велика

---

⁴¹¹ Десятерик В. В. Проблемні аспекти спадкування прав інтелектуальної власності в Україні. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2021. С. 23.

⁴¹² Гончарова А. В. Визначення обов'язків спадкоємців. *Правові горизонти*. 2021. № 26(39). С. 15.

⁴¹³ Гелич А. О. Відповідальність спадкоємців за вимогами, що обтяжують спадщину. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2010. Т. 9. С. 49.

українська діаспора в Німеччині, а також у Франції одержує відповідний досвід, а тому незабаром в Україні з'являться аналогічні способи застосування такого досвіду, але згідно з українським законодавством.

Крім того, стосовно проблематики відповідальності спадкоємця в доктрині та практиці, зокрема в Німеччині та Франції, склалися стійкі уявлення про те, що коли йдеться про зобов'язання, пов'язані зі спадщиною, потрібно виділяти три групи зобов'язань (боргів):

- борги, зумовлені поведінкою спадкодавця;
- борги, зумовлені відкриттям спадщини;
- власні зобов'язання спадкоємця, зумовлені діями спадкоємця, що виникають після відкриття спадщини, задоволення яких здійснюється як за рахунок спадщини, так і власного майна спадкоємця.

Щодо першої групи зобов'язань, то вони зумовлені поведінкою спадкодавця, незалежно від того, чи виникли вони в силу угоди чи закону, та їхнє визнання спрямоване на захист інтересів кредиторів спадкодавця. Визначення «зобов'язань, пов'язаних зі спадщиною», у німецькому цивільному законодавстві піддається різкій критиці, оскільки це поняття передбачає не лише зобов'язання, зумовлені діями самого спадкодавця, а й через спеціальне застереження про такі зобов'язання, що впливають із «прав на обов'язкову частку в спадщині, заповідальних відмов та покладень»⁴¹⁴.

Друга група зобов'язань, пов'язаних зі спадщиною, зумовлена необхідністю витрат на спадщину та управління спадщиною, що виникають уже після смерті спадкодавця, тобто з відкриттям спадщини. До цієї групи належать витрати на утримання матері дитини – спадкоємця, що не народився, витрати на поховання спадкодавця, зобов'язання, пов'язані з виконанням заповіту та заповідальних

---

⁴¹⁴ Черняк О., Кірик А. Гарантії прав спадкоємців у випадку заповідального відказу. *Юридичний вісник*. 2020. №. 1. С. 163.

розпоряджень спадкодавця, витрати щодо управління майном, здійсненню ліквідаційних процедур, у зв'язку з виробництвом, зі складанням інвентарного акту. В українському законодавстві цій групі відповідають витрати на поховання та вжиття заходів щодо охорони спадщини та управління нею.

Щодо третьої групи зобов'язань виникає кілька істотних моментів. По-перше, спадкоємець не має права посилається на обмеження відповідальності за спадковими зобов'язаннями в разі звернення стягнення на власне майно. По-друге, власні зобов'язання спадкоємця, зумовлені спадком, виникають насамперед тому, що спадкоємець у німецькому спадковому праві має обов'язок «належного управління спадщиною», притому, що його відповідальність у цьому разі не обмежена лише спадщиною.

Потрібно зазначити, що німецька модель регламентації прийняття спадщини є найсуворішою, оскільки, по-перше, презюмує автоматичний перехід спадщини, якщо спадкоємець не відмовився в установленому законом порядку від спадщини, а по-друге, установлює короткий термін для ухвалення рішення⁴¹⁵. Французька модель також вимагає від спадкоємця прийняти одне з рішень про прийняття спадщини або про відмову від нього, установлюючи дуже тривалий період, упродовж якого може бути прийняте відповідне рішення – 10 років. Обидві названі моделі вимагають «належного управління спадщиною» для спадкоємця, який прийняв спадщину, і передбачають необмежену відповідальність за винні порушення цього обов'язку⁴¹⁶.

Законодавство України допускає можливість спадкоємця своєю бездіяльністю не приймати спадщини, тягар утримання лягає на інших осіб. В останні строки, відведені законодавцем для отримання спадщини, оформити спадщину. Для вдосконалення моделі спадкування з метою підвищення

---

⁴¹⁵ Mackenrodt M. O. Digital inheritance in Germany. *J. Eur. Consumer & Mkt. L.* 2018. Т. 7. С. 41.

⁴¹⁶ Brenner G. A. Why did inheritance laws change? *International Review of Law and Economics*. 1985. Т. 5. №. 1. С. 96.

відповідальності за зобов'язаннями спадкодавця, необхідно переглянути принцип прийняття спадщини за законодавством⁴¹⁷. Така позиція науковця фактично пропонує запозичувати відповідний французький або німецький досвід, але чи відповідає він українській ментальності? Водночас фрагментарне його втілення в законодавство може дати негативні результати.

Німецьке та французьке законодавство націлює спадкоємця на необхідність здійснення релевантних активних дій після відкриття спадщини, визначаючи, що в іншому випадку він зобов'язаний відповідати за спадковими зобов'язаннями, а також тим, що спадкоємець, який не виявляє бажання утримувати спадщину, буде позбавлений можливості вибрати й використати правові засоби, що дозволяють йому обмежити та знизити розмір відповідальності. Водночас спадкові кредитори мають право «нагадати» та вимагати виконання обов'язків спадкоємця, який прийняв спадщину. Можна сказати, що такий підхід демонструє концепцію соціально відповідального спадкоємця, а також традиції відповідно німецького та французького народів.

У цивільному законодавстві повинна знайти відображення позиція про визнання для поведінки спадкоємця, який прийняв спадщину, «стандарту поведінки дбайливого господаря». У законодавстві може знайти відображення така категорія лише шляхом підвищення відповідальності спадкоємця за винні дії або бездіяльність по управлінню спадковим майном, результатом яких стало зменшення спадкової маси, що зі свого боку спричиняє істотне порушення інтересів спадкових кредиторів. Потрібно зазначити, що метою можливих реформ у спадковому праві в частині регламентації інституту відповідальності за зобов'язаннями пов'язаними зі спадщиною, не може бути лише «турбота» про

---

⁴¹⁷ Поклонська О. Ю. Особливості правового регулювання інституту спадкування за законом. *Multidisciplinary academic research, innovation and results*. 2022. Т. 13. С. 310.

інтереси кредиторів⁴¹⁸. Політико-правові точки зору, більш висока оцінка інтересів спадкових кредиторів стосовно інтересів спадкоємців не може бути переконливою. Щодо сумлінного спадкоємця неможливо погодитися з тим, чому кредитори спадкодавця внаслідок відкриття спадщини можуть одержати доступ до більшої кількості майна. Спадкові кредитори потребують захисту лише стосовно недобросовісного спадкоємця⁴¹⁹. До наведеного можна додати, що йдучи до ЄС українські громадяни повинні змінити своє ставлення до багатьох способів поведінки, оскільки в розвинених країнах пересічні громадяни з більшою довірою ставляться до юристів і без їх консультацій не роблять важливих кроків. А це дозволяє їм знаходити юридично виважені виходи зі складних правових ситуацій.

Надаючи можливість виважено та обдуманно підійти до питання про відповідальність за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, німецьке законодавство, презюмуючи сумлінність спадкоємця, який прийняв спадщину, надає йому право так званого «відкладного заперечення».

Відкладні заперечення проти кредитора спрямовані на захист інтересів спадкоємців, даючи їм можливість належної оцінки стану спадкового майна та зобов'язань за боргами спадкодавця. Іноді після прийняття спадщини або до закінчення строку на відмову від спадщини спадкоємець ще не має можливості оцінити весь обсяг активів та пасивів спадкової маси. Відповідно, німецьке законодавство виходить із необхідності надання спадкоємцю додаткових тимчасових можливостей для належного оцінювання стану спадкової маси, а саме – надає спадкоємцю можливість заявити так звані тимчасові «відкладні заперечення, суть яких полягає в тому, що спадкоємець має право на законній підставі відмовитися від задоволення вимог кредиторів за боргами спадкодавця на

---

⁴¹⁸ Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. №. 20. С. 157.

⁴¹⁹ Юніна М. П. Порядок, особливості та строки здійснення права вимоги кредиторів спадкодавця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №. 26. С. 65.

період до трьох місяців після прийняття спадщини. А якщо спадкоємець заявив клопотання про запровадження провадження щодо кредиторів за спадковими зобов'язаннями впродовж одного року після прийняття спадщини та клопотання визнано допустимим, то спадкоємець має право відмовити в задоволенні вимог спадкових кредиторів до закінчення провадження щодо спадщини. Однак, якщо спадкоємець відповідає за зобов'язаннями спадкодавця необмежено, то захисні заходи, не застосовують. У розвиток відкладних заперечень спадкоємця за боргами спадкодавця сформульовано норми процесуального законодавства, зокрема, параграф 782 та 783 ЦПК ФРН. Процесуальне законодавство ФРН, зокрема, передбачає, що в разі реалізації спадкоємцем права на відкладні заперечення за вимогами спадкових кредиторів примусове виконання на весь період дії заперечень може обмежуватися лише вжиттям заходів, необхідних для забезпечення арешту майна. Крім того, згідно з параграфом 783 ЦПК ФРН спадкоємець має право заявити відкладні заперечення, з урахуванням складу спадкового майна, і проти своїх особистих кредиторів, навіть у тому разі, якщо він відповідає необмежено за боргами спадкодавця.

Дослідник Л. Михальські, аналізуючи відкладні заперечення спадкоємця, зазначає, що «в цей період він матиме можливість скласти собі уявлення про точний склад спадщини, щоб можна було прийняти рішення, чи має намір він обмежити відповідальність і як».⁴²⁰ Представляється, що аналогічне положення варто включити й до українського законодавства, оскільки воно передбачає так само приймати спадщину всліпу, коли спадкоємець не знає обсягів спадщини та обов'язків спадкодавця, тому справедливо може розраховувати, що до нього переходять у власність лише об'єкти нерухомості, а про борги не знає.

Згідно з французьким спадковим правом спадщина переходить безпосередньо

---

⁴²⁰ Michalski L., Schmidt J. BGB-Erbrecht. Lutz Michalski, Jessica Schmidt. 5., völlig neu bearbeitete Auflage 2019. Heidelberg: C. F. Müller. 2019. p. 335.

до спадкоємців⁴²¹. правонаступництво не приводить до вступу в право власності автоматично. Для цього необхідне або право володіння, або введення у володіння. ЦК Франції встановлює презумпцію права володіння для спадкування за законом за винятком випадків спадкування виморочного майна. Також для універсального легата в разі відсутності спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку, і якщо заповіт засвідчено нотаріально, французьке законодавство передбачає презумпцію права володіння. В інших випадках для визнання права з боку третіх осіб потрібно введення у володіння в судовому порядку або задоволення вимоги уповноваженої особи стосовно спадкоємців на вступ у володіння. Відповідно, після вступу у володіння спадковим майном до спадкоємців переходить і відповідальність за боргами спадкодавця. Що стосується легата щодо лише певного предмета зі спадкової маси відповідальність спадкоємця виключається. Французьке законодавство передбачає три моделі або варіанти вибору того чи іншого рішення про прийняття спадщини: а) просте прийняття; б) прийняття із застереженням про інвентаризацію майна; в) відмова від спадщини⁴²². Для прийняття спадщини встановлені досить високі вимоги як за строками, так і умовами прийняття. Спадкоємцю дається чотири місяці для ухвалення рішення про отримання або відмову від спадщини. Після закінчення цього строку він може бути змушений до того, щоб вибрати один із варіантів, для чого в судовому порядку йому надається ще 2 місяці. Якщо інше рішення не прийнято спадкоємцем, то його визнають таким, що прийняв спадщину без застережень. У разі, якщо спадкоємця ніхто не примушує зі спадкоємців або кредиторів до ухвалення рішення про вибір, законодавство надає йому десятирічний строк на ухвалення рішення (до 2007 р. цей термін становив 30 років). Після закінчення цього строку, якщо спадкоємець не прийняв рішення про

---

⁴²¹ Willenbacher B. Individualism and traditionalism in inheritance law in Germany, France, England, and the United States. *Journal of Family History*. 2003. Т. 28. №. 1. р. 210.

⁴²² Beckert J. Are we still modern? Inheritance law and the broken promise of the enlightenment. *Inherited Wealth, Justice and Equality*. Routledge. 2012. р. 90.

прийняття спадщини або про відмову від неї, вважається, що він відмовився від спадщини. Однак, якщо спадкоємець вчинить дії, що свідчать про те, що він фактично прийняв спадщину, то спадок вважають таким, що перейшов до нього без застережень.

Співспадкоємці відповідають за боргами спадкодавця солідарно⁴²³. Обсяг відповідальності визначають з огляду на модель прийняття спадщини. Якщо спадкоємець бере спадщину без обмежень, що може бути зроблено й шляхом конклюдентних дій щодо розпорядження спадковим майном, але не за допомогою вжиття заходів щодо охорони спадщини, то з моменту відкриття спадщини він входить у становище спадкоємця.

Спадкоємець із французького права може обмежити відповідальність за боргами спадкодавця тим, що він виключає змішання власного майна зі спадщиною. Це відбувається, зокрема, якщо спадкоємець приймає спадщину із застереженням про інвентаризацію.

Прийняття із застереженням про інвентаризацію повинно бути здійснено в судовому порядку й занесено до спеціального реєстру. Акт інвентаризації підлягає нотаріальному посвідченню. Відмова від спадщини дозволяє виключити відповідальність за боргами спадкодавця. Така відмова допустима, поки спадкоємець не прийняв спадщину. Відмова повинна бути також зроблена в суді й підлягає занесенню до спеціального реєстру⁴²⁴.

З 01.11.2017 р. французьке законодавство допускає заяви про прийняття спадщини із застереженням про інвентаризацію та відмову від спадщини в нотаріуса⁴²⁵.

Отже, відповідно до французького спадкового права прийняття спадщини без

---

⁴²³ Alstott A. L. Family values, inheritance law, and inheritance taxation. *Tax L. Rev.* 2009. Т. 63. р. 123.

⁴²⁴ Hess E. E. Inheritance Law and Gender Identity in the Roman de Silence. *Law and Sovereignty in the Middle Ages and the Renaissance.* 2011. р. 217.

⁴²⁵ Dutu A. France: Inheritance Law in the Digital Age. The Opportunity of a «Digital Will». (The 117th Congress of French Notaries, Nice, 23–25 September 2021, on the Topic: Man and Law in the Digital World). *Pandectele Romane.* 2021. р. 240.

застережень спричиняє необмежену відповідальність спадкоємця за всіма боргами та зобов'язанням спадкодавця, за винятком тих, які не переходять у порядку спадкування. Законодавство, щоправда, передбачає деякі вилучення, що дозволяють знизити або пом'якшити відповідальність за боргами спадкодавця. Так, зокрема, спадкоємець має право звернутися з клопотанням про зниження розміру відповідальності або навіть звільнення від відповідальності, якщо йому до моменту відкриття спадщини не могло бути відомо про існування боргів або якщо погашення боргових зобов'язань спричинило б значне зменшення його власного майна.

Істотним компонентом правового регулювання спадкових відносин є вирішення спадкових суперечок. Цивільні справи, що впливають зі спадкових відносин, у судовій практиці у розглядуваних національних правопорядках становлять істотну частину судової статистики.

Для розгляду та вирішення спадкових справ згідно з німецьким цивільно-процесуальним законодавством передбачено два види розгляду. Перший вид - це так званий процесуальний суд, що розглядає суперечки між претендентами на спадщину, між спадкоємцями та вповноваженими на отримання обов'язкової частки в спадщині або відмовниками. Другий тип судів – це спадковий суд.

Порядок розгляду спадкових справ у суді Німеччини регулюється Цивільним процесуальним кодексом ФРН⁴²⁶. Підсудність спадкових справ судів у Німеччині визначається за правилами спеціальної підсудності відповідно до встановлених вимог, спеціально присвячених саме питанням визначення підсудності в справах спадщини.

Відповідно до § 27 ЦПК ФРН позови, предметом яких є визначення права на спадкування, вимоги спадкоємців щодо власника спадкового майна, вимоги, що впливають із заповітів або інших розпоряджень із нагоди смерті, вимоги щодо

---

⁴²⁶ Lariviere D. S. Overview of the problems of French civil procedure. *The American Journal of Comparative Law*. 1997. Т. 45. №. 4. p. 737.

обов'язкової частки в спадщині або поділ спадщини, розглядаються судом за правилами загальної підсудності.

У тому разі, якщо спадкодавець є громадянином Німеччини, то документи подають до суду, в окрузі якого спадкодавець мав своє останнє місце проживання. Якщо ж він не мав місця проживання, то застосовують відповідно положення, передбачене ч. 1 § 15 ЦПК ФРН, згідно з яким для визначення загальної підсудності є дільничний суд Шенеберг у Берліні. Крім того, допускається розширення предметної підсудності в справах про спадкування, а саме – за місцем розгляду позовів про спадкування⁴²⁷.

Специфіка правил про відповідальність спадкоємців у німецькому спадковому праві має також значний вплив на процесуальні положення про розгляд та вирішення відповідних спадкових справ. Так, згідно з § 305 ЦПК ФРН спадкоємець, якщо має намір вжити заходів щодо захисту власного майна, повинен заявити заперечення про обмеження його відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, і домогтися відповідного застереження в рішенні суду. Крім того, проти виконання рішення суду в спадкових справах за рахунок власного майна спадкоємця йому надається можливість заявити позов про запобігання примусовому виконання згідно з § 780–786, 767 ЦПК ФРН⁴²⁸.

У складі німецьких судів, уповноважених розглядати спадкові справи, зокрема, дільничних судів передбачається так званий спадковий суд (на противагу процесуальному суду), під яким розуміється спеціальний відділ дільничного суду, до компетенції якого належать справи про спадщину та поділ майна. Цей відділ видає свідоцтво про спадщину або відмовляє в його видачі, є посередником у вирішенні розбіжностей між співспадкоємцями, звільняє від обов'язків виконавця

---

⁴²⁷ Гарієвська М. Б. Проблемні питання визнання мирової угоди в Україні та Німеччині. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. Вип. 2011. Т. 10. С. 207.

⁴²⁸ Фурса Є. Спадкування з іноземним елементом: порівняльний аспект, теорія і практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. №. 4. С. 92.

заповіту. Водночас, усі ці питання розглядають у спадковому суді за правилами добровільної підсудності відповідно до Закону «Про провадження у сімейних справах та справах добровільної підсудності»⁴²⁹.

Отже, проведений аналіз деяких істотних аспектів регламентації здійснення спадкових прав і відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, дозволяє зробити такі висновки:

1) найбільш оптимальною концепцією розподілення відповідальності за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, є відокремлення у вигляді передбачених спадковим правом правових механізмів спадкового майна та власного майна спадкоємця. Одночасно важливим компонентом такої концепції є санкціонування визнанням необмеженої відповідальності щодо недобросовісної та винної поведінки спадкоємця, який прийняв спадщину, що призводить до істотного порушення інтересів кредиторів. Для запобігання порушенням та зловживанням з боку спадкоємця, який прийняв спадщину, необхідною умовою визначення необмеженої відповідальності спадкоємця за винні та недобросовісні дії, що призводять до істотного порушення інтересів кредиторів за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною;

2) перспективною моделлю обліку інтересів як спадкоємців так і спадкових кредиторів є забезпечення можливостей щодо відокремлення спадкового майна, використання механізму інвентаризації, упровадження виробництва, ліквідаційних та конкурсних процедур. Водночас необхідно забезпечити спадкоємцю значно більш диференційовані можливості щодо розпорядження спадщиною (продажу спадкової частки), заяви відкладних заперечень проти кредиторів.

---

⁴²⁹ Канішева К. М. Діяльність спеціалізованого суду Німеччини з вирішення сімейних спорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 36. С. 309.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що під час створення нової редакції Закону України «Про нотаріат» необхідно концептуально змінити регламентацію спадкових правовідносин у нотаріальному законодавстві, зокрема, усі нотаріальні провадження, що пов'язані зі спадкуванням повинні бути об'єднані в одну главу або розділ, а також у цій главі повинні бути відображені загальні положення, що стосуються всіх проваджень, наприклад, що всі вони мають вчинятися лише після отримання свідоцтва про смерть спадкодавця або шляхом установлення цього факту на підставі інших безспірних доказів, однак обов'язок повідомляти спадкоємців про відкриття спадщини повинен бути однозначно визначений і під час вжиття заходів до охорони спадкового майна, і в разі видачі свідоцтва про право на спадщину. Більше того, він повинен стосуватися не лише нотаріусів або в сільських населених пунктах посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, а й консулів, оскільки вони так само повинні вчиняти ці два нотаріальних провадження, але за кордоном.

2. Вважаємо, що в частині 3 статті 1268 ЦК спадкоємцю, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, відведена пасивна роль і його вважають таким, що прийняв спадщину, якщо впродовж установленого строку він не заявив про відмову від неї. Але ж у цьому разі нотаріус повинен роз'яснити такому спадкоємцю, що він не отримає свідоцтво про право на спадщину, якщо не подасть йому відповідну заяву. Але ж нотаріус може й не знати про існування таких спадкоємців, особливо, коли такий спадкоємець не був зареєстрований в одному помешканні зі спадкодавцем. Тому, крім положень ст. 63 Закону України «Про нотаріат» нотаріусу необхідно встановлювати, а хто постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент його смерті. У широкому контексті ми можемо говорити про розшук спадкоємців як окрему нотаріальну дію, а не про формальне повідомлення про відкриття спадщини, оскільки кожного спадкоємця

потрібно повідомити про його права та обов'язки, що пов'язані зі спадкуванням.

3. Обґрунтовано, що в Україні є непоодинокі випадки, коли громадяни продовжують проживати в будинку, що належав спадкодавцю, десятиріччями й добре, коли це спадкоємці, а не сторонні люди. За наявності великої кількості покинутих будинків, у нашій країні існує й велика кількість громадян, які потребують житла, але не можуть самовільно займати такі будинки. Тому потрібен облік як тих громадян, які потребують житла, так і тих будинків, які фактично належать до відумерлого майна, але юридично вважаються належними покійному громадянину. Сьогодні ЦК установлено право на спадкування до шостого ступеня споріднення, але ж хто буде шукати таких спадкоємців, якщо не нотаріуси, то цю функцію повинні виконувати інші державні або недержавні структури. Це питання потрібно сприймати на рівні реальної охорони права власності в Україні. Отже, питання про визнання спадщини відумерлою повинно бути наслідком відсутності заповіту та наявності доказів про вжиття заходів щодо розшуку спадкоємців спадкодавця.

4. Визначено, що право зачатої, але ненародженої дитини захищається законом і, зокрема, у спадкових правовідносинах інтереси дитини, яка має право на спадкування, повинні охоронятися й захищатися нотаріусом, який завів спадкову справу, та органами опіки й піклування до отримання на її ім'я свідоцтва про право на спадщину, якщо вона народиться живою. Водночас статтю 1224 ЦК пропонують доповнити відповідним положенням, що стосується зачатої, але не народженої дитини: «Не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя, включаючи зачату, але ненароджену дитину».

5. Акцентовано увагу на правовому статусі ембріона. Є доцільним уведення в нормативно-правове поле категорії «умовна правоздатність» ненародженої дитини. Запропоновано на законодавчому рівні передбачити термін «насцітурус» і

розширити його зміст. Визначити за насцітуром, не лише дитину, зачату за життя спадкодавця, але й зачату після смерті спадкодавця за допомогою репродуктивних технологій на підставі його волі, вираженої за життя. У Цивільному кодексі України доцільно передбачити фікцію за аналогією з нормами зарубіжного цивільного права, що в зачатій дитини передбачена правоздатність, зокрема в спадкових правовідносинах.

6. Для спадщини як цивільно-правового об'єкта характерний свій особливий склад суб'єктів, які можуть претендувати на нього через різні правові підстави або зобов'язані його зберегти з огляду на свої повноваження. Коло суб'єктів з приводу об'єктів спадкових правовідносин є обмеженим. Їх умовно можна поділити на три основні групи. До першої групи належать спадкоємці за заповітом і за законом, а також відказоодержувачі. Друга група суб'єктів – це територіальна громада в особі органу місцевого самоврядування, до якої переходить спадок у разі визнання його відумерлим у порядку статті 1277 ЦК України, а також кредитори спадкодавця. Третю групу становлять особи, які вправі і в певних ситуаціях зобов'язані вживати заходів щодо охорони спадкових прав, оскільки саме вони повинні забезпечувати охорону спадкових прав перших двох груп суб'єктів. До таких осіб необхідно віднести нотаріусів і державних, і приватних, консулів, уповноважених осіб органів місцевого самоврядування, а також виконавців заповітів. Через те, що вповноважені особи, здебільшого, передають спадкове майно на зберігання іншим особам, то можна було б їх визнати учасниками відносин з приводу спадкування, але їх інтерес обумовлений винагородою й договором, отже їх роль похідна.

7. Виявлено численну практику вирішення справ про визнання спадкоємців недостойними й певну тенденцію, що спостерігається в багатьох рішеннях судів, коли суди відмовляють у задоволенні позову. Здається, що вона небезпечна й може потенційно призвести до того, що старі люди будуть залишатися недоглянутими й без матеріальних статків для існування, а їх спадкоємці та їх нащадки будуть

отримувати їх власність у порядку спадкування, із чим важко погодитися з гуманістичних і, відповідно, правових підстав.

8. Уставновлено, що в Хорватії перестає домінувати в спадковому праві принцип кровного споріднення та зареєстрованого шлюбу, хоча стосовно черг спадкоємців переваги надають дітям, а вже до другої черги належать батьки та інший із подружжя. Досліджуючи спадкування за правом представлення в законодавстві інших країн, можна зробити висновок, що практично всі цивільно-правові системи сучасності передбачають інститут права спадкування за представленням. Порівняльний аналіз засвідчує, що були спільні витoki з римського приватного права, але спадкове право кожної держави тісно пов'язане з моральними, релігійними нормами, із національними традиціями та звичаями, тому можна зазначити про кардинальні відмінності в практиці визначення й застосування питань спадкування. Не можна не помітити й сучасний політичний вплив на питання спадкування, що проявляється в країнах Європи та стосується толерантного ставлення до питань одностатевих сімейних відносин, які в окремих країнах одержали такі самі права, як і один із подружжя, що зареєстрували шлюб. В українському суспільстві такі відносини не заборонені, але й правовий статус таких відносин не врегульований законом, отже одностатеві пари повинні регламентувати свої відносини на випадок смерті заповітами.

9. Наведене в статті 1225 ЦК України положення значно спрощує питання поділу земельних ділянок, особливо, коли на земельній ділянці розташований будинок, оскільки в цьому разі доведеться брати до уваги розміри спадкових часток, технічну можливість поділу будинку на декілька самостійних частин тощо. Тому потрібно враховувати не лише норми ЦК, а й Земельного кодексу та інших нормативних актів. Відповідне ґрунтове дослідження було проведено В. В. Савчак щодо неможливості поділу земельної ділянки, до змісту якого необхідно додати, що й у разі значного розміру земельної ділянки доволі часто

виникає необхідність установлення сервітуту для проїзду до іншої земельної ділянки або перерозподілення часток у праві спільної часткової власності на будинок і компенсації відходу від установленого розміру частки за рахунок розміру земельної ділянки тощо.

10. Установлено, що беручи до уваги одночасний аналіз статей 1229 та 1228 ЦК, деякі відмінності в регламентуванні подібних відносин, коли банківська установа або страхувальник зобов'язані виплатити кошти спадкоємцям. На наш погляд, норми статей 1229 та 1228 ЦК повинні бути регламентовані подібним чином або об'єднані в одну статтю ЦК.

11. Обґрунтовано, що важко погодитися з волонтаристським підходом до долі товариства, коли в статті 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено два взаємонеузгоджених підходи:

– у частині 1 цієї статті – перехід частки спадкодавця до спадкоємців без згоди учасників товариства;

– у частині 2 – надаються повноваження товариству на виключення учасника з товариства або на ліквідацію товариства без урахування голосів цього учасника.

12. Вважаємо, що існує значна кількість й інших способів урегулювання спірних питань щодо корпоративного спадкування, а не протиставляння інтересів у категоричній формі. Тобто, якщо частка такого учасника в статутному капіталі товариства становить 50 відсотків або більше, то необхідно визнати більші права в спадкоємців, ніж в учасників товариства. Припустимо, спадкоємцям будуть належати 75 відсотків у статутному капіталі товариства, а інші учасники товариства будуть проти їх участі в складі товариства, а отже саме вони й повинні ставити питання про їх вихід із товариства, а не про припинення його діяльності. Можливим альтернативним варіантом вирішенням цієї ситуації може стати виділ товариства (ст. 47 Закону). У цій пропозиції лежить спроба владнати спірні правовідносини та знайти оптимальний вихід, а не припиняти діяльність

підприємства, де можуть працювати сотні або навіть тисячі людей.

13. Обґрунтовано висновок про те, якщо частка спадкоємця в статутному капіталі товариства становить більше 50 відсотків ігнорувати такий факт і віддавати право на ліквідацію підприємства іншим його учасникам є недоцільним.

14. Установлено, що стаття 43 Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено випадки, при яких є можливим скликання позачергових зборів. Пропонується додати ще один пункт до цієї статті, викладений у такій редакції: «на прохання спадкоємця корпоративних прав – в разі набуття ним спадщини у вигляді частки в товаристві більше 50 відсотків від статутного капіталу».

15. У роботі окреслено багато недоліків національного законодавства у сфері спадкування корпоративних прав та обґрунтовано необхідність їх усунення на цей момент, коли нашою державою взятий курс на рекодифікацію цивільного та припинення дії господарського законодавства. Вважаємо доцільним у такому зв'язку переглянути положення чинного законодавства та встановити паритет між правами й інтересами спадкоємців, які успадкували частку в статутному капіталі підприємства, та повноваженнями загальних зборів щодо включення таких спадкоємців до складу учасників товариств, а за основу потрібно брати той відсоток, який успадковують спадкоємці в статутному капіталі підприємства та його можливість компенсувати відповідну частку коштами або майном товариства.

16. Установлено, що положення Концепції оновлення Цивільного кодексу України не збігаються з чинними нормами законодавства, оскільки нею передбачається: «§ 6.6. Обов'язкове управління спадщиною. У законі необхідно окремо передбачити ті випадки, коли управління спадщиною повинно здійснюватися в обов'язковому порядку. Йдеться насамперед про спадкування частки в статутному капіталі господарських товариств. Напевно, нині це найпоширеніша ситуація, коли необхідно здійснювати управління спадщиною. Частка в статутному капіталі господарських товариств вимагає управління завжди,

навіть коли строк між відкриттям спадщини та її прийняттям спадкоємцями є незначним»⁴³⁰. Водночас у статті 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачений річний строк із дня закінчення терміну для прийняття спадщини, установленого законодавством, упродовж, якого спадкоємці (правонаступники) учасника можуть будь-яким чином не реагувати на те, що їм належить частка в статутному капіталі товариства. Отже, загальний строк буде становити півтора року, а в цей період товариство буде управлятися лише чинними членами товариства чи управителем?

17. Обґрунтовано, що анонімність у державі певних матеріальних активів, які вона не здатна контролювати й відповідно оподатковувати операції з такою волею, це тимчасове явище. Саме із цим авторка пов'язує те, що в перехідних положеннях до Закону України «Про віртуальні активи» буквально наведено: «Цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, але не раніше дня опублікування цього Закону». Але саме анонімність стимулювала створення та бурхливий обіг криптовалют, оскільки ці якості забезпечували можливість обійти оподаткування, отримати нетрудові доходи й конвертувати їх в анонімну валюту, яку органи державної влади не здатні знайти тощо. Коли держава візьме під контроль операції з криптовалютою, то й нотаріуси зможуть без істотних проблем фіксувати перехід криптовалют від спадкодавця до спадкоємців.

18. Обґрунтовано актуальність питання щодо можливості включення віртуальних активів до спадкової маси у випадку смерті власника криптовалютного активу. Потрібно зазначити, що прямої заборони на спадкування віртуальних активів у чинному цивільному законодавстві України немає. Особливості їх

---

⁴³⁰ Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Koncepcii-ovovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf> (дата звернення: 12.10.2022 р.).

спадкування зумовлені відмінностями віртуальних активів від інших традиційних об'єктів спадкування. На сьогодні спадкування за законом віртуальних активів виглядає технічно неможливим процесом через особливості самого об'єкта. Що ж стосується заповіту, то відповідно до цивільного законодавства особа може залишити секретний заповіт, режим якого, безумовно, дозволяє включити обліковий запис у соціальних мережах також може бути успадкований як база даних, тобто об'єктивно поданий набір самостійних матеріалів (статті, оцінки, положення, судові рішення та інші матеріали) систематизовані так, що ці матеріали можуть знайти та обробити електронно-обчислювальною машиною. Облікові записи в соціальних мережах відповідають цьому правовому визначенню. Відповідно до закону творець певної бази даних (оброблення або подання відповідних матеріалів), хто поніс матеріальні та організаційні й інші витрати має виключне право на використання бази даних у будь-якому формі та будь-яким способом (виключні права творця бази даних).

19. Аргументовано, що найбільш оптимальною концепцією розподілення відповідальності за зобов'язанням, пов'язаними зі спадщиною, є відокремлення у вигляді передбачених спадковим правом правових механізмів спадкового майна та власного майна спадкоємця. Одночасно важливим компонентом такої концепції є санкціонування визнанням необмеженої відповідальності щодо недобросовісної та винної поведінки спадкоємця, який прийняв спадщину, що призводить до істотного порушення інтересів кредиторів. Для запобігання порушенням та зловживанням зі сторони спадкоємця, який прийняв спадщину, необхідною умовою визначення необмеженої відповідальності спадкоємця за винні та недобросовісні дії, що призводять до значного порушення інтересів кредиторів за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною.

20. Доведено, що перспективною моделлю обліку інтересів як спадкоємців, так і спадкових кредиторів є забезпечення можливостей щодо відокремлення

спадкового майна, використання механізму інвентаризації, впровадження виробництва, ліквідаційних та конкурсних процедур. Водночас необхідно забезпечити спадкоємцю значно більш диференційовані можливості щодо розпорядження спадщиною (продажу спадкової частки), заяви відкладних заперечень проти кредиторів.

РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПРАВ НА СПАДКУВАННЯ НОТАРІУСОМ І СУДОМ

3.1. Черговість закликання спадкоємців до спадкування та обов'язок нотаріуса їх повідомити про факт відкриття спадщини та встановити особу спадкоємця

Порядок переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців під час спадкування за законом регламентовано статтею 1258 ЦК України. Потрібно зазначити, що спадкування з будь-яких інших підстав, зокрема й за заповітом, здійснюється на підставі закону. Тому обраний законодавцем термін «спадкування за законом» є досить умовним і покликаним урегулювати випадки, що виникають на практиці, коли спадкодавець не висловив свою останню волю в заповіті.

Відповідно до статті 1223 ЦК України спадкування за законом актуально, коли й оскільки воно не змінено заповітом, а також в інших випадках, установлених ЦК України. Законодавець виділив п'ять черг спадкоємців за законом. Спадкоємці кожної наступної черги закликаються до спадкування за відсутності спадкоємців попередніх черг – це загальне правило або в разі, якщо ніхто з них не має права спадкувати або всі вони усунені від спадкування, чи позбавлені спадщини, або

ніхто з них не прийняв спадщини, або всі вони відмовилися від неї⁴³¹, а також, коли спадкоємці пропустили строк для прийняття спадщини й суд не визнав причини пропуску поважними. Спадкоємці однієї черги спадкують у рівних частках, крім спадкоємців, які спадкують за правом представлення замість спадкоємця, що з тих чи інших причин вибув.

Під час відкриття спадщини спадкоємець, щоб оформити спадщину звертається до нотаріуса, який повинен установити факт смерті, час і місце відкриття спадщини, коло спадкоємців, наявність заповіту чи він не скасований або до нього були внесені зміни, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження тощо, а також ужити всі заходи щодо охорони спадкового майна.

Право на спадкування виникає з моменту смерті спадкодавця, що асоціюються з відкриттям спадщини.

Відкриття спадщини – це юридичний факт, із яким закон пов'язує момент виникнення спадкових відносин і наділяє спадкоємця можливістю прийняти спадщину або відмовитися від неї. Формальний бік відкриття спадщини зумовлений тим, що з дати відкриття спадщини починається відлік шестимісячного строку для прийняття спадщини⁴³².

Підходи щодо моменту відкриття спадщини дещо різняться в різних країнах. Стаття 1220 ЦК України визначає днем відкриття спадщини – день смерті спадкоємця. Стаття 665 ЦК Латвії, стаття 1019 ЦК Еквадору – це момент смерті спадкодавця. Здається, що це питання є важливим для дискусії, оскільки доцільно уточнити, що запозичення іноземного досвіду може призвести до колізії через те, що в частині 3 статті 1220 ЦК регламентований випадок смерті впродовж однієї доби осіб, які могли б спадкувати одна після одної, тому спадщина відкривається

---

⁴³¹ Міністерство юстиції. Порядок закликання до спадщини та оформлення спадкових прав. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_10642 (дата звернення: 28.09.2022).

⁴³² Чуловський В. А. Строки та терміни в спадковому праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 92.

одночасно й окремо щодо кожної з них. Якщо ж буде застосовуватися поняття «момент смерті», то його потрібно фіксувати з точністю до хвилини, але ж це не спорт, а трагедія для близьких. Тому застосоване в статті 1220 ЦК України положення здається раціональним⁴³³.

Водночас день смерті визначається як за свідоцтвом про смерть, так і на підставі рішення суду про оголошення особи померлою, але це поняття впливає з норм матеріального права. Для прийняття спадщини передбачений строк в шість місяців із дня відкриття спадщини, але дії спадкоємців в такому разі потрібно поділяти на формальні та фактичні, обумовлені правилами статей 1269 та 1268 ЦК відповідно. Тобто особу, яка фактично проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а також малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особу, цивільна дієздатність якої обмежена, вважають такими, що прийняли спадщину, а всі інші особи повинні подавати заяву нотаріусу про прийняття спадщини.

Тут необхідно уточнити, що це положення поширюється на всі черги спадкоємців, оскільки в статті 1268 ЦК не детерміновано, що це родичі першої черги спадкоємців. Тому в наступному матеріалі спадкоємців будуть поділяти на формальних, тобто тих, що подали заяву про прийняття спадщини, а також на фактичних, які здатні підтвердити факт прийняття спадщини доказами про спільне проживання зі спадкодавцем.

У нотаріальному процесі важливим елементом є час, умови й порядок заведення спадкової справи, про що можна дізнатися лише з Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (надалі в цьому підрозділі Порядок)⁴³⁴. До того ж, умови заведення спадкової справи встановлені в пункті 2 глави 10 розділу

---

⁴³³ The concept of non-contractual obligations in inheritance law: international legal experience / A. Goncharova at al. *Amazonia Investiga*, 10(45), p. 222. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.22>.

⁴³⁴ Порядок учинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#n646> (дата звернення: 07.11.2022).

II Порядку і їх необхідно було б віднести до загальних умов, що стосуються всіх нотаріальних проваджень, пов'язаних зі спадкуванням. Це положення підтверджує доцільність об'єднання всіх нотаріальних проваджень в один розділ, присвячений спадковим правовідносинам. Так, у пункті 2.1 глави 10 розділу II Порядку встановлено, що фактично будь-яка заява стосовно спадкування може слугувати підставою для заведення спадкової справи. Більше того, у спадковій справі повинні зберігатися всі відомості про вчинені нотаріусом нотаріальні дії, зокрема про опис спадкового майна, видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя тощо. Якщо дивитися на це питання формально, то й зміна черги спадкоємців за законом, яка закликається до спадкування, повинна відобразитися в спадковій справі з урахуванням тих причин, із яких попередня черга не спадкує за законом.

Водночас у Порядку існує два способи подачі заяв:

– згідно з пунктом 3.3. глави 10 розділу II Порядку заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття подаються спадкоємцем особисто нотаріусу в письмовій формі;

– згідно з пунктом 3.5. глави 10 розділу II Порядку заяви можуть бути надіслані й поштою, але підпис особи повинен бути засвідчений нотаріально.

Складно погодитися з тим положенням, що такий дуалізм абсолютно узгоджений зі спадкуванням за законом, оскільки в пункті 1.2. глави 10 розділу II встановлені ті відомості, які нотаріус повинен з'ясувати в спадкоємця. Якщо ж формальний спадкоємець напише заяву про прийняття спадщини в такому змісті «Я, Сидоренко Петро Іванович, згоден прийняти спадщину», то як таку заяву повинен кваліфікувати нотаріус, якщо така заява надійшла до нього першою. Після кого залишилася спадщина, де вона знаходиться, до якої черги спадкоємців належить спадкоємець, ці та інші питання залишаться нез'ясованими, хоча воля спадкоємця буде виражена однозначно.

Отже, на відміну від спадкування за заповітом, потрібно з'ясувати відомості: чергу спадкоємців, до якої належить спадкоємець і яка закликається до спадкування, наявності чи відсутності заповіту тощо. Очевидно, що відомості про існування заповіту повинен перевіряти саме нотаріус, оскільки під час спадкування за заповітом необов'язково припускати, що заповідач передасть примірник заповіту спадкоємцям або повідомлені ним спадкоємцям відомості про заповіт будуть останніми й достовірними.

Але ж усі інші відомості нотаріус повинен зв'ясувати, оскільки він не знає родинних та сімейних зв'язків спадкодавця, а також інших відомостей, якщо заява була подана першою. Водночас сімейні чи родинні відносини можуть бути настільки ускладненими, що можуть застосовувати статтю 1221 ЦК, але про їх існування можуть знати лише близькі родичі. Тому черговість спадкування виглядає простою лише згідно з нормами ЦК, але на практиці й з урахуванням особливостей відносин у конкретній родині це питання може значно ускладнитися.

Більше того, якщо проаналізувати умови заведення спадкової справи конкретним нотаріусом, то без ґрунтовної консультації пересічним громадянам буде важко встановити, насамперед, місце відкриття спадщини й ті докази, що повинні надаватися на підтвердження цієї обставини.

Так, відповідно до статті 66 Закону України «Про нотаріат»⁴³⁵, встановлено місце видачі свідоцтва про право на спадщину, яке безпосередньо залежить від місця відкриття спадщини та місця подання заяви про прийняття спадщини⁴³⁶. Якщо ж аналізувати місце відкриття спадщини за правилами, установленими Порядком, також там містяться відомості про передачу відкритих спадкових справ то стане зрозумілим, що в цьому питанні відбувається неадекватно складна формалізація.

---

⁴³⁵ Про нотаріат : Закон України від 02.09.93 № 3426-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39, Ст. 66.

⁴³⁶ Тимченко Л. М. Поняття та значення часу відкриття спадщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/14.pdf (дата звернення: 30.09.2022).

До того ж, у воєнний час кожен нотаріус зобов'язаний приймати заяви по всій території України, оскільки за абзацом 2 пункту 2.1. Порядку в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкову справу заводять за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини, що є абсолютним сприянням спадкоємцям у реалізації їхніх прав⁴³⁷. Якщо такий варіант діяльності нотаріусів є можливим у такий складний час, то його варто зробити постійно діючим, а не винятковим.

Дійсно, важливим є визначення місця проживання спадкодавця, оскільки відкриття спадщини далеко від нерухомого та іншого майна спадкодавця ускладнює вжиття заходів щодо його охорони. Зазначимо, що цей термін не є новим для міжнародного спадкового права. Ряд конвенцій та національних законодавчих актів міжнародного приватного права використовували його в колізійних міжнародних нормах для визначення права, що застосовують до спадкових відносин. Необхідно проаналізувати статтю 1 (d) Гаазької конвенції⁴³⁸ і статті 3.1. та 3.2. Конвенції про право, застосовуване до спадкування майна померлих осіб від 1 серпня 1989 р.⁴³⁹ Конвенція щодо міжнародного управління майном померлих осіб від 2 жовтня 1973 р. використовувала критерій останнього місця проживання спадкодавця для визначення юрисдикції, однак, конвенція набула чинності лише для Чеської Республіки, Словаччини та Португалії⁴⁴⁰, але, на наш погляд, задіювати суд заради того, щоб установити місце відкриття спадщини (п. 1.14 Порядку), не раціонально. З огляду на зазначене потрібно визнати оптимальним надавати повноваження на заведення спадкової справи за місцем знаходження нерухомого

---

⁴³⁷ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Державне регулювання організації нотаріальної діяльності у воєнний час // Матеріали щорічної української науково-практичної конференції ім. Ю. С. Червоного «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану» (16 грудня 2022р. м. Одеса). Одеса, 2022. С. 12.

⁴³⁸ Гаазька конвенція про колізії законів стосовно форми спадкових розпоряджень від 5 жовтня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (дата звернення: 29.09.2022).

⁴³⁹ Конвенція про право, що застосовується до спадкування майна померлих осіб, прийнята у Гаазі 1 серпня 1989 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/5af01fa4-c81f-4e99-b214-64421135069f.pdf> (дата звернення: 29.09.2022).

⁴⁴⁰ Status Table of Convention of 2 October 1973 Concerning the International Administration of the Estates of Deceased Persons/ URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=83> (дата звернення: 29.09.2022).

майна, що є раціональним і для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, а також уведення такого положення відповідатиме принципу виключної підсудності в цивільних справах (ч. 1 ст. 30 ЦПК України). Хоча така пропозиція є й менш раціональною порівняно з наданням повноважень усім нотаріусам на заведення спадкової справи незалежно від місця відкриття спадщини.

Нотаріальне провадження щодо оформлення спадкових прав спадкоємців законодавчо врегульовано в межах певної системи стадій. Стадійність – це ознака нотаріального процесу, що визначає його динаміку, послідовність провадження процесуальної діяльності. Стадія нотаріального провадження, пов'язаного зі спадкуванням, складається із сукупності нотаріальних процесуальних дій, спрямованих на забезпечення одного завдання, що повинні бути чітко зафіксовані в законодавстві й визначати комплекс прав та обов'язків не лише вповноважених на вчинення нотаріальних дій осіб, а й усіх інших суб'єктів, які повинні бути задіяні в такому провадженні. Щодо таких нотаріальних проваджень як видача свідоцтва про право на спадщину, ужиття заходів щодо охорони спадкового майна, то вчений С. Я. Фурса, говорячи про теоретичну модель нотаріального процесу, на прикладі цих проваджень виділяє також етапи нотаріального провадження, що у своєму розвитку проходять певні стадії⁴⁴¹.

Більшість вчених виділяють три стадії нотаріального процесу під час оформлення прав на спадщину. Перша стадія – відкриття нотаріального провадження, де вирішується питання щодо можливості здійснення нотаріальної дії. Друга стадія – підготовка до здійснення нотаріальної дії, яка передбачає визначення кола юридичних фактів, установлення яких необхідне для вчинення нотаріальної дії. Третя стадія – розгляд нотаріальної справи по суті та безпосередньо вчинення нотаріальної дії або відмова від вчинення нотаріальної дії,

---

⁴⁴¹ Фурса С. Я. Нотаріальний процес: теоретичні основи. Київ : Істина, 2002. С. 94.

залежно від установлених нотаріусом фактичних даних у справі⁴⁴².

Стадія відкриття нотаріального провадження складається з подання заяви та прийняття її нотаріусом. Видача свідоцтва про право спадщину здійснюють з ініціативи зацікавлених осіб і це їх право (ст. 1296 ЦК). Однак, у статті 1297 ЦК установлений обов'язок спадкоємців звернутися до нотаріуса, але коли до складу спадщини входять певні речі.

Отже, необхідно виділяти відкриття нотаріального провадження як офіційне процесуальне явище, що зобов'язує нотаріуса до дій. Наприклад, коли до нотаріуса надходить поштою неправильно оформлена заява, її все одно потрібно реєструвати в Журналі реєстрації вхідних документів, а також нотаріус повинен повідомити заявника про недоліки заяви, наприклад, підпис нотаріально не засвідчений. Але, на наш погляд, цього замало, коли така заява отримана нотаріусом поштою першою. Так, законодавством не встановлено вимог до заяви про прийняття спадщини та видачі свідоцтва про право на спадщину, але ж нотаріусу необхідно встановити не лише наявність інших спадкоємців, а й персоніфікувати їх, щоб повідомити про відкриття спадщини.

Тому перша стадія нотаріального провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину необов'язково повинна завершуватися відкриттям такого провадження, оскільки під його відкриттям необхідно розуміти й певну послідовність дій: перевірку за даними Спадкового реєстру наявності заведеної спадкової справи, а також заведення такої справи тощо. Основне завдання для нотаріуса під час відкриття провадження встановити власну компетенцію з учинення нотаріальних дій, пов'язаних зі спадкуванням. Але це можливо лише в разі, коли подана нотаріусу заява відповідає встановленим вимогам до неї, а також у разі подання заяви нотаріусу особисто заявником він надасть документи, що

---

⁴⁴² Теорія нотаріального процесу : науково- практичний посібник / за заг. ред. Фурси С. Я. Київ : Алерта, Центр учбової літератури. Київ. 2012. С. 360.

встановлюють особу, а в разі надіслання заяви поштою – підпис спадкоємця буде нотаріально засвідчений. Вважаємо, що нотаріус повинен приймати всі заяви спадкоємців про прийняття спадщини й реєструвати їх, з'ясовувати необхідні відомості про членів сім'ї та близьких родичів, які потенційно можуть стати спадкоємцями за законом.

Тому доречно встановлювати не лише форму й порядок подання заяви, а також обов'язковий зміст заяви про прийняття спадщини, зокрема, ті питання, на які повинен відповісти заявник.

Друга стадія чітко не виражена в Порядку, але її сутність зводиться до з'ясування факту смерті спадкодавця, наявності в нього майна, його місця знаходження, наявності інших родичів, а також кваліфікації їх на предмет права на спадкування тощо. Після цього нотаріус повинен вирішувати чи вправі він вести це нотаріальне провадження, зокрема, за місцем відкриття спадщини або інший нотаріус чи уповноважена особа згідно зі Спадковим реєстром уже завела спадкову справу.

Після прийняття рішення про заведення спадкової справи нотаріус уносить усі необхідні відомості до: книги обліку та реєстрації спадкових справ, Алфавітної книги обліку спадкових справ та Спадкового реєстру. Ці дії можна розцінювати як завершальну стадію першого етапу нотаріального провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину.

Водночас етапів у цьому провадженні може бути багато, оскільки кількість спадкоємців необмежена й кожна заява та документ, які стосуються спадщини, спадкоємців тощо повинні відповідно відображатися в спадковій справі аж до безпосередньої видачі свідоцтва останньому спадкоємцю за законом.

Науковці підкреслюють обов'язок спадкоємців звернутися до нотаріуса за

видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно⁴⁴³, але тут необхідно зазначити, що неотримання свідоцтва про право на спадщину спадкоємцями не позбавляє їх права на неї, а не дає можливості реалізовувати своє право власності в майбутньому, оскільки воно документально не підтверджене й не зареєстроване.

Якщо спадкування здійснюється за законом, нотаріус, ураховуючи черги спадкоємців за законом, повинен перевірити родинні та інші стосунки осіб, які подали заяву про право на спадщину, зі спадкодавцем та ту обставину, що спадкування наступною чергою можливе лише за умови відсутності попередньої черги.

На підставі статті 63 ЗУ «Про нотаріат», нотаріус, одержавши від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус також може зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення в пресі. Опублікування нотаріусом оголошення в пресі про відкриття спадщини без зазначення особи спадкоємця за заповітом (особливо коли він необізнаний про існування заповіту) не може вважатися належним повідомленням або викликом спадкоємця до нотаріуса, оскільки не дає можливості спадкоємцю, який не знає про заповіт, зрозуміти про виникнення в нього права на спадщину та можливість його реалізувати.

Для більш яскравої ілюстрації необхідності повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини, проаналізуємо приклад із судової практики. 26 липня 2021 р. Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду в справі № 405/7058/19 відмовив у задоволенні касаційної скарги спадкоємців на ухвалу апеляційного суду, якою визначено додатковий строк на

---

⁴⁴³ Кондратова А. Особливості спадкування прав на нерухоме майно. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 10. С. 5.

подання заяви про прийняття спадщини іншим спадкоємцем. Спадкоємиця за заповітом звернулася до суду з позовом до міської ради про визначення додаткового строку для подання нею заяви про прийняття спадщини, указуючи, що внаслідок своєї необізнаності про відкриття спадщини та неналежного виконання нотаріусом своїх обов'язків щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини. Рішенням районного суду в задоволенні позову відмовлено, апеляційним судом рішення скасовано, визначено додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини. Суд указав, що оскільки приватний нотаріус мала можливість за допомогою Єдиного демографічного реєстру встановити місце проживання спадкоємця за заповітом (позивачки), але не зробила цього, то опублікування нею знеособленого повідомлення про відкриття спадщини після смерті спадкодавця не є належним виконанням вимог статті 63 Закону України «Про нотаріат», яке не гарантувало повідомлення відомого нотаріусу спадкоємця про відкриття спадщини та не сприяло здійсненню особистого розпорядження спадкодавця.

Розглянувши касаційну скаргу інших спадкоємців на ухвалу апеляційного суду, Верховний Суд указав, що правила частини 3 статті 1272 ЦК України про надання додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними⁴⁴⁴. Така мотивувальна частина рішення суду здається нам правильною.

Під час вирішення питання про поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини потрібно враховувати свободу заповіту як фундаментальний принцип спадкового права⁴⁴⁵. Однак, зв'язок між цими наведеними поняттями не відчувається, оскільки в заповіті виражається воля заповідача, а норма закону

---

⁴⁴⁴ Лазебний Л. Опублікування нотаріусом оголошення про відкриття спадщини без зазначення спадкоємця не є належним повідомленням або викликом спадкоємця до нотаріуса. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/opublikuvannya-notariusom-ogoloshennya-pro-vidkryttya-spadshhyny-bez-zaznachennya-spadkoyemtsya-ne-ye-nalezhnym-povidomlenniam-abo-vyklykom-spadkoyemtsya-do-notariusu/> (дата звернення: 30.09.2021).

⁴⁴⁵ Павлюк Н. М. Свобода заповіту та право спадкування обов'язкової частки: правовий аспект. *Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні*. 2012. Вип. 2. С. 226.

визначає способи реалізації права. Тому саме відсутність дій із боку належно повідомленого спадкоємця щодо прийняття спадщини й повинна нею обґрунтовуватися, щоб суд їх визнав поважними.

Саме нотаріат повинен виконувати функції забезпечення охорони прав юридично необізнаних громадян. І «умовне» інформування не забезпечує прав громадян. Зобов'язуючи нотаріуса до повідомлення спадкоємців, законодавцем бралось за основу необхідність забезпечення законних прав спадкоємця.

У нотаріальному процесі не зазначена процедура інформування спадкоємця про відкриття спадщини, якщо відомо його місце проживання або роботи. Дослідник С. Я. Фурса вбачає за необхідне розробити спеціальний офіційний бланк та застосувати процедуру передавання заяв фізичної або юридичної особи іншій фізичній або юридичній особі⁴⁴⁶. Вважаємо таку пропозицію правильною, оскільки в такий спосіб можна розрахувати вартість такої нотаріальної дії та забезпечити докази передачі заяви.

За загальним правилом, повідомлення всіх спадкоємців про відкриття спадщини є обов'язком нотаріуса та інших спадкоємців. У разі неповідомлення про відкриття спадщини, спадкоємці мають право ставити питання про продовження строку прийняття спадщини⁴⁴⁷. У постанові від 13 березня 2020 року в справі № 314/2550/17 ВС визначив, коли строк прийняття спадщини можна вважати пропущеним через поважні причини, зокрема: 1) тривалу хворобу спадкоємців; 2) велику відстань між місцем постійного проживання спадкоємців і місцем знаходження спадкового майна; 3) складні умови праці, пов'язані з тривалими відрядженнями, зокрема закордонними; 4) перебування спадкоємців на строковій службі в складі Збройних сил України; 5) необізнаність спадкоємців про наявність

---

⁴⁴⁶ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні: Особлива частина. Київ : Вентурі, 1999. С. 198.

⁴⁴⁷ Чуловський В. А. Строки та терміни в спадковому праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 89.

заповіту тощо⁴⁴⁸. Але відсутність у позиції ВС посилання на неповідомлення спадкоємців не робить таку причину недостатньою для встановлення продовження строку для прийняття спадщини.

Початком провадження щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини повинно бути встановлення факту існування спадщини, а також відомостей про спадкоємців. Для цього достатньо нотаріусу одержати відомості про смерть особи та наявність після її смерті належного їй майна. Вважаємо, що такий випадок можливий, коли до нотаріуса надійдуть відомості про смерть особи від правоохоронних органів. У такому разі нотаріус повідомляє спадкоємців за власною ініціативою про вчинення провадження щодо охорони спадкового майна й тут же доцільно повідомляти про заходи щодо встановлення інших спадкоємців, належності їх до певної черги спадкоємців тощо, пов'язані із заведенням спадкової справи.

У ситуації, коли до нотаріуса звернеться хоча б один спадкоємець, він може запропонувати йому повідомити усно спадкоємців. Відповідно до частини 1 статті 1281 ЦК України саме спадкоємці повинні повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо їм відомо про його борги⁴⁴⁹. Якщо у визначений нотаріусом строк інші спадкоємці не заявлять про бажання прийняти спадщину, то нотаріуса не звільняють від обов'язку повідомлення спадкоємців, оскільки фактично в спадковій справі не буде доказів передавання повідомлення.

Отже, потрібно визнати повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини, про вжиття заходів до охорони спадкового майна та інші повідомлення порівняно самостійними нотаріальними провадженнями, оскільки вони повинні відрізнятися від надіслання аналогічної заяви простим поштовим відправленням тим, що

---

⁴⁴⁸ Постанова 314/2550/17 провадження №61-41480св18 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/88232349?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05&_ga=2.22029816.2124699349.1637222146-1423283781.1637222146 (дата звернення: 01.10.2022).

⁴⁴⁹ Юніна М. П. Порядок, особливості та строки здійснення права вимоги кредиторів спадкодавця. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 26. С. 65.

повинні забезпечуватися докази про вручення їх адресату, а в змісті повідомлення повинні бути розкриті роз'яснення нотаріуса щодо прав та обов'язків особи в тих чи інших правовідносинах, а також наслідки, якщо особа не відреагує на таке повідомлення. Необхідно законодавчо закріпити та офіційно регламентувати процедуру повідомлення нотаріусом спадкоємців про відкриття спадщини й не лише в провадженні щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна, а й у провадженні щодо видачі свідоцтва про право на спадщину та свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя й інших провадженнях.

Вивчаючи досвід європейських країн, зазначимо, що існує практика офіційного повідомлення спадкоємців та передбачена відповідна плата нотаріусу. Дослідник С. Я. Фурса, Є. І. Фурса вважають, що в практику нотаріальної діяльності на законодавчому рівні необхідно внести окрему послугу, оскільки, офіційне повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини з відповідною платою за це. Таку плату потрібно нараховувати окремо, незважаючи на те, що вона входить до єдиного нотаріального процесу щодо видачі свідоцтва про право на спадщину. Відповідним доказом одержання повідомлення повинен бути власноручний підпис адресата на зворотньому поштовому повідомленні про вручення заяви нотаріуса⁴⁵⁰. На нашу думку, у світі цифрових технологій, доцільно передбачити офіційне повідомлення спадкоємців через електронні адреси, месенджери, соціальні мережі або навіть створити окрему програму для пошуку потенційних спадкоємців. Відповідним доказом ознайомлення з інформацією буде цифрове зображення рукописного підпису, прикріпленою до електронного документа⁴⁵¹. Така пропозиція спростить повідомлення спадкоємців та надасть можливість робити це швидко та зменшить вартість цієї нотаріальної послуги.

---

⁴⁵⁰ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд / за заг. ред Фурси С. Я. Київ : Видавець Фурса С. Я., КНТ. 2008. С. 426.

⁴⁵¹ Белкін Л. М. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення юридичної сили електронного підпису. *Інформація і право*. 2012. № 1(4). С. 130.

Витрати, пов'язані з поштовою пересилкою повідомлення або з використанням технічних засобів повинні оплачуватися за рахунок спадкового майна або за рахунок спадкоємців.

Авторська позиція зведена до того, що не можна розривати взаємопов'язані нотаріальні провадження на абсолютно самостійні, оскільки це призводить до неузгодженості діяльності нотаріусів, а вона повинна становити систему взаємоузгоджених проваджень об'єднаних у єдиний нотаріальний процес щодо спадкування. Розглянемо окремих випадок, коли нотаріусом було вжито заходів щодо охорони спадкового майна й спадкоємці подали заяви про прийняття спадщини. Тобто формально спадщина прийнята й можна застосовувати статтю 65 Закону України «Про нотаріат», коли минуло шість місяців, але реально частина майна знаходиться на зберіганні в нотаріуса та інших призначених нотаріусом осіб. У цьому разі частина 2 статті 65 цього самого Закону передбачає, що вповноважена особа повинна попередньо повідомляти про припинення охорони спадкового майна спадкоємців, але остаточний вихід із такої ситуації не сформований. Тобто, що має робити нотаріус, якщо спадкоємці впродовж розумного терміну не відреагують на попередження, у законодавстві не встановлено. На наш погляд, необхідно використовувати те положення, що матеріальні цінності потребують легітимного передавання спадкоємцям, отже нотаріус не повинен їм видавати свідоцтва про право на спадщину до тих пір, доки спадкоємці не заберуть усе майно, що знаходиться на зберіганні й не розрахуються за вчинену нотаріальну дію а такий обов'язок повинен бути встановлений у статті 1297 ЦК. Водночас свідоцтва не повинні видавати жодному зі спадкоємців, оскільки їх потрібно розцінювати як солідарних боржників під час спадкування за законом.

Крім того, до зацікавлених осіб у видачі таких свідоцтв можна відносити й самого нотаріуса, і зберігачів майна, тому вони вправі ініціювати видачу свідоцтв спадкоємцям, а також попереджати не про припинення охорони спадкового майна,

а про його продаж, якщо спадкоємці його не заберуть до певної дати. Вважаємо, що таке повноваження буде узгоджене з частиною 2 статті 36 Консульського статуту України, де консулам дозволено виділяти предмети, що можуть зіпсуватися, а так само за умови надмірної дорожнечі зберігання певного майна продати це майно й надіслати виручені гроші за належністю⁴⁵². Тобто нотаріус повинен бути наділений відповідними повноваженнями, коли спадкоємці не виконують власного обов'язку – забрати майно, що охороняється нотаріусом. Отже, стаття 65 Закону України «Про нотаріат» доцільно, на наш погляд, викласти в такій редакції: «Охорона спадкового майна триває до його передавання всім спадкоємцям відповідно до їх договору про розподілення спадщини або уповноваженому спадкоємцями охоронцю. Якщо спадкоємці не заберуть спадкове майно, то після їх завчасного попередження нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини, а також консули вправі продати предмети, які швидко псуються або їх зберігання має надмірну дорожнечу».

3.2. Прийняття спадщини й відмова від права спадкування за законом та порядок її фіксації

Право прийняти спадщину виникає з моменту смерті спадкодавця. Із цього часу спадкоємці мають право прийняти спадщину чи відмовитися від неї. Прийняття спадщини спадкоємцями є необхідною передумовою набуття ними відповідних прав та обов'язків.

Прийняття спадщини – це вольова дія, що виражає згоду спадкоємців

---

⁴⁵² Консульський статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 року N 127/94 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B3%D0%B0%D0%BD#w1_1 (дата звернення: 12.12.2022).

прийняти належні спадкодавцю майнові та немайнові права шляхом учинення відповідного правочину – подання заяви встановленого зразка. Водночас діє презумпція, що для спадкоємців, які проживали разом зі спадкодавцем, та інших привілейованих спадкоємців (ст. 1268 ЦК), зроблено виняток, згідно з яким їх розцінюють такими, що прийняли спадщину.

Аналіз статті 1268 ЦК України дає можливість дослідити процес прийняття спадщини формальними спадкоємцями за законом. Для цього спадкоємець повинен:

- однозначно виявити волю на те, що він набуває спадщину, шляхом подачі відповідної заяви уповноваженій особі;
- підтвердити свій статус спадкоємця певної черги спадкоємців за законом;
- повідомити нотаріуса про належність спадкодавцю певного майна та відомості про інших спадкоємців.

Прийняття спадщини – акт волевиявлення кожного спадкоємця окремо. Прийняття спадщини лише кількома зі спадкоємців означає, що на них покладено виконання обов'язків, передбачених законом. Чинне законодавство встановлює, що спадщина визнається належною спадкоємцю з дня її відкриття спадщини незалежно від часу її фактичного прийняття та від моменту державної реєстрації права спадкоємця на спадкове майно, коли таке право підлягає державній реєстрації.

Прийняття спадщини здійснюють поданням за місцем відкриття спадщини нотаріусу або вповноваженій відповідно до закону видавати свідоцтва про право на спадщину посадовій особі заяви спадкоємця про прийняття спадщини або заяви спадкоємця про видачу свідоцтва про право на спадщину⁴⁵³. Однак, у цій цитаті дещо ототожені дві різні за правовим значенням заяви, оскільки вони мають різне правове значення.

---

⁴⁵³ Чабан О. М. Правові наслідки пропусчення строку для прийняття спадщини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 334.

У цьому підрозділі звернемо увагу на той аспект, що зазвичай нотаріусу подають дві заяви: про прийняття спадщини та про видачу свідоцтва про право на спадщину, хоча, на наш погляд, достатньо й однієї універсальної, яка міститиме два прохання, зокрема, про вчинення остаточної нотаріальної дії – видачу свідоцтва про право на спадщину. А для категорії спадкоємців, яких з моменту відкриття спадщини розцінюють як таких, що прийняли спадщину достатньо надавати нотаріусу одну заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. Отже, необхідно відрізнити статус спадкоємців за законом, які прийняли спадщину фактично або формально, оскільки існують певні особливості дій для кожної категорії спадкоємців. Так, фактичні спадкоємці за законом можуть оформляти свої права на спадщину в будь-який час і строком на шість місяців для прийняття спадщини до них не застосовується. Але складність реалізації ними спадкових прав обумовлена тим, що вони можуть сприймати свій особливий статус і не поспішати оформляти свої права, але ж інші спадкоємці здатні отримати свідоцтва про право на спадщину й відчужити частку в спадщині. Тоді права фактичних спадкоємців буде складно реалізувати й необхідно буде звертатися до суду за перерозподілом спадщини (ст. 1280 ЦК).

У сучасну онлайн-епоху існує спокуса спростити подання заяви про прийняття спадщини та ввести на законодавчому рівні можливість фіксувати бажання прийняти спадщину через сервіси та інтернет-платформи з можливістю засвідчення такого бажання електронним підписом в особистому кабінеті спадкоємця. Але не так часто громадяни отримують спадщину, щоб не подати заяву особисто або поштою, оскільки це не формальність, а подання такої заяви повинно розцінюватися як правочин. Більше того, у разі прийняття спадщини спадкоємці повинні одержати від нотаріуса роз'яснення їх обов'язку поховати спадкодавця, розрахуватися за його боргами, право розподілити майно в натурі тощо. Якщо довести ситуацію до абсурду, то можна припустити, що згоду на отримання

спадщини можна передавати й смс-повідомленням, оскільки нотаріус побачить телефон, із якого відправлено повідомлення та здатен буде встановити, хто його надіслав. Вважаємо, що такі пропозиції не потрібно сприймати як доцільні, оскільки вони можуть надходити від осіб, які не сприймають діяльності нотаріусів як складну й таку, що повинна зафіксувати відповідні юридичні обставини за допомогою доказів.

Цивільним кодексом передбачено, що особа, яка досягла чотирнадцяти років може прийняти спадщину самостійно, подавши нотаріусу відповідну заяву про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1269 ЦК України), проте в нотаріальній практиці трапляються випадки, коли неповнолітній не бажає приймати спадщини, але батьки мають протилежну думку щодо цього приводу й тим самим змушують неповнолітнього до дії, яка суперечить його волі. Але відповідно до статті 1273 ЦК України неповнолітній може відмовитися від прийняття спадщини лише за згодою батьків, піклувальників та органів опіки й піклування⁴⁵⁴. Вважаємо, що відмова неповнолітнього на шкоду собі та власним інтересам, а також потенційним інтересам сім'ї повинна бути обґрунтованою, інакше це капризи, на які не повинні реагувати батьки та органи опіки й піклування. Тому в разі відмови неповнолітнього від прийняття спадщини вважаємо раціональним нотаріусу фіксувати не лише формальну згоду батьків та органів опіки та піклування, а й обґрунтування, чому така згода надана, щоб у подальшому не виникало питань із тим, що така відмова була здійснена під тиском або обіцянками сторонніх осіб, що будуть слугувати підставою для визнання її недійсною судом, а це дестабілізує право власності. Так само важко сприймається й положення частини 4 статті 1273 ЦК, де допускається, щоб батьки (усиновлювачі), опікун відмовилися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та

---

⁴⁵⁴ Оксанюк Н. Окремі аспекти прийняття спадщини неповнолітніми. *МЕН*. 2017. Вип. 1 (91). С. 220.

підкування. Розглядаючи й такий потенційно можливий варіант доводиться констатувати, що обґрунтованою підставою для відмови може розцінюватися незначний розмір спадщини порівняно зі статками спадкоємця, а також можливий варіант, коли борги спадкодавця дорівнюють або перевищують розмір спадщини.

Звертає на себе увагу й певна суперечність між частинами 5 та 6 статті 1273 ЦК, де спочатку встановлено, що відмова повинна бути безумовною та беззастережною, а в наступній частині передбачена можливість відкликати відмову впродовж строку, встановленого для прийняття спадщини. Тобто виникає певна колізія, між принциповою відмовою та можливістю її відкликати. В усякому разі частина 6 статті 1273 ЦК повинна бути відредагована, оскільки відкликають не відмову, а заяву про відмову від прийняття спадщини.

У зв'язку з наведеним вважаємо доцільним уточнити й зміст частини 3 статті 1270 ЦК, оскільки в разі неприйняття спадщини або відмови від неї буде задіяний увесь шестимісячний строк через те, що відмова не означає остаточної втрати спадкоємцем права на спадкування, оскільки він вправі передумати й забрати заяву. Тому частину 3 статті 1270 ЦК вважаємо зайвою.

Але звернемо увагу на той аспект, що відмова єдиного спадкоємця за законом певної черги може викликати правові наслідки, оскільки повинна змінюватися черга спадкоємців і в такій ситуації закликатимуться спадкоємці наступних черг⁴⁵⁵. Тому це особливий випадок, який змушує говорити про те, що можливим є не лише перерозподілення спадщини, а й повернення її спадкоємцям, які під тиском чи з інших поважних причин відмовилися від її прийняття. Так, потенційно можливим є випадок, коли до спадкоємця звернуться кредитори, які наполягатимуть на поверненні боргу спадкодавця, що перевищує розмір спадщини. У такому разі спадкоємець може відмовитися від спадкування, оскільки таке спадкування не має

---

⁴⁵⁵ Гончарова А. В. Неприйняття спадщини та відмова основного спадкоємця від спадщини. *Visegrad Journal of Human Rights*. 2021. № 1. С. 29.

економічного інтересу. Це юридично обізнані юристи знають про те, що борги можуть бути простроченими, можуть бути навіть фіктивними, тому такі залякування й можуть спровокувати відповідну реакцію. Інша річ, коли борг набув поряд із відповідним рішенням суду законної сили.

Якщо спадщина відкрита в день передбачуваної смерті спадкодавця, то вона може бути прийнята впродовж 6 місяців із дня набрання законної сили рішенням суду, згідно з яким особа оголошена померлою⁴⁵⁶. Зазначимо, що аналогічна норма закріплена і в законодавстві європейських країн. Наприклад, у французькому законодавстві діє презумпція відсутності особи, що зумовлює аналогічні правові наслідки з оголошенням особи померлою⁴⁵⁷.

Складність сприйняття відкриття спадщини з моменту оголошення фізичної особи померлою обумовлена тим фактором, що час до початку розгляду справи судом варіюється між 6 місяцями, двома чи трьома роками. Тому ускладнюється кваліфікація попередніх дій уповноважених осіб від моменту зникнення особи до моменту оголошення особи померлою. Тобто за логікою законодавства зникнення особи за звичних умов повинне призводити до визнання її зниклою безвісті, а також ужиття заходів щодо охорони її майна, тоді на момент ухвалення рішення про оголошення такої особи померлою, майно буде знаходитися під охороною. Коли ж не вживалися такі заходи, тоді від моменту зникнення особи й, де-юре, до відкриття спадщини майно буде перебувати без догляду, що здається небезпечним стосовно прав таких осіб.

Якщо померли кілька осіб, які б могли спадкувати один після одного за обставин загальної для них небезпеки, то вважають, що вони померли одночасно⁴⁵⁸. І спадщина, як і в першому випадку, відкривається після кожного окремо. Фактом,

---

⁴⁵⁶ Коваленко О.О. Розгляд судом справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення юридичного факту смерті. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 131.

⁴⁵⁷ Валах В. В. Спадкове право зарубіжних країн. *Правова держава*. 2002. № 4. С. 118.

⁴⁵⁸ Тимченко Л. М. Поняття та значення часу відкриття спадщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/14.pdf (дата звернення: 02.10.2022).

на якому наголошує законодавець, є та обставина, що загиблі син і мати, будучи потенційними спадкоємцями, один після одного за таких обставин не є фактичними спадкоємцями. Тобто вони не спадкують один після одного, а після кожного виникає своє коло спадкоємців⁴⁵⁹. Це положення необхідно сприймати в динаміці та з урахуванням правила про спадкування за правом представлення, оскільки термін «своє коло спадкоємців» може сприйматися як виключення з кола спадкоємців покійних як спадкоємців.

Докладно проаналізуємо й фіксування відмови від права на спадкування. Право відмовитися від прийняття спадщини регламентовано статтею 1273 ЦК України, згідно з якою спадкоємець вправі відмовитися від спадщини на користь інших осіб або без зазначення осіб, на користь яких він відмовляється від спадкування.

Широко аналізуючи поняття «відмова», статус спадкоємця в певний проміжок часу та його волевиявлення можна дійти висновку про те, що необхідно виділяти свідому відмову від права:

– на спадкування, коли спадкоємець попереджений нотаріусом про його право на спадкування:

а) надає нотаріусу заяву про відмову від спадкування;

б) не вчиняє будь-яких дій щодо прийняття спадщини та оформлення власних прав як спадкоємець;

– на спадщину, коли спадкоємець відмовляється приймати спадкове майно разом з обов'язками спадкодавця:

а) на користь інших спадкоємців;

б) без будь-яких умов.

У наведеній кваліфікації наголошують на розрізненні таких понять, як

---

⁴⁵⁹ Кухарев О. Застосування юридичних фікцій у сфері спадкування. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 1. С. 28.

«право на спадкування» та «право на спадщину», оскільки, уявляючи себе на місці спадкоємця, авторка брала б до уваги, а хто з родичів помер і чи може зацікавити майно, яке складається, припустимо, зі зруйнованої хати й десяти соток землі в непрестижному місці. У такій ситуації можуть брати до уваги й інші аргументи, які відносини були з померлим, хто буде спадкувати, якщо відмовитися від спадкування. Усі ці питання наводять на думку про те, що спадкоємець може вирішувати питання щодо відмови від спадкування взагалі як пасивну поведінку (нічого не робити), так і активну (написати заяву, щоб більше не турбували). Але в цьому разі необхідно виділяти рішення спадкоємця про спадкування або відмову від спадкування взагалі. Чому це питання варто виділяти як порівняно самостійне? Такий висновок впливає з того, що спадкоємець може відмовитися від спадкування лише за заповітом, а може відмовитися від спадкування взагалі.

Інша річ, коли в ЦК йдеться про відмову від спадщини, отже в цьому разі спадкоємець повинен одержати відомості про конкретний склад спадщини, щоб він здатен був свідомо зробити крок для її прийняття або відмови від її прийняття. Але ні в Законі України «Про нотаріат», ні в ЦК не встановлено, що на певному етапі провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину спадкоємцю надається перелік прав та обов'язків, які він вправі одержати або відмовитися від них. Зовнішні показники життя спадкодавця можуть свідчити про те, що він забезпечена людина, але засоби масової інформації приводять цифри як одна з найбагатших людей у 2008 році в Ірландії станом на 2010 рік опинилися в зовсім протилежній ситуації – заборгувала близько \$ 3 мільярдів⁴⁶⁰. Випадки, коли лише після смерті зовні дуже багатой людини виявляється, що це блеф і вона банкрут чи боржник, непоодинокі.

Тому питання про свідоме волевиявлення щодо спадкування та прийняття

---

⁴⁶⁰ Галицький А. 3 мільярдів – у нетрі. Як втрачали стан Бенкман–Фрід та інші відомі багатії. URL: <https://focus.ua/economics/537720-kak-teryali-sostoyanie-benkman-frid-i-drugie-izvestnye-bogachi> (дата звернення: 02.10.2022).

спадщини залишається не зовсім відповідним Порядку, що регламентує діяльність нотаріусів. Вважають, що свідомим може бути волевиявлення (правочин) спадкоємця, коли він знає про розмір і склад спадщини, її активи та пасиви й робить крок до її прийняття або до відмови від її прийняття. Тому важко однозначно сприймати позицію: «Унаслідок учинення правочину прийняття спадщини в особи виникає право на спадщину як самостійне майнове право, об'єктом якого є саме спадщина»⁴⁶¹. У такому разі необхідно відштовхуватися від сутності поняття «спадщина» або окремі речі зі спадщини, наприклад, пов'язані з пам'яттю про близьку людину тощо. Інакше доведеться визнати, що спадщина є самоціллю, але ж це не так.

Отже, необхідно виділяти безповоротну відмову, коли спадкоємець написав заяву про відмову або неприйняв спадщину в установлені терміни й строк для прийняття спадщини минув. Умовність безповоротної відмови або неприйняття спадщини зумовлені тим, що в них залишається право звернутися до суду за визнанням таких правочинів здійсненими під тиском. Тому важко погодитися з тим, що відмова від спадщини не може бути згодом змінена⁴⁶².

Станом на жовтень 2018 року кількість випадків відмови від спадщини зросла в п'ять разів⁴⁶³. Чому відмовляються від спадщини? Це особисте й вільне рішення спадкоємців. Найпоширеніша причина – це впевненість, що спадок являє собою негативне сальдо, тобто сума боргів перевищує активи спадку, обставина, яка часто повторюється з початку кризи 2007 р.

За бажанням спадкоємців свідоцтво про право на спадщину може бути видане всім спадкоємцям разом або кожному спадкоємцю окремо, на все спадкове майно в

---

⁴⁶¹ Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 1 (10). С. 143.

⁴⁶² Щербина Б. С. Відмова від прийняття спадщини як спосіб здійснення права на спадкування. *Young Scientist*. 2015. № 8 (23). С. 103.

⁴⁶³ Frías A. L. 2019. Repudiation of inheritance and common substitution: The attribution of successor vacancy due to resignation in complex cases. *Repudiación de la herencia y sustitución vulgar: La atribución de la vacante sucesoria por renuncia en supuestos complejos*. *Revista de Derecho Civil*. 6(1), p. 133.

цілому або на його окремі частини⁴⁶⁴. Отже, необхідно розглядати питання й про відмову від спадщини, коли строк для прийняття спадщини вже давно минув. Вважаємо, що спадкоємець може відмовитися від спадщини й на етапі видачі свідоцтва про право на спадщину, коли не оформить цю спадщину на власне ім'я. Правових методів змусити спадкоємця отримати свідоцтво на сьогодні немає, крім ситуацій, коли спадкоємець змушений буде обставинами оформити такі права, зокрема, у разі бажання продати або іншим чином реалізувати свої права на спадкове майно. Якщо ми виходимо з того, що в такій ситуації спадкоємець не погоджується отримувати спільне свідоцтво про право на спадщину за законом (форма № 2⁴⁶⁵), то кожен зі спадкоємців отримує свідоцтво індивідуально. У такому разі видають свідоцтво за формою № 1, що не передбачає зазначення інших спадкоємців за законом, отже відомості про такого спадкоємця не потраплять до реєстрів, що встановлюють право власності. Серед підстав для неоформлення прав на спадщину на власне ім'я однією з головних є та, що в такому разі доведеться сплачувати податок. У таких ситуаціях спадкоємець офіційно не відмовляється від оформлення права на спадщину, але й нічого не робить для такого оформлення.

Сучасне спадкове право країн західної Європи також зберегло різні способи моделювання відносин прийняття та відмови від спадщини. Під час дослідження романської та німецької спадкових систем виявляються відмінності щодо моделі прийняття та відмови від спадщини. В одних країнах використовують модель «прийняття спадщини» (Франція, Італія, Іспанія), а в інших модель «зречення від спадщини» (Німеччина, Швейцарія).

У «моделі прийняття спадщини» правонаступництво існує за допомогою цілеспрямованих дій, що мають правову мету – придбання спадщини (подання

---

⁴⁶⁴ Зенікова М. Видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, яка знаходиться в архіві. *МЕН*. 2017. № 4 (94). С. 124.

⁴⁶⁵ Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені Наказом Міністерства юстиції України 22.12.2010 № 3253/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10> (дата звернення: 02.10.2022).

заяви; учинення юридичних та «фактичних» дій, що свідчать про волю спадкоємця, які є незалежно від їх найменування юридичними, оскільки з ними пов'язані правові наслідки). Відмова від спадщини, пов'язана із цією моделлю, також припускає його вольове вираження й цим відрізняється від неприйняття спадщини як і різного роду правовими наслідками.

Так, у Франції спадщина може бути прийнята без усяких застережень або з умовою складання опису (ст. 774 ЦК Франції)⁴⁶⁶. Прийняття може бути явним або мовчазним. У разі явного прийняття особа є спадкоємцем у посвідченому або приватному акті; у разі мовчазного – спадкоємець здійснює необхідну дію, затверджуючи цим факт прийняття або відмови від спадщини. Водночас ніхто не може бути змушений прийняти спадщину. Дії, що мають суто охоронний характер, що стосуються нагляду та тимчасового управління майном, не є діями, що свідчать про вступ у спадкування, якщо особа, яка вчинила зазначені дії, не прийняла спадщину як спадкоємець. Якщо один зі співспадкоємців подарує, продасть або передасть свої спадкові права сторонній особі або іншим спадкоємцям, то вважають, що спадкоємець прийняв спадщину. Потрібно зазначити, що в українському праві продати майно, яке підлягає реєстрації, без реєстрації права власності на нього неможливо, тому таку модель можуть застосовуватися стосовно того майна, що не підлягає реєстрації. Водночас такі угоди будуть неофіційними, отже не доводитимуть, що спадкоємець прийняв спадщину. Щодо відмови від спадщини, то у Франції згідно зі статтею 784–792 ЦК Франції відмова від спадщини може бути здійснена в канцелярії суду найвищої інстанції, в окрузі якого спадщина відкрилася з унесенням відмови в особий реєстр, що ведеться по спадковій справі.

У разі, якщо спадкування відбувається відповідно до німецького

---

⁴⁶⁶ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаев; отв. ред. А. Довгерт. Киев : Истина. 2006. С. 509.

законодавства, спадкування заборгованості переходить до спадкоємців, які потім несуть відповідальність за боргами спадкодавця. Для цього особа, призначена спадкоємцем за заповітом або за законом, може написати заяву про відмову. Після відмови, особа не вважається більше спадкоємцем. Згідно з правилами німецького суду, компетентним судом із питань оформлення спадщини є суд, в адміністративному окрузі якого померлий мав останнє місце проживання або перебування⁴⁶⁷. Якщо особа без німецького громадянства померла без місця проживання в Німеччині, правомочним є суд, в адміністративному окрузі якого знаходяться активи померлого. У разі наявності активів у кількох адміністративних округах, суд, до якого звернувся першим, стає компетентним для всіх активів у Німеччині⁴⁶⁸. Спадкоємці можуть заявити про відмову до компетентного німецького суду з питань спадщини впродовж шести тижнів після повідомлення про смерть. Термін – шість місяців у разі, якщо спадкоємець перебував за межами Німеччини (незалежно від його фактичного місця проживання) на момент смерті або якщо померлий мав єдине місце проживання за межами Німеччини. Припускається, що якщо спадкоємець не відмовляється в законний строк, то його вважають таким, що прийняв спадщину. Відмова повинна бути зафіксована в компетентному німецькому суді з питань спадщини або може бути подана письмово, якщо підпис завірений державним службовцем⁴⁶⁹.

Засвідчення може бути здійснене німецьким нотаріусом або в представництві за кордоном. Заява про відмову за встановленою формою стає дійсною після отримання її компетентним німецьким судом, що займається питаннями оформлення спадщини, а не лише через засвідчення підпису в німецькому

---

⁴⁶⁷ Bundesverfassungsgericht (BVerfG), 2006, Leitsätze zum Beschluss des Ersten Senats vom 7. November 2006. 1 BvL 10/02. URL: http://www.bverfg.de/entscheidungen/ls20061107_1bvl001002.html (дата звернення: 02.10.2022).

⁴⁶⁸ Braun, Reiner, 2015, Erben in Deutschland 2015-24: Volumen, Verteilung und Verwendung, Deutsches Institut für Altersvorsorge, Berlin. p. 57.

⁴⁶⁹ Deutsche Bank, 2018, Erben und Vererben – Erfahrungen, Erwartungen und Pläne – eine repräsentative Studie des Instituts für Demoskopie Allensbach im Auftrag der Deutschen Bank, Frankfurt am Main. p. 67.

представництві за кордоном⁴⁷⁰.

Однак звернемо увагу на той аспект, що і у Франції, і в Німеччині і в багатьох інших країнах можлива відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця змушує до того, щоб зафіксувати розмір отриманої спадщини в установленому порядку або приймати спадщину за умови, щоб борги не перевищували розміру спадщини.

Не допускається відмова від частини майна. Щодо неповнолітніх у разі відмови одного з батьків зазвичай право спадкування переходить до його дітей. У цих ситуаціях, від права спадкувати доводиться відмовитися й дітям. Про таку відмову може заявити лише законний представник неповнолітнього. Форму про відмову від спадщини повинні підписати обоє з батьків. У деяких випадках відмова для неповнолітніх повинна бути підтверджена компетентним органом – сімейним судом⁴⁷¹. Схвалення сімейного суду потрібно подавати до компетентного суду з питань спадщини в зазначений строк. Схвалення сімейного суду не потрібно, якщо неповнолітній стає спадкоємцем. У 1900 р. відповідно до шлюбного договору під час поділу благ іншого з подружжя, який пережив, відводилася чверть майна, якщо були діти й половина, якщо не було дітей. Становище подружжя, яке пережило було вдосконалено реформою шлюбного режиму 1957 р., та частину іншого з подружжя може бути збільшено за заповітом або шлюбними чи спадковими договорами.

Згідно зі французьким законодавством, інший із подружжя, який пережив спадкодавця, може бути встановлений як тимчасовий спадкоємець усього майна, із зобов'язанням передати майно дітям після його смерті⁴⁷².

Система рівноцінного спадкування, яка дозволяє спадкувати рівним частками та захищає дітей, а також іншого з подружжя як тимчасового спадкоємця, сягає

---

⁴⁷⁰ Barbara Willenbacher. Individualism and traditionalism in inheritance law in Germany, France, England, and the United States. *Journal of Family History*, Vol. 28 № 1, January 2003. P. 208. URL: 10.1177/0363199002238562.

⁴⁷¹ Soergel W. Manfred : *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch / Vor §2274 BGB*. Bd. 23, Erbrecht 3, Stuttgart 2002.

⁴⁷² Сирко М. В. Правова регламентація спадкування за кодексом Наполеона Бонапарта 1804 р. Ученіє записки Таврического національного университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 1). С. 297.

своїм корінням в історію німецьких міст Середньовіччя. Заповіт Мартіна Лютера ілюструє цю практику: його дружина повинна була спадкувати майно як тимчасовий спадкоємець, а діти повинні отримати спадщину з рук матері. Порівняно із французькою моделлю спадкування німецька більше орієнтована на подружжя й додержується контрактного закону Дюркгейма та концепції Гегеля, що спадкування існує лише у відносинах подружжя, та надається перевага пережившому подружжю перед повнолітніми дітьми⁴⁷³.

Зазначимо, що німецький законодавець прийняв французьку модель спадкування як загальне правило та римську модель вільного заповіту щодо земельного права. Українська модель істотно відрізняється, оскільки не передбачає діяльності судів для прийняття відмови. Можна говорити також про те, що попередня модель прийняття спадщини так само ґрунтувалася на фактичному прийнятті спадщини спадкоємцями, що нагадувала французьку, але з 2004 року вона перестала діяти.

3.3. Судовий порядок установлення прав на спадкування та позбавлення такого права

Реальність суспільних відносин довгий час була настільки різноманітною та складною, що законодавець просто не може заздалегідь передбачити всі ситуації, які можуть виникнути під час оформлення спадкових прав, проте, можливі проблеми, пов'язані з відсутністю чіткого регулювання проблемних питань спадкування, що усуваються дискреційними повноваженнями, які законодавець надав у руки суддів. Дискреційні повноваження знаходять своє застосування особливо в разі, коли положення є відносно нечіткими й тому застосовні до конкретних юридичних справ із певними труднощами (або навіть відповідне

---

⁴⁷³Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Київ, 1997. С. 549.

положення відсутнє).

Книга шоста Цивільного кодексу України не визначає конкретних способів захисту спадкових прав. Однак це не означає, що виділяти їх є недоцільним. Адже права спадкоємців можуть порушувати не лише інші спадкоємці, а й треті особи, такі як кредитори, боржники тощо. Кожний процес, напряду пов'язаний зі спадкуванням, захищений законом, оскільки йдеться про спадкові відносини, що становлять істотну складову цивільного обороту⁴⁷⁴. Тому, необхідно вибрати ефективні способи захисту порушених спадкових прав.

Відповідно до частини 2 статті 55 Конституції України кожному гарантоване право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб⁴⁷⁵. Перелік способів захисту можна визначити на підставі положень статті 16 ЦК України з урахуванням особливостей спадкових відносин. На основі аналізу Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 «Про судову практику в справах про спадкування» визначено вимоги, які потрібно враховувати в спадкових справах⁴⁷⁶, зокрема про встановлення родинних відносин зі спадкодавцем та встановлення факту проживання зі спадкодавцем однією сім'єю; про встановлення факту прийняття спадщини; про надання права на спадщину; про визнання заповіту недійсним; на примусове виконання заповіту; про поділ (перерозподілення) спадщини; про надання додаткового строку для прийняття спадщини; про внесення змін до свідоцтво про право на спадщину або визнання його недійсним⁴⁷⁷.

Стверджуємо, що ні в Цивільному кодексі, ні в наведеному списку, не застосовано поняття щодо «способів захисту права власності на спадкове майно»

---

⁴⁷⁴ Шаповал Я. В., Митник А. А. Особливості захисту спадкових прав у судовому та нотаріальному порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. електрон. наук вид. 2020. Вип. 8. С. 175. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/45.pdf (дата звернення: 11.11.2022).

⁴⁷⁵ Конституція України станом на 1 січня 2020 р. *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2020. С. 56.

⁴⁷⁶ Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування : постанова Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

⁴⁷⁷ Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків : дис. докт. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2021. С. 209.

або «способи захисту спадкових прав». Як зазначають деякі вчені, не всі вимоги цього переліку можна розглядати як способи захисту суб'єктивних прав, оскільки деякі з них спрямовані лише на створення передумов для подальшого захисту права, а перелік невичерпний^{478,479}. Суб'єктивне спадкове право спадкоємців є правом майновим, оскільки надається особі лише за визначених умов і передбачає можливість набуття майнових благ⁴⁸⁰.

Тому можна погодитися з позиціями й Верховного Суду України, і науковців, але для більш ґрунтовного підходу до складних правовідносин, пов'язаних із найбільш значущими спадковими відносинами, необхідно їх кваліфікувати за суб'єктним складом та певними юридичними обставинами, а саме:

- відносини між спадкоємцями з приводу прийняття спадщини, її розподілення, визнання права на спадкування тощо;
- відносини з нотаріусом – спадкоємці або один із них зумовлені вимогами матеріального й процесуального законодавства, тому спадкоємці можуть оскаржувати бездіяльність, неправильно вчинену нотаріальну дію та нотаріальний акт, а також зловживання правом нотаріуса;
- відносини нотаріуса з особами, які керуватимуть спадковим майном та/або зберігатимуть його, та іншими;
- правовідносини між спадкодавцем та іншими особами, у яких спадкоємці виступатимуть як правонаступники спадкодавця;
- відносини нотаріус–один зі спадкоємців, який не може належним чином підтвердити своє право на спадкування через відсутність у нього доказів.

Із наведеного переліку випливає, що спори та правопорушення будуть

---

⁴⁷⁸ Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2014. С. 325.

⁴⁷⁹ Шимон С. І. Майнові права в контексті сучасних концепцій прав власності в цивілістиці. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2012. № 2. С. 192.

⁴⁸⁰ Заїка Ю. Цивільно-правові способи захисту спадкових прав. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_1_18 (дата звернення: 11.11.2022).

зумовлені такими відносинами.

Останнє положення найбільш складне, оскільки доволі часто спадкоємці стикаються з такою проблемою, як відсутність документів про наявність родинних зв'язків. Це стосується як далеких, так і доволі близьких родичів, оскільки нотаріус відповідно до Порядку вимагатиме офіційні документи, що підтверджують факт родинних відносин.

Сьогодні факти родинних відносин устанавлюють судом в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства, але за проєктом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності» передбачено, що ці питання здатні будуть вирішувати й нотаріуси, якщо такий факт можна буде підтвердити документально. Але ж це парадокс, коли в запропонованій редакції статті 83–1 Законопроєкту регламентовано: «Установлення факту родинних відносин здійснюється нотаріусом на підставі сукупності документів, що підтверджують такий факт»⁴⁸¹, але тоді виникає питання, а чому цей факт нотаріус не може встановити під час видачі свідоцтва про право на спадщину, а необхідна окрема нотаріальна дія – установлення факту родинних відносин між фізичними особами? Чи є реальна потреба уточнювати, що факт родинних відносин стосується фізичних осіб? Тому важко погодитися з пропозицією встановлення таких фактів нотаріусами.

Відповідно до положень статті 1268 ЦК України в спадкоємців, які прийняли спадщину, право власності виникає з моменту її відкриття незалежно від часу прийняття, а тому є невизначеність щодо правового режиму спадкового майна з моменту відкриття спадщини й до моменту її прийняття⁴⁸². Це зумовлено тим, що не можна вкрасти в покійного майно, а також у номінального власника, який не

---

⁴⁸¹ Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26950> (дата звернення: 11.11.2022).

⁴⁸² Denys Fedoseiev. Time of Opening of Inheritance According to the Legislation of Ukraine. University Scientific Notes. 2020. № 5. URL: 10.37491/UNZ.77.8.

володіє правом власності, особливо, коли заволодіває таким майном спадкоємець, у якого права на майно ще не оформлені, але він вважається його власником з моменту відкриття спадщини. У такій ситуації спадкоємці можуть заволодівати спадковим майном і такі дії інакше як зловживання правом кваліфікувати складно, тому варіантів виходу з такої ситуації два: перший – звернутися до нотаріуса, щоб він ужив заходів щодо охорони спадкового майна, але в такій ситуації буде зберігатися описане нотаріусом майно, а не те, що вже знаходиться в спадкоємця; другий є більш оптимальним, звернення до суду з позовом про зложивання одним зі спадкоємців своїми правами й повернення забраного майна, а також відшкодування моральної шкоди тощо.

Але спори між спадкоємцями можуть бути різноманітними й щодо поділу майна в натурі, а також щодо розміру компенсації нерівності часток тощо.

Неможливо погодитися з позицією Л. В. Козловської в тому, що під час відкриття спадщини спадкоємці можуть вимагати визнання права власності та виділення частки в натурі, а тому в таких ситуаціях не застосовують правила прийняття спадщини⁴⁸³. Зазначені претензії можливі лише після прийняття спадкоємцями спадщини, оскільки в період відкриття спадщини до моменту її прийняття їх не можна розглядати як власників і такий стан буде тривати до оформлення ними свідоцтв про право на спадщину. Водночас як окремий варіант неофіційного розподілення спадщини між спадкоємцями можна допустити ситуацію, коли вони будуть зберігати таке майно частинами за їх домовленістю. Але такий варіант не має правового значення до тих пір, доки їх права на це майно не будуть офіційно визнаними й зареєстрованими, а також визнаними всіма спадкоємцями певної черги.

Також не можна беззастережно погодитися з позицією Є. О. Рябоконея, який

---

⁴⁸³ Козловська Л. В. Прийняття та відмова від спадщини як здійснення суб'єктивного права спадкування. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 48.

стверджує, що положення частини 5 статті 1268 ЦК установлює зворотню юридичну силу правочину про прийняття спадщини⁴⁸⁴. По-перше, у заяві про прийняття спадщини вказано дату її подання. По-друге, мова може не йти про надання зворотньої сили, вплив на акт про прийняття спадщини (оскільки для деяких категорій спадкоємців він приймається автоматично, тому містить не всі необхідні ознаки правочину, але є юридичним фактом, а не про надання зворотньої сили правовстановлюваному документі (свідectво про прийняття спадщини). Водночас жодного нормативно-правового акту, що регулює державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, яке передбачає зазначення моменту набуття права власності спадкоємцем на дату відкриття спадщини. Немає подібного застереження у свідectві про право на спадщину. Тому, незважаючи на виключення із Цивільного Кодексу України статті 1299 ЦК, якою передбачався особливий момент набуття права власності спадкоємця на нерухоме майно – з моменту державної реєстрації цієї власності, по суті, можна стверджувати, що ця властивість усе ж стосується нерухомості⁴⁸⁵. Зазначений факт підтверджується також іншими обставинами – ні фактично, ні юридично спадкоємець не може розпоряджатися спадковим майном до державної реєстрації права власності на нерухоме майно, оскільки до оформлення права власності він є номінальним власником.

Крім того, спадкоємець може передумати й відмовитися від прийняття спадщини, тому вважати його власником спадщини буде недоцільно. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»⁴⁸⁶ також не вирішує цього питання, зазначаючи, що право власності виникає з моменту державної реєстрації. Отже, фактично, незважаючи на положення частини 5 статті 1268 ЦК України, Законом встановлено інший момент виникнення права

---

⁴⁸⁴ Рябоконт С. О. Набувальна давність та правонаступництво: питання теорії та практики. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Т. 23, Вип. 1. С. 49.

⁴⁸⁵ Сукманова О. В. Державна реєстрація як провідний спосіб охорони права власності. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 64.

⁴⁸⁶ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IVУ; ред. станом на 10.12.2021. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 51. ст. 553.

власності на спадкове нерухоме майно. Ця дилема може бути вирішена шляхом узгодження положень статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» із положеннями частини 5 статті 1268 ЦК України. Додатково можна зазначити момент переходу права власності у свідоцтві про право на спадщину⁴⁸⁷. Тобто можна стверджувати, що законодавець припускає виникнення права власності на нерухоме (й рухоме) майно з моменту відкриття спадщини. Водночас право власності на нерухоме майно спадкоємець має в повному обсязі лише з моменту отримання правовстановлювальних документів та оформлення права власності на спадкове нерухоме майно.

Дослідник Є. О. Рябоконт найбільш переконливо обґрунтував доцільність існування положення частини 5 статті 1268 ЦК про момент, із якого спадщина належить спадкоємцю. На його думку, у разі, коли спадщина переходить з моменту відкриття до моменту прийняття спадщини стороннім особам, спадкоємець набуває права вимоги щодо витребування цього майна з чужого незаконного володіння⁴⁸⁸. Тому потрібно згадати про певні обмеження для спадкоємців під час вибору способів захисту спадкових прав через відсутність статусу власника майна в строк, установлений для прийняття спадщини. Це позбавляє можливості звернутися до суду, посиляючись на положення статті 392 ЦК України з позовом про визнання права власності на спадкове майно⁴⁸⁹.

Доцільно спадкоємцям, для захисту своїх прав, звернутися до суду з позовом про визнання майна, що належало померлому, але не входило до складу спадщини. Як зазначає Ю. Є. Ходико, зі спадщиною як об'єкт у процесі її переходу від спадкодавця до спадкоємців відбувається «юридична трансформація», яка полягає в тому, що з моменту її відкриття та до її прийняття спадщину розглядають як єдине

---

⁴⁸⁷ Чуловський В. А. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину: теорія, законодавство України та судова практика. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 1. С. 89.

⁴⁸⁸ Рябоконт Є. О. Інститут прийняття спадщини в цивільному законодавстві України: проблеми і перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2005. № 67–69. С. 129.

⁴⁸⁹ Козловська Л. Захист спадкових прав судом в окремому провадженні. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 77.

ціле – майновий комплекс. Після прийняття спадщини відбувається її «розщеплення» на окремі об'єкти⁴⁹⁰.

Це питання дуже важливе, на наш погляд, у процесуальному контексті. Так, у багатьох нормах ЦПК застосовують поняття «правонаступництво», але воно не розкривається. Якщо спадкування відбувається за заповітом, то значними процесуальними повноваженнями наділений виконавець заповіту (ст. 1290 ЦК), зокрема, вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань. Аналогічний за змістом статус повинен бути введений і в разі спадкування за законом, коли спадкоємці, які прийняли спадщину, своїм спільним рішенням уповноважать одного з них бути представником у суді або уклададуть відповідний договір з адвокатом. Такий представник може захищати права всіх спадкоємців у питаннях виконання зобов'язань спадкодавця або витребувати виконання зобов'язань боржниками спадкодавця як у суді, так і у виконавчому провадженні. Формально рішення «зборів» спадкоємців повинно бути легітимізовано нотаріусом, який у посвідчувальному написі повинен зафіксувати, що ним встановлено перелічених осіб і перевірено їх статус як спадкоємців за законом після смерті певної фізичної особи.

Наведене дозволить спадкоємцям вирішувати питання, пов'язані зі спадкуванням нерухомого майна, зокрема об'єктів незавершеного будівництва. Нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину, право власності що підлягає державній реєстрації переходить до спадкоємця лише після отримання документів, що посвідчують права власності. Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, то нотаріус отримує відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Державна реєстрація, як зазначає О. В. Сукманова – це юридичний факт, що складається із сукупності офіційних, юридично значущих дій,

---

⁴⁹⁰ Ходико Ю. Є. Щодо особливостей правового режиму об'єкта спадкового правовідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. С. 87.

здійснюваних уповноваженими органами державної влади⁴⁹¹. Якщо в спадкоємця немає необхідних документів для видачі свідоцтва про право на спадщину, нотаріус роз'яснює послідовність вирішення цього питання в судовому порядку.

Важливе значення для ухвалення рішень у справах, пов'язаних із набуттям права на незареєстроване нерухоме майно – це правова позиція, сформульована в рішенні Верховного Суду (справа № 523/3522/16-ц від 14 серпня 2019 р). Її суть полягала в тому, що її сторони є спадкоємцями приватизованої квартири, право власності на яку не зареєстроване в установленому порядку. Позивач вчасно оформив спадщину, але отримав відмову нотаріуса у видачі свідоцтва про право власності на спадкове майно відповідно до заповіту. Рішення судів першої та апеляційної інстанції мотивовано тим, що право власності на вказану квартиру не зареєстровано в установленому законом порядку станом на час відкриття спадщини. Судом першої інстанції наполягав на необхідності надання належних доказів реєстрації права власності на спірне майно, але позивач заперечував необхідність витребування будь-яких додаткових доказів, зауважував, що суд безпідставно та необґрунтовано вимагає від нього такі та що всі докази є в матеріалах справи й суд повинен винести рішення невідкладно⁴⁹². Отже, беручи до уваги тлумачення положень статей 1268 і 1296 Цивільного кодексу, законодавець розрізняє поняття «виникнення права спадкування» і «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу спадщини» та пов'язує виникнення цих прав власності з різними правовими наслідками.

У разі неврахування судом факту невиконання спадкодавцем вимоги щодо належного оформлення права власності на спірний об'єкт незавершеного будівництва, і це, на думку суду, не вплинуло на їх право власності на цей об'єкт,

---

⁴⁹¹ Сукманова О. В. Державна реєстрація, як провідний спосіб охорони права власності. Право і суспільство. 2019. № 2. С. 64.

⁴⁹² Рішення Верховного Суду України у справі № 523/3522/16-ц від 14 серпня 2019 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/83819683> (дата звернення: 20.11.2022).

оскільки державна реєстрація є лише державним підтвердженням права на те, що виникло на підставі укладеного договору. Тому колегія суддів дійшла такого висновку, що реєстраційною службою не встановлено право власності, зокрема на об'єкт незавершеного будівництва, але реєструє його на підставі чітко визначених правовстановлювальних документів і районний суд помилково вважав, що відсутність реєстрації об'єкта незавершеного будівництва позбавляє спадкоємця цього майна після смерті матері, тому це рішення підлягає скасуванню після прийняття нового – задовольнити позовні вимоги.

Дещо інше рішення в справі № 638/6703/16-ц від 3.10.2016 року, де постанову районного суду скасовано та ухвалу апеляційного суду за позовними вимогами про визнання за спадкоємцем права власності в порядку спадкування залишено в силі⁴⁹³. Районний суд зазначив, що спадкоємець (дружина) прийняла спадщину в порядку, установленому законодавством, але через відсутність правовстановлювальних документів на нежитлове приміщення, нотаріус не був позбавлений права видавати його в установленому законом порядку, тому суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог. Скасування рішення суду першої інстанції та винесення нового рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, апеляційний суд обґрунтовано виходив із того, що позивачі не надали суду належні та допустимі докази, які підтверджують, що за життя заповідач зареєстрував право власності на спірне нежитлове приміщення в порядку, установленому законом.

Така судова пратика здається правильною, оскільки вона залежить не лише від суду, а й адвокатів, які повинні доводити правомірність вимог свого клієнта. Так, поняття «об'єкт незавершеного будівництва» – це складна правова конструкція, яку доволі часто використовують і в Порядку, але об'єкт набуває його передбаченим законом способом, оскільки альтернатива – це матеріали, обладнання

---

⁴⁹³ Рішення від 03.10.2016 № 638/6703/16-ц Держинський районний суд м. Харкова. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/61944608> (дата звернення: 22.11.2022).

тощо, що були використані в процесі цього будівництва (створення майна) (ч. 3 ст. 331 ЦК).

Нерідкими є випадки, коли після прийняття спадщини виявлені розбіжності в характеристиках нерухомого майна, що входить до складу спадщини в правовстановлюючому документі та в довідці з опису майна й реєстраційного органу щодо специфікації об'єкта нерухомості, що не був зареєстрований у державному реєстрі речових прав на нерухоме майно внаслідок набуття такого майна спадкодавця до моменту введення такого реєстру в дію⁴⁹⁴. Однак досі судова практика не дає чіткого визначення способів вирішення таких питань і не визначає конкретного способу захисту прав та інтересів спадкоємців.

Виникнення в спадкоємця права на спадщину, пов'язаного з прийняттям права власності, визначає включення права на нього до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не отримав свідоцтва про право на спадщину та не здійснював державної реєстрації⁴⁹⁵. Вважаємо, що ця позиція є не зовсім виправданою, оскільки право власності не приймається, а набувається в порядку, установленому законом.

Доволі часто особи скаржаться на нотаріусів до суду на незаконність дій нотаріуса. Передумовою звернення до суду спадкоємця може бути відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії, але її правомірність або ні обумовлені різними факторами, що повинні викладатися в матеріалах спадкової справи та в постанові про відмову в учиненні нотаріальної дії, зокрема, відмова у видачі свідоцтва про право на спадщину.

Одним із найпоширеніших засобів правового захисту в спадкових відносинах є визнання недійсними свідоцтва про право на спадщину⁴⁹⁶, що може

---

⁴⁹⁴ Лещенко Л. В. Право на житлову нерухомість у складі спадщини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 115.

⁴⁹⁶ Дзера І. О. Теоритичні та практичні проблеми захисту права власності в спадкових правовідносинах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Том 27. № 3. С. 124.

обумовлюватися різними підставами як унаслідок неправомірних дій нотаріуса, так і внаслідок перерозподілення спадщини згідно зі статтею 1280 ЦК. Так, відповідно до статті 1301 ЦК України свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо встановлено, що особа, якій його видано, не мала права спадкувати, а також в інших випадках, установлених законом. Водночас свідоцтва про право на спадщину включено до переліку правовстановлювальних документів, на підставі яких проводять державну реєстрацію права власності на нерухоме майно⁴⁹⁷, отже часткова або повна недійсність свідоцтва призводитиме до скасування проведеної реєстрації.

Більшість проаналізованих прогалин і протиріч зумовлені відсутністю єдиного підходу в цивільному законодавстві щодо визначення моменту виникнення права власності, що може залежати, зокрема, від виду майна, підстави його набуття. Під час здійснення права на захист спадкових прав, спадкоємцям прав потрібно враховувати, що до отримання свідоцтва про право на спадщину, це не охорона власності, що здійснюється, оскільки спадкоємці ще не набули права власності, але це захист права на спадщину, за допомогою якого вони можуть набувати право власності на спадкове майно, а після отримання такого свідоцтва – до захисту права власності⁴⁹⁸.

Існують певні обмеження для спадкоємців у виборі способів захисту спадкових прав у зв'язку з відсутністю їх у строк, установлений для прийняття спадщини.

У статті 1281 ЦК визначено строк пред'явлення кредитором вимоги до спадкоємця (-ів) та строк, упродовж якого спадкоємці повинні повідомити кредитора (ів) про відкриття спадщини, а стаття 1282 ЦК України не передбачає

---

⁴⁹⁷ Печений О. П. Проблемні питання судової практики у справах щодо визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 11. С. 28.

⁴⁹⁸ Гончарова А. В. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та їх позбавлення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 47.

строку, упродовж якого спадкоємець (спадкоємці) повинен задовольнити вимогу кредитора (кредиторів), але вказується лише необхідність для спадкоємця (спадкоємців) задовольнити вимогу одноразовим платежем⁴⁹⁹. Але з 2018 року редакція статей 1281 та 1282 ЦК істотно змінилася, із чим важко погодитися. Так, у цих нормах акцентовано увагу на спадкоємцях, які отримали свідоцтво про право на спадщину, але ж у такому разі передбачається стягувати борг зі спадкоємця, який уже став власником майна й не знав про борги спадкодавця. Вважаємо, що в такий спосіб спадкоємця позбавлено можливості свідомого вибору – спадкувати чи ні. Шість місяців виділено законом для того, щоб з'ясувати всі можливі питання зі спадкуванням, тому необхідно саме в цей період і з'ясовувати наявність боргів або їх відсутність. Тому лише у виняткових ситуаціях необхідно допускати можливість звертатися з позовом до нових власників, які отримали майно під час спадкування та оформили свої права. Сама формула, закладена в частині 2 статті 1281 ЦК викликає питання, а саме: «Кредиторіві спадкодавця належить пред'явити свої вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину, не пізніше шести місяців із дня одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на все або частину спадкового майна незалежно від настання строку вимоги». Що означає слово «належить», якщо традиційно його пов'язують із правом? У разі спадкування за законом майно спадкується декількома спадкоємцями, тому всі спадкоємці повинні відповідати за боргами спадкодавця солідарно, оскільки їх частки в спадщині рівні. Коли ж ставиться питання про те, що вимоги стосуються всього майна або його частини, то звідси випливає, що спадкоємець може втратити все, тоді він дарма погоджувався на спадкування, отримувач свідоцтво про право на спадщину тощо. Тому це питання можна вважати проблемним у разі його застосування на практиці, оскільки спадкоємці будуть вважати успадковане й відповідно оформлене майно

---

⁴⁹⁹ Главач І. І. Реалізація прав кредитора у спадковому правовідношенні крізь призму законодавчого регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право.* 2016. № 2(14). С. 171.

своїм. Отже, потрібно з'ясувати вимоги кредиторів до видачі свідоцтва про право на спадщину, а не визначати строк після його отримання.

3.4. Охорона спадкового майна як забезпечення права на спадкування

Охорона спадкового майна має велике значення, оскільки від безпеки спадщини залежить спадкування⁵⁰⁰. Проте не завжди потрібна спеціальна охорона спадщини. Якщо відкривається спадщина за законом та спадкоємцями є члени сім'ї спадкодавця, які проживають у тому самому приміщенні, користуються тим самим майном, то жодних спеціальних заходів для охорони спадщини вони не застосовують. Якщо спадкоємці не проживали зі спадкодавцем, вони вживають заходів щодо збереження спадщини, обґрунтовано вважаючи, що це їх власність, яка повинна бути в безпеці. У разі подання заяви про прийняття спадщини спадкоємець стає власником спадкового майна і як власник зобов'язаний вживати заходів для його утримання та охорони. Охорону спадкового майна здійснюють за місцем відкриття спадщини⁵⁰¹. Вважаємо таку позицію не зовсім виправданою, оскільки власником майна особа стає після належного оформлення права власності. Однак думка про те, що спадкоємці повинні турбуватися про забезпечення свого ймовірного права власності – це очевидно.

Як зазначає К. Р. Резворович, комплекс дій щодо охорони спадкового майна потрібно охарактеризувати як комплексний інститут, який містить такі субінститути: опис спадкового майна, договір доручення щодо охорони спадку, договір зберігання та договір довірчого управління спадковим майном, охорону речей, які є обмеженими в обороті, тобто, охорона спадщини як цивільно-правова категорія є значно розширеним поняттям, ніж поняття «охорона спадкового майна»,

---

⁵⁰⁰ Гончарова А. В. Цивільно-правова охорона спадщини та захист спадкових прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. Частина 1. С. 202.

⁵⁰¹ Гончаренко В. О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. С. 212.

яке розуміє процедурний аспект здійснення нотаріусом дій щодо поширення на спадщину режиму фізичної охорони із залученням спеціальних суб'єктів охоронної діяльності⁵⁰². Важко не погодитися з таким широким поглядом на охорону спадщини, але його неможливо відмежувати від поняття «охорона спадкового майна», оскільки всі перелічені дії можуть вживатися нотаріусом під час ужиття заходів щодо охорони спадкового майна (ч. 2 ст. 1283 ЦК).

ЦК України встановлює, якщо спадкоємець вступив у володіння чи управління спадковим майном, то він до закінчення строку прийняття спадщини або до отримання свідоцтва про право на спадщину має право за рахунок спадкового майна робити витрати, зокрема й на його охорону. Законодавець визнає за спадкоємцем право захисту спадщини від зазіхань чи домагань третіх осіб, доки не доведено інше. Усе сказане підтверджує правомірність учинених дій спадкоємцем з охорони спадщини. Важливою є вказівка в законі на те, що сам факт прийняття спадкоємцем заходів щодо охорони спадщини не свідчить про остаточне прийняття ним спадщини, оскільки може бути доведено інше, що пов'язано з можливістю спадкоємця, який прийняв спадщину, відмовитися від неї⁵⁰³. І в цьому разі, на наш погляд, потрібно уточнити, що наведені повноваження стосуються нотаріуса, а спадкоємець не вправі розпоряджатися спадщиною до закінчення строку для прийняття спадщини, оскільки кількість спадкоємців може змінитися в будь-який момент до закінчення такого строку.

Якщо спадкоємців кілька, то вони за своєю згодою вирішують усі питання щодо охорони та утримання спадкового майна. У цьому разі, як показує практика, договір зберігання є, навіть, якщо хранителем є один із кількох спадкоємців, хоча закон не містить і заборони на його укладання⁵⁰⁴. Зберігання спадщини

---

⁵⁰² Резворович К. Р. Сучасний стан законодавчого забезпечення вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 4. С. 45.

⁵⁰³ Резникова М. О., Ліла А. В. Нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 137.

⁵⁰⁴ Чуєва О. Договори у спадковому праві. *МЕН*. 2017. № 2 (92). С. 78.

спадкоємцем, здійснюється безоплатно, якщо інше не буде узгоджено між спадкоємцями.

Не виключено, що один із кількох спадкоємців, який проживав із можливим спадкодавцем, здійснює охорону спадщини. Водночас не проводять опис та передавання спадкового майна на зберігання, а тому інтереси відсутніх спадкоємців можуть бути порушені. Якщо з якоїсь причини ніхто зі спадкоємців не може здійснювати охорону спадщини, то не виключена можливість укладання між ними договору зберігання чи охорони спадкового майна з третьою особою, яка може виконувати функцію охоронця на оплатній чи безоплатній основі⁵⁰⁵. Тобто необхідно говорити про те, що існує офіційний та неофіційний спосіб охорони спадкового майна, оскільки обсяги спадщини та її вартість насамперед повинні турбувати спадкоємців, але за неофіційного порядку охорони спадщини не буде проводитися опис майна, що може негативно позначатися на інтересах кредиторів спадкодавця. До неофіційного способу охорони спадкового майна можна віднести й ужиття заходів щодо охорони спадкового майна призначеним виконавцем заповіту (ст. 1288 ЦК України).

Якщо спадкоємці самостійно не можуть ужити заходів щодо охорони спадщини через те, що майно знаходиться поза місцем їх проживання та відкриття спадщини, а охоронець не призначений, то вони мають право звернутися до нотаріуса із заявою про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна або його частини⁵⁰⁶. Такий підхід можна вважати логічним, але може існувати декілька підстав для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом або іншою уповноваженою особою, серед яких потрібно виділити визначення реального й легітимного обсягу спадщини, щоб застерегти відповідальність спадкоємців за

---

⁵⁰⁵ Куриленко С. О. Охорона спадкового майна в системі взаємодії норм цивільного й нотаріального законодавства. *Знання європейського права*. 2021. № 3. С. 24.

⁵⁰⁶ Філик Н. В. Особливості юридичних вимог щодо вчинення нотаріальних дій по охорони спадкових прав. *Юридичний вісник. Повітряне й космічне право*. 2013. № 3. С. 102.

боргами спадкодавця, що перевищують вартість спадщини тощо.

Нотаріус, консул та посадова особа органу місцевого самоврядування заходи з охорони спадщини вживають за заявою спадкоємців, виконавця заповіту, органу місцевого самоврядування, органу опіки та піклування, інших осіб, які діють на користь збереження спадкового майна. Охорона спадщини одна з нотаріальних дій, здійснюваних нотаріусом у межах спадкового провадження, хоча практично такі дії відбуваються вкрай рідко.

Якщо ініціатором ужиття заходів щодо охорони спадщини є спадкоємець, то його заяву про це не можна розглядати як заяву про прийняття спадщини, оскільки її не віднесено до числа тих, що підтверджують бажання спадкоємця прийняти спадщину. Спадкоємець може бути зацікавлений у збереженні спадщини, думаючи не лише про свої інтереси, а й, наприклад, про інтереси іншого спадкоємця, на користь якого він має намір відмовитися від своєї частки в спадщині⁵⁰⁷. Наведена гіпотеза має право на життя, але необхідно дотримуватися встановлених правил, оскільки на сьогодні ініціаторами вжиття заходів щодо охорони спадкового майна можуть бути: спадкоємці, які подають про це заяву, фізичні та юридичні особи, які повідомляють про це нотаріуса, а також підставою для вжиття заходів може стати рішення суду про оголошення фізичної особи померлою (ст. 60 Закону України «Про нотаріат»). На наш погляд, положення про можливість нотаріуса діяти за своєю власною ініціативою не піддається логічному обґрунтуванню. Якщо довести цю ситуацію до абсурду, то можна припустити, що нотаріус може самостійно визначати, що в разі смерті особи він вправі входити до приміщення та проводити там опис без будь-яких правових підстав.

Так само широке й невизначене коло фізичних та юридичних осіб можуть надсилати нотаріусу повідомлення про те, що необхідно вжити заходів щодо

---

⁵⁰⁷ Куриленко С. Нотаріальний захист спадкових прав громадян: тенденції та закономірності розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 171.

охорони спадкового майна, але такі повідомлення без будь-якого обґрунтування причин вжиття заходів до охорони спадкового майна не можуть розцінюватися такими, що зобов'язують нотаріуса до дій. Наприклад, коли до нотаріуса надійшли відомості про те, що з будинку померлого сторонні особи вивозять, припустимо, меблі, як має реагувати нотаріус або інша уповноважена особа? Звісно, що це крадіжка, тому необхідно повідомляти про цей факт правоохоронні органи, а не нотаріуса тощо. Якщо буде з'ясовано, що вивозять речі спадкоємці або один із них, то про це потрібно повідомляти кредиторів та інших спадкоємців, а останні вже вправі просити нотаріуса вжити відповідних заходів тощо.

Під час звернення спадкоємця до нотаріуса він повинен підтвердити свій статус, як і решта суб'єктів, правомочних заявляти про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Заява зацікавленої особи про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна породжує спадкові правовідносини, змістом яких є обов'язок нотаріуса вчинити необхідні дії, що забезпечують спадщину, право зацікавленої особи вимагати вчинення зазначених дій та обов'язок сплатити держмити⁵⁰⁸. Особливістю цих правовідносин є те, що вони можуть виникнути за заявою не лише спадкоємця, а й інших зацікавлених осіб.

Щодо рішення суду про оголошення фізичної особи померлою як самодостаньої підстави для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, то із цим положенням важко не погодитися. Дійсно, у разі оголошення особи померлою робиться припущення про те, що вона не є живою, але це залишається лише припущенням. Сьогодні в період воєнних дій особу може бути оголошено померлою після спливу шести місяців (ч. 2 ст. 46 ЦК), а це менше, ніж строк відсутності особи для визнання її безвісно відсутньою. Але ж, на жаль, у воєнний

---

⁵⁰⁸ Бондарева М. В. Нотаріальний порядок визначення майна спадковим. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 117.

час тисячі громадян евакуюються, території захоплюються, тому в таких умовах знайти людину складно. Отже, можна погодитися з тим, що в інтересах особи, яка оголошена померлою, але фактично може бути живою варто забезпечувати її інтереси не лише стосовно нерухомого майна, а й тих речей, які визначали її спосіб життя, були для неї дорогими тощо. Отже, необхідно зберігати не лише нерухоме майно такої особи, а й особисті її речі впродовж п'яти років, обмежуючи права спадкоємців щодо їх відчуження.

Перш ніж вживати заходів щодо охорони спадщини, нотаріус витребує свідоцтво про смерть спадкодавця або рішення суду про оголошення особи померлою; установлює місце відкриття спадщини; з'ясовує наявність майна, його склад та місцезнаходження; повідомляє про майбутній опис майна відомих йому спадкоємців, а за необхідності – також інших зацікавлених осіб; з'ясовує питання щодо вжиття попередніх заходів щодо охорони спадщини і якщо такі заходи вживалися, то ким було опечатано приміщення з майном тощо.

Ужиттю нотаріусом заходів для охорони спадщини передує опис спадкового майна⁵⁰⁹. Але не можна відділяти опис майна від ужиття заходів до її охорони, оскільки це елемент нотаріального провадження. Опис може бути зроблений, якщо особи, які проживали з можливим спадкодавцем, не перешкоджають цьому та пред'являють майно до опису, оскільки нотаріус здійснює нотаріальні дії у безспірних справах. Якщо нотаріусу перешкоджають у цьому, то він складає акт про відмову в пред'явленні майна до опису та повідомляє про це зацікавлених осіб.

Опис спадщини проводять за участю зацікавлених осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків (п. 3.1. глави 9 розділу II Порядку). Водночас, поняття «зацікавлені особи» може включати широке коло суб'єктів, оскільки до цих осіб можна віднести й спадкоємців, і кредиторів, і ініціаторів ужиття заходів щодо

---

⁵⁰⁹ Рудко Б. Деякі проблемні питання опису майна: статус майна, процедура опису та відповідальність. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 125.

охорони спадкового майна. Тут важливо також зазначити, що спадщина може складатися з двох елементів: заповіданого та незаповіданого майна, у зв'язку з чим можуть виникати питання про те, а чи можна відокремити заповідану спадщину від незаповіданої. Доволі часто на практиці це зробити складно, оскільки стереотип заповіту щодо визначення конкретного майна в натурі доволі часто виражається так: «будинок ... заповідаю дочці, а квартиру ... – сину». Виходить, що все рухоме майно, що знаходиться в будинку та квартирі залишається незаповіданим, оскільки буквально було заповідано лише будинок і квартиру. Така формула заповіту залишає все рухоме майно, що знаходиться в будинку та квартирі, незаповіданим, отже на нього вправі претендувати спадкоємці за законом і щодо нього можуть уживати заходів щодо охорони. Тому в разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна можуть бути присутніми як спадкоємці за заповітом, так і за законом, а також і виконавець заповіту, кредитор та відказоодержувач.

Щодо вимог до свідків у разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, то вони не сформульовані, а отже свідками можуть бути будь-які особи. Але не можна, на наш погляд, змішувати статуси заінтересованих осіб та тих, які здійснюють свої професійні повноваження, зі свідками. Тому свідками не можуть бути зацікавлені особи та помічник нотаріуса або працівники державної нотаріальної контори, а також особи, які не можуть прочитати або підписати акт опису.

Опис спадкового майна є складним і скрупульозним нотаріальним провадженням, оскільки потрібно описати кожен річ, належну спадкодавцю, оцінити її з урахуванням відсотка зношування, а коштовні речі та ті, що вилучені із цивільного обороту чи обмежені в обороті, потрібно передавати до спеціальних установ на зберігання.

Деякі автори вважають, що під час опису спадщини можуть бути присутніми будь-які спадкоємці, закликані до спадкування, або ті, які прийняли спадщину, або

всі можливі спадкоємці за заповітом та за законом (усіх черг), і навіть призначені⁵¹⁰. Такий висновок є помилковим, тому що спадкоємцями визнають лише тих осіб, які закликані до спадкування. Усі інші особи є можливими спадкоємцями, вони ще не мають права спадкувати, й невідомо чи з'явиться воно, та їх присутність може лише ускладнити процедуру опису спадщини. Водночас прямої заборони бути присутнім під час опису майна стосовно інших осіб не передбачено, тому заборонити їм бути присутніми нотаріус або інша уповноважена особа не вправі, але вони не мають права заважати. Зокрема, у пункті 3.4. Порядку встановлено право спадкоємців не погоджуватися з оцінкою майна, вони вправі запросити спеціаліста-експерта або оцінювача, але це право персоніфіковано належить лише спадкоємцям, а не іншим особам. Водночас, нічого не сказано про те, хто персоніфіковано здійснює оцінювання кожної речі.

Як зазначено в Методичних рекомендаціях щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних з ужиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, спадкове майно, за загальним правилом оцінюються за згодою спадкоємців, а за відсутності такої згоди процедуру здійснює незалежний оцінювач за рахунок особи, яка замовила таке оцінювання⁵¹¹. Але це стереотип сприйняття спадкового майна, яке традиційно складається з предметів домашнього обігу та вжитку тощо. Водночас для оцінювання раритетних предметів, наприклад, старовинних картин, автомобілів та інших неординарних речей, на наш погляд, можуть запрошувати вузькопрофільних експертів, які здатні відрізнити рідкісні марки й подібні речі, ціну яких складно встановити нефахівцям.

Важливо ретельніше прописати процедуру оцінювання деяких об'єктів, що

---

⁵¹⁰ Піцик Х. З. Правовий статус спадкоємців при спадкуванні за законом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2018. № 5. С. 124.

⁵¹¹ Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із ужиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09/print> (дата звернення: 02.01.2022).

входять до складу спадщини. На практиці виникають питання з оцінюванням майна, що зберігається в індивідуальних банківських сейфах. За договором зберігання цінностей в індивідуальному банківському сейфі банк надає клієнтові право самому розміщувати цінності в сейф і вилучати їх із нього. Для цього йому видають ключ від сейфа, картку, що дозволяє ідентифікувати клієнта або інший знак або документ, що засвідчує його право на доступ до сейфа та його вмісту. Приміщення, де знаходяться банківські сейфи, не пристосовані до роботи в них людей, а перш ніж оцінити таке майно, його необхідно описати. Під час опису майна, як зазначалося, повинні бути присутніми нотаріус, два свідки, спадкоємці, оцінювач. Крім того, для оцінювання такого майна оцінювачу потрібен час та належні умови. Законом встановлено, що умовами договору може бути передбачено право клієнта працювати в банку із цінностями, що зберігаються в індивідуальному сейфі. Для створення умов для оцінювання майна померлого клієнта банку, що зберігається в банківському сейфі. Здійснивши опис спадкового майна, нотаріус вирішує питання про вибір охоронця, із яким укладає договір щодо зберігання або охорони, залежно від виду спадкового майна. Наприклад, якщо до складу спадщини входить житлове приміщення з предметами домашнього побуту, таке майно може бути передано під охорону. Якщо до складу спадщини входить рухоме майно, то його передають для зберігання. Зберігачами можуть бути повнолітні фізичні особи та спеціалізовані юридичні особи. Договір зберігання укладається в простій письмовій формі. Нотаріус під час вибору зберігача повинен урахувати думку спадкоємців чи іншого заявника. Якщо майно передається на зберігання одному зі спадкоємців, то договір зберігання буде безоплатним, але інші спадкоємці зобов'язані відшкодувати зберігачеві витрати, пов'язані з утриманням майна. Незважаючи на відсутність у законі будь-яких указівок щодо цього, під час зберігання спадкового майна одним зі спадкоємців він має право користуватися цим майном. Таке буває за наявності присутніх та відсутніх спадкоємців, коли заходи щодо охорони

спадщини вживають за заявою відсутнього спадкоємця. Якщо присутній спадкоємець проживав із можливим спадкодавцем до його смерті, разом із ним користувався іншим майном, то під час передавання цього майна йому на зберігання не можна позбавити його права користуватися цим майном. Договір зберігання спадкового майна, укладений зі сторонньою особою, є оплатним. Особливістю такого договору є те, що як поклажодавець виступає не власник майна й навіть не уповноважена ним особа, а нотаріус, який укладає такий договір у силу закону.

Деякі вчені вважають, що кредитори не можуть бути присутніми під час здійснення опису, хоча не виключено порушення їх інтересів у разі оцінювання спадкового майна. Через відсутність будь-яких об'єктивних обставин, які унеможливають присутність під час опису зазначених осіб, положення, що міститься в ЦК, необхідно доповнити, указавши на можливість присутності під час опису спадкового майна кредиторів, відказоодержувача та осіб, зацікавлених у виконанні заповідального покладання⁵¹². На наш погляд, це штучне зауваження, оскільки поняття «зацікавлені особи» не виключає участі кредиторів під час опису спадкового майна, до речі, як і представника територіальної громади, коли спадкоємців на момент ужиття заходів щодо охорони спадкового майна не було знайдено. Водночас вважають, що участь кредитора в разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна потрібно розцінювати як доречну, а за умови виявлення ним бажання щодо участі в цьому провадженні – обов'язковою. Як було зазначено раніше, під час участі в цьому провадженні лише спадкоємців, вартість речей може бути занижена, щоб зменшити розмір податків, а участь кредитора може надати такому оцінюванню об'єктивності за рахунок змагання інтересів спадкоємців та кредитора.

Ситуації під час оформлення спадкових прав можуть бути різні, викликані

---

⁵¹² Денисяк Н. Особливості й питання класифікації нотаріальних проваджень. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 47.

об'єктивними та суб'єктивними причинами, але якщо спадкоємці відомі й немає перешкод для їх присутності, то їх участь потрібно визнавати обов'язковою, тому що вони найбільше зацікавлені в збереженні свого майбутнього майна⁵¹³. Виникає питання щодо присутності при цьому представника органу опіки та піклування, якщо є неповнолітні, недієдатні, обмежено дієдатні спадкоємці, а незаконні представники зазначених осіб, зобов'язаних захищати права та інтереси своїх підопічних. Законні представники не мають права без згоди органу опіки та піклування вчиняти або давати згоду на вчинення угод, що тягнуть за собою зменшення майна підопічного. Під час здійснення опису спадкового майна ніхто не розпоряджається майном підопічного, тому немає жодної потреби залучати для цього провадження представника органу опіки та піклування.

Цікавим є висновок, коли нотаріус укладатиме договір зберігання на користь третіх осіб, тобто спадкоємців, які прийняли спадщину, тоді в зберігача будуть законні підстави для повернення майна безпосередньо спадкоємцям, які прийняли спадщину⁵¹⁴. Але ж у такому разі нотаріус не зможе виконати умови статтю 64 Закону щодо видачі грошових сум на покриття витрат: щодо догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання; на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця тощо. Тому не можна говорити про право власності на спадкове майно до належного його оформлення.

Нотаріус не описує швидкопсувні продукти харчування. Невизначеною також є вказівка на час, необхідний спадкоємцям для вступу в спадщину. І яким повинне бути це володіння – фактичним чи юридичним? Адже норми спадкового права здебільшого вказують на право власності⁵¹⁵. Отже, раніше наведене положення спростовує такий висновок.

---

⁵¹³ Марченко В. Щодо питання здійснення нотаріусом захисту суб'єктивних цивільних прав. *Підприємництво, Господарство і Право*. 2020. № 3. С. 31.

⁵¹⁴ Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. № 20. С. 157.

⁵¹⁵ Zaika Yu. Directions of updating the inheritance legislation of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. 27 (1). P. 84.

Розглядаючи порядок урегулювання охорони спадщини, необхідно проаналізувати міжнародні документи. По-перше, це Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів 1972 року, ратифікована Україною 10.07.2010 року⁵¹⁶, що регламентує процедуру реєстрації заповітів, а саме – установлює уніфікацію процедури діяльності нотаріусів із посвідчення заповітів, закріплює правила щодо способів передавання інформації про можливих спадкоємців та кредиторів, їх пошук у країнах та оприлюднення інформації про такий розшук, вироблення програми обміну інформацією щодо вжиття заходів охорони⁵¹⁷. Наступним міжнародним документом, що врегульовує відносини у сфері охорони спадкового майна, є Конвенція про правову допомогу й правові відносини щодо цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р., ратифікована Україною 21.01.2006 р., яку відповідно до сайту Верховної Ради України до останнього часу розцінюють як чинну. Але 1 грудня 2022 року було прийнято Закон України «Про зупинення дії та вихід із Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах та Протоколу до Конвенції у частині зупинення дії у відносинах із російською федерацією та республікою білорусь.

Відповідно до статті 50 Конвенції про правову допомогу й правові відносини щодо цивільних, сімейних і кримінальних справ зазначено, що установи Договірних Сторін уживають відповідно до свого законодавства заходи, що є необхідними для забезпечення охорони спадкового майна, яке перебуває на їхній території. Про такі заходи невідкладно повідомляють або дипломатичне представництво або консульську установу Договірної Сторони, громадянином якої є спадкодавець. Зазначене представництво або установа беруть участь у здійсненні заходів щодо охорони спадкового майна. За клопотанням органу юстиції, компетентного вести

---

⁵¹⁶ Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів. Конвенцію ратифіковано із заявою згідно із Законом № 2490-VI від 10 липня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 10.01.2022).

⁵¹⁷ Гончарова А. В., Чуйкова В. Ю. Проблеми спадкування в зоні АТО та на окупованих територіях. Правові горизонти. 2020. № 25(38). С. 14.

справу про спадкування, а також дипломатичного представництва або консульської установи, заходи щодо охорони спадщини можуть бути змінені, скасовані або відкладені⁵¹⁸.

Існує ряд міжнародних двосторонніх договорів, що були підписані ще СРСР і які є чинними для України як правонаступника прав та обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР. Згідно зі статтею 7 Закону України «Про правонаступництво України», Консульська Конвенція між Союзом Радянських соціалістичних республік та Народною Республікою Албанією⁵¹⁹. Дії щодо охорони спадкового майна можуть бути здійснені вповноваженою посадовою особою консульства в разі, якщо спадкодавець або спадкоємець є громадянами однієї з країн-підписантів. Відповідно до вищезазначеної конвенції консули наділені правами щодо охорони спадщини громадянина своєї країни, можуть здійснювати ці права самі або через своїх уповноважених: 1) брати участь в описі спадщини й підписувати відповідні протоколи; 2) зв'язуватися з компетентними органами влади країни їх перебування для недопущення пошкодження або псування спадкового майна⁵²⁰.

Що стосується країн Європи, то здебільше країн охорону спадщини здійснює виконавець заповіту або нотаріус.

У Німеччині охороною спадкового майна займається виконавець заповіту, якщо його не призначено, то суд із розгляду спадкових прав здійснює охорону на власний розсуд. Зазвичай суд призначає охоронця спадкового майна. Відповідальність спадкоємця може бути обмежена методом установлення управління спадковим майном для задоволення вимог кредиторів або

---

⁵¹⁸ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Конвенцію ратифіковано з застереженнями згідно із Законом № 240/94-ВР (240/94-ВР) від 10.11.9421.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 10.01.2022).

⁵¹⁹ Консульська Конвенція між Союзом Радянських соціалістичних республік та Народною Республікою Албанією. Міжнародний документ від 18.09.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/008_001#Text (дата звернення: 10.01.2022).

⁵²⁰ Куриленко С. О. Охорона спадкового майна в системі взаємодії норм цивільного і нотаріального законодавства України. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 27.

запровадженням процедури банкрутства. Суд за заявою спадкоємця або кредитора, який вважає, що фінансовий стан або поведінка спадкоємця загрожує його інтересам, призначає особу, яка здійснює управління спадковим майном. Адміністратор здійснює управління спадковим майном, а також уживає заходів щодо його збереження та погашення боргів спадкодавця за рахунок такого майна⁵²¹. Він несе відповідальність перед кредиторами спадкодавця під час виконання своїх повноважень, щодо охорони та управління майном померлого. Управління майном може бути припинено за таких умов: у разі погашення всіх боргів спадкодавця, відкриття процедури банкрутства або в разі, коли активів спадкового майна недостатньо, щоб оплатити всі витрати, пов'язані з управлінням такого майна. Спадкодавець може визначити в заповіті виконавця (виконавців), які забезпечують охорону спадкового майна або доручити суду зробити це⁵²². У такому разі виконавець одночасно з ужиттям заходів щодо охорони спадкового майна має право розпоряджатися таким майном, виконуючи заповідальне розпорядження спадкодавця. Спадкодавець може уповноважити виконавця здійснювати управління спадковим майном без визначення конкретних завдань, інакших ніж здійснення управління та охорони такого майна. Таке розпорядження втрачає силу після спливу 30-ти років із моменту переходу спадкового майна в розпорядження виконавця, однак, спадкодавець може розпорядитися здійснювати управління спадковим майном до моменту смерті спадкоємця або виконавця, або до настання будь-якої іншої події⁵²³. Право на розпорядження майном спадкодавця повинно бути підтвержене виконавцем у суді. Спадкоємці не мають права розпоряджатись об'єктами спадщини, що знаходяться в управлінні виконавця, однак кредитори

---

⁵²¹ Wolff E., Gittleman M. Inheritances and the distribution of wealth or whatever happened to the great inheritance boom? *Journal of Economic Inequality*. 2014. Vol. 12 (4). p. 440. URL: 10.1007/s10888-013-9261-8.

⁵²² Tiefensee A., Grabka M. Das Erbvolumen in Deutschland dürfte um gut ein Viertel größer sein als bisher angenommen. *DIW Wochenbericht*. 2017. Vol. 27. P. 565.

⁵²³ Schmitz S. The Effects of Germany's Statutory Minimum Wage on Employment and Welfare Dependency. *German Economic Review*. 2019. № 20 (3). p. 330. URL: 10.1111/geer.12196.

заявляють свої вимоги як до спадкоємців, так і до виконавця, за умови, що останній має право розпорядження спадковим майном⁵²⁴. Вимоги, що стосуються обов'язкової частки в спадщині, пред'являються лише спадкоємцям. Якщо стає очевидним, що виконавець виконав усі свої обов'язки, надані заповідачем, він зобов'язаний передати спадкове майно у вільне володіння спадкоємця (спадкоємців). Ще одним засобом охорони спадкового майна є його опис. Спадкоємець має право скласти опис спадкового майна в суді. За заявою кредитора спадкодавця суд із розгляду спадкових справ установлює період, упродовж якого опис повинен бути складений⁵²⁵. Після закінчення цього періоду спадкоємець (спадкоємці) несуть повну відповідальність за боргами спадкодавця. Опис містить у собі всю спадкову масу, що існувала на дату переходу спадщини до спадкоємця (-ів), зокрема всі зобов'язання за спадковим майном. Опис також повинен містити характеристику об'єктів спадкового майна в обсязі, необхідному для оцінювання вартості такого майна. Отже, опис та встановлення управління спадковим майном є засобами вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, які дають можливість уникнути спадкоємцям повної відповідальності за боргами спадкодавця, а кредиторам – можливість задовольнити свої вимоги безпосередньо за рахунок спадкового майна. Отже, німецьке законодавство не передбачає обов'язку вжиття заходів щодо охорони спадкового майна суб'єктами владних повноважень або іншими посадовими особами⁵²⁶, однак за клопотанням кредиторів або спадкоємців такі заходи застосовують на підставі рішення суду, що дозволяє ефективно та своєчасно зберегти спадкове майно від пошкодження, втрати, розкрадання або розтрати.

Здійснення охорони спадкового майна за рішенням суду, що використовують

---

⁵²⁴ Houben H., Maiterth R. Erbschaftsteuer und Erbschaftsteuerreform in Deutschland: eine Bestandsaufnahme. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung*. 2011. Vol. 4, p. 161. URL: <https://doi.org/10.3790/vjh.80.4.161>.

⁵²⁵ Fessler P., Schürz M. Private wealth across European countries: the role of income, inheritance and the welfare state. *ECB Working Paper*. 2015. p. 1847.

⁵²⁶ Elinder M., Erixson O., Waldenström D. Inheritance and wealth inequality: Evidence from population registers. *Journal of Public Economics*. 2018. Vol. 165. P. 17–30. URL: [10.1016/j.jpubeco.2018.06.012](https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.06.012).

в окремих європейських правопорядках, дає можливість уникнути протидії та заперечень із боку осіб, у володінні яких таке майно перебуває. На відміну від українського законодавства, за яким спочатку нотаріус вживає заходи щодо охорони спадкового майна, а в разі заперечень із боку хоча б однієї особи з числа спадкоємців зобов'язаний відмовити в учиненні таких дій. Тоді вжиття заходів охорони спадкового майна здійснюються на підставі ухвали суду. Водночас у такий спосіб збільшуються формальні навантаження на суди використовуються їх владні повноваження, навіть у тих ситуаціях, коли опір не потрібно нейтралізувати. До того ж, для визначення змісту ухвали суду необхідно встановити, а хто здійснює опір проведенню опису спадкового майна – спадкоємці чи сторонні особи, оскільки ухвала суду повинна бути персоніфікованою. Крім того, сама загроза звернення до суду може спонукати зацікавлених осіб не чинити перешкод у проведенні опису спадкового майна нотаріусом.

Зазначаємо, що підхід німецького законодавця до вирішення цієї проблеми є більш спрощеним та ефективним, бо затягування процесу вжиття заходів щодо охорони спадкового майна може призвести до небажаних наслідків як для кредиторів, так і для спадкоємців⁵²⁷. Потрібно також підкреслити можливість суду призначити адміністратора спадкового майна, який уживає заходів щодо його охорони та управління для задоволення вимог кредитора (-ів), що дозволяє спадкоємцям уникнути відповідальності за боргами спадкодавця, а кредиторам – задовольнити свої вимоги, не витрачаючи час на розшук спадкоємців та стягнення з них належних їм коштів або майна⁵²⁸.

На жаль, українське законодавство не передбачає такої процедури, оскільки подібні справи не мали широкого резонансу в Україні. Спадкоємці не несуть

---

⁵²⁷ Brunner J. K. Die Erbschaftsteuer - Bestandteil eines optimalen Steuersystems? *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*. 2014. Vol. 15 (3). p. 199. URL: 10.1515/pwp-2014-0019.

⁵²⁸ Beznoska M., Hentze T. Die Auswirkungen der ErbSt-Reform auf die Unternehmensnachfolge aus ökonomischer Sicht *Der Betrieb*. 2016. Vol. 42. p. 2433.

солідарної або додаткової відповідальності за боргами спадкодавця. Вимоги кредитора можуть бути задоволені лише в розмірі та в межах частки спадкового майна, що перейшла до спадкоємця. Але це умовне поняття, оскільки у свідоцтві про право на спадщину в Україні перелічене здебільшого лише нерухоме майно, а рухоме може так само мати цінність, що в подальшому дозволить кредиторам пред'являти вимоги значно більші за обсягом, ніж склад зазначеного у свідоцтві майна. Тому німецькій досвід потрібно впроваджувати в українську практику й законодавство та рекомендувати спадкоємцям вживати заходи щодо охорони спадкового майна, що дозволить зафіксувати загальний розмір спадщини й не відповідати за боргами спадкодавця, які перевищують такий розмір.

Відповідно до законодавства Франції спадкоємець може прийняти спадщину повністю й без застережень або відмовитися від неї⁵²⁹. Він також має право прийняти спадщину в розмірі чистих активів, тобто без боргів та інших обтяжень у разі універсального правонаступництва. Після спливу чотирьох місяців із дня відкриття спадщини кредитори або інші спадкоємці можуть вимагати від спадкоємця зробити вибір: прийняти або відмовитись від прийняття спадщини протягом двох місяців⁵³⁰. Спадкоємець може подати клопотання до суду подовжити цей строк за наявності обґрунтованих причин, в іншому випадку він буде вважатись таким, що прийняв спадщину повністю та безумовно. Після спливу десяти років спадкоємець, який не прийняв спадщину, втрачає право на її прийняття⁵³¹.

Французьке законодавство також передбачає обмеження відповідальності спадкоємця методом ужиття заходів охорони спадкового майна, а саме – складання опису та встановлення управління майном спадкодавця. Складання опису дає можливість точно визначити вартість чистих активів спадкодавця, що зі свого боку

---

⁵²⁹ Bönke T., Werder M., Westermeier, C. How inheritances shape wealth distributions: An international comparison. *Economics Letters*. 2017. Vol. 159. p. 217. URL: 10.1016/j.econlet.2017.08.007.

⁵³⁰ Beckert J., Arndt H. Unverdientes Vermögen oder illegitimer Eingriff in das Eigentumsrecht? Der öffentliche Diskurs um die Erbschaftssteuer in Deutschland und Österreich. *MPIfG Discussion Paper*. 2016. Vol. 16 (8). p. 18.

⁵³¹ Tiefensee A., Grabka M. Das Erbvolumen in Deutschland dürfte um gut ein Viertel größer sein als bisher angenommen. *DIW Wochenbericht*. 2017. Vol. 27, p. 565.

попереджає його розтрату чи приховування дійсної вартості спадкового майна спадкоємцями. Однак складений опис не позбавляє спадкоємців обов'язку зберігати та охороняти описане майно. Французьке законодавство також дозволяє більш широко використовувати інститут управління спадковим майном⁵³². Згідно із Цивільним Кодексом Франції управління спадковим майном можуть застосовувати в таких ситуаціях: 1) якщо спадкоємці невідомі, або вони всі відмовилися від прийняття спадщини, або впродовж місяця після відкриття спадщини ніхто з них не вчинив жодних дій, які могли б свідчити про прийняття ними спадщини; 2) якщо спадкодавець призначить особу, яка буде здійснювати управління його майном після смерті⁵³³; 3) якщо спадкоємці укладуть угоду й передадуть спадкове майно в управління одному з них або третій особі; 4) за рішенням суду. Отже, французьке законодавство, як і законодавство Німеччини, не передбачає обов'язкових заходів щодо охорони спадкового майна. Охорона спадкового майна має обов'язковий характер у разі неприйняття спадщини спадкоємцями, що дає можливість забезпечити права та інтереси як кредиторів, так і спадкоємців, які не бажають власноруч здійснювати управління спадковим майном⁵³⁴. Законодавство Франції, однак, не передбачає презумпції обмеження відповідальності спадкоємців під час здійснення управління спадковим майном. Немає різниці, чи був призначений охоронець спадкового майна заповідачем, спадкоємцями чи судом – відповідальність перед кредиторами спадкодавця несуть його правонаступники. Єдиний варіант обмеження відповідальності спадкоємців – це складання опису. Отже, французький законодавець переносить увесь тягар погашення боргів померлого на його спадкоємців. Водночас як спадкодавець, так і спадкоємці не

---

⁵³² Domènech M. C. Comparative study and translation into Spanish of certain terms of French inheritance law. *Étude comparative et traduction en espagnol de certains termes du droit successoral français*. 2020. Vol. 66(1), p. 96.

⁵³³ The desired unity of successions in the eurounity system and the overcoming of the prohibition of succession agreements. *L'auspicata unitarietà delle successioni nel sistema eurounitario e il superamento del divieto di patti successor*. 2020. *Actualidad Juridica Iberoamericana*. Vol. 12, p. 408.

⁵³⁴ Créteau É., Rostovtseva N. The concept of commorientes in french and russian inheritance law. *Russian Law Journal*. 2020. Vol. 8(1), p. 4.

обмежені у виборі особи, яка може ефективно управляти активами померлого й забезпечити реалізацію прав та інтересів усіх учасників процесу⁵³⁵.

Спадкове законодавство Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії істотно відрізняється від країн романо-германської правової системи. У спадковому процесі Англії інститут охорони спадкового майна є обов'язковим, що дає можливість більш ефективно регулювати спадкові правовідносини й запобігати зловживанням з боку зацікавлених осіб⁵³⁶. Після смерті особи суд викликає його «особистих представників», які виконують функцію охоронців, виконавців та управителів майна спадкодавця. Особистий представник визначається померлим у заповіті. Це також може бути спеціальна організація з управління майном. Якщо в заповіті таку особу не визначено або заповіт не було складено, особистими представниками вважають осіб, які на момент смерті спадкодавця вважалися його спадкоємцями за законом і наділені в цьому значенні всіма повноваженнями⁵³⁷. Особистих представників не може бути більше чотирьох осіб стосовно одного й того самого майна. Якщо серед відказоодержувачів, призначених спадкодавцем, є неповнолітня особа, то особистих представників не може бути менше двох. У разі, якщо померлий має лише одного особистого представника, а серед відказоодержувачів є неповнолітні, суд може призначити ще одного або декількох на власний розсуд. Якщо спадкодавець має лише одного особистого представника, який підтвердив свої повноваження в суді, і такий представник помирає, то особистим представником спадкодавця вважають особистого представника померлого. Якщо померлий не залишив заповіту, то його майно передається судді в справах, пов'язаних зі спадкуванням. Суддя на власний розсуд призначає управителя спадковим майном померлого, який може бути в будь-

---

⁵³⁵ Callaway H. A contested inheritance: The family and the law from the enlightenment to the French revolution. *Law and History Review*. 2019. Vol. 37(1), p. 61.

⁵³⁶ Izuhara M., Köppe S. Inheritance and family conflicts: Exploring asset transfers shaping intergenerational relations. *Families, Relationships and Societies*. 2019. 8(1). p. 53.

⁵³⁷ Sonnekus J. Disinheritance of a blood relative and the judicial discretion to disregard the last will of the testator. *Tydskrif vir die Suid-Afrikaanse Reg*. 2019. Vol. 4. p. 667.

який час замінений ним на іншу особу або осіб. Особистий представник складає опис майна спадкодавця в установлені судом строки. Він має право включити до опису вимоги щодо відшкодування матеріальної шкоди, завданої нерухомому майну спадкодавця впродовж 6 місяців до дати його смерті й 1 рік щодо рухомого майна⁵³⁸. Будь-які майнові вимоги щодо відшкодування збитків, завданих померлим упродовж шести місяців до дати його смерті, також уміщують до опису. Що стосується відповідальності, то в законі зазначено, що будь-яка особа, що неправомірно заволоділа або отримала спадкове майно, набуває обов'язки представника в розмірі майна, що було неправомірно отримане нею⁵³⁹. Особистий представник несе повну відповідальність за розтрату або присвоєння спадкового майна. У разі, якщо представник, який незаконно заволодів або розтратив майно спадкодавця, помирає, його особистий представник (представники) зобов'язані відшкодувати всю завдану ним шкоду. Усе майно, що належало спадкодавцю на момент його смерті є, насамперед, активами для погашення боргів померлого. Будь-яке розпорядження в заповіті, що суперечить цій нормі, є нікчемним, і суд, якщо необхідно, розпоряджається спадковим майном для задоволення вимог та інтересів кредиторів. Особистий представник має право розпоряджатися рухомим і нерухомим майном для отримання грошових сум для покриття всіх боргів спадкодавця. При цьому, насамперед, погашають витрати на поховання й ритуальні церемонії, управління майном та інші юридичні процедури, пов'язані з охороною та збереженням спадкового майна. Далі погашають усі заборгованості спадкодавця за договірними зобов'язаннями та зобов'язаннями з відшкодування збитків. Майно, що залишилося, розподіляють між спадкоємцями та відказоодержувачами. Якщо спадкоємець або відказоодержувач є неповнолітніми, то особистий представник

---

⁵³⁸ Finch J., Mason J. *Passing on: Kinship and inheritance in England* (Book). *Passing On: Kinship and Inheritance in England*. 2013. p. 19.

⁵³⁹ McDaniel J. *The Power of Renewable Resources: Orlando's Tactical Engagement with the Law of Intestacy*. *Gender History Across Epistemologies*. 2013. p. 198.

має право інвестувати належне неповнолітньому спадкоємцю або відказоодержувачу майно або грошові кошти в будь-які об'єкти підприємницької або іншої діяльності на свій розсуд до досягнення ним повноліття⁵⁴⁰. Отже, англійський законодавець пішов протилежним шляхом і включив інститут охорони спадкового майна як обов'язковий елемент спадкового процесу, але в інтересах кредиторів. Це дає можливість своєчасно запобігти втраті та пошкодженню майна померлого, уникнути тривалих спорів як між спадкоємцями, так і між спадкоємцями та кредиторами. Повноваження суду щодо призначення й заміни особистого представника дає можливість контролювати його дії та швидко реагувати на будь-які порушення з боку представника.

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що саме англійське законодавство найбільш орієнтоване на задоволення інтересів кредиторів, виявляє турботу про інтереси неповнолітніх, а також забезпечує сплату податків у дохід держави, а інтереси спадкоємців залишаються на другому плані.

Водночас, на наш погляд, англійський та німецький досвід задіювання повноважень суду в спадкових правовідносинах не повинен широко використовуватися в українській правовій системі, оскільки в нашій країні розвинені нотаріальні послуги як державних, так і приватних нотаріусів. Вважаємо, що звернення до суду необхідне в спадкових правовідносинах у ситуаціях, коли порушуються, не визнаються або оспорюються права, свободи чи законні інтереси суб'єктів спадкових правовідносин.

---

⁵⁴⁰ Bin S. J. The development in codification of the Islamic law of inheritance in Malaysia. *Hamdard Islamicus*. 2012. Vol. 35(1), p. 49.

Висновки до розділу 3

1. Виявлено, що у воєнний час кожен нотаріус зобов'язаний приймати заяви по всій території України, оскільки за абзацом 2 пункту 2.1. Порядку в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкову справу заводить за зверненням заявника будь-який нотаріус України, незалежно від місця відкриття спадщини, що є абсолютним сприянням спадкоємцям у реалізації їхніх прав. Якщо такий варіант діяльності нотаріусів є можливим у такий складний час, то його необхідно зробити постійно діючим, а не винятковим. Отже, на наш погляд, задіювати суд заради того, щоб установити місце відкриття спадщини (п. 1.14 Порядку), нераціонально. З огляду на зазначене потрібно визнати оптимальним надавати повноваження на заведення спадкової справи за місцем знаходження нерухомого майна, що є раціональним і для вжиття заходів до охорони спадкового майна, а також уведення такого положення відповідатиме принципу виключної підсудності в цивільних справах (ч. 1 ст. 30 ЦПК України). Хоча така пропозиція є й менш раціональною порівняно з наданням повноважень усім нотаріусам на заведення спадкової справи незалежно від місця відкриття спадщини.

2. Авторська позиція зведена до того, що не можна розривати взаємопов'язані нотаріальні провадження на абсолютно самостійні, оскільки це призводить до неузгодженості діяльності нотаріусів, а вона повинна зводити систему взаємоузгоджених проваджень в один нотаріальний процес, наприклад, зі спадкування майна. Розглянемо окремий випадок, коли нотаріусом було вжито заходів щодо охорони спадкового майна й спадкоємці подали заяви про прийняття спадщини. Тобто формально спадщина прийнята й можна застосовувати статтю 65 Закону України «Про нотаріат», коли минуло шість місяців, але реально частина майна знаходиться на зберіганні в нотаріуса та інших призначених ним осіб. У цьому разі частина 2 статті 65 цього самого Закону передбачає, що вповноважена особа повинна попередньо повідомляти про припинення охорони спадкового майна

спадкоємців, але остаточний вихід із такої ситуації не сформований. Тобто, що повинен робити нотаріус, якщо спадкоємці впродовж розумного терміну не відреагують на попередження, у законодавстві не встановлено. На наш погляд, необхідно використовувати те положення, що матеріальні цінності потребують легітимної передачі спадкоємцям, отже нотаріус не повинен їм видавати свідоцтва про право на спадщину до тих пір, доки спадкоємці не заберуть усе майно, що знаходиться на зберіганні та не розрахуються за вчинену нотаріальну дію й такий обов'язок повинен бути встановлений у статті 1297 ЦК. Водночас свідоцтва не повинні видаватися жодному зі спадкоємців, оскільки їх потрібно розцінювати як солідарних боржників під час спадкування за законом.

3. Установлено, що зазвичай нотаріусу подають дві заяви: про прийняття спадщини та видачу свідоцтва про право на спадщину, хоча, на наш погляд, достатньо й однієї універсальної, що міститиме два прохання, зокрема про вчинення остаточної нотаріальної дії – видачу свідоцтва про право на спадщину. А для категорії спадкоємців, яких із моменту відкриття спадщини розцінюють як таких, які прийняли спадщину, достатньо надавати нотаріусові одну заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. Отже, необхідно відрізнити статус спадкоємців за законом, які прийняли спадщину фактично або формально, оскільки існують певні особливості дій для кожної категорії спадкоємців. Так, фактичні спадкоємці за законом можуть оформляти свої права на спадщину в будь-який час і строк у шість місяців для прийняття спадщини до них не застосовують. Але складність реалізації ними спадкових прав обумовлена тим, що вони можуть сприймати свій особливий статус і не поспішати оформляти своїх прав, але ж інші спадкоємці здатні отримати свідоцтва про право на спадщину й відчужити частку в спадщині. Тоді права фактичних спадкоємців буде складно реалізувати й необхідно буде звертатися до суду за перерозподіленням спадщини (ст. 1280 ЦК).

4. Вважаємо, що в сучасну онлайн-епоху існує спокуса спростити подання заяви

про прийняття спадщини та ввести на законодавчому рівні можливість фіксувати бажання прийняти спадщину через сервіси та інтернет-платформи з можливістю засвідчення такого бажання електронним підписом в особистому кабінеті спадкоємця. Але не так часто громадяни отримують спадщину, щоб не подати заяву особисто або поштою, оскільки це не формальність, а повинно розцінюватися як правочин. Більше того, під час прийняття спадщини спадкоємці повинні одержати від нотаріуса роз'яснення їх обов'язку поховати спадкодавця, розрахуватися за його боргами, право розподілити майно в натурі тощо. Якщо довести ситуацію до абсурду, то можна припустити, що згоду на отримання спадщини можна передавати й смс повідомленням, оскільки нотаріус побачить телефон, із якого відправлено повідомлення й здатен буде встановити, хто його надіслав. Вважаємо, що такі пропозиції не потрібно сприймати як доцільні, оскільки вони можуть надходити від осіб, які не сприймають діяльність нотаріусів як складну й таку, що повинна зафіксувати відповідні юридичні обставини за допомогою доказів.

5. Визначено, що до зацікавлених осіб у видачі свідоцтв про право на спадщину можна відносити й самого нотаріуса, й зберігачів майна, тому вони вправі ініціювати видачу свідоцтв спадкоємцям, а також попереджати не про припинення охорони спадкового майна, а про його продаж, якщо спадкоємці його не заберуть до певної дати. Вважаємо, що таке повноваження узгоджуватиметься з частиною 2 статті 36 Консульськоого статуту України, де консулам дозволено виділяти предмети, що можуть зіпсуватися, а так само за умов надмірної ціни та зберігання певного майна продати це майно й надіслати виручені гроші за належністю. Тобто нотаріус повинен бути наділений відповідними повноваженнями, коли спадкоємці не виконують власного обов'язку – забрати майно, що охороняється нотаріусом. Отже, статтю 65 Закону України «Про нотаріат» доцільно, на наш погляд, викласти в такій редакції: «Охорона спадкового майна триває до його передачі всім спадкоємцям відповідно до їх договору про розподілення спадщини або

уповноваженому спадкоємцями охоронцю. Якщо спадкоємці не заберуть спадкове майно, то після їх завчасного попередження нотаріус або в сільських населених пунктах – посадова особа органу місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, за місцем відкриття спадщини, а також консули вправі продати предмети, що швидко псуються або їх зберігання має надмірну дорожнечу».

6. Доведено, що в разі відмови неповнолітнього від прийняття спадщини вважаємо раціональним нотаріусу фіксувати не лише формальну згоду батьків та органів опіки та піклування, а також обґрунтування, чому таку згоду надано, щоб у подальшому не виникало питань щодо того, що така відмова була здійснена під тиском або обіцянками сторонніх осіб, що будуть слугувати підставою для визнання її недійсною судом, а це дестабілізує право власності. Так само важко сприймається й положення частини 4 статті 1273 ЦК, де допускається, щоб батьки (усиновлювачі), опікун відмовилися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування. Розглядаючи й такий потенційно можливий випадок доводиться констатувати, що обґрунтованою підставою для відмови можна розцінювати незначний розмір спадщини порівняно зі статками спадкоємця, а також можливий варіант, коли борги спадкодавця дорівнюють розміру спадщини або перевищують її.

7. З'ясовано, що стадія нотаріального провадження, пов'язаного зі спадкуванням, складається із сукупності нотаріальних процесуальних дій, спрямованих на забезпечення одного завдання, які повинні бути чітко зафіксовані в законодавстві й визначати комплекс прав та обов'язків не лише уповноважених на вчинення нотаріальних дій осіб, а й усіх інших суб'єктів, які повинні бути задіяні в такому провадженні. Отже, перша стадія нотаріального провадження з видачі свідоцтва про право на спадщину не обов'язково повинна завершуватися відкриттям такого провадження, оскільки під ним потрібно розуміти й певну

послідовність дій: перевірку за даними Спадкового реєстру наявності заведеної спадкової справи, а також заведення такої справи тощо. Головне завдання для нотаріуса під час відкриття провадження встановити власну компетенцію з учинення нотаріальних дій, пов'язаних зі спадкуванням. Але це можливо лише в разі, коли подана нотаріусові заява відповідає встановленим вимогам до неї, а також за умови подання йому заяви особисто заявником він надасть документи, що встановлюють особу, а під час надіслання заяви поштою підпис спадкоємця буде нотаріально засвідчений. Водночас вважаємо, що нотаріус повинен приймати всі заяви спадкоємців про прийняття спадщини та реєструвати їх, з'ясовувати необхідні відомості про членів сім'ї та близьких родичів, які потенційно можуть стати спадкоємцями за законом. Тому доречно встановлювати не лише форму й порядок подання заяви, а також обов'язковий зміст заяви про прийняття спадщини, зокрема ті питання, на які повинен відповісти заявник.

8. Вважаємо, що спадкоємець може відмовитися від спадщини й на етапі видачі свідоцтва про право на спадщину, коли не оформить цю спадщину на власне ім'я. Правових методів змусити спадкоємця отримати свідоцтво на сьогодні немає, крім випадків, коли спадкоємець змушений буде через обставини оформити такі права, зокрема в разі бажання продати або іншим чином реалізувати свої права на спадкове майно.

9. Погоджуємося з позиціями й Верховного Суду України, і науковців, але для більш ґрунтовного підходу до складних правовідносин, пов'язаних із найбільш значущими спадковими відносинами, необхідно їх кваліфікувати за суб'єктивним складом та певними юридичними обставинами, а саме:

- відносини між спадкоємцями щодо прийняття спадщини, її розподілення, визнання права на спадкування тощо;
- відносини нотаріус-спадкоємці (або один із них) зумовлені вимогами матеріального та процесуального законодавства, тому спадкоємці можуть

оскаржувати бездіяльність, неправильно вчинену нотаріальну дію та нотаріальний акт, а також зловживання правом нотаріуса;

– відносини нотаріуса з особами, які керуватимуть спадковим майном та/або зберігатимуть його та іншими;

– правовідносини між спадкодавцем та іншими особами, у яких спадкоємці виступатимуть як правонаступники спадкодавця;

– відносини нотаріус – один зі спадкоємців, який не може належним чином підтвердити своє право на спадкування через відсутність у нього доказів.

10. Доведено, що сьогодні факти родинних відносин установлені судом в окремому провадженні в порядку цивільного судочинства, але за проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання нотаріальної діяльності» передбачено, що ці питання здатні будуть вирішувати й нотаріуси, якщо це можливо здійснити документально. Але ж це парадокс, коли в запропонованій редакції статті 83-1 Законопроєкту регламентовано: «Установлення факту родинних відносин здійснюється нотаріусом на підставі сукупності документів, які підтверджують такий факт», але тоді виникає питання, а чому цей факт нотаріус не може встановити в разі видачі свідоцтва про право на спадщину, а необхідна окрема нотаріальна дія – установлення факту родинних відносин між фізичними особами? Чи є реальна потреба уточнювати, що факт родинних відносин стосується фізичних осіб? Тому важко погодитися з пропозицією встановлення таких фактів нотаріусами.

11. Доведено, що шість місяців для прийняття спадщини виділено законом для того, щоб з'ясувати всі можливі питання зі спадкуванням, тому варто саме в цей період і з'ясувати наявність боргів або їх відсутність. Тому лише у виняткових випадках необхідно допускати можливість звертатися з позовом до нових власників майна, які отримали майно під час спадкування та оформили свої права. Сама формула, закладена в частині 2 статті 1281 ЦК викликає питання, а саме:

«Кредиторів спадкодавця належить пред'явити свої вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину, не пізніше шести місяців із дня одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на все або частину спадкового майна незалежно від настання строку вимоги». Що означає слово «належить», якщо традиційно його пов'язують із правом? Під час спадкування за законом майно спадкують декілька спадкоємців, тому всі вони повинні відповідати за боргами спадкодавця солідарно, оскільки їх частки в спадщині рівні. Коли ж ставиться питання про те, що вимоги стосуються всього майна або його частини, то звідси випливає, що спадкоємець може втратити все, тоді він дарма погоджувався на спадкування, отримувач свідоцтва про право на спадщину, витрачав час і зусилля. Тому це питання можна вважати проблемним у разі його застосування на практиці, оскільки спадкоємці будуть вважати успадковане й відповідно оформлене майно своїм. Отже, потрібно з'ясувати вимоги кредиторів до видачі свідоцтва про право на спадщину, а не визначати строк для пред'явлення вимог кредиторами спадкодавця після його отримання.

12. Виявлено, що спадщина може складатися з двох елементів: заповіданого та незаповіданого майна, у зв'язку з чим можуть виникати питання про те, а чи можна відокремити заповідану спадщину від незаповіданої. Доволі часто це зробити на практиці складно, оскільки стереотип заповіту щодо визначення конкретного майна в натурі доволі часто виражається так: «будинок ... заповідаю дочці, а квартиру ... – синові». Виходить, що все рухоме майно, що знаходиться в будинку та в квартирі залишається незаповіданим, оскільки буквально було заповідано лише будинок і квартиру. Така формула заповіту залишає все рухоме майно, що знаходиться в будинку та квартирі незаповіданим, а отже на нього вправі претендувати спадкоємці за законом і щодо нього можуть уживати заходи щодо охорони. Тому в разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна можуть бути присутніми як спадкоємці за заповітом, так і за законом, а також і виконавець заповіту, кредитор

та відказоодержувач.

13. Установлено щодо вимог до свідків у разі вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, вони в законодавстві та зокрема в Порядку не сформульовані, отже свідками можуть бути будь-які особи, але не можна, на наш погляд, змішувати статуси зацікавлених осіб, а також тих, які здійснюють свої професійні повноваження, зі свідками. Тому свідками не можуть бути зацікавлені особи та помічник нотаріуса або працівники державної нотаріальної контори, а також особи, які не можуть прочитати чи підписати акт опису.

14. Визначено, що англійський та німецький досвід задіювання повноважень суду в спадкових правовідносинах не повинен широко використовуватися в українській правовій системі, оскільки в нашій країні розвинені нотаріальні послуги як державних, так і приватних нотаріусів. Вважаємо, що звернення до суду необхідне в спадкових правовідносинах у ситуаціях, коли порушуються, не визнаються або оспорюються права, свободи чи законні інтереси суб'єктів спадкових правовідносин.

15. Обґрунтовано, що здійснення охорони спадкового майна за рішенням суду, що використовують в окремих європейських правопорядках, дає можливість уникнути протидії та заперечень із боку осіб, у володінні яких таке майно перебуває. Водночас у такий спосіб збільшуються формальні навантаження на суди й використовуються їх владні повноваження навіть у тих випадках, коли опір не потрібно нейтралізувати, а він лише припускається. Водночас для визначення змісту ухвали суду необхідно встановити, а хто здійснює опір проведенню опису спадкового майна – спадкоємці чи сторонні особи, оскільки ухвала суду повинна бути персоніфікованою. Крім того, сама загроза звернення до суду може спонукати зацікавлених осіб не чинити перешкод у проведенні опису спадкового майна нотаріусом.

16. Обґрунтовано, що в багатьох нормах ЦПК застосовано поняття

« правонаступництво », але воно не розкрито. Якщо спадкування відбувається за заповітом, то значними процесуальними повноваженнями наділений виконавець заповіту (ст. 1290 ЦК), зокрема, він може вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань. Аналогічний за змістом статус повинен бути введений і в разі спадкування за законом, коли спадкоємці, які прийняли спадщину, своїм спільним рішенням уповноважать одного з них бути представником у суді або укладають відповідний договір з адвокатом. Такий представник може захищати права всіх спадкоємців у питаннях щодо виконання зобов'язань спадкодавця або вимагати виконання зобов'язань боржниками спадкодавця як у суді, так і у виконавчому провадженні. Формально рішення «зборів» спадкоємців повинно бути легітимізовано нотаріусом, який у посвідчувальному написі повинен зафіксувати, що ним встановлено перелічених осіб і перевірено їх статус як спадкоємців за законом після смерті певної фізичної особи.

РОЗДІЛ 4

ОФОРМЛЕННЯ ПРАВ СПАДКОЄМЦІВ ЗА ЗАКОНОМ

4.1. Загальний і спеціальний порядки оформлення прав спадкоємців за законом

Починаючи з 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»⁵⁴¹ в Україні введено режим воєнного стану. Відповідно до пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»⁵⁴² перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття призупинено на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видають спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

Доцільно зауважити, що згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» змінився порядок нотаріального посвідчення деяких нотаріальних дій. Що стосується спадкових правовідносин, то дозволено не використовувати спеціальні бланки під час посвідчення заповітів. Зазначимо, що заповіти, посвідчені без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі. В умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до цих реєстрів як посвідчення заповіту (внесення змін до нього та його скасування), здійснюється без використання цих реєстрів із подальшим унесенням до них відповідних відомостей упродовж п'яти робочих днів із дня відновлення такого доступу. Для реєстрації заповітів,

---

⁵⁴¹ Про правовий режим воєнного стану: Закон України прийнятий 2 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

⁵⁴² Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

посвідчених без використання спеціальних бланків нотаріальних документів, у Єдиному реєстрі довіреностей та Спадковому реєстрі встановлюють позначку «Без бланків»⁵⁴³.

Звичайний режим видачі свідоцтв про право на спадщину регламентується: главою 89 ЦК України, главою 7 Закону України «Про нотаріат», главою 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Правилами ведення нотаріального діловодства, а також Положенням про Спадковий реєстр⁵⁴⁴ та Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито»⁵⁴⁵. З аналізу двох останніх документів випливає, що за видачу свідоцтва про право на спадщину державне мито становить 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, тобто 34 гривні, а за формування в Спадковому реєстрі одного реєстраційного запису про видачу свідоцтва про право на спадщину або його дублікату з видачею про це відповідного витягу – у розмірі п'ятдесяти однієї гривні. Виходить, що видача свідоцтва коштує дешевше, ніж один запис у Спадковому реєстрі, що не раціонально та не відповідає сутності цих нотаріальних дій та порядку їх учинення.

За пунктом 4.22 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України виходить, коли нотаріус виявляє наявність спільної сумісної власності на майно, то він повинен з'ясувати, чи є в спадкодавця той із подружжя, який його пережив і який має право на $\frac{1}{2}$ частку в спільному майні подружжя. «За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя». Така схема розв'язання правовідносин, пов'язаних зі спільною сумісною власністю певною мірою суперечить принципу диспозитивності в нотаріальному процесі. Крім того, згідно з пунктом 1.1. глави 11

---

⁵⁴³ Резворович К., Ксенія К. Робота нотаріату під час військового стану. Матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару. м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року. Кривий Ріг, 2022. С. 362.

⁵⁴⁴ Положення про Спадковий реєстр, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

⁵⁴⁵ Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України в разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видає нотаріус на підставі письмової заяви другого з подружжя з подальшим повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину.

Вважаємо, що пункт 4.22 глави 10 розділу II Порядку суперечить пункту 1.1. глави 11 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, оскільки перший пункт стосується видачі свідоцтва про право на спадщину, а не свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні, що не належить до спадкування. Авторка поділяє необхідність з'ясування питання про те, чи живий інший із подружжя й необхідність його повідомлення про видачу свідоцтва про право на спадщину. Вважаємо доцільним роз'яснення такій особі її права та в разі незгоди з видачею відповідного свідоцтва можливість звернення до суду. Для цього необхідно надати певний строк і в разі відсутності з боку пережившого з подружжя будь-яких дій, наприклад, подання заяви про видачу свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні, видати свідоцтво про право на спадщину.

Крім того, згідно з пунктом 174.4. Податкового кодексу України нотаріус або в сільських населених пунктах – уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування видає спадкоємцю-нерезиденту свідоцтво про право на спадщину за наявності документа про сплату таким спадкоємцем податку з вартості об'єкта спадщини⁵⁴⁶. Із цим положенням Кодексу потрібно погодитися, але нотаріус не є податковим агентом у повному розумінні цього терміна, отже розраховувати суми податку він не повинен. Тому механізм сплати податку, на наш погляд, повинен бути таким: спадкоємець-нерезидент звертається до податкової служби та отримує розрахунок податку, оплачує його і надає відповідні документи нотаріусу, який і повинен видати йому свідоцтво про право на спадщину.

---

⁵⁴⁶ Податковий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%2%D0%B0%D1%80#w1_42 (дата звернення: 02.02.2023).

Якщо спадкоємцем подано всі необхідні документи, тобто він виявив бажання прийняти спадщину й подав заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину, нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину, а також реєструє право власності спадкоємця на нерухоме майно, земельну ділянку в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та Державному земельному кадастрі. Хоча дві останні дії належать до реєстраційного процесу, а не до нотаріального, але саме з моменту такої реєстрації особа стає повноправним власником нерухомого майна.

Як зазначає А. Ю. Остапчук, свідоцтво про право на спадщину не є звичайним документом, який підтверджує право власності, його вважають документом, який посвідчує право, що закріплює презумпцію правомірності набуття його власником права власності⁵⁴⁷.

Нотаріуси видають свідоцтва про право на спадщину за формами, установленними Правилами ведення нотаріального діловодства. Свідоцтво про право на спадщину підлягає державній реєстрації в Спадковому реєстрі згідно з Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 №1810/5⁵⁴⁸.

Щодо питання правового значення свідоцтва про право на спадщину, більшість науковців зазначає, що свідоцтво про право на спадщину не має правостворюючого значення, лише є правопідтверджувальним документом⁵⁴⁹.

Під час оформлення свідоцтва про право на спадщину нотаріус встановлює існування таких основних юридичних фактів: смерть спадкодавця, час і місце відкриття спадщини. Якщо неможливо пред'явити свідоцтво про смерть спадкодавця або за відсутності інформації в реєстрі, нотаріус повинен витребувати від органу державної реєстрації актів цивільного стану копію актового запису про

---

⁵⁴⁷ Остапчук А. Ю. Правова природа та значення свідоцтва про право на спадщину. *Історія та теорія держави та права, філософія права*. 2022. С. 84.

⁵⁴⁸ Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України 07.07.2011 р. № 1810/5/ Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11> (дата звернення: 02.02.2023).

⁵⁴⁹ Череватенко І. М. Особливості процесуального порядку видачі свідоцтва про право на спадщину. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. №. 17. С. 495.

смерть спадкодавця або повний витяг із Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть. У разі, якщо смерть зареєстрована на території іншої держави, нотаріусу подають відповідний документ, виданий компетентними органами іноземної держави, який є дійсним на території України за умови його легалізації.

«Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту внесення про це запису до реєстру для реєстрації нотаріальних дій. Запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом учинення нотаріальної дії»⁵⁵⁰.

Спадковий реєстр – це «електронна база даних, що містить інформацію про заповіти, спадкові договори, спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину. Державними реєстраторами Спадкового реєстру є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, які уклали відповідні договори. Адміністратором реєстру є ДП «Національні інформаційні системи» Міністерства юстиції України. Унесення відомостей у Спадковий реєстр є обов'язковим, але відповідні відомості в цьому реєстрі дублюють відомості унесені до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру, а також ті, що підтверджують факт правомірності видачі свідоцтв про право на спадщину та внесення відповідних відомостей до реєстрів.

До Спадкового реєстру вносять таку інформацію:

- відомості щодо спадкодавця (прізвище та ім'я (імена), по батькові (за наявності));
- реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків або причина його відсутності;
- дату та місце (в разі, коли воно невідоме – назву країни) народження; дату

---

⁵⁵⁰ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 02.02.2023).

смерті);

- номер спадкової справи, дати та місця її заведення, місця зберігання;

- інформацію щодо видачі свідоцтва про право на спадщину (відомості про спадкоємця (спадкоємців) для: 1) фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності); резидент (нерезидент), реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків або причину його відсутності, черга спадкоємця за законом, ступінь споріднення, місце проживання або місцеперебування; 2) юридичних осіб – найменування, резидент (нерезидент), код за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (податковий номер) (за наявності), місцезнаходження;

- відомості про отримане в спадщину майно (його найменування, опис, вартість, частка тощо);

- серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів, на яких викладено текст свідоцтва (для консульських установ України – за наявності);

- номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;

- дату видачі та відомості про особу, яка видала свідоцтво про право на спадщину (видавець);

- відомості про видачу дубліката свідоцтва про право на спадщину (серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів, на яких викладено текст дубліката (за наявності), номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, дату видачі дубліката, відомості про особу, яка видала дублікат, місце його видачі);

- визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним (вид, дата та номер документа, на підставі якого свідоцтво про право на спадщину визнане недійсним, найменування суду (видавець);

- додаткові відомості;

– інформація щодо реєстратора»⁵⁵¹.

Підтвердженням здійснення державної реєстрації в цьому реєстрі є витяг про реєстрацію. Один екземпляр витягу про реєстрацію видають спадкоємцю, а інший долучають до спадкової справи разом зі свідоцтвом про право на спадщину та копія копії договору про розподілення спадщини.

Важливо, що до свідоцтва може включатися й рухоме майно (транспортні засоби, готівка тощо).

Однією з підстав державної реєстрації прав відповідно до статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень» є одночасність нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва та державна реєстрація прав». Це означає, що державну реєстрацію права власності на нерухоме майно здійснює нотаріус одночасно з видачею свідоцтва про право на спадщину. Державну реєстрацію прав унаслідок видачі свідоцтва про право на спадщину одночасно з учиненням такої нотаріальної дії здійснює нотаріус, який вчинив відповідну нотаріальну дію. Якщо внаслідок видачі свідоцтва про право на спадщину одночасно при вчиненні такої нотаріальної дії необхідно здійснити декілька реєстраційних дій або реєстраційних дій щодо кількох об'єктів, проводять державну реєстрацію прав поступово, до завершення дії попередньої реєстрації. У разі, якщо в межах однієї спадкової справи одночасно відбувається видача декількох свідоцтв про право на спадщину внаслідок чого кілька реєстраційних дій щодо різних суб'єктів права власності або кількох об'єктів державну реєстрацію прав здійснюють після видачі таких свідоцтв про право на спадщину.

За наявності поважних причин (надзвичайних або неминучих за даних умов та подій (форс-мажор)), державна реєстрація права власності внаслідок

---

⁵⁵¹ Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2011 року № 1810/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11> (дата звернення: 02.02.2023).

нотаріальної дії з нерухомим майном, яка спричиняє придбання, зміну або припинення права власності, одночасно з видачею свідоцтва про право на спадщину, може здійснюватися іншим нотаріусом за домовленістю з ним і попереднім письмовим повідомленням відповідного територіального органу Міністерства юстиції України. Зазначення поважних причин, відомостей про нотаріуса, який буде проводити державну реєстрацію речових прав та період відсутності. Передачу заяви про державну реєстрацію прав іншому нотаріусові здійснюють за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав відповідним територіальним органом Міністерства юстиції України.

У разі смерті нотаріуса, оголошення його померлим або відсутнім в установленому законом порядку або якщо нотаріус за станом здоров'я не може це зробити (здійснити державну реєстрацію права власності), припинення або зупинення діяльності такого нотаріуса, передачу заяв про державну реєстрацію прав до іншого нотаріуса здійснюють за рішенням відповідного територіального органу Міністерства юстиції України.

Результатом державної реєстрації речових прав є Витяг із Державного реєстру прав на нерухоме майно про реєстрацію речових прав. «Витяг із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно про реєстрацію права власності за бажанням заявника надається в паперовій формі шляхом друку за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав на аркушах паперу форматом А4 (210 мм x 297 мм) без використання спеціальних бланків, із проставленням підпису та печатки державного реєстратора (нотаріуса). За державну реєстрацію прав у результаті вчинення нотаріальних дій справляється адміністративний збір у розмірі 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб згідно з частиною 4 статті 34 Закону України «Про державну реєстрацію речових

прав на нерухоме майно та їх обтяжень»⁵⁵².

Питання спеціальних правил забезпечення прав спадкоємців за законом, які не здатні самотійно реалізувати власні права є одним із найскладніших для вивчення. Складність такої правової конструкції обумовлена такими поняттями як дієздатність, здатність усвідомлювати правове значення своїх дій і свідомо керувати ними тощо.

Необхідно визначити роль неповнолітнього як учасника спадкових правовідносин, оскільки такий правовий статус не завжди однозначно кваліфікується. Як зазначає А. В. Баранкевич, неповнолітній – це особа, яка не досягла вісімнадцяти років та визнана дитиною⁵⁵³, але ж визнання дитиною не має правового сенсу. Така тавтологія покликана підкреслити очевидне. Зовсім іншою є ситуація, коли такій дитині потрібно одержати повну дієздатність, то в такому разі потрібно перевіряти її здатність усвідомлювати значення своїх дій, однак актуальні й очевидні речі, зокрема, лише народжена дитина вже має право на спадкування.

Дитина, так само, як інші учасники спадкових відносин, має право спадкувати з усіх підстав (закон, заповіт, спадкова трансмісія, право представлення, заповідальний відказ, право обов'язкової частки в спадщині). Дитина володіє майже всіма спадковими правами, якими наділені повнолітні громадяни. Додатково дитина має й спеціальні спадкові права⁵⁵⁴.

Якщо дитина має обох батьків, які перебувають у шлюбі, то вона набуває права на спадщину за обома батьками з народження. Якщо ж вона усиновлена, то набуває спадкових прав щодо спадщини усиновлювачів із моменту усиновлення,

---

⁵⁵² Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 10.02.2023).

⁵⁵³ Баранкевич А. В. Особливості цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у законодавстві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. №. 90. С. 19.

⁵⁵⁴ Дяченко С. В., Клишкова Ю. В. Емансипація неповнолітньої особи в цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. №. 1. С. 28.

тобто з того часу, коли рішення суду набрало законної сили⁵⁵⁵. Дитина, що народилася поза шлюбом, набуває спадкових прав стосовно батька в разі встановлення факту батьківства⁵⁵⁶. На спадщину матері дитина має право з народження.

Розрізняють спадкові права дитини залежно від віку, повної, неповної дієздатності, а також за ознакою походження та соціального стану. Неповнолітня дитина має низку особливостей та проблем у здійсненні своїх прав на спадщину, оскільки можливість їх реалізації залежить від її становища в сім'ї та обставин, що склалися в суспільстві.

Обсяг прав, які неповнолітній може здійснювати самостійно, залежить від його дієздатності. Неповнолітня особа може розпорядитися деякими спадковими правами самостійно, до досягнення 14 років. Здійснення спадкових прав неповнолітнього необхідно розглядати як сукупність різних дій, що застосовуються дитиною або її законним представником із реалізації прав, які становлять спадково-правовий статус дитини.

Неповнолітній від 14 років має право подати заяву про прийняття спадщини, за допомогою та за згодою законних представників, він також має право на збирання відомостей про спадщину та інших спадкоємців, а також право на подачу заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину.

Неповнолітній повинен виконувати приписи норм про спадкування. Він несе ту ж саму відповідальність за боргами спадкодавця, що й усі спадкоємці, у межах вартості майна, що перейшло до нього і в межах позовних строків⁵⁵⁷.

У юридичній практиці трапляються ситуації, коли порушено спадкові права неповнолітніх, які втратили батьків. Родичі можуть приховати від нотаріуса факт

---

⁵⁵⁵ Чванкін С. Особливості розгляду судом справ про усиновлення. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 82.

⁵⁵⁶ Слюсар Л., Аксьонова С. Позашлюбна народжуваність у метрополісах України. *Demography and social economy*. 2021. Т. 45. № 3. С. 34.

⁵⁵⁷ Баранкевич А. В. Судовий захист спадкових прав неповнолітніх осіб. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 217.

того, що є й інші спадкоємці, переслідуючи корисливі цілі та маючи злий намір. У подібних складних ситуаціях органи опіки та прокуратура допомагають поновити законні права дитини. Існують ситуації, коли піклувальники чи опікуни зловживають своїми повноваженнями щодо неповнолітніх, що згодом обмежує права та законні інтереси підопічного. У разі виявлення недобросовісного ставлення піклувальника до спадкового майна неповнолітнього орган опіки та піклування складають акт із висуненням вимог до піклувальника про відшкодування збитків. Якщо встановлено факт про використання піклувальником спадкового майна неповнолітнього у власних інтересах, органи опіки й піклування усувають такого піклувальника від обов'язків та передають матеріали прокурору. Одночасно подають позов про відшкодування використаного майна. Неповнолітній має право брати участь у застосуванні наданих йому спадковим законодавством можливостей, а саме звертатися до нотаріуса для здійснення своїх прав; захищати порушені спадкові права через суд, а також усувати перешкоди в здійсненні спадкових прав. Саме нотаріус і суд є безпосередніми правозастосовниками норм, що забезпечують особливий спадково-правовий статус дитини. В основу здійснення спадкових прав повинна бути покладена самостійність неповнолітнього як суб'єкта⁵⁵⁸, інакше дитина буде виглядати відстороненою від своїх прав. На сьогодні законодавство схиляється до положення про надмірну опіку дитини, що найчастіше призводить до порушень прав. Дитина у віці 14 років та старше вже здатна діяти у своїх інтересах. Дитина, як і будь-який суб'єкт, не діятиме собі на шкоду.

Однак, дитина у віці до вісімнадцяти років доволі часто перебуває під впливом батьків, опікунів та інших осіб, тому такі особи можуть маніпулювати її свідомістю, що може призвести до непродуманих та невігідних для дитини кроків,

---

⁵⁵⁸ Постанова Верховного Суду від 20 травня 2021 року у справі № 127/18908/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076730> (дата звернення: 04.03.2023).

наприклад, вона може відмовитися від права спадкування через образу на одного з батьків через те, що той не турбувався про неї та матеріально не забезпечував, а це може бути вигідно іншим родичам чи членам сім'ї. При цьому говорити дитині про те, що потрібно оформити своє право власності на спадщину не завжди раціонально, оскільки дитина може вважати, що достатньо однієї заяви про прийняття спадщини. Правовий сенс оформлення права на спадщину не розуміє й багато пересічних громадян, що підтверджується численними випадками з практики, коли громадяни живуть у будинку, що належав спадкодавцю тривалий час без оформлення своїх прав шляхом отримання свідоцтва про право на спадщину. Частково можна це пояснити тим фактором, що вони вважають зайвими й коштовними «турботи» про те, що й так їм належить.

Крім самостійності неповнолітнього, необхідною умовою здійснення спадкових прав дитини потрібно визнати турботу держави в усіх її формах. Добросовісність і відповідальність законних представників та інших осіб буде допомогою у здійсненні прав дитини⁵⁵⁹. Якщо ж відбувається зворотне, а саме, дії спрямовані проти інтересів дитини, створення перешкод для здійснення прав, позбавлення прав та інші дії, що спричинили збитки, це все підстави для покладання на осіб обов'язку відшкодувати завдані збитки.

Отже, форма здійснення спадкових прав неповнолітньою дитиною не відрізняється від форм здійснення спадкових прав повнолітніх осіб. Відмінність полягає лише в обмежених можливостях дитини самостійно їх використовувати. Участь дитини в здійсненні спадкових прав має особливості. Про це свідчить спадкове законодавство. Воно передбачає специфіку прийняття дитиною спадщини, розподілення спадщини, установлює заборону на складення заповітів.

Однак, цих правил недостатньо для ефективного здійснення дитиною

---

⁵⁵⁹ Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі № 371/669/15-ц
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86738162> (дата звернення: 04.03.2023).

спадкових прав та законодавство в цій частині необхідно вдосконалювати з метою гарантування прав дитини та посилення правових заходів щодо їх забезпечення. Отже, під час здійснення спадкових прав неповнолітніми потрібно поєднувати кілька умов: самостійність дитини, турботу держави, сумлінність і відповідальність законних представників та інших осіб, які беруть участь у здійсненні його спадкових прав.

Якщо проводити порівняння діяльності нотаріуса та суду, то може виникнути парадоксальний висновок, що за частиною 4 статті 63 ЦПК суд може прийняти й розглянути по суті клопотання малолітньої або неповнолітньої особи щодо призначення та заміни законного представника, а в нотаріальному процесі передбачено, що замість малолітніх осіб повинні діяти їх представники, а неповнолітні можуть відмовитися від прийняття спадщини за згодою опікунів та органу опіки й піклування. Виходить, що й нотаріуси повинні приймати заяви про оформлення спадщини та видачу свідоцтва про право на спадщину від малолітніх і неповнолітніх осіб. Здається, що така аналогія неприпустима, але варто права й інтереси таких осіб належним чином застерегти від зловживань і бездіяльності їх представників.

Отже, на думку авторки, необхідно визнати й зафіксувати в ЦК разом із тим, що дитина вважається такою, що прийняла спадщину, що передбачено в частині 4 статті 1268 ЦК з певними винятками, обов'язок нотаріуса або іншої вповноваженої на вчинення нотаріальних дій особи видати дитині свідоцтво про право на спадщину без подання відповідної заяви, якщо її опікуни чи піклувальники неналежно виконують свої повноваження, що повинен передбачати спеціальний порядок оформлення прав на спадщину, зокрема шляхом передавання такого свідоцтва органу опіки й піклування.

Спадкові правовідносини допускають як спадкодавця та спадкоємця недієздатних осіб. Недієздатна особа не може самостійно прийняти спадщину, тому

в її інтересах діє опікун.

Отже, спадкодавцем може бути будь-яка фізична особа, зокрема й недієздатна. Це пояснюють тим, що спадкування відбувається не за волевиявленням, а за фактом смерті людини. Водночас зазначимо, що недієздатна особа може бути спадкодавцем лише за законом, оскільки заповідальної дієздатності вона не має.

Нотаріус на момент здійснення будь-якої нотаріальної дії встановлює особу та перевіряє дієздатність. Фактичним способом виявлення віку громадянина відбувається за його паспортом. Набагато складніші справи з особами, визнаними недієздатними.

Психічні захворювання, зокрема психози, погіршують психічний стан хворого та його соціальний статус, що призводить до втрати працездатності, до безпорадності й неможливості обслуговувати себе. Недієздатним особам надано право претендувати на обов'язкову частку в спадщині⁵⁶⁰, але це питання необхідно розглядати в широкому контексті як можливість особи свідомо діяти в спадкових правовідносинах, коли така особа повинна подавати заяву про прийняття спадщини та про видачу свідоцтва про право на спадщину. Психічно здорова людина має право вибору, приймати чи відмовлятися від спадщини, а також реагувати на прохання про зменшення її частки. Коли ж ми говоримо про психічно хвору людину, яка потребує сторонньої допомоги, то, на наш погляд, такого права в неї не повинно бути, особливо, коли потрібні кошти на її лікування та догляд за нею. Тому вважаємо раціональним визнати, що належна психічно хворій особі частка в спадщині повинна бути їй виділена й передана в натурі для забезпечення її життя та догляду за нею. У цьому разі потрібно враховувати волю обмежено дієздатної особи щодо відмови від спадкування, зменшення її частки в спадщині або

---

⁵⁶⁰ Печений О. Право на обов'язкову частку як особливий вид спадкування. *Мала Енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 6 (90). 2016. Т. 30. С. 29.

неоформлення свідоцтва про право на спадщину, але тієї, яка здатна сама себе забезпечити за рахунок власної праці чи майна. Водночас небезпека для такої особи полягає в тому, що її свідомістю можуть маніпулювати й вона здатна прийняти неправильне рішення, тому наведені вище критерії повинні бути перевірені не лише опікуном, а й органами опіки та піклування. Щодо особи, яка визнана недієздатною вважаємо свідоцтво про право на спадщину повинне бути обов'язковою видане, але згода опікуна або будь-які інші формальності тут не потрібні.

Викликає інтерес питання щодо можливості придбання підопічним права спадкування майна опікунів. Як зазначає Я. В. Костенко, «кожна дитина, в тому числі й усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і коштів батьків чи одного з них у випадках їхньої смерті або визнання їх за рішенням суду померлими, незалежно від місця проживання; дитина, батьків якої позбавлено батьківських прав, не втрачає права на наслідування їхнього майна у випадку визнання батьків або одного з них за рішенням суду безвісті відсутніми, дитина має право на утримання за рахунок їхніх коштів і майна»⁵⁶¹.

Що стосується непрацездатних утриманців спадкодавця, то вони визнані законодавством спадкоємцями згідно із законом, але не вказано вилучення щодо підопічних, отже, якби вони були утриманцями спадкодавця більше одного року, то закликалися б до спадкування закону нарівні зі спадкоємцями відповідної черги⁵⁶². Але це положення давно застаріло, оскільки це положення було актуальним у статті 531 ЦК України від 1963 року. Тому статус утриманця спадкодавця віднесений лише до п'ятої черги спадкоємців за законом, але не можна опікуна розцінювати як

---

⁵⁶¹ Костенко Я. В. Правовий статус дитини в національному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. С. 55.

⁵⁶² Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні, кримінально-правові та кримінологічні засади : монографія. Харків, 2017. С. 309.

ту особу, яка утримує малолітню дитину або особу, визнану недієздатною.

Особи, чий вік та стан здоров'я є непридатним для самостійного здійснення своїх прав, можуть розраховувати, що здатні оформити свідоцтво про право на спадщину за допомогою законних представників. Окремі фахівці вважають, якщо опікун несвоєчасно здійснив необхідні дії для прийняття спадщини, це не є підставою втрати спадкових прав недієздатною особою. Це можна пояснити тим, що відмова від спадщини неможлива без попередньої згоди органів опіки та піклування⁵⁶³. Але питання полягає в додержанні формальних строків для прийняття спадщини й хоча для оформлення спадкових прав не існує обмежувального строку, але реальні стосунки набагато складніші. До тих пір, доки не оформлені права спадкоємця на спадщину він не вправі її використовувати, наприклад, здавати в оренду або, навпаки, вимагати повернення речі від орендаря.

Виникає міркування про те, чи можливо, що недієздатні особи самостійно вступатимуть у безпосереднє володіння майном, що перейшло їм у спадок. На підставі аналізу законодавства всі правочини від імені визнаної недієздатною особи робить опікун. У разі застосування зазначеної норми, порушилося б право недієздатних громадян, оскільки виходить, що вони не можуть самостійно прийняти спадщину та вступити у фактичне володіння нею. Факт того, що відсутня заява про відмову від частки спадщини, говорить про те, що спадщину прийнято з додержання вимог закону, але для реалізації прав власника речі потрібно документальне підтвердження такого статусу.

За фактом видачі недієздатній особі свідоцтва про право на спадщину нотаріус має обов'язок повідомити органи опіки та піклування про цей факт, оскільки вони здійснюють контроль за діями законних представників у питаннях розпорядження майном. За обставин, коли опікун неналежно виконує свої

---

⁵⁶³ Полонка І. А. Віковий критерій суб'єктів об'єктивно-протиправного діяння: теорія та аналіз міжнародної практики. *Вчені записки*. 2019. С. 620.

обов'язки щодо недієздатної особи, орган опіки та піклування усуває опікуна від виконання обов'язків та вживає заходи щодо притягнення винного громадянина до відповідальності, встановленої законодавством.

Опікун не має жодних прав на майно, а також кошти та накопичення недієздатного (підопічного), так само, як і не має спадкових прав після смерті підопічного.

Отже, усе майно, успадковане недієздатними особами, зокрема земельні ділянки, кошти, цінні папери, визнають їх майном. Опікун зі свого боку, виступаючи в інтересах свого підопічного, зобов'язаний належно оформити, зберегти та використовувати це майно лише в інтересах недієздатного.

4.2. Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини та його передумови⁵⁶⁴

4.2.1. Передумови сприйняття договорів щодо розподілу спадщини

Укладення договорів про розподіл спадщини – не нова правова конструкція, оскільки вона була відома ще в стародавні часи, коли сім'я ділила спільне майно або було партнерство щодо спільного володіння ним. Очевидно, що спільна власність на нерозділені в натурі частки може спричиняти й сьогодні певні труднощі, що змушують зацікавлені сторони прийняти рішення про його розподілення.

Спільне володіння успадкованим майном, отриманим від члена сім'ї, обумовлює необхідність спільного прийняття рішень про його утримання, володіння, користування й розпорядження, а такого консенсусу з усіх питань

---

⁵⁶⁴ Гончарова А. В. Договір між спадкоємцями щодо розподілу спадщини: актуальні питання та необхідність вдосконалення матеріального та процесуального законодавства. Нотаріальний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про нотаріат. Київ : Правова єдність, 2023. С. 321.

досягти важко. Тому від набуття права на частку в спільному майні до його розподілення доволі часто може пройти певний проміжок часу, але через конфлікти щодо використання майна або в разі необхідності одержання коштів чи через інші причини спільне майно співвласники ділять. Тобто причинами можуть бути навіть питання, як використовувати землі сільськогосподарського призначення, наприклад, здавати в оренду, власними силами засівати, посадити сад тощо, однак складність розділення земельних ділянок обумовлена тим, що «дробити» землі сільськогосподарського призначення складно хоча б через те, що їх цільове використання залежить від розміру тощо. Доволі часто спори виникають й щодо використання житлових будинків, оскільки розміри та розташування кімнат унеможливають або ускладнюють їх використання, а також розподілення в натурі відповідно до успадковуваних часток. Іншими словами, відбувається певна «торгівля» активами. Якщо ж ситуація пов'язана з розподіленням невеликої земельної ділянки, де розташований будинок, то виникають питання й з установленням сервітуту, а також взаємних поступок щодо компенсації частини будинку в обмін на більшу частину землі. Загалом, тривають переговори, на основі яких ці сторони, які все ще перебувають у родинних стосунках, домовляються про розподілення майна.

Факторами, які можуть впливати на результати поділу майна є унікальні сімейні обставини, специфічний характер активів і традиційні правові практики⁵⁶⁵. Сторони використовуватимуть різні механізми для поділу спільних активів: продаж, дарування або обмін, на умовах яких вони «торгують» за згодою інших осіб своїми правами як співвласники на об'єкти спільної власності. Різні еволюційні етапи угоди про поділ майна сім'єю спадкодавця досягають кульмінації на завершальному етапі укладення угоди. Договір поділу спадкового майна є складним

---

p. 196.

⁵⁶⁵ Tarmizi. Inheritance system of Bugis community in district Tellu Siattinge, Bone, South Sulawesi. 2020. *Samarah*.

4(1),

юридичним процесом. Потенційно, в одній угоді бенефіціари можуть вибрати та здійснити поділ шляхом продажу, обміну, пожертвування. Ці різні правові конструкції відображають унікальність рішень у кожній угоді та певною мірою демонструють специфічну правову практику окремого старовавилонського міста-держави та особливих обставин кожної сім'ї⁵⁶⁶.

Однак, крім поділу майна, існують інші угоди щодо розподілення спадщини⁵⁶⁷. Наприклад, угода про квазіподіл у разі усиновлення (квазіусиновлення), договір поділу власником житлового майна між його майбутніми бенефіціарами.

Необхідність в укладенні таких угод виникає, коли потрібна угода про поділ майна, що відрізняється від таких понять як продаж, дарування, обмін тощо.

Водночас деякі вчені розглядають договір про розподіл спільного майна дуже широко та вносять до переліку таких договорів й інші види, а саме: «Установлено, що договір про зміну черговості права на спадкування за законом є нетиповим договором. Визначено, що досліджуваний договір належить до договорів про розподілення спадщини. Ці договори укладають у сфері спадкування, що свідчить про їх належність до договорів спадкування. Пропонується доповнення наявних класифікацій цивільно-правових договорів шляхом виділення нового типу цивільно-правових договорів у спадковому праві на рівні з виділенням нового виду договорів спадкування – договорів про розподіл спадщини»⁵⁶⁸. Це смілива гіпотеза, але з нею важко погодитися з різних підстав, хоча б тому, що розподілення спадщини відоме з давніх часів.

---

⁵⁶⁶ Гончарова А. В. Вплив волевиявлення спадкодавця на права спадкоємців: наслідки невиконання за спадковим договором. *KELM*. 2020. № 6 (34). С. 218.

⁵⁶⁷ Гончарова А. В., Дутікова О. О. Порівняльна характеристика інституту спадкового договору в європейському та національному законодавстві. Молодий вчений. 2018. № 4. С. 671.

⁵⁶⁸ Зінкевич Ю. Є. Особливості нотаріального договору про зміну черговості одержання права на спадкування. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14927> (дата звернення: 15.09.2022).

Дійсно, можна погодитися з тим фактором, що термін «розподіл» спадщини й надання йому широкого правового значення – це цікава авторська гіпотеза. Водночас, за нашою позицією термін «розподіл спадщини» є більш виваженим ніж «поділ», оскільки у статті 1278 ЦК не зовсім вдало використано термін «поділ», коли в змісті цієї норми мова йде про рівність часток у спадщині та виділення частки в натурі, а не про поділ. Однак, у частині 1 статті 1280 ЦК термін «розподіл» використовують із прямим значенням, а «перерозподіл» як можливість переглянути результати розподілення за нових обставин – у разі прийняття спадщини іншими спадкоємцями. По суті, із цієї норми випливає очевидне значення терміну «розподіл» як первісного встановлення належності частки кожного зі спадкоємців. У такому значенні перерозподіл спадщини потрібно пов'язувати з можливим унесенням змін до раніше зробленого розподілення, тобто в такому разі ми не обмежуємо кількість наступних перерозподілень спадщини. Така гіпотеза пов'язана з тим, що кількість спадкоємців, які пропустили строк через поважні причини, законодавством не обмежена й не може бути обмежена, а зумовлена різними правовими обставинами.

Тому навряд чи доцільно й можна, застосованому в статті 1280 ЦК, поняттю «розподіл» надавати більш широке значення, ніж воно має в ЦК, оскільки це призведе до неоднозначного його сприйняття й застосування як у теорії, так і в законодавстві й на практиці. Зазвичай теоретичні терміни повинні відрізнятися тим, що вони оригінальні й повинні точно відображати правове значення дій, подій або стану.

Але важливим елементом порядку розподілення спільного спадкового майна або його перерозподілення є суб'єкти, що повинні фіксувати відповідну домовленість або здійснювати його за власним переконанням.

Хоча один із наслідків угод про поділ як спадкового майна, так і майна живого власника може полягати в тому, що співвласність змінюється на одноосібну через

механізми продажу, обміну та дарування. Ще один ніппурський текст від Стоуна та Оуена – це угода щодо маєтку живого батька Шуммана, який містить угоду про всиновлення між прийомним батьком, Шуммана та прийомного сина Урдукуги, а також договір поділу між прийомним сином Урдукугою та його донькою Ахассуну, що містить додаток до договору – узуфрукт особі невідомого статусу. Договір про квазіусиновлення за своєю суттю не є ані договором поділу майна покійного, а ні договором про усиновлення. Як договори про квазіусиновлення, так і договори поділу майна покійного повинні передбачити перехід зі спільної власності на одноосібну⁵⁶⁹.

Тобто практика укладання договорів живим власником із майбутніми його правонаступниками поширена в іноземних країнах. Водночас німецькі фахівці ототожнюють спадкування та договірне, як вони вважають, спадкування.

Зазначимо, що практика укладення договорів щодо розподілення спадщини в практиці українського нотаріату порівняно нова й не має чітких меж у регламентуванні, що ускладнює діяльність нотаріусів із посвідчення таких договорів. Існує ряд труднощів під час застосування відповідних норм права на практиці, оскільки відсутнє розуміння правової природи та суті укладення договорів, строку укладення та порядку нотаріального оформлення.

Окремі автори зазначають: «Правовідносини щодо розділу спадщини характеризуються слабкою державною політикою, це зобов'язує учасників таких відносин самостійно складати зміст договорів про розподіл спадщини. Для того, щоб договори між спадкоємцями про розподіл спадщини були дійсними регуляторами відносин його учасників (спадкоємців), мають бути з'ясовані та чітко сформульовані умови (пункти), які будуть розкриті з достатньою повнотою та несуперечністю змісту відповідного договору та мети його укладання»⁵⁷⁰.

---

⁵⁶⁹ Gravelle J. G. Estate tax options. Estate and Gift Taxes: Economics and History. 2012. p. 50.

⁵⁷⁰ Зінкевич Ю. С. Договори про розподіл спадщини: поняття та характерні ознаки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. Вип. № 49. С. 102.

З такою думкою науковця щодо «слабкої державної політики» важко погодитися, оскільки ЦК України створювався не політиками або Міністерством юстиції України, а провідними вченими України. Важко так само погодитися з твердженням, що відсутність чіткої регламентації умов договорів про спадкування «зобов'язує учасників таких відносин самостійно складати зміст договорів про розподіл спадщини». В Україні існують хороші нотаріуси, адвокати, які здатні скласти якісні договори про розподіл спадщини. Більше того, згідно зі статтею 4 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси вправі складати відповідні проекти договорів. На наш погляд, тут необхідно акцентувати на тому, що це право, а не обов'язок нотаріуса. Тобто нотаріус може й не взятися за складання відповідного проекту, але це положення є позитивним саме для зацікавлених осіб, оскільки відсутність досвіду в складанні проектів оригінальних договорів з великою долею ймовірності призведе до складання неякісного проекту договору. Дійсно, в такому разі потрібно шукати досвідченого нотаріуса, який буде здатен скласти проект договору, але це дозволить із великою вірогідністю застерегти виникнення помилок під час його складання й подальшого посвідчення.

Так, угода про розподіл спадщини набирає чинності в разі досягнення сторонами в належній формі згоди по всім істотним умовам договору. Основною істотною умовою для укладання договору про поділ спадщини є предмет договору, однак будь-яка зі сторін може вважати цю умову недостатньою та запропонувати включити до контракту додаткові умови. У цьому разі ці умови стають істотними. У зв'язку з нестабільністю регулювання питання щодо змісту договорів між спадкоємцями про розподіл спадщини, можна зробити висновок, що включення звичайних умов у договір нині неможливо⁵⁷¹. Вважаємо, що така загальна схема сприйняття умов договорів не зовсім раціональна, оскільки як сприймати звичайні

---

⁵⁷¹ Зінькевич Ю. Є. Особливості нотаріального договору про зміну черговості одержання права на спадкування. Часопис цивілістики. 2021. Вип. 40. С. 36.

умови або істотні умови договору доволі часто на практиці залежить від суджень сторін договору, якщо інше не регламентовано у законодавстві. Більш точно до цього питання можна підійти, якщо взяти до уваги можливість тлумачення правочинів і договорів (ст. 213 ЦК).

Отже, з огляду на сутність процесу укладання договорів потрібно взяти до уваги, що нотаріус, який складає проєкт договору, може його редагувати, тому варто визнати право нотаріуса на його тлумачення, оскільки згідно зі статтею 5 Закону України «Про нотаріат» він зобов'язаний роз'яснити правові наслідки, які виникнуть в осіб після його посвідчення. Із цього випливає, що офіційним правом на тлумачення договору при його посвідченні повинен бути наділений нотаріус, тоді стане зрозумілим, що після його посвідчення тлумачити зміст договору може суд. У зв'язку із цим статтю 213 ЦК пропонують доповнити відповідним положенням щодо повноважень нотаріуса, зокрема його обов'язку тлумачити зміст правочину або договору до та під час його посвідчення.

4.2.2. Класифікація та посвідчення правочинів і договорів, що передують розподілу спадщини та впливають на розміри часток у спадщині

Для ґрунтового аналізу договорів і правочинів, що передують розподілу спадщини та впливають на розміри часток потрібно дослідити всі види договорів, пов'язані зі спадкуванням. Так, можна погодитися з позицією О. Є. Кухарева, який виділяє такі види договорів у спадковому праві:

- 1) договір про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК);
- 2) договір про зміну розміру частки в спадщині (ч. 2, 3 ст. 1267 ЦК);
- 3) договір про поділ спадщини між спадкоємцями (ст. 1278 ЦК);
- 4) договір про задоволення спадкоємцями вимог кредитора спадкодавця (ч. 2 ст. 1282 ЦК);

- 5) договір між спадкоємцями та виконавцем заповіту про призначення останнього (ч. 2 ст. 1287 ЦК);
- б) договір на управління спадщиною (ст. 1285 ЦК);
- 7) договір охорони спадкового майна (ст. 1283 ЦК)⁵⁷².

Водночас ні ним, ні О. П. Печеним⁵⁷³ спадковий договір не віднесено до договорів у спадковому праві, хоча він і розташований у книзі шостій «спадкове право». Деякі автори відносять до спадкового права не лише спадковий договір⁵⁷⁴, а й договір довічного утримання (догляду)⁵⁷⁵, хоча в змісті книги й відокремлюють їх від спадкових відносин у розділі II Забезпечення прав власника на випадок смерті та в окремих висловлюваннях: «На спадкові правовідносини істотний вплив можуть здійснювати договірні правовідносини, що впливають із застосування в юридичній практиці шлюбного договору (контракту), спадкового договору, договору дарування на випадок смерті, кредитних відносин, корпоративних прав тощо⁵⁷⁶.

Водночас абсолютно непослідовною потрібно визнати регламентацію договору довічного утримання (догляду) в Підрозділі 1 Договірні зобов'язання розділу III Окремі види зобов'язань, а спадкового договору – книзі шостій спадкове право. Така сама тенденція відтворюється навіть у Спадковому реєстрі⁵⁷⁷, коли відомості про посвідчений спадковий договір в обов'язковому порядку вносять до реєстру, а про договір довічного утримання (догляду) – ні. Отже, послідовність

---

⁵⁷² Кухарев О. Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск 48. Том 1. 2018. С. 99.

⁵⁷³ Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права: монография / И. В. Спасибо-Фатеева и др. под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков, Право. 2016 608 С. 534.

⁵⁷⁴ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук. -практ. посіб. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, О. М. Клименко, С. Я. Рабовська, О. О. Кармаза та ін. / за заг. ред. С. Я. Фурса. Київ. Видавець Фурса С. Я. : Кнт, 2008. С. 96.

⁵⁷⁵ Там само. С. 105.

⁵⁷⁶ Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ. Видавець Фурса С. Я. : Кнт, 2008. С. 5.

⁵⁷⁷ Положення про Спадковий реєстр, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text> (дата звернення: 19.01.2023).

сприйняття спадкових відносин в Україні входить у дисонанс з аналогами в провідних країнах Європи.

Ось як німецькі фахівці рекламують спадковий договір: «У багатьох ситуаціях має сенс віддати перевагу спадковому договору, а не заповіту. Наприклад, ви можете пов'язати спадщину з певними умовами, що призведуть до позбавлення спадщини в разі порушення договору. Якщо іншого заповідального розпорядження немає, набуває чинності спадкування за законом. Натомість майбутній спадкоємець також може бути впевненим у тому, що його договірні переваги обов'язково будуть компенсовані в разі спадкування, оскільки немає ризику спонтанної зміни незадовго до смерті. Спадковий договір є додатковою перевагою для неодружених пар, які укладають його замість заповіту подружжя чи Берлінського заповіту і тим самим можуть називати один одного спадкоємцями»⁵⁷⁸. Тобто в спадковому договорі в Німеччині фігурує термінологія спадкового права, а не як в спадковому договорі або договорі довічного утримання (догляду) в спадковому праві України – відчужувач та набувач майна, що кардинально відрізняє специфіку сприйняття договорів у спадковому праві Німеччини від українських аналогів.

Специфіка посвідчення спадкового договору за законодавством Німеччини сформульована так: «У спадковому договорі повинні брати участь не менше двох осіб, наприклад, майбутній спадкодавець і спадкоємець або майбутній єдиний спадкоємець. Обидві сторони повинні бути присутніми під час укладення договору в нотаріуса (§ 2276 BGB), а також особи повинні мати можливість давати свідчення та мати повну дієздатність, яку нотаріус підтверджує шляхом посвідчення. Розробник спадкового договору абсолютно вільний щодо змісту, якщо мова йде про ім'я спадкодавця, спадкоємців або визначення умов, тобто

---

⁵⁷⁸ Brouwer K. Der Erbvertrag – die Alternative zum Testament. URL: <https://www.advocado.de/ratgeber/erbrecht/erbfolge/der-erbvertrag-die-sichere-alternative-zum-testament.html> (дата звернення: 19.01.2023).

виключно про питання спадкового права»⁵⁷⁹. Такий вид спадкового договору дуже подібний до українських аналогів: договору довічного утримання (догляду) та спадкового договору.

Якщо ж проаналізувати Регламент (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 року «Про юрисдикцію, застосовне законодавство, визнання та виконання рішень та прийняття та виконання автентичних документів у справах про правонаступництво та про створення Європейського сертифікату про правонаступництво», то в цьому нормативному акті застосовано термін «договір про спадкування». Так, у статті 3 Регламенту визначено: ««угода про спадщину» означає угоду, зокрема угоду, що є результатом взаємних заповітів, яка з урахуванням або без розгляду створює, змінює або припиняє права на майбутнє майно чи майно однієї або кількох осіб, які є сторонами угоди»⁵⁸⁰.

Отже, в Спадковому регламенті ЄС передбачено широке сприйняття договору про спадкування, тому необхідно завчасно переглянути українське спадкове право на відповідність європейським стандартам, оскільки після вступу України до ЄС необхідно буде повідомити всі країни ЄС про те, які види договорів в Україні будуть пов'язані з видачею Європейського сертифікату про правонаступництво. Це важливо й для спадкування за законом, оскільки в разі невиконання умов договору довічного утримання (догляду) та спадкового договору їх необхідно буде розривати або визнавати недійсними чи такими, що невиконані набувачем, отже майно, що було предметом цього договору, буде спадкуватися за законом. Водночас у разі виконання умов цих договорів частина майна, що

---

⁵⁷⁹ Brouwer K. Der Erbvertrag – die Alternative zum Testament. URL: <https://www.advocado.de/ratgeber/erbrecht/erbfolge/der-erbvertrag-die-sichere-alternative-zum-testament.html> (дата звернення: 19.01.2023).

⁵⁸⁰ Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650> (дата звернення: 19.01.2023).

належала спадкодавцю, не буде спадкуватися, а переходитиме у власність набувачів.

Тепер ми підійдемо до аналізу спадкових договорів із більш широким спектром уваги.

Так, процес прийняття спадщини є доволі тривалим, а також спадкове право допускає цілий ряд домовленостей між спадкоємцями, які можуть істотно впливати на розміри спадкових часток та реальні речі в кожній частці у спадщині. Тому потрібно аналізувати можливість домовленостей між спадкоємцями на різних стадіях прийняття або неприйняття спадщини. Зі спілкування з одним із клієнтів авторка довідалася, що нотаріус неофіційно радив спадкоємцям укласти договір про розподілення спадщини, а також певним спадкоємцям відмовитися від права на спадщину, але отримати належну частку від спадщини предметами домашнього вжитку. Коли авторці були повідомлені всі обставини спадкової справи, стало зрозуміло, що нотаріус не міг вирішити складну спадкову задачу, оскільки спадкування відбувалося на підставі заповіту і були спадкоємці, які мали право на обов'язкову частку, а також частина майна залишилася незаповіданою. Отже, у такій ситуації потребувалося розв'язати арифметичну й водночас правову задачу, складність якої зумовлювалена складним суб'єктним складом численних спадкоємців. Тому нотаріус намагався спростити її вирішення за рахунок штучного «перетворення» спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку, на звичайних спадкоємців, що претендують на майно, яке не підлягає фіксуванню у свідоцтві про право на спадщину.

Можна з великою ймовірністю припустити, що аналогічні «спрошені розрахунки» роблять також інші нотаріуси, а також безпосередньо спадкоємці й тут не обходиться без певних домовленостей.

Зокрема, якщо взяти до уваги положення статті 1274 ЦК, то можна помітити певні неузгодженості, що стосуються як спадкування за заповітом, так і

спадкування за законом. Припустимо, що заповідач визначив свою волю в заповіті так: дочці – половину спадщини, а синам – рівні частки від половини спадщини. Отже, його воля очевидна, що дочці він заповідав більшу частину й ця воля повинна бути додержана і в тому разі, коли один із синів відмовиться від спадкування. Як бачимо в статті 1275 ЦК буде викривлятися воля заповідача, оскільки змінюватиметься пропорція, встановлена в заповіті щодо спадкування в рівних частках частки спадкоємця, який відмовився від спадкування за заповітом.

Тепер розглянемо натуральний заповіт, коли заповідач заповів кожному зі спадкоємців конкретне майно, а саме: дочці – будинок, одному синові – фабрику, а іншому, припустимо – яхту. У такому разі воля заповідача чітко сформульована щодо предметів спадкування, тому важко сприймати наслідки відмови одного зі спадкоємців від спадкування, коли яхту будуть ділити в рівних частках між сином і дочкою, оскільки: по-перше, вартість фабрики й будинку будуть різними, отже когось із дітей заповідач наділив більшим спадком ніж іншого. По-друге, у разі існування неохопленої заповітом частини спадщини можна з великою ймовірністю припускати, що воля заповідача була сформульована щодо певного майна й не більше. Отже, у разі відмови одного зі спадкоємців від спадкування за заповітом заповідане йому майно потрібно розцінювати таким, що не охоплене заповітом і повинне спадкуватися за законом. Тобто в разі виявлення волі заповідача щодо всього майна, можна припускати, що він тим самим мав намір когось зі спадкоємців позбавити права на спадкування.

Водночас заповіт повинен тлумачитися не лише спадкоємцями за заповітом, а й спадкоємцями за законом, коли його зміст стосується права на обов'язкову частку в спадщині, що належить спадкоємцям за законом першої черги, які через непрацездатність вправі на неї претендувати, а також відказоодержувачів. З великою ймовірністю можна припускати, що спадщина, яка складається з предметів домашнього вжитку буде розділена навіть без письмової форми фіксування

домовленостей, однак, тлумачення заповіту, що стосується істотної спадщини й між значною кількістю спадкоємців потребує не лише письмової форми фіксування домовленостей договір, а й, на наш погляд, нотаріальної форми, що дозволить більш надійно зафіксувати домовленість, роз'яснити сторонам договору наслідки його укладання. Якщо всі зацікавлені особи підпишуть домовленість, а нотаріус визнає її законною, то в подальшому важко буде визнати її незаконною або недійсною. Тому договір про тлумачення заповіту, де будуть установлені конкретні права спадкоємців та їх обов'язки щодо покриття боргів спадкодавця, – це раціональна форма конкретизації умов спадкування, яка дозволить установити й виконавця заповіту, якщо він не був визначений заповідачем.

Отже, підходів до тлумачення волі заповідача може бути декілька або лише формальний – згідно із законом, але авторська концепція зведена до того, що під час тлумачення заповіту спадкоємці та інші зацікавлені особи вправі вийти за межі простого тлумачення, а можуть розширити межі договору й вирішувати питання, які їх стосуються як спадкоємців. Оскільки ми аналізуємо ці правовідносини на теоретичному рівні, то повинні аналізувати різноманітні ситуації, щоб найліпше додержатися волі заповідача, яку в українській ментальності розцінюють як непорушну.

Тому необхідно підходити до аналізу правочинів, пов'язаних зі спадкуванням, не через рівність часток, а через сприйняття волі спадкодавця, яку на момент вирішення спадкових правовідносин можна лише припускати, але можна тлумачити за змістом заповіту або за його відсутності, а також з урахуванням конкретних обставин і не в останню чергу крізь склад характеру заповідача та його поведінку.

Із цієї позиції доводиться говорити про те, що заповідач не погоджується з принципами спадкування за законом і саме ця обставина спонукає його до написання заповіту або навпаки, коли заповіту не існує, то ми можемо

стверджувати, що він погодився з тим, хто та яку частку отримає в разі спадкування за законом. Очевидно, що такі припущення доволі часто не співпадають із реаліями життя, коли молоді люди абсолютно не думають про смерть або особи похилого віку настільки впевнені в тому, що в них немає тяжких хвороб, що не пишуть заповіти, однак, для встановлення певної константи презумується, що людина повинна дбати про свої інтереси й свідомо заздалегідь зробити вибір власних правонаступників та сформувати свою волю шляхом написання заповіту або погодитися на врегулювання прав конкретних спадкоємців згідно із законом. Якщо таке припущення закладено в законодавстві, то виникає дисбаланс, коли волю заповідача або спадкодавця у разі спадкування за законом вправі «викривляти» спадкоємці, які в частині 2 статті 1274 ЦК наділені правом відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців за законом незалежно від черги, а спадкоємці за заповітом – на користь іншого спадкоємця за заповітом.

Уявімо собі ситуацію, коли спадкоємці домовляються й відмовляються від спадкування за заповітом, якщо вони вправі успадкувати такі самі частки за законом. Отже, вони здатні «обійти» волю заповідача, коли він для кожного зі спадкоємців установив умови отримання спадщини, поклав на них обов'язки повернути борги. Отже, вірогідність укладання такого негласного договору цілком імовірна, якщо заповідач не підпризначив спадкоємця (-ців).

Тепер деталізуємо можливі правочини та договори між спадкоємцями. Згідно з частиною 5 статті 1274 ЦК можна припустити, що спадкоємець може відмовитися на користь іншої особи з різних підстав та різних обставин, коли його воля була спрямована на прийняття спадщини. Водночас саме в частині 5 статті 1274 ЦК деталізовано підстави, через які така відмова може бути визнана недійсною, але ж неперсоніфікована відмова є більш широким поняттям і такий випадок регламентований у статті 1273 ЦК. Отже, положення частини 5 статті 1274 ЦК повинно бути перенесено до статті 1273 ЦК як частина сьома.

Якщо деталізувати авторську гіпотезу, то необхідно пов'язати норми матеріального права та норми, що регламентують учинення нотаріального провадження. Так, у частині 5 статті 1274 ЦК встановлено, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною через підстави, установлені статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу. Але ж прийняття відмови від прийняття спадщини здійснює нотаріус, отже перелічені в статтях 225, 229–231 і 233 ЦК обставини повинні бути перевірені нотаріусом і результати перевірки зафіксовані. Наприклад, у статті 225 ЦК регламентовано правові наслідки вчинення правочину дієздатною фізичною особою, яка на момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.

Так, згідно з формою № 29 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 посвідчувальний напис роблять на договорі, укладеному фізичними особами, а також на договорах про зміну черговості спадкування, про зміну розміру частки в спадщині, поділ спадкового майна тощо. У разі посвідчення договору із залученням свідків нотаріус у посвідчувальному написі вказує про встановлення їх особи. У цій формі вміщена така інформація: «Особи сторін встановлено, їх дієздатність перевірено»⁵⁸¹, яка зобов'язує нотаріуса здійснювати перевірку дієздатності особи. До такої перевірки зобов'язує і стаття 44 Закону України «Про нотаріат». Отже, питання може стояти про те, чи зобов'язаний нотаріус встановлювати стан особи, яка є дієздатною, але на момент учинення правочину не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. Вважаємо, що такий обов'язок повинен покладатися на нотаріуса, оскільки за його відсутності достовірність вчинюваних ним нотаріальних дій ставитиметься під сумнів.

---

⁵⁸¹ Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#w1_6 (дата звернення: 23.01.2023).

Тому нотаріусу необхідно зазначати в посвідчувальному написі, що він установив адекватність відповідей на його питання з боку заявника, а також інших осіб, які братимуть участь у вчиненні нотаріального провадження або сприятимуть його вчиненню як свідки, перекладачі та ін.

Так само передбачені в статтях 229–231 і 233 ЦК негативні моменти, що стосуються вчинення правочину під впливом помилки або тяжкої обставини, під впливом обману або насильства повинні бути надійно застережені в нотаріальному порядку. Інакше нотаріальний порядок не буде забезпечувати надійність і достовірність відомостей у посвідчених нотаріальних актах, зокрема правочинах, договорах тощо. На нашу думку, відмова від права на спадщину може бути обумовлена й договором між спадкоємцями, згідно з яким особа відмовляється від права на спадкування на користь конкретного спадкоємця, а останній «компенсуватиме» таку відмову певною сумою коштів. Отже, у такому разі будуть актуальними удаваний і прихований правочини й повинна застосовуватися стаття 235 ЦК. Метою такого правочину може стати збільшення частки одного зі спадкоємців порівняно з частинами інших спадкоємців, що дозволить такому спадкоємцю претендувати на виділення певного майна в натурі й виплату іншим спадкоємцям вартості їх часток. Таке привілейоване право буде зумовлено вартістю та обсягом успадкованої частки на цінний об'єкт нерухомості або частки в статутному капіталі підприємства, що дозволить отримати контрольний пакет акцій тощо.

Отже, усі перелічені випадки не в останню чергу повинні стосуватися й відмови від прийняття спадщини на користь іншої особи, оскільки в такому разі йде мова не про формальну відмову, а про фактичний правочин, який необхідно кваліфікувати як договір дарування частини спадщини. Дійсно, згідно з частиною 2 та 3 статтею 1274 ЦК спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців за законом незалежно від черги, а

спадкоємець має право відмовитися від частки в спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь. Це підтверджує складний характер персоніфікованої відмови від права на спадкування.

У такому разі спадкоємця, який має право на відмову від належної йому частки, потрібно наділяти інформацією про те, а хто спадкує та яку частку від спадщини для того, щоб його фактичний дарунок потрапив до того зі спадкоємців, хто не спадкуватиме за законом, наприклад, за правом представлення. Зокрема спадкоємець вправі знати весь склад спадкоємців, закликаних до спадкування та прийняли спадщину, якщо він має намір відмовитися на користь саме того спадкоємця, який не має права на спадкування в певних конкретних умовах, наприклад, діти спадкоємця, що були визнані недостойними та які мали б можливість спадкувати за правом представлення. Аналогічна ситуація може виникнути й під час застосування спадкової трансмісії, що відрізняється лише тим фактором, який переходить до правонаступників не частка в спадщині, а право на прийняття спадщини спадкоємцем спадкоємця, який не встиг її прийняти.

Отже, для свідомого вибору особи, на користь якої спадкоємець має намір відмовитися від права на спадкування, він повинен знати про те, хто закликаний або ні до спадкування, а також має потенційне право на спадкування через те, що тривалий час надавав утримання спадкодавцю тощо. Наведене дозволяє зробити висновок про те, що персоніфікована відмова від права на спадкування на користь конкретного спадкоємця, який не буде спадкувати, можлива лише після ознайомлення зі спадковою справою та в останні дні строку для прийняття спадщини. Але ця сама пропозиція ускладнюватиме право спадкоємця на відкликання своєї відмови від її прийняття.

4.2.3. Правочини та договори щодо зміни черговості одержання права на спадщину та про зміну розміру частки в спадщині

Зміна послідовності одержання права на спадщину стає необхідною в тих ситуаціях, коли спадкоємці вважають, що послідовність спадкування визначена за законом несправедлива й мають намір розподілити спадщину на власний розсуд, зокрема включенням до кола закликаних до спадкування спадкоємців наступних черг.

Черговість спадкування може бути змінена в договірному чи судовому порядку, відповідно до статті 1259 ЦК України, водночас спеціальних вимог до договору про зміну черговості в разі спадкування за законом не встановлено. Тому проаналізуємо позиції фахівців щодо цього.

Дослідник В. В. Прокопенко вважає: «Суть договору про зміну черговості полягає в тому, що спадкоємець тієї черги, яка має право на спадкування, може за своєю волею «підтягнути» до спадкування спадкоємця або спадкоємців за законом будь-якої з наступних черг. Водночас спадкоємець попередньої черги право на спадкування не втрачає. Саме в цьому полягає основна відмінність цього інституту від відмови від прийняття спадщини на користь іншої особи (ст. 1274 ЦК). Договір, урегульований частиною 1 статті 1259 ЦК, стосується лише зміни черговості одержання права на спадкування. Відповідно його змістом не можуть бути інші питання, зокрема одночасна зміна часток у спадщині спадкоємців за законом. У такому договорі повинен брати участь принаймні один спадкоємець тієї черги, яка закликається до спадкування. Згода інших спадкоємців черги, що закликається до спадкування, а також спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку в спадщині (ст. 1241 ЦК), на укладення цього договору не потрібно, оскільки

укладення даного договору ніскільки не звужує змісту наявних у них на даний момент спадкових прав».⁵⁸²

Здебільшого з таким сприйняттям цим автором такого виду договору можна погодитися, але з певним застереженням та в певній непослідовності розвитку правовідносин. Так, у частині 1 статті 1259 ЦК будь-яких обмежень у праві зацікавлених осіб на укладання договору, крім наявних, не сформовано. Але ж сам В. В. Прокопенко вводить таке обмеження, оскільки розцінює як недопустиме врегулювання в цьому самому договорі питання про зміну розміру часток у спадщині спадкоємців за законом. Тобто, якщо законодавством дозволено спадкоємцям змінювати черговість і не сказано про те, що вони обмежені в праві встановлювати умови спадкування спадкоємцями наступних черг, то принцип свободи договору повинен домінувати. Тут питання лежить у площині загального сприйняття цієї домовленості. Сутність такого договору полягає в тому, що зацікавлені спадкоємці погоджуються на зменшення власних часток в інтересах тих спадкоємців наступних черг, яким вони пропонують приймати спадщину разом із ними. Тобто вони вже розпоряджаються власним правом на спадкування певної частки від спадщини, отже питання стоїть лише про те, яку частку від спадщини вони готові виділити в такому разі й чи погодяться на це «запрошені» спадкоємці.

Так, альтернативним варіантом буде зміна черговості в разі претензії на спадкування тим зі спадкоємців наступних черг, який упродовж тривалого часу опікувався, матеріально забезпечував, надавав іншу допомогу спадкодавцеві, що через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані. Отже, такий спадкоємець, якщо він здатен довести перелічені обставини в суді, може претендувати не лише на зміну черговості, а й на визнання зацікавлених

---

⁵⁸² Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 1259 Цивільного кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/civil-law/3873-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-1259-civilnogo-kodeksu-ukrayini.html> (дата звернення: 27.01.2023).

спадкоємців недостойними згідно зі статтею 1224 ЦК. Отже, у такого спадкоємця є аргументи для того, щоб самостійно вступити в право на спадкування з тією чергою спадкоємців, які прийняли спадщину за законом, а також претендувати на те, щоб одного або всіх таких спадкоємців визнати недостойними, наприклад, одержавши відповідне рішення суду про встановлення перелічених фактів.

Отже, поняття «зміна черговості» потрібно б сприймати як таке, що доводить неможливість зміни часток у спадщині спадкоємців за законом, але в такому разі договір між ними не потрібен, а таке питання можна було б урегулювати в односторонньому правочині – заяві закликаного до спадкування спадкоємця або всіх спадкоємців про те, що він (вони) дозволяє вступити спадкоємцям інших черг спадкувати разом із ним і тим самим погоджується на зменшення власної частки. Тут актуальна пряма аналогія, оскільки саме так пропонують діяти спадкоємцю, який відмовляється від спадкування за законом на користь іншого спадкоємця. Дійсно, поняття «зміна черговості» не дає підстав вважати, що повинні змінюватися й розміри часток спадкоємців наступної черги. Водночас, абсолютизуючи правове значення цього поняття ми можемо прийти до висновку про те, що закликатися до спадкування має вся наступна черга спадкоємців, а не один чи декілька спадкоємців з наступної черги, але ж це не так.

Якщо ж у статті 1259 ЦК встановлена обов'язкова нотаріальна форма, підкреслимо, договору, а не формалізованої заяви, то сторони вільні в урегулюванні й інших питань, що стосуються спадкування за законом. Зокрема, залишається незрозумілим, чому в одному договорі (змішаному) не можна одночасно врегулювати й змінити розмір часток спадкоємців, на наш погляд, це помилкове обмеження прав спадкоємців.

Дійсно, такий договір складніше скласти, оскільки нотаріусу потрібно буде складати проєкт договору з декількома умовами, якими будуть узгоджуватися декілька питань і прототип знайти буде складно. Так, фахівці в галузі нотаріату під

час посвідчення договору про зміну черговості одержання права на спадщину рекомендують нотаріусу вказувати в тексті договору такі відомості:

- інформацію щодо спадкодавця;
- інформацію щодо спадкоємців, закликаних до спадкування;
- розмір частки у спадщині, що належить спадкоємцям до та після залучення до спадкування наступного за чергою спадкоємця;
- розподіл нотаріальних витрат;
- роз'яснення положень чинного законодавства про умови та наслідки укладання відповідного договору⁵⁸³.

Предметом договору про зміну черговості спадкування є заклик до спадкування найближчого спадкоємця, який за загальним правилом спадкування не мав права на спадщину⁵⁸⁴. Унаслідок укладання такого договору надається можливість прийняття спадщини особі, яка не має права на спадщину у зв'язку з наявністю родичів спадкодавця ближчого ступеня споріднення. Чинне законодавство України не визначає меж залучення спадкоємців. Це означає, що договір може бути укладений як зі спадкоємцем першої черги, так і зі спадкоємцем другої черги, а також зі спадкоємцями п'ятої черги. Основна вимога, висунута при цьому, стосується того, що сторони повинні бути визначені хоча б в одній із п'яти черг спадкоємців згідно із законом⁵⁸⁵. Тому вказувати в тексті договору, для кого з правонаступників відбувається зміна порядку одержання права на спадщину, обов'язково.

Тому до цього предмету можна додавати, що сторони погодилися, що закликаний спадкоємець отримає не половину частки, що належить спадкоємцю,

---

⁵⁸³ Зінкевич Ю. С. Особливості нотаріального оформлення прав спадкоємців при розподілі спадщини. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2021. 2021 Вип. 1. С. 61.

⁵⁸⁴ Орлов І. П., Кухарев О. С. Правочини в сфері спадкового права. Київ : Алерта, 2013. С. 9.

⁵⁸⁵ Zinkevych Y. The content of agreements on section of inheritance in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. С. 316.

який його закликав, а припустимо, лише одну третину від такої частки. Чиї права в цьому разі порушуються, якщо сторони погодились на такий поділ?

Для укладання договору про зміну черговості спадкування законом не передбачена згода інших спадкоємців черги, закликаних до спадкування, та спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку в спадщині (ст. 1241 ЦК України).

Більше того, у нотаріальній практиці трапляються договори щодо зміни розміру часток у спадщині як щодо самостійні угоди, оскільки їх специфіка обумовлена розміром частки, визначеним згідно із законодавством. Зазвичай, укладення такого договору обумовлене його складом, зокрема наявністю неподільних речей. Закон не містить положення щодо порядку укладення договору про зміну розміру частки в спадщині та обов'язкової згоди всіх спадкоємців, закликаних до спадкування. Головне, щоб у такому договорі було, як мінімум, дві сторони – спадкоємці, які добровільно погоджуються на його укладання. Якщо договір укладено не всіма спадкоємцями, згідно із законом цей договір не може змінити частки спадщини останніх. У будь-якому разі зміна розміру частки в спадщині – право спадкоємця, яким він може скористатися чи ні.

Як вважають окремі фахівці, під час посвідчення договору щодо зміни розміру часток у спадщині в нотаріуса до тексту договору повинні бути вміщені у відомості про:

- спадкодавця;
- спадкоємців, закликаних до спадкування;
- інформація про наявність спадкоємців, які беруть участь у договорі;
- відмова від прав інших осіб, зокрема, спадкоємців;
- розмір частки в спадщині;
- спадкоємці відповідно до закону та після укладення договору;
- розподілення витрат на нотаріальне посвідчення договору;

- роз'яснення положень чинного законодавства про умови та наслідки укладання відповідного договору⁵⁸⁶.

Така позиція зрозуміла, але вона потребує уточнень, оскільки в деяких випадках відповідно до розміру часток розподілені боргові зобов'язання. Тому необхідно уточнити це питання в договорі, що спадкоємці погоджуються на компенсацію боргу спадкодавця відповідно до розміру боргу, що припадає на ту частку, яка збільшується. Тут питання полягає в тому, що доволі часто в таких ситуаціях будуть задіяні кошти або майно, що не входять до складу спадщини. Тому нотаріус зобов'язаний, як мінімум, роз'яснити правові наслідки укладання відповідного договору.

4.2.4. Договір щодо поділу або перерозподілу спадкового майна

У загальному розумінні поділ майна означає припинення спільного права власності та виникнення права приватної власності в кожного зі співвласників майна. Поняття «розподіл майна» переважно вживаю речовому, а не в зобов'язальному праві, тобто коли йдеться про поділ речей. Саме стосовно речей можуть використовувати також термін поділ (розподіл) майна в натурі. Тому, коли йдеться про поділ спадщини в натурі, передбачено, що спадкове майно становитимуть самі речі.

Предметом поділу може бути як усе спадкове майно, так і його частина.

Предметом договору про поділ спадщини є припинення спільної сумісної власності, спільної часткової власності шляхом поділу її елементів між спадкоємцями, унаслідок чого кожен із них набуває права власності на речі, конкретно визначені договором. За цим договором спадкоємці повинні визначити,

---

⁵⁸⁶ Зінкевич Ю. С. Зміна черговості одержання права на спадкування: нотаріальний порядок. Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні : матер. міжн. колокви. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса : Фенікс, 2018. С. 107.

яке майно, права та обов'язки до кого зі спадкоємців переходять. Спадщину можна поділити за правилом рівності часток спадкоємців у спадщині, так і з відступом від неї. Тому такий договір є обов'язковим та містить вказівку про поділ спадщини. Поділ спадкового майна може бути в натурі або з виплатою грошей (компенсації) або в комбінованій формі, тобто за допомогою природного поділу спадщини від продажу частки та розподіл отриманих коштів. У договорі це необхідно детально прописати.

У разі поділу спадкового майна з виплатою компенсації в договорі зазначають, кому зі спадкоємців і в якому розмірі та формі виплачують компенсацію за спадкову частку або конкретне майно. Від спадкоємців очікують грошової компенсації розміру частки, яка під час поділу зменшується й не відповідає розміру його частки в спадщині, визначеній законом або заповітом. Запропонована гіпотеза не відповідає частині 2 статті 1278 ЦК, оскільки в ній передбачений єдиний спосіб поділу – виділення його частки в натурі. Але й тут необхідно брати до уваги принцип свободи договору, тому не буде суперечити вимогам законодавства компенсація вартості частки одним спадкоємцем іншому.

Сторонами договору про поділ спадщини можуть бути спадкоємці, які прийняли спадщину в установленому порядку. Укладення такого договору можливе за наявності згоди всіх спадкоємців, які закликаються до спадкування та прийняли її, із зазначеним у договорі порядку розподілу речей, уміщених у договір. Незгода хоча б одного зі спадкоємців із запропонованим порядком поділу свідчить про наявність між ними спору, у зв'язку з чим такий договір не може бути укладено, а спір підлягає розгляду в судовому порядку.

Як влучно зауважує О. Гродовська, в нотаріальній практиці застосовують договори про поділ спадщини. Звісно, такий договір можна укласти лише після прийняття спадщини спадкоємцями⁵⁸⁷.

У разі посвідчення договору про поділ спадкового майна в тексті договору нотаріусу потрібно вказувати відомості про: спадкодавця; спадкоємців, які закликаються до спадкування та прийняли в установленому законом порядку спадщину – сторін договору; застереження про додержання прав інших осіб, зокрема спадкоємців; розмір ідеальних часток у спадщині відповідно до закону; спадкове майно, що належало спадкодавцю з посиланням на документи, які посвідчують право власності та підтверджують державну реєстрацію на нього; порядок розподілення речей, що входять до складу спадщини; наявність чи відсутність застосування грошової компенсації, якщо вартість поділених речей різна; розподіл витрат за нотаріальне посвідчення договору; роз'яснення положень чинного законодавства про умови та наслідки укладення відповідного договору»⁵⁸⁸.

Договори між спадкоємцями щодо розподілу спадщини укладають на основі вільного волевиявлення. «За способом узгодження змісту цивільного договору виділяють загальний, спеціальний та судовий порядок укладення договору. Загальний порядок укладення договору означає формування договору в порядку, передбаченому ЦК України (статті 641–646). Спеціальний порядок передбачає укладення договорів, що мають свої особливості, і залежить від способів укладення договору (аукціон, конкурс, біржовий спосіб). Судовий порядок укладення договору є окремою стадією, що регулюється спільно матеріальними й процесуальними нормами законодавства, і тією особливістю, що волевиявлення

---

⁵⁸⁷ Гродовська О. Поділ спадщини між спадкоємцями. URL: <https://go-advocate.com/podil-spadschyny-mizh-spadkojemtsyamy/> (дата звернення: 14.02.2023)

⁵⁸⁸ Zinkevych Y. The content of agreements on section of inheritance in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. С. 319.

сторін затверджується судовим рішенням та вступає в дію з моменту набрання чинності самого рішення суду»⁵⁸⁹.

З останньою тезою цитати важко погодитися, оскільки в судовому порядку укладають не договори, а мирові угоди. Це питання дуже важливе для його сприйняття щодо багатьох видів договорів і кваліфікації повноважень суду.

Укладення цивільного договору, зокрема договору щодо поділу спадщини, потрібно розглядати як процес формування волі та її закріплення в умовах такого договору, що являють собою форму існування волевиявлення. «Правове регулювання договірних відносин починається зі стадії вираження стороною волі укласти договір. Усе, що передує цій стадії, створити договір не може. Тому переписка сторін, протокол про наміри, інші акти, які є виявленням бажання кожної зі сторін або обох сторін укласти договір, не мають юридичного значення, якщо ці документи не підпадають під ознаки оферти та (або) акцепту. Але із формуванням повноцінної доктрини та правозастосовної практики переддоговірних правочинів, а також переддоговірної відповідальності не можна виключити можливості визнання переписки й переговорів як правоутворювальних елементів переддоговірних правочинів. Погодження умов договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини, як кожного цивільного договору, між його сторонами проходить принаймні дві стадії: шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір, який має назву оферти, та прийняття пропозиції другою стороною, або акцепту. Відповідно сторону, що зробила пропозицію, називають оферентом, а сторону, яка прийняла її – акцептантом. За змістом статті 641 ЦК України офертою визнають пропозицію укласти договір, адресований одній чи кільком особам, містить указівку на істотні умови договору та є виявленням наміру особи, яка зробила пропозицію, вважати себе зв'язаною договором у разі її прийняття. «У доктрині

---

⁵⁸⁹ Бородавський О.С. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 8.

оферту розглядають як адресовану чітко визначеній особі пропозицію про укладення договору, що містить усі істотні умови майбутнього договору, є виявленням згоди оферента бути пов'язаним такими умовами, породжує для оферента обов'язок укласти договір із моменту її отримання вказаною особою та вимагає повного й безумовного її акцепту»⁵⁹⁰. Приблизно такої позиції додержується переважна більшість фахівців^{591, 592, 593, 594}. Окремі спеціалісти уточнюють: «Якщо таку пропозицію зроблено в письмовій формі, договір вважають укладеним, коли відповідь про прийняття пропозиції одержано впродовж нормально необхідного для цього часу» (ст. 644 ЦК України)⁵⁹⁵ і це важливо для укладання договорів, оскільки не зобов'язує всіх спадкоємців збиратися й безпосередньо обговорювати умови наступного договору про поділ спадкового майна через те, що вони вправі обмінюватися пропозиціями й у письмовій формі.

Договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним із дня такого посвідчення⁵⁹⁶, але, на наш погляд, для договорів поділу спадкового майна підходить час лише після закінчення строку на прийняття спадщини, коли всі права на спадщину конкретних спадкоємців з'ясовані.

Договір між спадкоємцями щодо розподілення спадщини набирає чинності й стає обов'язковим для сторін із моменту його укладення в належній формі. Так, договір про зміну черговості одержання права на спадкування вважають укладеним із моменту його нотаріального посвідчення, оскільки для такого договору встановлено обов'язкову нотаріальну форму. Натомість для договору про зміну розміру частки в спадщині та договору про поділ спадкового майна нотаріальна

---

⁵⁹⁰ Бородовський О. С. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. С. 45.

⁵⁹¹ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.07.2022).

⁵⁹² Бервено С. М. Проблеми договірної права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 74.

⁵⁹³ Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. Б. Шишки. Київ : Вид. Ліра, 2015. С. 231.

⁵⁹⁴ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.02.2023).

⁵⁹⁵ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.02.2023).

⁵⁹⁶ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.02.2023).

форма не є обов'язковою, однак тут необхідно застосовувати правило, що договори щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, повинні посвідчуватися в нотаріальному порядку.

Це означає, що момент укладення зазначених договорів залежить від їх форми. Тобто «якщо договір укладено в усній формі, то його вважають укладеним із моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір (оферту), відповіді другої сторони про прийняття цієї пропозиції (акцепту). Якщо договір укладено в простій письмовій формі, його вважають укладеним із моменту його підписання сторонами. Якщо ж договір є нотаріально посвідченим, то його вважають укладеним із дня такого посвідчення» (ст. 638, 639 ЦК України)⁵⁹⁷.

Чинне законодавство України не встановлює жодних обмежень щодо місця нотаріального посвідчення договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини. Але, враховуючи, що досліджуваний договір регульований нормами, що містяться в книзі шостій ЦК України «Спадкове право», посвідчуватися такий договір повинен із додержанням правил оформлення спадщини. Вважаємо, що саме нотаріус у провадженні якого знаходиться спадкова справа, повинен нотаріально посвідчувати договір щодо розподілу спадщини, оскільки лише він, маючи у своєму архіві заведену спадкову справу, знає всі її особливості та може вдало здійснити розподіл спадщини. Законодавством України визначено порядок нотаріального оформлення договорів щодо розподілу спадщини, встановлено бланки єдиного зразка та реквізити цих документів. Такі договори не будуть відповідати вимогам закону, якщо, наприклад, немає підпису чи печатки нотаріуса, відсутній реєстраційний номер, договір виготовлено на неналежному бланку тощо. Тому вважаємо доцільним розглянути загальновизнані засоби для надання нотаріальному договору між спадкоємцями щодо розподілу спадщини юридичної достовірності.

---

⁵⁹⁷ Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.02.2023).

На сьогодні спеціальні бланки нотаріальних документів є невід'ємною складовою нотаріального діловодства, на них викладаються всі нотаріальні документи, зокрема й договори щодо розподілу спадщини. Текст договору щодо розподілу спадщини «викладається на спеціальних бланках нотаріальних документів із лицьового та зворотного боку цих бланків»⁵⁹⁸ відповідно до пункту 1 глави 9 розділу I «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України». Договір між спадкоємцями щодо розподілу спадщини, посвідчений нотаріально, виготовляється нотаріусом не менше ніж у трьох примірниках, один із яких залишається в матеріалах нотаріальної справи, а інші – видають сторонам. Усі примірники договору щодо розподілу спадщини «мають силу оригіналу, зокрема примірник, що зберігається в справах нотаріуса»⁵⁹⁹. Договір між спадкоємцями щодо розподілу спадщини підписують сторони договору та нотаріусом. «Свій підпис на документі нотаріус скріплює печаткою. Відбиток печатки проставляється так, щоб він охоплював останні кілька літер найменування посади особи, яка підписала документ, або на окремо виділеному для цього місці» (п. 6.7 Розд. VI Правил ведення нотаріального діловодства)⁶⁰⁰.

Однак, наведені позиції абсолютно не узгоджуються із судовою практикою. У зв'язку із цим проаналізуємо фрагмент судового рішення: «19.07.2021 спадкоємці ОСОБА_8 та ОСОБА_1, діючи добровільно і перебуваючи при здоровому розумі та пам'яті, розуміючи значення своїх дій, попередньо ознайомившись із вимогами цивільного законодавства уклали договір про поділ спадкового майна, згідно з яким:

---

⁵⁹⁸ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2012 року № 296/5 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 10.12.2022).

⁵⁹⁹ Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 10.12.2022).

⁶⁰⁰ Правила ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 року № 3253/5 / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10> (дата звернення: 01.12.2022).

– у власність ОСОБА_8 переходить: земельні ділянки площею 2,4127 га та 0,2496 га із цільовим призначенням для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, кадастрові номери- 7321582900:01:010:0036, 7321582900:01:006:0062, розташовані на території Веренчанської сільської ради Заставнівського району Чернівецької області;

– у власність ОСОБА_1 переходить житловий будинок із господарськими будівлями та спорудами, що заходиться в АДРЕСА_1 (а. с. 29–30).

Установлено, що спадкоємиця ОСОБА_8 після смерті матері ОСОБА_3 спадщину оформила, а саме отримала Свідоцтва про право на спадщину за законом на земельні ділянки, видані приватним нотаріусом Т. М. Малітовською. Указане вбачається з копії спадкової справи № 71/2021.

У видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на житловий будинок ОСОБА_1 нотаріусом було відмовлено, у зв'язку з тим, що ним не було надано належно оформлені документи, що посвідчують право власності на це майно за ОСОБА_3. Указане підтверджується Постановою про відмову в учиненні нотаріальних дій від 19.07.2021 (а.с. 26)»⁶⁰¹.

Рішення суду дослівно запозичене з Реєстру судових рішень. Виходить, що нотаріус під час видачі свідоцтва про право на спадщину ОСОБИ 8 взяв до уваги договір про поділ спадкового майна, але відмовився видавати аналогічне свідоцтво ОСОБИ 3 іншій стороні договору про розподіл спадщини, але ж у такому разі він не мав право посвідчувати договір про поділ спадкового майна, де фігурувало неналежно оформлене право власності на будинок. З іншого боку, оскільки такий договір стосувався нерухомого майна, то його потрібно було укладати в нотаріальному порядку з додержанням усіх формальностей, що є обов'язковими для договорів, де предметом є нерухоме майно. Отже, судова практика підтверджує,

---

⁶⁰¹ Рішення Заставнівського районного суду Чернівецької області від 05.11.2021 р. у справі № 716/1665/21.URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100846472> (дата звернення: 21.02.2023).

що проблеми з договорами про поділ спадкового майна актуальні й не всі нотаріуси додержуються вимог законодавства щодо оформлення договорів про розподіл спадкового майна.

Підписання сторонами договору щодо розподілу спадщини є свідченням погодження ними всіх умов договору, необхідних та достатніх для укладення договору. Проставлення власноручного підпису та печатки нотаріуса, з одного боку, – це гарантія, що нотаріус особисто вчинив нотаріальну дію, узяв на себе відповідальність за правильність учиненої нотаріальної дії та відповідність її вимогам закону, а з іншого – це характерна ознака оформленого ним особисто документа, додатковий засіб захисту нотаріального документа.

У статті 1280 ЦК встановлена можливість перерозподілу спадщини, якщо хтось зі спадкоємців прийме спадщину після її розподілу між спадкоємцями. Вважаємо, що в такому разі потрібно виділяти два варіанти врегулювання таких відносин:

1) коли всі спадкоємці погоджуються на перерозподіл і, відповідно, на переоформлення нотаріальних документів, то за їх спільною згодою нотаріус може переоформити відповідні документи й перерозподілити спадщину на підставі договору про перерозподіл спадщини;

2) коли хоча б один зі спадкоємців не погоджується на перерозподіл спадщини, такі відносини можуть вирішуватися судом.

Отже, до наведених раніше спадкових договорів необхідно віднести й договір про перерозподіл спадщини, що, на наш погляд, може містити домовленість спадкоємців про перерозподіл майна в натурі або сплату спадкоємцями грошової компенсації тим спадкоємцям, які прийняли спадщину, а також змішаний варіант урегулювання таких відносин.

У такому разі здається складним питання щодо максимального строку для перерозподілу спадщини, а також для врегулювання відносин між спадкоємцями,

коли в договорі про поділ майна або в договорі про зменшення спадкових часток були задіяні особисті кошти спадкоємців.

Наведене дослідження спрямоване на більш докладний аналіз договорів у сфері спадкового права, результати якого можуть позитивно вплинути на регламентацію відповідних договорів у ЦК та Законі України «Про нотаріат», а також поліпшити нотаріальну діяльність у сфері регламентування договорів про спадкування. Таке завдання продиктоване вступом України до ЄС та узгодженням відповідного понятійного апарату, оскільки в Регламенті (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 року «Про юрисдикцію, застосовне законодавство, визнання й виконання рішень та прийняття й виконання автентичних документів у справах про правонаступництво та про створення Європейського сертифікату про правонаступництво», застосовують термін «договір про спадкування». Отже, усі види проаналізованих договорів можуть потенційно розцінюватися як договори про спадкування, що зумовлює необхідність уточнення цього положення в нормативних актах, зокрема у ЦК і Законі України «Про нотаріат».

4.3. Європейський спадковий сертифікат

Вивчаючи сучасні політико-правові тенденції українського суспільства, можна стверджувати, що Україна знаходиться на етапі євроінтеграційних процесів та кількість спадкових справ за участю іноземного елемента вже зростає й буде зростати, що відображається в судовій, нотаріальній та адвокатській практиці. Постає питання про необхідність адаптації української системи спадкування до відповідних зразків ЄС та провідних європейських країн.

Із 17 серпня 2015 року в країнах ЄС діє закон, що змінює правила спадкування нерухомості: раніше іноземці, які володіють нерухомим майном у Європі (не в

країні їх походження), передавали в спадщину майно згідно із законодавством країни, де знаходився об'єкт⁶⁰². За новими правилами процедура оформлення спадщини виконується за замовчуванням за правом країни, де на момент смерті перебував спадкодавець⁶⁰³. Проте, власник майна може віддати перевагу законодавству своєї країни громадянства, будь то країна ЄС чи будь-яка інша країна. Закон діє в усіх країнах ЄС, за винятком Великобританії, Данії та Ірландії, де в таких випадках іноземці будуть спадкувати відповідно до законодавства Британії, Данії та Ірландії.

Регламент ЄС про правонаступництво є складним законодавчим актом. Після встановлення правил про міжнародну юрисдикцію та вибір права щодо визнання й виконання судових рішень⁶⁰⁴, Регламент цивільного судового співробітництва запроваджує нову форму документу ЄС, Європейське свідоцтво про спадщину. Його новизна залежить від двох елементів⁶⁰⁵. По-перше, ЄС ніколи раніше не встановлював використання єдиного сертифікату для транскордонних справ у межах цивільного судового співробітництва. Навпаки, інші правила ЄС у цій сфері спрямовані на сприяння транснаціональному визнанню та виконанню національних судових рішень і публічних документів шляхом використання стандартних форм або моделей. Комісія ЄС прийняла імплементаційні правила, що містять типові форми⁶⁰⁶. Тим не менш, ці форми далекі від єдиного загальноєвропейського документу, вони є засобами для спрощення взаємного визнання національних актів⁶⁰⁷.

---

⁶⁰² Konaykov M. A. Key novelties of Regulation No. 650/2012 ("Rome IV") and the possibility their application on the territory of the EAEU. *Issues of Russian and International Law*. 2017. vol. 7, №. 7A, p. 27.

⁶⁰³ Bonomi A. Il regolamento europeo sulle successioni. *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale*. 2013. № 49(2). p. 293.

⁶⁰⁴ Bertoli P. *Corte di giustizia, integrazione comunitaria e diritto internazionale privato e processuale*. 2005. Milano: Giuffrè. p. 209.

⁶⁰⁵ Commission Implementing Regulation (EU) 2017/1105 of 12 June 2017 establishing the forms referred to in Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council on insolvency proceedings. 2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2017/1105/oj (дата звернення: 02.02.2023)

⁶⁰⁶ Marino S. (2020). Use of standard forms in EU civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional* (Marzo 2020), 12(1), p. 627.

⁶⁰⁷ Metallinos A. (2017). Article 42: staying of recognition proceedings. In: H.P. Pamboukis (Ed.), *EU Succession Regulation № 650/2012*. pp. 466-48. Oxford: Hart Publishing.

По-друге, не кожна держава-член передбачає використання внутрішніх спадкових сертифікатів⁶⁰⁸. Наявність єдиного документа можна сприймати як новий правовий інструмент, за допомогою якого практикам і приватним особам необхідно підвищити довіру. Рішення про передачу спадщини, зроблене в одній країні ЄС, автоматично визнається в усіх країнах⁶⁰⁹.

На думку Т. С. Хороша, для максимальної реалізації та забезпечення ефективного механізму функціонування європейських стандартів у вітчизняній практиці спадкування необхідно внести такі зміни:

1) у статтю 1247 внести доповнення щодо форми заповіту та додати пункт 5 такого змісту: «Згідно з вимогами Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів мають юридичну силу в Україні власноручно складені заповіти на території Договірних Держав, передані на зберігання нотаріусу (або державному органу чи будь-якій особі, які за законом цієї Держави мають право приймати їх на зберігання) та зареєстровані на території відповідної Договірної Держави»;

2) доповнити статтю 1261 Цивільного кодексу України пунктом 2 такого змісту: «Відповідно до Європейської конвенції про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом – дитина, народжена поза шлюбом, має таке саме право на успадкування майна своїх батька й матері, а також члена сім'ї та родича з боку батька або матері, як і дитина, народжена в шлюбі»;

3) до Закону України «Про нотаріат»: унести доповнення до частини першої статті 40 пунктом 7 такого змісту: «Згідно з вимогами Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються в Україні – власноручно складені заповіти на території Договірних Держав, передані на зберігання нотаріусу (або державному органу чи будь-якій

---

⁶⁰⁸ Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July. (2012). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650> (дата звернення: 02.02.2023).

⁶⁰⁹ Elemento estrangeiro na regulação jurídica sucessória: a experiência do Regulamento / A. Goncharova, S. Fursa, V. Chuikova et al. *Revista Jurídica Portuguesa*. 2022. № 650/2012. p. 28.

особі, які за законом цієї Держави мають право приймати їх на зберігання) та зареєстровані на території відповідної Договірної Держави»⁶¹⁰.

Здається дискусійною наведена вище думка Т. С. Хорошої, оскільки щодо першого та третього пунктів, то вони стосуються заповітів, переданих на зберігання нотаріусу, але як саме? Заповіти прирівнюються до документів, що приймаються нотаріусом на зберігання без їх реєстрації? Тому виникає питання, а чому нотаріус не може вчинити на такому заповіті посвідчувальний напис, щоб заповіт набув форми, що відповідає закону? Так само, діти народжені поза шлюбом користуються в Україні тими самими правами, як і народжені в шлюбі. Отже, наведені пропозиції не можуть істотно вплинути на впровадження Європейського свідоцтва про спадщину в Україні.

Розділ IV Спадкового регламенту має назву «Визнання, виконуванисть та виконання рішень». Незважаючи на таку назву, Спадковий регламент містить лише правила щодо визнання та виконання рішень щодо спадкових справ, що були прийняті на території однієї держави-члена, на території іншої держави-члена. Виконання рішень Спадковим регламентом не регулюється. Термін «рішення», визнання та виконання якого зазначено в Розділі IV Спадкового регламенту, визначається статтею 3 (1) (g), де це означає будь-яке рішення в порядку спадкування, винесене судом держави-члена, незалежно від того, як це рішення може бути прийнято, зокрема рішення про визначення витрат чи витрат посадовою особою суду. Щоб з'ясувати, чи саме рішення стосується питання «спадкування», необхідно розглянути всі винятки з предметної області Спадкового регламенту, визначені в статті 1 (2).

Широке тлумачення терміну «суд» у статті 3 (2) Спадкового регламенту дозволяє зробити висновок, що регулюється діяльність суду, діловодів та

---

⁶¹⁰ Хороша Т. С. Реалізація конвенцій Ради Європи з питань спадкування в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2014. Вип. 4. С. 16.

нотаріусів. Термін «рішення» охоплює як проміжні, так і остаточні рішення, прийняті в провадженні у справі та без позову. Приклад судових рішень, які можуть бути визнані на підставі статті 39 Спадкового регламенту – це рішення про вирішення спорів між спадкоємцями чи легатами щодо тлумачення дійсності заповіту. Рішення про особливі провадження містять, наприклад, наказ про інвентаризацію спадкового майна⁶¹¹.

Водночас «рішення», щодо якого розділ IV Спадкового регламенту передбачає процедуру визнання, не поширюється на рішення, якими суд затверджує угоду сторін із питань спадкування, якщо вона не затверджена рішенням суду. Таку угоду позначають іншим терміном – «мирова угода» (ст. 3 (1) (h) Спадкового регламенту).

Визнання іноземного рішення полягає в установленні того, що воно може поширювати регуляторні правові наслідки (крім можливості виконання) у правовому порядку держави, де таке визнання вимагається⁶¹². Відповідно до статті 39 (1) Спадкового регламенту, рішення, прийняте в державі-члені, визнається в іншій державі-члені без додержання будь-якої спеціальної процедури⁶¹³. Тому коментатори зазначають, що це правило передбачає автоматичне визнання рішень, зокрема, автоматично визнаються такі наслідки рішення: декларативний, установчий та інші (за винятком примусового виконання). Отже, немає необхідності додержуватися спеціальної процедури, передбаченої Спадковим регламентом для визнання рішень, що вимагають виконання, для внесення інформації про спадкування, прийняте в одній державі-члені до реєстру прав на нерухоме майно в іншій державі-члені.

Для визнання рішень, що вимагають примусового виконання відповідно до

---

⁶¹¹ Goncharova A. European Inheritance Certificate Krakowskie Studia Małopolskie. 2021. 1 (29). С. 7.

⁶¹² Goncharova A., Aydin U. Main Problems of Modern Inheritance Law. *Правові горизонти*. 2016. № 2. С. 148.

⁶¹³ Bergquist U., Article 39. Recognition in Bergquist, U. 'EU Regulation on Succession and Wills Commentary' (2015) Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Koln. p. 185.

Спадкового сертифікату необхідно ініціювати процедуру декларації про правомірність виконання рішення. Залежно від мети про визнання Спадковий регламент розрізняє основне та допоміжне визнання. Основне визнання відбувається, коли воно розглядається судом як головне питання; допоміжне – як допоміжне питання під час розгляду іншої справи.

Стаття 39 (2) Спадкового регламенту передбачає, що будь-яка зацікавлена сторона може відповідно до процедури, передбаченої статтями 45–58 Спадкового регламенту, подати заяву про ухвалення такого рішення. Це формулювання є підставою для висновку про те, що визнання можна добитися лише тоді, коли є спір щодо визнання рішення. В іншій ситуації розпізнавання відбувається автоматично. Вважають, що суперечка існує не лише тоді, коли є явна відмова визнати рішення, але й за наявності поведінки, несумісної з іноземним рішенням, хоча спір повинен мати певний ступінь реальності, прості сумніви щодо можливості визнання рішення не є підставою для подання заяви про визнання рішення до компетентного органу.

Першим кроком у процедурі визнання є подання зацікавленою стороною до суду чи іншого компетентного органу заяви про визнання рішення. Більшість коментаторів заперечує можливість подання заяви про «невизнання рішення» з посиланням на формулювання статті 39 (2) Спадкового регламенту.

Відповідно до статті 46 Спадкового регламенту до заяви про визнання рішення порібно додавати копію рішення, що задовольняє умовам, необхідним для встановлення його достовірності; атестація, видана судом або компетентним органом держави-члена за формою, установлену відповідно до процедури створення форм, зазначених у Спадковому регламенті.

У підтвердженні повинні бути зазначені: держава-член, у якій було ухвалено рішення; суд або компетентний орган, що видає підтвердження; суд, що ухвалив це рішення; дата та номер рішення, сторони, їх роль у процесі; інформація про

доцільність ухвалення рішення, процентні виплати, витрати⁶¹⁴. Якщо підтвердження не надано, то відповідно до статті 47 (1) Спадкового регламенту, суд або компетентний орган можуть визначити час для його виготовлення або прийняти еквівалентний документ. Одночасно здійснюють переклад документів, якщо цього вимагає суд. Його здійснює особа, яка має право здійснювати переклади в одній із держав-членів.

На цьому правовому аспекті потрібно акцентувати увагу. У правових системах ЄС визначено статус перекладача, уповноваженого здійснювати офіційний переклад судових документів. Отже, в Україні повинен бути запроваджений статус офіційного перекладача судових та інших юридичних документів, зокрема й нотаріальних, про що зазначали деякі автори⁶¹⁵.

Спадковий регламент точно не визначає, як потрібно визначати тривалість періоду, встановленого для подання підтвердження. Вважають, що він повинен бути коротким і таким, щоб не перевищував тривалості процедури екзекватури в державі-члені, де виконується рішення⁶¹⁶, хоча Спадковий регламент передбачає можливість визнання рішення за відсутності підтвердження, аналітики зазначають, що ненадання підтвердження здебільшого буде підставою для відмови у визнанні⁶¹⁷. Коментатори пояснюють, що «зацікавлена сторона», яка може подати заяву про визнання рішення – це широке поняття, яке охоплює не лише сторони у справі про спадкування в країні походження рішення, а також їх спадкоємців або правонаступників.

Суд або інший компетентний орган, який у певній державі-члені має право вирішувати, чи визнається рішення, ухвалене в іншій державі-члені. У більшості

---

⁶¹⁴ Marazopoulou V., Article 46: Procedure in Pamboukis H. P. (ed.) 'EU Succession Regulation № 650/2012' (2017), Nomiki Bibliothiki, C. H. Beck, Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden. p. 165.

⁶¹⁵ Покрещук О. О., Фурса С. Я. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання. *Право України*. 2000. № 10. С.87.

⁶¹⁶ Marazopoulou V., Article 47: Non-Production of the Attestation in Pamboukis H. P. (ed.) 'EU Succession Regulation № 650/2012' (2017), Nomiki Bibliothiki, C. H. Beck, Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden. p. 390.

⁶¹⁷ Bergquist U., Article 47: Non- Production of the Attestation in Pamboukis, U.; D. Damascelli et al. 'EU Regulation on Succession and Wills Commentary' (2015), Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Koln. p. 215.

держав-членів це суди першої інстанції⁶¹⁸. Точну інформацію про те, до якого органу потрібно звернутися для визнання рішення в справі про спадкування в певній державі-члені, можна знайти на порталі електронного правосуддя.

Місцеву юрисдикцію визначають за посиланням на аргументи сторони, проти якої вимагають виконання, або місце виконання (тобто місцезнаходження, де знаходяться запитовані активи).

Водночас важливо, щоб (на відміну від статей, які визначають юрисдикцію чи чинне законодавство та оперують поняттям «звичайне місце проживання») у статтях, що стосуються визнання та виконання рішень, використовують термін «місце проживання». Відповідно до статті 44 Спадкового регламенту, щоб визначити, чи має сторона місце проживання в державі-члені, суд, який розглядає, застосовує внутрішнє законодавство цієї держави-члена. На етапі подання заяви про визнання суд ухвалює рішення про визнання, переглядає одержані документи й рішення часто визнається. Якщо одна зі сторін не згодна з визнанням іноземного рішення, вона може оскаржити рішення про визнання на підставі статей 50, 51 Спадкового регламенту. У цьому разі в процесі визнання виділяється другий етап, на якому суд аналізує, чи відповідають рішення вимогам статті 40 Спадкового регламенту (яке встановлює підстави для відмови у визнанні рішення).

Спадковий регламент надає суду, що розглядає справу, компетенцію ухвалювати попереднє рішення про визнання чи невизнання іноземного рішення в справі про спадкування. Водночас важливо, що на підставі статті 39 (3) Спадкового регламенту, суд одержує суб'єктну та територіальну юрисдикцію для вирішення питання про визнання, навіть якщо він зазвичай не має їх. Вважається також, що вирішуючи питання про визнання, суд повинен перевірити, чи не має підстав для відмови у визнанні рішення, передбаченого статтею 40 Спадкового регламенту,

---

⁶¹⁸ Bergquist U., Article 45: Jurisdiction of local courts in Bergquist, U.; D. Damascelli et al. 'EU Regulation on Succession and Wills Commentary' (2015), Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Köln, p. 216.

навіть якщо жодна зі сторін не вимагає цього. Положення про правонаступництво не вказує, чи повинне рішення про визнання, прийняте в межах «допоміжного визнання», мати наслідки. Згідно з однією позицією суд, до якого подано заяву про визнання чи заяву про надання дозволу на виконання, не пов'язаний з рішенням іншого суду про надання чи відмову в допоміжному визнанні з того самого питання. Інші автори заперечують цю позицію, зазначаючи, що немає підстав для того, щоб рішення про визнання, прийняте у формі «допоміжного визнання», не мало такого ефекту. В іншому разі, сторонам доведеться розпочати нове провадження щодо визнання рішення згідно з основною процедурою визнання. Крім ускладнення виконання рішення, це також може призвести до прийняття суперечливих рішень щодо визнання та створення перешкод для вільного обігу рішень у ЄС.

Отже, традиційна схема визнання рішень іноземних судів в Україні та рішень українських судів у країнах ЄС після вступу України до ЄС зазнає неістотного, але все ж таки оновлення. Відповідний досвід в українських судів вже поширений, оскільки й зараз визнаються та приводяться до виконання рішення іноземних судів. Але українським суддям необхідно ознайомитися з відповідною практикою національних судів країн ЄС щодо спадкових справ з іноземним елементом, а також визначитися, які рішення підлягають визнанню, а які ні. Так само й адвокати повинні бути готові до звернення іноземних громадян, які будуть клопотати про визнання іноземного рішення в українських судах для його виконання на території України, отже й вони повинні здобути відповідну підготовку щодо застосування норм Спадкового регламенту.

Стаття 39 Спадкового регламенту не визначає, які рішення можуть бути визнані. Тому рішення, які можуть бути оскаржені в тій державі, де вони були прийняті, також можуть бути подані для визнання⁶¹⁹.

---

⁶¹⁹ D'Alessandro E. Article 42. 'Staying of Recognition Proceedings, in Calvo A. L. Caravaca, A. Davi, H. P. Mansel (eds.), The EU Succession Regulation Commentary (2016), Cambridge University Press, Cambridge. p. 342.

Термін «звичайне оскарження» тлумачиться автономно стосовно Європейського суду (ЄСП)⁶²⁰. Так, під час тлумачення статті Брюссельської конвенції щодо юрисдикції та виконання рішень у цивільних і господарських справах від 27 вересня 1968 р., було зазначено, що термін «звичайне оскарження» слід розуміти, як апеляційну скаргу, яка є частиною звичайного судового процесу. Неможливо розглядати «звичайне оскарження», зокрема звернення, які залежать від подій, що були непередбачуваними на дату прийняття первинного рішення, від дій, учинених сторонами, які не мають відношення до справи та не стосуються строку оскарження, що збігається з датою ухвалення первинного рішення. Це рішення є підставою для висновку про те, що оскарження є звичайним, якщо: 1) це може призвести до скасування або зміни первісного рішення; 2) існує певний строк для оскарження, початок якого визначається первинним рішенням. Оскільки стаття 42 Спадкового регламенту зазначає, що суд може призупинити визнання, коментатори слушно роблять висновок, що це питання вирішує суд. Отже, суд повинен мати можливість зупинити провадження в справі, якщо є обґрунтовані сумніви щодо долі рішення в державі, де воно було винесене. Однак коментатори правильно вказують, що згідно зі Спадковим регламентом, суд, який вирішує справу здебільшого застосовує власне право.

Тому суд, що розглядає питання про визнання рішення в іншій державі-члені, повинен оцінити долю рішення в результаті його оскарження на основі відповідного закону. Тому така оцінка буде дуже поверхневою.

Відповідно до статті 40 Спадкового регламенту, рішення не визнається в таких ситуаціях: а) якщо таке визнання явно суперечить державній політиці, у якій вимагається визнання; б) якщо рішення було прийняте в разі неявки, або якщо

---

⁶²⁰ Metallinos A. Article 42. 'Staying of recognition proceedings in Pamboukis H. P. (ed.)', Succession Regulation № 650/2012: A Commentary (2017), Nomiki Bibliothiki, C. H. Beck, Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden. p. 467.

підсудному не було вручено документ, що інформував би про розпочате провадження; с) якщо рішення несумісне з рішенням, ухваленим у провадженні між тими самими сторонами в державі-члені, у якій вимагається визнання; d) якщо це несумісне з попереднім рішенням, винесеним в іншій державі-члені або в третій державі в провадженні за тією ж причиною позову та між тими самими сторонами, за умови, що попереднє рішення відповідає умовам, необхідним для його визнання в державі-члені, у якій пропонують визнання.

Наведені в Спадковому регламенті підстави для відмови у визнанні рішення іноземного суду, здебільшого, збігаються з аналогічними, зазначеними в статті 468 ЦПК України, але наведений у статті 468 ЦПК перелік значно ширший і більш процесуально «прискіпливий». Цілком очевидно, що в країнах ЄС так само не буде визнано рішення іноземного суду, якщо воно за законодавством держави, на території якої воно постановлено, не набрало законної сили тощо.

Потрібно підкреслити, що стаття 40 Спадкового регламенту необхідно аналізувати разом зі статтею 41, де зазначено, що ні за яких обставин рішення, ухвалене в іншій державі-члені не повинно переглядатися як таке.

Спадковий регламент не вказує, із чисі ініціативи суду, що розглядає питання про визнання, повинен проаналізувати наявність чи відсутність підстав для відмови у визнанні рішення, передбаченого статтею 40 Спадкового регламенту. На думку коментаторів, підстави, зазначені в статті 40 (b, c, d) Спадкового регламенту не повинні застосовуватися судом за посадою.

Як зазначають коментатори, концепція державної політики, використана в статті 40 (a) Спадкового регламенту, як підстава для невизнання рішень, охоплює як матеріальний, так і процесуальний громадський порядок. Крім того, усі погоджуються, що його потрібно застосовувати у виняткових випадках, про що свідчить стаття 40 (a) Спадкового регламенту. Водночас зміст матеріального порядку, зазначеного в статті 40 (a) Спадкового регламенту є вужчим за зміст

матеріального громадського порядку, неузгодженість якого є підставою для відмови в застосуванні іноземного законодавства (ст. 35 Спадкового регламенту). Громадський порядок відповідно до статті 40 (а) Спадкового регламенту є міжнародним публічним порядком, що і є національною концепцією держави-члена, де подається запит на визнання рішення. Водночас, враховуючи, що ЄС у своїх рішеннях установив певні межі щодо змісту державної політики, вважається, що національні суди не можуть тлумачити це поняття по-різному. Оцінка того, чи буде визнання рішення порушенням державної політики, проводиться з урахуванням фундаментальних правових цінностей держави-члена, де просять визнання цінностей, закріплених у Хартії основних прав ЄС та Європейській конвенції про права людини. В Україні аналогом такої вимоги є дві умови:

- б) якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду;
- 7) якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України.

Здається, що українська формула недопустимості визнання іноземного рішення на території України більш широка та поглинає державну політику й передбачає домінування українських законів, коли «умови рішення іноземного суду» будуть їм суперечити, тому в такому разі умови останнього можна кваліфікувати, як такі, що порушують інтереси України.

Існують такі типи рішень, що можуть створити проблеми з узгодженням із матеріальним громадським порядком під час визнання рішень у справах про спадкування: рішення, прийняті в державах-членах на основі норм законодавства ісламської країни, застосування яких призводить до нерівності між спадкоємцями, оскільки вони по-різному ставляться до них залежно від їх статі, релігії чи статусу (діти, народжені в шлюбі та поза ним); рішення про право на спадкування подружжя в полігамному шлюбі (наприклад, друга дружина); рішення про надання спадкових прав на партнера спадкодавця, якщо спадкодавець та партнер є особами однієї статі; рішення, ухвалені в іншій державі-члені на основі матеріального права,

що не передбачає обов'язкової частки спадщини для деяких законних спадкоємців, або передбачає, але використовує інші критерії, ніж законодавство держави-члена, у якій подається запит про визнання.

Процесуальний громадський порядок вимагає дотримання принципу справедливого судового розгляду, зміст якого закріплений у статті 6 Конвенції про права людини та статті 47 (2) Хартії основних прав ЄС. Зокрема, несумісним із процесуальною державною політикою було б рішення, винесене за обставин, коли сторона не мала доступу до правосуддя через вимоги про сплату надмірних судових витрат або через заборону подання позову. Водночас оцінку того, чи було порушення громадського порядку, потрібно проводити узгоджено, тобто з урахуванням того факту, що принцип справедливого судового розгляду був порушений у конкретній справі.

Відповідно до статті 40 Спадкового регламенту, підставою для відмови у визнанні рішення є його видача в разі неявки відповідача, якщо він або вона не отримали документ, що ініціював процес, або еквівалентний документ у достатній термін та в такий час та спосіб, яким він чи вона могли б організувати свій захист, за винятком випадків, коли підсудний не вступав у процес оскарження рішення, хоча міг би це зробити.

Ця підстава для відмови у визнанні рішення є, по суті, однією з гарантій справедливого судового розгляду для відповідача, якого не могло існувати, якби він або вона не отримали документ на початку процесу, унаслідок чого рішення було прийнято за його відсутності.

Коментатори вказують на можливі труднощі із застосуванням статті 40 Спадкового регламенту. Наприклад: тлумачення поняття «еквівалентний документ», що використовується у цій нормі, значення якого повинне тлумачитися ЄСП. Однак деякі коментатори вважають, що суди можуть використовувати рішення ЄСП, прийняті стосовно статті 1 (2) Регламенту, оскільки стаття 40

Спадкового регламенту повторює його. Аналіз таких рішень є підставою для висновку, що, з'ясовуючи, чи був відповідач учасно повідомлений про початок розгляду спору, суди не повинні звертати увагу на офіційну чинність документа, який інформує про початок процесу; натомість вони повинні враховувати, чи дійсно підсудний мав право організовувати захист у конкретній справі.

Водночас, якщо відповідач свідомо не з'явився до суду першої інстанції та не скористався своїм правом оскаржити рішення, незважаючи на те, що він або вона були належно поінформовані про процес, рішення не може бути відхилено на підставі статті 40 Спадкового регламенту.

Згідно зі статтею 40 (c, d) Спадкового регламенту іноземне рішення не може бути визнане, якщо воно суперечить рішенню, ухваленому в процесі між тими самими сторонами в державі-члені, у якому просить визнання, або якщо воно несумісне з раніше ухваленим рішенням в іншій державі-члені або в третій державі в процесі між тими самими сторонами та з тієї самої теми, за умови, що раніше ухвалене рішення відповідає умовам, необхідним для визнання в державі-члені, де воно подається.

Очевидно, що правило статті 40 (c) Спадкового регламенту стосується несумісності рішень, ухвалених між тими самими сторонами в цілому. Водночас стаття 40 (d) Спадкового регламенту також вимагає, щоб наказ був виданий у тому самому спорі. Для встановлення несумісності рішень, необхідно проаналізувати, чи були вони ухвалені між тими самими сторонами, й чи не спричинили вони взаємовиключних наслідків.

Для виконання рішення щодо справи про спадкування, прийнятого в одній державі-члені на території іншої держави-члена, необхідно розпочати процедуру екзекватури. Стаття 43 Спадкового регламенту передбачає, що рішення, ухвалені в державі-члені та які виконуються в цій державі, підлягають виконанню в іншій державі-члені, якщо за заявою будь-якої зацікавленої сторони вони були оголошені

виконавчими у відповідному порядку. Процедура екзекватури рішення згідно зі Спадковим регламентом аналогічна процедурі екзекватури рішення згідно зі статтею 36 Положення⁶²¹. Це дає коментаторам підстави зробити висновок, що для тлумачення статті 43 необхідно використовувати практику ЄСП для тлумачення Регламенту та попередню практику тлумачення Брюссельської конвенції. Коментатори вказують на кілька функцій екзекватури. По-перше, його розглядають як «колесо», за допомогою якого іноземне рішення «входить» у правовий порядок стану виконання, тобто як те, що дає повноваження органам виконавчої влади діяти⁶²².

Зазначено, що ця функція відходить у минуле, і лише в тих державах, де національне виконавче законодавство передбачає, що суд повинен санкціонувати виконання виконавчих дій, воно може бути збережене за умови, що його однаково застосовують у національних та іноземних судових рішеннях. По-друге, екзекватура пояснює виконавцям судових рішень, як діяти. Це особливо важливо у двох ситуаціях. По-перше, коли рішення іноземного суду містить недостатню інформацію, яку необхідно доповнити: наприклад, сплатити проценти за ставкою, невідомою виконавцям рішення іноземного суду. По-друге, коли рішення іноземного суду дає право або зобов'язує зробити те, що невідомо законодавству держави, де вимагається виконання (наприклад, узуфрукт), отже, потребує адаптації до законодавства держави виконання рішення. По-третє, екзекватура сприяє захисту боржника, надаючи можливість оскаржити рішення про екзекватуру. У цьому разі суд перевіряє закордонне рішення на відповідність певним критеріям.

Загалом, залежно від ставлення до екзекватури всі європейські нормативні

---

⁶²¹ Bergquist U. 'Article 43: Enforceability in Bergquist U.'; Damascelli D.; Frimston R.; Lagarde P.; Odersky F.; Reinhartz B. EU Regulation on Succession and Wills Commentary (2015), Verlag Dr. Otto, p. 45.

⁶²² Schramm D. 'Enforcement and the Abolition of Exequatur Under The 2012 Brussels I Regulation', Yearbook of Private International Law, vol.15, 2013–2014, p. 147.

документи зазвичай поділяють на три групи. До першої групи належать так звані традиційні нормативні акти, тобто ті, що передбачають окрему процедуру екзекватури та окрему процедуру визнання й містять підстави для відмови у визнанні рішень, які можуть бути використані для оскарження рішення про екзекватуру. Друга група охоплює правила, що скасовують екзекватуру. До третьої групи належать нормативні акти, які не передбачають екзекватури, але встановлюють процедуру відмови у виконанні на підставах, ідентичних тим, що використовують для відмови у визнанні рішення.

Водночас, хоча Спадковий регламент установлює можливість екзекватури рішень, коментатори зазначають, що це не знадобиться в багатьох випадках. Було б доцільно скористатися можливістю прийняття автентичних документів (наприклад, національних свідоцтв про правонаступництво) відповідно до статті 59 Спадкового регламенту. Беручи до уваги, що стаття 43 Спадкового регламенту призначена лише для екзекватури судових рішень, винесених у державах-членах, екзекватура судових рішень, винесених у третіх країнах, відбувається на основі національного законодавства держав-членів. Відповідно до статті 43 Спадкового регламенту однією з умов одержання рішення виконавчої сили в державах-членах, де його виконання передбачається, є наявність у нього виконавчої сили в країні походження, що повинно бути підтверджено спеціальним документом, передбаченим статтею 46 (2) Спадкового регламенту, однак виконавча влада рішення не означає, що воно не може бути оскаржене. Зміна виконавчої влади рішення внаслідок його оскарження в стані його винесення, безумовно, матиме наслідки в тому стані, де вимагається екзекватура. Спадковий регламент не визначає, хто саме є «зацікавленими сторонами», відповідно до яких може бути розпочата процедура екзекватури. Щоб відповісти на це питання, коментатори пропонують проаналізувати, чи має зацікавлена особа законний інтерес розпочати процедуру екзекватури. Аналіз наявності законного інтересу проводять на основі

законодавства держави-члена, де було ухвалено рішення. Після того, як буде встановлено, що відповідна особа має законний інтерес, необхідно визначити, чи відповідає вона критеріям Спадкового регламенту. Для цього, пропонують широко тлумачити термін «зацікавлені сторони». Крім того, пропонують урахувати пункти 4.3.1.7. та 4.3.2.7. Додаток 1 (Форма 1) Положення про створення форм, на яке посилається Спадковий регламент, згідно з яким підтвердження одержання виконавчої сили рішення в державі його винесення повинне містити спадковий статус позивача, відповідач або інша особа, яка зі свого боку може бути визначена спадкоємцем відказоодержувачем, виконавцем, менеджером чи іншою особою. Стаття 48 Спадкового регламенту підкреслює, що рішення оголошено виконаним негайно після виконання формальностей, передбачених статтею 46 (тобто після подання заяви про декларацію про доцільність ухвалення рішення, копію такого рішення та підтвердження (атестацію). Підтвердження (атестація) – це документ, зміст якого викладено в Додатку 1 (Форма 1) Положення про створення форм, зазначених у Спадковому регламенті). Зокрема, він визначає державу походження рішення; суд або інший компетентний орган, що надає докази; суд, який ухвалив рішення; дата його ухвалення, сторони в справі; чи потрібно рішення виконувати; передбачається нарахування відсотків (якщо так, то спосіб їх розрахунку, зазначена валюта), якщо сторони одержали юридичну допомогу, звільнялися від сплати судових витрат). Водночас стаття 48 Положення про правонаступництво встановлює, що перегляд рішення на підставі статті 40 (визначає підстави для відмови у визнанні рішення) не зроблено. Крім того, сторона, проти якої вимагається виконання, не має права на цій стадії процесу подавати будь-які заперечення проти заяви. Коментатори наголошують, що на цьому етапі суд не зобов'язаний інформувати відповідача про прийняття та розгляд заяви щодо декларації виконання рішення, щоб відповідач не мав можливості щось робити зі своїм майном, щоб уникнути подальших примусових заходів. Рішення щодо цієї

заяви негайно повідомляють заявникові відповідно до процедури, передбаченої законодавством держави-члена, де вимагається примусове виконання. Декларацію про примусове виконання рішення передають стороні, проти якої вимагають виконання, разом із рішенням, якщо воно раніше не було вручене (ст. 49 Спадкового регламенту).

Рішення, що дозволяє вживати тимчасових заходів відповідно до статті 54 Спадкового регламенту не повинно бути таким, що набуло чинності в тій державі, де воно було видано. Водночас стаття 54 Спадкового регламенту не вказує, чи рішення повинно виконуватись у цій державі. У зв'язку із цим було висловлено дві точки зору. Прихильники перших наполягають на тому, що рішення повинно мати таку силу. Представники іншої точки зору справедливо зазначають, що воно може не мати виконавчої сили, оскільки стаття 54 Спадкового регламенту не встановлює жодних обмежень щодо прийняття тимчасових заходів навіть тоді, коли, наприклад, суд зупинив провадження за статтею 53 Спадкового регламенту. Не існує єдиного погляду щодо механізму вжиття тимчасових заходів відповідно до Положення про правонаступництво. Отже, на думку деяких авторів, у цьому разі не потрібно жодного рішення судів штату виконання рішення; тобто тимчасові заходи можуть бути вжиті лише на підставі іноземного рішення як такого. Інші автори вказують на небезпеку такого підходу, оскільки в цьому разі рішення про вжиття тимчасових заходів прийматимуть працівники виконавчої служби без залучення суду, що може призвести до неправильного або довільного прийняття таких заходів. Інша думка полягає в тому, що прийняття тимчасових заходів повинна відбуватися на підставі рішення суду держави-члена виконання. Однак із таким підходом виникають інші дискусії щодо того, чи повинен суд держави-члена, де буде виконуватися рішення, ухвалювати рішення про прийняття тимчасових заходів на основі свого національного процесуального законодавства, чи достатньо наявності іноземного рішення для вжиття таких заходів. На підтримку другого підходу (і, відповідно,

спростування першого) наводять логічні аргументи про те, що відповідно до законодавства держави, де рішення повинно бути виконано, іноземне рішення може не мати юридичної сили, а може й не надати право вживати тимчасових заходів, а не бути такими, що зобов'язують суд їх застосувати. Тоді як мета запровадження статті 54 (1) Спадкового регламенту повинна сприяти прийняттю тимчасових заходів для сторони, зацікавленої у виконанні рішення, винесеного в іншій державі-члені. Існують різні думки щодо того, чи потрібно застосовувати норми національного законодавства, які вимагають неминучого ризику чи надзвичайної ситуації для введення тимчасових заходів; або стаття 54 (1) Спадкового регламенту звільняє від необхідності встановлення відповідності таким вимогам національного законодавства. Стверджується, що якщо іноземне рішення може бути виконане в державі його походження, стаття 54 (1) Спадкового регламенту не дозволяє застосовувати норми національного законодавства, що вимагають наявності неминучого ризику або надзвичайного випадку для вживання тимчасових заходів. Це можна пояснити тим, що здебільшого випадків таке рішення буде оголошено виконаним у державах-членах, де його подають (оскільки процедура видачі декларації про доцільність не перевіряє відсутність підстав для відмови у визнанні рішення); та за статтею 54 (2) Спадкового регламенту, декларація про доцільність дозволяє вживати будь-яких захисних заходів відповідно до закону. Отже, очевидно, що з часом будуть вжиті захисні заходи. Тому вважають, що затримка в наданні дозволу на їх прийняття впродовж періоду, коли подається заява про подання декларації техніко-економічного обґрунтування, буде суперечити меті статті 54 Спадкового регламенту, оскільки воно надасть стороні, проти якої вимагають виконання, можливість розпоряджатися майном. Якщо закордонне рішення не підлягає виконанню в країні походження, необхідно застосувати норми національного законодавства, що вимагають негайного ризику або надзвичайної ситуації для введення тимчасових заходів, оскільки таке рішення може ніколи не

бути виконаним.

З огляду на доктрину багатьох європейських країн, де встановлений обов'язок спадкоємців відшкодувати борги спадкодавця, якщо перший не визначить спеціальний порядок спадкування після встановлення та фіксації всіх активів і пасивів спадщини, можна припускати, що громадяни України будуть не готовими до розвитку саме таких спадкових правовідносин. Отже, цілком можливою може стати ситуація, коли громадянин України поїде за отриманням спадщини, а повернеться лише з боргами і його «наздоганятиме» рішення іноземного суду про стягнення з нього боргів спадкодавця, які вимагатимуть стягнути з такого спадкоємця кредитори. Тому українській правовій системі потрібно готуватися до таких поворотів у спадкових відносинах, оскільки в Спадковому регламенті не даремно значну увагу приділено захисту прав кредиторів. Формально підстав для невизнання рішення іноземного суду в «українських спадкоємців» не буде, оскільки вони спадкували за іноземним законодавством і повинні знати про його особливості та завчасно звернутися до іноземних фахівців за правовою допомогою. Посилатися в таких ситуаціях на частину 1 статті 1282 ЦК України, що спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного в спадщину, немає сенсу, оскільки і в Україні можливі випадки, коли кредитори будуть вимагати відшкодувати в повній мірі борг спадкодавця, якщо спадкоємець не доведе реальний розмір успадкованого майна, а не за свідоцтвом про право на спадщину, де зазвичай відображено лише майно, що підлягає реєстрації. Тому разом з ознайомленням із науковими працями, де висвітлено питання транскордонного примусового виконання рішень⁶²³, потрібно вести роз'яснювальну роботу серед пересічних громадян про те, що в іноземних країнах пасиви спадщини можуть перевищувати активи спадщини і в такому разі

---

⁶²³ Мальський М. М. Міжнародний виконавчий процес: теорія та практика : монографія. Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ. Дрогобич : Коло, 2019. С. 308.

спадкоємець повинен відповідати за них власним майном.

Стаття 57 Спадкового регламенту передбачає, що жодне забезпечення, застава, депозит, як би вони не називалися, не підлягає стягненню стороною, яка в одній державі-члені прагне визнання, виконання чи виконання рішення, прийнятого в іншій державі-члені, тому що він або вона є іноземцем або не має місця проживання чи місця проживання в державі-члені, де відбувається примусове виконання. Водночас коментатори наголошують, що мета статті 57 Спадкового регламенту полягає саме в забороні дискримінації щодо іноземців та осіб без реєстрації, коли вимагається визнання, виконання чи виконання рішення. Це не виключає стягнення застави або депозитів, які стягують незалежно від того, чи є особа іноземцем.

У деяких ситуаціях їх додають до тексту відповідного Регламенту, в інших як Регламент про правонаступництво Комісія ЄС прийняла імплементаційні Регламенти, що містять форму⁶²⁴. Проте ці форми далеко не єдиний загальноєвропейський документ: вони є засобом спрощення взаємного визнання національних актів⁶²⁵. По-друге, не кожна держава-член передбачає використання сертифікатів для внутрішнього правонаступництва. Наявність єдиного документа (хоча й корисного лише для транскордонних справ) можна сприймати як новий правовий інструмент, за допомогою якого практики та приватні сторони повинні підвищити довіру⁶²⁶.

Рішення про передачу спадщини, прийняте в одній країні ЄС, автоматично визнається в усіх інших країнах Європейського Союзу. Європейський спадковий сертифікат правонаступництва підтверджує це.

За наявності заповіту майно поділяють відповідно до вказівок померлого.

---

⁶²⁴ Davì A., Zanobetti A. Il nuovo diritto internazionale privato europeo delle successioni. *Giappichelli*. 2014. p. 218.

⁶²⁵ Bonomi A. Il regolamento europeo sulle successioni. *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*. 2013. p. 311.

⁶²⁶ Marino S. Use of standard forms in eu civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional*. 2020. № 12. p. 634.

Якщо такого документа немає, то майно передається родичам у порядку, установленому законом⁶²⁷. За наявності заповіту майно поділяють відповідно до вказівок померлого. Якщо такого документа немає, то майно передається родичам у порядку, установленому законом⁶²⁸.

У більшості країн ЄС існує кілька ліній спадкування: зазвичай, спочатку спадщину отримують діти, батьки та дружина померлого, потім брати, сестри, бабусі й дідусі, а потім беруться до інтересів інших родичів в обліковому записі. Наприклад, у Німеччині існує три ступені спорідненості, а у Фінляндії – дві категорії спадкоємців: перша включає подружжя та дітей, друга – усіх інших⁶²⁹. Зазвичай право на спадщину настає автоматично. Існують також строки, упродовж яких спадкоємець повинен подати декларацію до податкових органів: три місяці – в Німеччині, один рік – в Італії, півроку – в Іспанії та Франції. Існує також термін, упродовж якого спадкоємець може відмовитися від прав на спадщину. Наприклад, у Німеччині це відбувається через шість тижнів після того, як спадкоємець дізнався про передачу майна.

Стаття 62 Спадкового регламенту передбачає, що він створює Європейський спадковий сертифікат для використання в іншій державі-члені. Отже, його створення можливе лише тоді, коли спадщина має транскордонний характер, виражений у тому, що спадкове майно знаходиться в різних державах-членах⁶³⁰, однак місця проживання заявника в іншій державі-члені недостатньо для того, щоб спадщина вважалася транскордонною, і, відповідно, було пред'явлено європейське свідоцтво про правонаступництво.

Історія створення Спадкового регламенту та його остаточний текст свідчать

---

⁶²⁷ Carrascosa G. J. Reglamento sucesorio europeo y actividad notarial. *Cuadernos de derecho transnacional*. № 6. 2014. p. 44.

⁶²⁸ Dutta A. Successions and Wills in the Conflict of Laws on the Eve of Europeanisation. *RabelZ Bd. Mohr Siebeck*. 2003. p. 28.

⁶²⁹ Röthel A. Ist unser Erbrecht noch zeitgemäß. *Deutschen Juristentag. Verhandlungen des. Deutschen Juristentags*. № 17. 2010. p. 98.

⁶³⁰ Kresse B. Article 62: Creation of a European Certificate of Succession in Calvo Caravaca. *Cambridge*. 2016. p. 678.

про те, що Європейський спадковий сертифікат не є автентичним чи виконавчим документом, але це документ, який повинен бути визнаний державою (як рішення суду)⁶³¹.

Європейський спадковий сертифікат створений для швидкого та легкого вирішення питань транскордонного спадкування (п. 69 преамбули Спадкового регламенту), що зі свого боку, можливо, якщо спадкоємці чи легати, виконавці заповітів чи розпорядники спадщини мають можливість легко довести свій статус або права та повноваження в іншій державі-члені, наприклад, де знаходиться будинок⁶³².

Мету Європейського спадкового сертифікату розкрито в статті 63 Спадкового регламенту, згідно з яким: а) свідоцтво призначене для використання спадкоємцями, які мають прямі спадкові права, виконавцями заповітів, розпорядником спадщини; б) сертифікат може бути використаний, зокрема для підтвердження одного або кількох із наступних статусів та прав кожного спадкоємця, або залежно від обставин кожного легату, із зазначенням у сертифікаті їх відповідних часток у спадщині, право власності на певне майно або певні активи, що є частиною спадщини, спадкоємцеві, або залежно від обставин, уповноваженої особи, зазначеної у свідоцтві про виконання заповіту або управління спадщиною. Відповідно до статті 62 (2) Спадкового Регламенту, використання Європейського спадкового сертифікату не є обов'язковим. Тому для підтвердження прав на спадщину можна використовувати інші документи. Потрібно підкреслити, що Європейський спадковий сертифікат (надалі ЄСС) не повинен замінювати внутрішні документи, які можуть існувати для тих самих цілей у країнах-членах.

У зв'язку із цим, у доктрині міжнародного приватного права Європейського

---

⁶³¹ Stamatidis D. Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen. Oxford, Baden-Baden, 2017. p. 278.

⁶³² Regulation (EU) № 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession (2012) Official Journal of the European Union 202.

Союзу розглянуто питання про те, чи можна видати як національний так і міжнародний спадковий сертифікат щодо однієї спадкової власності. На думку дослідників Інституту порівняльного міжнародного приватного права ім. Макса Планка, правові норми окремих держав-членів, що перешкоджають видачі більш ніж одного національного свідоцтва про спадщину, можуть бути використані для запобігання видачі національного свідоцтва про спадщину та ЄСС на те ж саме спадкове майно. Однак, якщо національне законодавство держави-члена не містить таких положень, питання щодо можливості видачі обох сертифікатів залишається відкритим, оскільки Спадковий регламент не містить відповіді на нього.

Стаття 62 (3) Спадкового регламенту передбачає, що він не замінює внутрішніх документів, виданих для тих самих цілей у державах-членах, однак, після видачі для використання в іншій державі-учасниці сертифікат створює наслідки, зазначені в статті 69 Спадкового Регламенту, у державах-членах, органи яких його видали⁶³³.

Стаття 64 Спадкового регламенту визначає орган, що видав документ. Це суд, як визначено в статті 3 (2) 19, або інший орган, який має компетенцію вирішувати питання спадкування відповідно до національного законодавства. Визначення є дуже широким, зокрема з органами, що здійснюють судові повноваження, але й із будь-якими іншими органами чи спеціалістами, які виконують будь-які функції відповідно до національного законодавства про спадкування. Крім того, характеристика органів влади та фахівців у галузі права як судів не повинна обмежуватися переліком, що міститься в списках, складених державами-членами відповідно до статті 79 Спадкового регламенту. У рішенні Всесвітнього банку Суд ЄС дав зрозуміти, що ця інформація має суто «орієнтовну цінність» (пункт 48) 21,

---

⁶³³ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession (COM(2009) 154 final), 14 October 2009.

оскільки визначення поняття «суд» визначається статтею 3 (2), а не цими списками. Належне функціонування Спадкового регламенту ризикує бути поставленим під загрозу, якщо кожна держава-член зможе визначити поняття судової влади для цілей Спадкового регламенту, зокрема органи та фахівців, які не виконують судові функції, або, навпаки, виключаючи тих, хто виконує ці функції. Із цього випливає, що заявник звертає належну увагу на компетенцію та повноваження органів влади та юристів у державі-члені, перш ніж подавати заявку на ЄСС, водночас недостатньо посилається лише на списки, повідомлені державою-членом⁶³⁴.

Наслідки, спричинені ЄСС, визначені в статті 69 (2) Спадкового регламенту. Частина перша цієї статті передбачає, що ЄСС породжує наслідки в усіх країнах-членах без необхідності додержуватися будь-якої іншої процедури. Згідно зі статтею 69 (2) Спадкового регламенту, ЄСС вважають таким, що точно доводить елементи, установлені законом, який застосовують до спадкування, або слідує будь-якому іншому закону, що застосовують до конкретних елементів.

Стаття 69 (3) Спадкового регламенту передбачає, що будь-яку особу, яка з огляду на інформацію, надану ЄСС, здійснює платіж або передає майно особі, зазначеній у ЄСС, вважають такою, що уклала операцію з особою, уповноваженою приймати платіж або майно, якщо він або вона не знає, що зміст ЄСС неточний або не знає про цю неточність через грубу недбалість.

Якщо особа, про яку йдеться в ЄСС як така, уповноважена розпоряджатися майном, розпоряджається таким майном на користь іншої особи, цю іншу особу, якщо вона діє на підставі інформації, визначеної ЄСС, вважають тією, хто вступив укласти угоду з особою, уповноваженою розпоряджатися майном, якщо вона або вона не знає, що зміст ЄСС є неточним або не знає про таку неточність через грубу недбалість.

---

⁶³⁴ Bertoli P. Corte di giustizia, integrazione comunitaria e diritto internazionale privato e processuale. Milano, Giuffrè, 2005. p. 143.

Крім того, згідно зі статтею 69 (5) Спадкового регламенту, ЄСС є чинним документом для внесення спадкового майна до відповідного реєстру держави-члена.

Положення статті 69 Спадкового регламенту дають коментаторам підстави для висновку, що ЄСС породжує три види наслідків: презумпцію точності інформації, записаної в Європейському спадковому сертифікаті; довіра громадськості до ЄСС; законність унесення записів до відповідних реєстрів держав-членів щодо спадкування.

Оригінал Європейського спадкового сертифікату зберігається в органі, що видав документ. Цей орган видаватиме одну або кілька завірених копій заявникові та будь-якій іншій особі, яка може довести законний інтерес (стаття 70 (1) Спадкового регламенту). Відповідно до статей 71 (3) та 73 (2), орган, що видає ЄСС, додержується реєстру осіб, яким видано такі копії. Засвідчені копії є дійсними впродовж 6 місяців, як зазначено в копії із зазначенням терміну придатності. У виняткових, належно обґрунтованих ситуаціях, орган, що видає ЄСС, може мати виняткову основу, установити більш тривалий термін дії.

У разі помилки, орган, що видає ЄСС, на прохання будь-якої особи, яка доводила законний інтерес, із власної ініціативи виправляє Європейський спадковий сертифікат (Стаття 71 (1) Спадкового регламенту). Крім того, на прохання будь-якої особи, яка доводила законний інтерес, або, якщо це можливо згідно з національним законодавством, або з власної ініціативи, орган, що видає ЄСС, може змінити або скасувати його, якщо було встановлено, що свідоцтво або окремі його елементи були неточними (Стаття 71 (2) Спадкового регламенту).

Як було зазначено, ЄСС може бути видано лише в певній державі-члені для використання в іншій державі-члені. Тому, питання імплементації норм, що регулюють видачу ЄСС у законодавстві України може ще не постати. Водночас ми вважаємо можливим вивчити досвід правового регулювання та використання ЄСС,

щоб зрозуміти, як отримати спадщину, коли майно знаходиться в різних державах-членах, а також легше запровадити норми Спадкового регламенту в Україні⁶³⁵.

Стабільна тенденція останніх років до впровадження іноземних правових конструкцій у національне законодавство⁶³⁶ приводить до необхідності глибоких наукових досліджень, які дозволяють адаптувати їх до українських реалій⁶³⁷.

Регламенти ЄС спрямовані на співпрацю для забезпечення принципу взаємного визнання відповідно до взаємної довіри. Із цього погляду, національні органи влади першими несуть відповідальність за застосування цих принципів. Використання стандартних форм може допомогти зрозуміти роботу та результати діяльності іноземних органів влади для того, щоб судити, приймати рішення, а в деяких обсягах документів можна розповсюджувати між державами-членами⁶³⁸.

Той самий обов'язок не може бути покладений на приватних осіб, які є бенефіціарами зони свободи, безпеки та правосуддя. Із цього боку фізичні особи можуть вимагати використання офіційних форм для офіційних актів, таких як подання позову, але це не стосується випадків, коли йдеться про турботу про приватні інтереси. У цих ситуаціях ЄС утримується від будь-яких зобов'язань та надає форми для полегшення заявника настільки, наскільки він / вона вважає, що це їм корисно⁶³⁹.

Важливою новинкою Спадкового регламенту є розроблення Європейського спадкового сертифікату. Використання цього сертифіката є необов'язковим і воно не замінює або замінює подібні національні документи держав-членів Європейського Союзу.

Однією із цілей, що стоять перед авторами Регламенту, є надання громадянам

---

⁶³⁵ Діковська І. А. Міжнародне спадкування в ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС. Київ : Алерта, 2020. С. 56.

⁶³⁶ Кухарев О. Є. Ключові питання адаптації спадкового законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу. *Європейські перспективи*. № 2. 2019. С. 181.

⁶³⁷ Кухарев О. Є. До питання щодо забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача. *Проблеми законності*. Вип. 134. 2016. С. 37.

⁶³⁸ Hertel C. European Certificate of Succession-content, issue and effects. *15 ERA Forum*. 2014. p. 407.

⁶³⁹ Buschbaum M. Euerbvo : Das Europäische Nachlasszeugnis. 2012. p. 530.

можливості використовувати юридичну визначеність переваг внутрішнього ринку, що викладено в пункті 37 Преамбули. Щоб створити таку можливість, спадкодавці та спадкоємці повинні заздалегідь знати, яке законодавство буде застосовуватися до їх розглянутих відносин.

Щоб забезпечити вільний рух людських ресурсів на території ЄС та розвиток послуг у питаннях транскордонних досліджень, автори відійшли від прийнятого принципу визначення певного законодавства за критерієм цивільного заповідача. Принцип постійного проживання спадкодавця вже використовують. Постійне місце проживання спадкодавця на момент смерті, за прямою вказівкою, служить для цілей визначення юрисдикції та відповідного законодавства стосовно кожного окремого випадку, що розглядається⁶⁴⁰.

Друге принципово нове положення Спадкового регламенту передбачає конкретну мету забезпечити правову визначеність у справах, що розглядаються, та уникнути конфлікту навколо спадкового майна. Отже, згідно зі Спадковим регламентом, спадкове майно більше не «фрагментується», з огляду на його природи. Прикладом кожного конкретного випадку відповідно до положень Спадкового регламенту, які застосовують як до рухомого, так і до нерухомого майна, є таке майно на території інших держав-членів ЄС або комунікації за межами Європейського Союзу.

Водночас важливо відзначити, що текст не містить власного визначення понять «постійне місце проживання», а механізм його визначення не закріплений.

Обов'язок проводити процедури визначення певних постійних місць проживання спадкодавця регулюється відповідними органами з такою компетенцією. Під час упровадження цих процедур компетентні посадові особи державної адміністрації керуються серед іншого такими критеріями як

---

⁶⁴⁰ Elemento estrangeiro na regulação jurídica sucessória: a experiência do Regulamento / A. Goncharova et al. *Revista Jurídica Portuguesa*. 2022. № 650/2012. Pp 9–38.

продовження перебування заповідача у відповідній державі, регулярність такого перебування, а також умови та причини такого перебування. Постійне місце проживання за цією схемою повинно відповідати вимозі мати тісний і постійний зв'язок із державою.

Водночас близький зв'язок померлого з певним станом може бути вирішений багатьма фактичними обставинами, приклади яких наведені в пункті 24 Преамбули.

Наприклад, визначення постійного місця проживання може бути достатнім у ситуації, коли заповідач був змушений виїхати за кордон з економічних чи професійних причин, зокрема на тривалий час. Для визначення постійного місця проживання Регламент пропонує наголосити на наявності чи відсутності тісного та постійного зв'язку із державою походження.

Європейське законодавство ґрунтується на принципі поділу спадкового майна за його характером. У ньому міститься колізійне законодавство, що стосується останнього постійного місця проживання спадкодавця. Законодавство держав-членів не містить положень в одному документі, що підтверджує статус і повноваження спадкоємців та виконавців заповітів за аналогією зі Спадковим регламентом, яке, хоча не має жодних ознак обов'язкового використання сертифіката та співіснування сертифіката нарівні з подібними національними документами, є значною віхою на шляху загальноєвропейської інтеграції. Потрібно зазначити, що інтеграційні процеси на території Європейського Союзу є більш інтенсивними, ніж аналогічні процеси на пострадянському просторі. Тому можна припустити, що положення про правонаступництво можуть зазнати значних змін.

Висновки до розділу 4

1. З аналізу Положення про Спадковий реєстр та Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» випливає, що за видачу свідоцтва про право на спадщину державне мито становить 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян, тобто 34 гривні, а за формування в Спадковому реєстрі одного реєстраційного запису про видачу свідоцтва про право на спадщину або його дублікату з видачею про це відповідного витягу – у розмірі п'ятдесяти однієї гривні. Як бачимо, видача свідоцтва про право на спадщину коштує дешевше, ніж один запис у Спадковому реєстрі, а не раціонально й не відповідає сутності цієї нотаріальної дії та порядку її вчинення, тому потребує внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

2. Вважаємо, що пункт 4.22 глави 10 розділу II Порядку суперечить пункту 1.1. глави 11 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, оскільки перший пункт стосується видачі свідоцтва про право на спадщину, а не свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні, що не відноситься до спадкування. Авторка поділяє необхідність з'ясування питання про те чи інший із подружжя є живим, а також необхідність його повідомлення про видачу свідоцтва про право на спадщину. Вважаємо раціональним роз'яснити такій особі її права та в разі незгоди з видачею відповідного свідоцтва можливість звернення до суду. Для цього варто надати певний строк і в разі відсутності з боку пережившого з подружжя будь-яких дій, наприклад, подання заяви про видачу свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні, видати свідоцтво про право на спадщину.

3. На думку авторки, потрібно визнати й зафіксувати в ЦК разом із тим, що дитину вважають такою, що прийняла спадщину, що відображено в частині 4 статті 1268 ЦК з певними винятками, обов'язок нотаріуса або іншої вповноваженої на вчинення нотаріальних дій особи видати дитині свідоцтво про право на

спадщину без подання відповідної заяви, якщо її опікуни чи піклувальники неналежно виконують свої повноваження, що повинно передбачати спеціальний порядок оформлення прав на спадщину, зокрема шляхом передавання такого свідоцтва органу опіки та піклування. Аналогічний спеціальний порядок повинен стосуватися й оформлення прав на спадщину недієздатних осіб.

4. На думку автора термін «розподіл спадщини» є більш виваженим ніж «поділ», оскільки в статті 1278 ЦК не зовсім вдало використано термін «поділ», коли в змісті цієї норми йдеться про рівність часток у спадщині та виділення частки в натурі, а не про поділ, однак, у частині 1 статті 1280 ЦК термін «розподіл» використовують із прямим значенням, а «перерозподіл» як можливість переглянути його результати за нових обставин – у разі прийняття спадщини іншими спадкоємцями. По суті, із цієї норми випливає очевидне значення терміну «розподіл» як первісного встановлення належності частки кожного зі спадкоємців. У такому значенні перерозподілення спадщини потрібно пов'язувати з можливим унесенням змін до раніше зробленого розподілу, тобто в такому разі ми не обмежуємо кількість наступних перерозподілень спадщини. Така гіпотеза пов'язана з тим, що кількість спадкоємців, які пропустили строк із поважних причин, законодавством й не обмежена і не може бути обмежена, а зумовлена різними правовими обставинами. Тому навряд чи доцільно й можна, застосованому в ст. 1280 ЦК, поняттю «розподіл» надавати більш широкого значення, ніж воно має в ЦК, оскільки це призведе до неоднозначного його сприйняття й застосування як в теорії, так і в законодавстві, а також на практиці. Зазвичай теоретичні терміни повинні відрізнятися тим, що вони оригінальні й точно відображають правове значення дій, подій або стану.

5. Обґрунтовано з огляду на сутність процесу укладання договорів, а отже, потрібно взяти до уваги, що нотаріус, який складає проєкт договору, може його редагувати, тому необхідно визнати право нотаріуса на його тлумачення, оскільки

згідно зі статтею 5 Закону України «Про нотаріат» він зобов'язаний роз'яснити правові наслідки, що виникнуть в осіб після його посвідчення. Із цього випливає, що офіційним правом на тлумачення договору під час його посвідчення повинен наділятися нотаріус, тоді стане зрозумілим, що після його посвідчення тлумачити зміст договору може суд. У зв'язку із цим статтю 213 ЦК пропонувано доповнити відповідним положенням щодо повноважень нотаріуса, а саме: його обов'язку тлумачити зміст правочину або договору до та під час його посвідчення.

6. Обґрунтовано, що регламентація договору довічного утримання (догляду) в Підрозділі 1 «Договірні зобов'язання» розділу III ЦК «Окремі види зобов'язань», а спадкового договору – у Книзі шостій «Спадкове право» є непослідовною. Така сама тенденція відтворена навіть у Спадковому реєстрі⁶⁴¹, коли відомості про посвідчений спадковий договір в обов'язковому порядку вносять до реєстру, а про договір довічного утримання (догляду) ні. Отже, послідовність сприйняття спадкових відносин в Україні входить у дисонанс із аналогічними в провідних країнах Європи. Зокрема, у спадковому договорі в Німеччині фігурує термінологія спадкового права, а не як у спадковому договорі або договорі довічного утримання (догляду) в спадковому праві України – відчужувач та набувач майна, що кардинально відрізняє специфіку сприйняття договорів у спадковому праві Німеччини від українських аналогів.

7. Установлено, що в Спадковому регламенті ЄС передбачено широке сприйняття договору про спадкування, тому необхідно завчасно переглянути українське спадкове право на відповідність європейським стандартам, оскільки після вступу України до ЄС необхідно буде повідомити всі країни ЄС про те, які види договорів в Україні будуть пов'язані з видачею Європейського сертифікату про правонаступництво. Це важливо й для спадкування за законом, оскільки в разі

---

⁶⁴¹ Положення про Спадковий реєстр, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text> (дата звернення: 02.03.2023).

невиконання умов договору довічного утримання (догляду) та спадкового договору їх необхідно буде розривати або визнавати недійсними або такими, що невиконані набувачем. Отже, майно, що було предметом цього договору буде спадкуватися за законом. Водночас у разі виконання умов цих договорів частина майна, що належала спадкодавцю, не буде спадкуватися, а переходитиме у власність набувачів.

8. Визначено, що підходів до тлумачення волі заповідача може бути декілька або лише формальний – згідно із законом, але авторська концепція зводиться до того, що під час тлумачення заповіту спадкоємці та інші зацікавлені особи вправі вийти за межі простого тлумачення, а можуть розширити межі договору й вирішувати питання, які їх стосуються як спадкоємців. Оскільки ми аналізуємо ці правовідносини на теоретичному рівні, то повинні аналізувати різноманітні ситуації, щоб найліпше додержатися волі заповідача, яку в українській ментальності розцінюють як непорушну.

9. Обґрунтовано, що з огляду на частину 5 статті 1274 ЦК можна припустити, що спадкоємець може відмовитися на користь іншої особи з різних підстав та різних обставин, коли його воля була спрямована на прийняття спадщини. Водночас саме в частині 5 статті 1274 ЦК деталізуються підстави, із яких така відмова може бути визнана недійсною, але ж неперсоніфікована відмова є більш широким поняттям і такий випадок регламентований у статті 1273 ЦК. Отже, положення частини 5 статті 1274 ЦК повинен бути перенесено до статті 1273 ЦК як частина сьома. Якщо деталізувати авторську гіпотезу, то потрібно пов'язати норми матеріального права та норми, що регламентують учинення нотаріального провадження. Так, у частині 5 статті 1274 ЦК встановлено, що відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, установлених статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу. Але ж прийняття відмови від прийняття спадщини здійснюється нотаріусом, отже перелічені в

статтях 225, 229–231 і 233 ЦК обставини повинні бути перевірені нотаріусом і результати перевірки зафіксовані.

10. Відповідаючи на питання, а чи зобов'язаний нотаріус установлювати стан особи, яка є дієздатною, але на момент учинення правочину не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, вважаємо, що такий обов'язок повинен бути покладений на нотаріуса, оскільки за його відсутності достовірність учинюваних ним нотаріальних дій буде поставлена під сумнів. Тому варто нотаріусові зазначати в посвідчувальному написі, що він установив адекватність відповідей на його питання з боку заявника, а також інших осіб, які братимуть участь в учиненні нотаріального провадження або сприятимуть його вчиненню як свідки, перекладачі та ін.

11. Обґрунтовано, що відмова від права на спадщину може бути обумовлена й договором між спадкоємцями, згідно з яким особа відмовляється від права на спадкування на користь конкретного спадкоємця, а останній «компенсуватиме» таку відмову певною сумою коштів. Отже, в такому разі матиме місце удаваний і прихований правочини й повинна бути застосовувана стаття 235 ЦК. Метою такого правочину може стати збільшення частки одного зі спадкоємців порівняно з частинами інших спадкоємців, що дозволить такому спадкоємцю претендувати на виділення певного майна в натурі й виплату іншим спадкоємцям вартості їх часток. Таке привілейоване право буде обумовлюване вартістю та обсягом успадкованої частки на цінний об'єкт нерухомості або частки в статутному капіталі підприємства, що дозволить отримати контрольний пакет акцій тощо.

12. З'ясовано, що для свідомого вибору особи, на користь якої спадкоємець має намір відмовитися від права на спадкування, він повинен володіти інформацією про те, хто закликаний або ні до спадкування, а також має потенційне право на спадкування через те, що тривалий час надавав утримання спадкодавцю тощо. Наведене дозволяє зробити висновок про те, що персоніфікована відмова від права

на спадкування на користь конкретного спадкоємця, який не буде спадкувати, можлива лише після ознайомлення зі спадковою справою та в останні дні строку для прийняття спадщини. Але ця ж пропозиція ускладнюватиме право спадкоємця на відкликання своєї відмови від прийняття спадщини.

13. Доведено, якщо законодавством дозволено спадкоємцям змінювати черговість і не сказано про те, що вони обмежені в праві встановлювати умови спадкування спадкоємцями наступних черг, то принцип свободи договору повинен домінувати. Тут питання лежить у площині загального сприйняття цієї домовленості. Сутність такого договору полягає в тому, що зацікавлені спадкоємці погоджуються на зменшення власних часток в інтересах тих спадкоємців наступних черг, яким вони пропонують приймати спадщину разом із ними. Тобто вони вже розпоряджаються власним правом на спадкування певної частки від спадщини, отже питання стоїть лише про те, яку частку від спадщини вони готові виділити в такому разі й чи погодяться на це «запрошені» спадкоємці.

14. Предметом договору про поділ спадщини є припинення спільної сумісної власності, спільної часткової власності шляхом поділу її елементів між спадкоємцями, унаслідок чого кожен із них набуває права власності на речі, конкретно визначені договором. За цим договором спадкоємці повинні визначити, яке майно, права та обов'язки до кого зі спадкоємців переходять. Спадщину можна поділити за правилом рівності часток спадкоємців у спадщині, так і з відступом від неї. Тому такий договір є обов'язковим та містить вказівку про поділ спадщини. Поділ спадкового майна може бути в натурі або з виплатою грошей (компенсації) або в комбінованій формі, тобто шляхом природного поділу спадщини від продажу частки та розподілення отриманих коштів. У договорі це необхідно детально прописати. У разі поділу спадкового майна з виплатою компенсації, в договорі зазначають, кому зі спадкоємців і в якому розмірі та формі виплачують компенсацію за спадкову частку або конкретне майно. Від спадкоємців очікується

грошова компенсація розміру частки, яка під час поділу зменшується й не відповідає розміру його частки в спадщині, визначеній законом або заповітом. Запропонована гіпотеза не відповідає частині 2 статті 1278 ЦК, оскільки в ній передбачений єдиний спосіб поділу – виділення його частки в натурі. Але й тут необхідно брати до уваги принцип свободи договору, тому не буде суперечити вимогам законодавства компенсація вартості частки одним спадкоємцем іншому.

15. Вважаємо, що саме нотаріус, у провадженні якого знаходиться спадкова справа, повинен нотаріально посвідчувати договір щодо розподілення спадщини, оскільки лише цей нотаріус, маючи у своєму архіві заведену спадкову справу, знає всі її особливості та може вдало здійснити розподіл спадщини. Законодавством України визначено порядок нотаріального оформлення договорів щодо розподілу спадщини, встановлено бланки єдиного зразка й реквізити таких документів. Ці договори не будуть відповідати вимогам закону, якщо наприклад, немає підпису чи печатки нотаріуса, відсутній реєстраційний номер, договір виготовлено на неналежному бланку тощо.

16. Установлено, що до спадкових договорів потрібно віднести й договір про перерозподілення спадщини, що, на наш погляд, може містити домовленість спадкоємців про перерозподілення майна в натурі або сплату спадкоємцями грошової компенсації тим спадкоємцям, які прийняли спадщину, а також змішаний варіант урегулювання таких відносин.

17. Наведене дослідження спрямоване на більш докладний аналіз договорів у сфері спадкового права, результати якого можуть позитивно вплинути на регламентацію відповідних договорів в ЦК та Законі України «Про нотаріат», а також поліпшити нотаріальну діяльність у сфері регламентування договорів про спадкування. Таке завдання продиктовано вступом України до ЄС та узгодженням відповідного понятійного апарату, оскільки в Регламенті (ЄС) № 650/2012 Європейського парламенту та Ради від 4 липня 2012 року «Про юрисдикцію,

застосовне законодавство, визнання та виконання рішень та прийняття та виконання автентичних документів у справах про правонаступництво та про створення Європейського сертифікату про правонаступництво», застосовується термін «договір про спадкування». Отже, усі види проаналізованих договорів можуть потенційно розцінюватися як договори про спадкування, що обумовлює необхідність уточнення цього положення в нормативних актах, зокрема, у ЦК та Законі України «Про нотаріат».

18. Вважаємо дискусійною думку Т. С. Хорошої, оскільки щодо першого й третього пунктів, наведених у тексті дисертаційного дослідження, то вони стосуються заповітів, переданих на зберігання нотаріусу, але як саме? Заповіти прирівнюються до документів, що приймаються нотаріусом на зберігання без їх реєстрації? Тому виникає питання, а чому нотаріус не може вчинити на такому заповіті посвідчувальний напис, щоб заповіт набув форми, що відповідає закону? Так само діти, народжені поза шлюбом користуються в Україні тими самими правами, як і народжені в шлюбі. Отже, наведені пропозиції не можуть істотно вплинути на впровадження Європейського свідоцтва про спадщину в Україні.

19. Установлено, що в правових системах ЄС визначено статус перекладача, уповноваженого здійснювати офіційний переклад судових документів. Отже, в Україні повинен бути запроваджений статус офіційного перекладача судових та інших юридичних документів, зокрема, нотаріальних документів, про що зазначали вчені О. О. Покрещук, С. Я. Фурса.

20. Доведено, що традиційна схема визнання рішень іноземних судів в Україні та рішень українських судів у країнах ЄС після вступу України до ЄС знає неістотного, але все ж таки оновлення. Відповідний досвід в українських суддів вже є, оскільки й зараз в Україні визнаються та приводяться до виконання рішення іноземних судів. Але українським суддям необхідно ознайомлюватися також із відповідною практикою національних судів країн ЄС щодо спадкових справ з

іноземним елементом, а також визначитися, які рішення підлягають визнанню, а які ні. Так само й адвокати повинні бути готові до звернення іноземних громадян, які будуть клопотати про приведення до визнання іноземного рішення в українських судах та його виконання на території України. Отже, і вони повинні здобути відповідну підготовку щодо застосування норм Спадкового регламенту.

21. Обґрунтовано, що наведені в Спадковому регламенті підстави для відмови у визнанні рішення іноземного суду, здебільшого, збігаються з аналогічними, які містяться в статті 468 ЦПК України, але наведений у статті 468 ЦПК перелік значно ширший і більш процесуально «прискіпливий». Цілком очевидно, що в країнах ЄС так само не буде визнано рішення іноземного суду, якщо воно за законодавством держави, на території якої воно постановлено, не набрало законної сили .

22. Доведено, що суд ЄС у своїх рішеннях установив певні межі щодо змісту державної політики, вважається, що національні суди не можуть тлумачити це поняття по-різному. Оцінка того, чи буде визнання рішення порушенням державної політики, проводиться з урахуванням фундаментальних правових цінностей держави-члена, де просять визнання цінностей, закріплених у Хартії основних прав ЄС та Європейській конвенції про Права людини. В Україні аналогом такої вимоги є дві умови:

- якщо предмет спору за законами України не підлягає судовому розгляду;
- якщо виконання рішення загрожувало б інтересам України.

Вважаємо, що українська формула недопустимості визнання іноземного рішення на території України більш широка та поглинає державну політику й передбачає домінування українських законів, коли «умови рішення іноземного суду» будуть їм суперечити, тому в такому разі умови останнього можна кваліфікувати, як такі, що порушують інтереси України.

23. Установлено, що з огляду на доктрину багатьох європейських країн, де встановлений обов'язок спадкоємців відшкодувати борги спадкодавця, якщо

перший не визначить спеціальний порядок спадкування після встановлення та фіксації всіх активів і пасивів спадщини, можна припускати, що громадяни України будуть не готовими до розвитку саме таких спадкових правовідносин. Отже, цілком можливою може стати ситуація, коли громадянин України поїде за отриманням спадщини, а повернеться лише з боргами і його «наздоганятиме» рішення іноземного суду про стягнення з нього боргів спадкодавця, які вимагатимуть стягнути з такого спадкоємця кредитори. Тому українській правовій системі потрібно готуватися до таких поворотів у спадкових відносинах, оскільки в Спадковому регламенті недарма значну увагу приділено захисту прав кредиторів. Формально підстав для невизнання рішення іноземного суду в «українських спадкоємців» не буде, оскільки вони спадкували за іноземним законодавством і повинні знати про його особливості та завчасно звернутися до іноземних фахівців за правовою допомогою. Посилатися в таких випадках на частину 1 статті 1282 ЦК України, що спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного в спадщину, немає сенсу, оскільки і в Україні можливі випадки, коли кредитори будуть вимагати відшкодувати в повній мірі борг спадкодавця, якщо спадкоємець не доведе реальний розмір успадкованого майна, а не за свідоцтвом про право на спадщину, де зазвичай відображено лише майно, що підлягає реєстрації. Тому разом з ознайомленням із науковими працями вчених, де висвітлені питання транскордонного примусового виконання рішень (М. М. Мальський), потрібно вести роз'яснювальну роботу серед пересічних громадян про те, що в іноземних країнах пасиви спадщини можуть перевищувати активи спадщини і в такому разі спадкоємець повинен відповідати за них власним майном.

24. Визначено, що спадкові права особи, яка тимчасово перебуває в державі будуть, підпорядковані праву країни місця їхнього проживання. Але не можна виключити ситуацію, коли встановити місце постійного проживання спадкодавця

неможливо. У такому разі використовують ознаку «переважного місця проживання»: спадкування буде відбуватися за правом тієї країни, у якій особа переважно проживала. Саме складнощі з визначенням постійного місця проживання (або переважного місця проживання) частіше трапляються на практиці. Тому запропоновано регламентувати в законодавстві такі питання як «тимчасове перебування на території держави», «постійне місце проживання» та «переважне перебування».

25. Розкрито питання та особливості функціонування Європейського спадкового сертифікату. Розглянуто питання адаптації української системи спадкування до відповідних реалій. Зазначено, що спадковий регламент містить лише правила щодо визнання та виконання рішень щодо спадкових справ, прийнятих на території однієї держави-члена. Виконання рішень спадковим регламентом не регулюється. Широке тлумачення поняття «суд» дозволяє зробити висновок, що регулюється діяльність суду, діловодів та нотаріусів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження проблематики правового регулювання спадкових відносин у цивільному праві України та країнах Європи дозволило зробити низку суттєвих висновків про стан, специфіку підходів та шляхи вдосконалення законодавства України у сфері спадкування за законом на основі європейського досвіду та його адаптації до європейських стандартів. Ураховуючи масштабність дослідження правового регулювання спадкування за законом, центральною ідеєю було визначено основні проблеми концептуального розуміння та тлумачення спадкових відносин під час спадкування за законом у цивільно-правовій літературі, що дозволило сформулювати деякі пропозиції щодо уточнення поняття спадкових відносин, які повинні узгоджуватися й конкретизуватися з урахуванням особливостей нотаріальної діяльності.

2. На основі розроблення та аналізу різноманітних джерел із проблематики правового регулювання спадкових відносин у дослідженні було вирішено головне питання про те, що особливості національного законодавства у сфері спадкування за законом не можуть бути перешкодою для вступу України до Європейського союзу, оскільки кожна європейська країна зберігає власні вікові традиції в питаннях спадкування, але існують окремі тенденції в країнах ЄС щодо відходу від основного принципу спадкування за законом, яким є кровне споріднення, однак, різницю в регламентуванні спадкових правовідносин у різних країнах ЄС не розцінюють як перешкоду для впровадження єдиного Спадкового сертифікату, який уже діє в усіх країнах ЄС, крім Данії.

3. Після вступу України до ЄС вважаємо раціональним переосмислити сприйняття та правове значення таких договорів як договір довічного утримання (догляду) й спадковий договір, оскільки ці види договорів близькі за сферою регулювання й на їх підставі можуть видаватися Європейські спадкові сертифікати, але ці види договорів в Україні кваліфікуються за різними критеріями, розміщені в

різних книгах ЦК, договір довічного утримання (догляду) не віднесено до спадкового права, а спадковий договір розміщений у Книзі шостій «Спадкове право» й відомості про нього внесені до Спадкового реєстру тощо, але в них не використана термінологія спадкового права. Ці положення можуть істотно ускладнити сприйняття та кваліфікацію цих видів договорів відповідно до вимог Спадкового регламенту, а також за умови практичного застосування Європейського спадкового сертифікату.

4. Ураховуючи, що одним з основних впроваджуваних у єдині стандарти регулювання спадкових відносин інститутів спадкового права в країнах ЄС, а також в Україні є інститут спадкового договору, було проведено дослідження основних підходів у спадковому праві Англії, Польщі, Німеччини, Франції до проблеми впровадження, а також теорії та практики використання юридичної конструкції спадкового договору.

5. Уже зараз в Україні та європейських країнах істотно збільшується кількість спадкових справ з іноземним елементом, обумовлених вимушеною евакуацією значної кількості громадян України внаслідок збройної агресії РФ проти України, але кількість таких справ значно зросте внаслідок вступу України до ЄС, широкої міграції населення.

6. Отже, можна прогнозувати інтерес фахівців із європейських країн до особливостей спадкового права України. Такий інтерес може бути обумовлений як розв'язанням спадкових справ судами, учинення нотаріальних провадження зі спадкування нотаріусами та іншими фахівцями, а також плануванням спадкування щодо найбільш сприятливих умов щодо оподаткування спадщини. Тому вважаємо, що ці питання повинні знайти відповідну реакцію з боку влади та фахівців, які мають завчасно проводити порівняльно-правові дослідження регламентування спадкових відносин в Україні з аналогічними в провідних країнах Європейського Союзу. Так, не лише фахівці, а й пересічні громадяни повинні знати особливості

спадкування за законом у Польщі та Україні, у Німеччині в Україні тощо.

7. У наведеному контексті можна зробити застереження про те, що непоодинокими випадками в країнах ЄС є випадки, коли спадкоємців зобов'язують відшкодувати борги спадкодавця за рахунок власного майна, коли спадкового майна недостатньо. Така практика в Україні не поширена, але за наявності подібних ситуацій можна прогнозувати, що такі випадки траплятимуться й в Україні, оскільки європейський досвід буде все більше проникати в правову систему України. Отже, у цій частині потребується попереджати громадян України про те, що під час спадкування в європейських країнах потрібно звертатися до фахівців, які зможуть убезпечити від негативних наслідків вступу в спадкові правовідносини, а також застерегти особисту відповідальність спадкоємців по боргах спадкодавця.

8. З позиції порівняльного аналізу різних підходів до регламентації відповідальності спадкоємців за зобов'язаннями, пов'язаними зі спадщиною, оптимальною необхідно визнати концепцію відокремлення спадкового майна та власного майна спадкоємця у вигляді передбачених законодавством правових механізмів. Одночасно важливим компонентом такої концепції є санкціонування визнанням необмеженої відповідальності щодо недобросовісної та винної поведінки спадкоємця, який прийняв спадщину, що спричиняє істотне порушення інтересів кредиторів.

9. Важливим етапом у правовій реформі в Україні повинна стати рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства, що вже відбувається на глобальному рівні й поки що стосується переформатування Цивільного та Господарського кодексів, але за позицією авторів цієї реформи вона стосуватиметься й спадкового права. Тому в роботі знайшли місце численні пропозиції з удосконалення норм Книги шостої ЦК, які стали результатом теоретичних пошуків авторки.

10. Такі пошуки проводилися як суто в площині норм спадкового права, так і в

динаміці діяльності уповноважених на вчинення нотаріальних дій осіб, тобто в міжгалузевому просторі. Так, авторка дійшла до висновку щодо обов'язку нотаріуса оформляти права малолітніх і неповнолітніх дітей, а також обмежено дієздатних та недієздатних осіб без спеціальної заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, коли їх представники не звертаються за видачею таких свідоцтв, а передавати посвідчені свідоцтва органам опіки та піклування. Відповідно, такі права повинні бути належно зареєстровані, якщо не було надано обґрунтованої заяви про відмову від спадкування.

11. Наведене доводить необхідність перегляду діяльності нотаріусів та інших уповноважених на вчинення нотаріальних дій осіб, що регламентується законодавством про нотаріат. Фахівці тривалий час доводять, що Закон України «Про нотаріат» від 1993 року вже тривалий час мав бути переглянутий і приведений у відповідність до змін у нормах матеріального права, що набули чинності у 2004 році у зв'язку зі вступом нової редакції ЦК, СК, істотним внесенням змін до інших нормативних актів. У зв'язку із цим авторкою запропоновано всі нотаріальні провадження, пов'язані зі спадкуванням виділити в окремий розділ, що надасть можливість застосувати спеціальну спадкову термінологію, а також узагальнити загальні правила вчинення відповідних нотаріальних проваджень і репрезентувати їх системно.

12. У дослідженні проведено аналіз динаміки процесів розвитку та перспектив розроблення актуальних проблем та потреб реформування українського правопорядку у сфері регулювання спадкових відносин. У зв'язку із цим визначено основні напрями й завдання реформування спадкового законодавства та запровадження інститутів, запозичених із закордонних правопорядків.

13. У результаті проведеного дослідження було сформульовано такий висновок: істотною передумовою для одержання найбільш достовірних наукових результатів під час використання порівняльного методу в цивільно-правових

дослідженнях є ступінь схожості різних правопорядків, обумовлений спільністю витоків права, його розвитку та відповідних соціально-економічних передумов і концепцій, що лежать в основі вибору конкретної моделі правової регламентації, зокрема спадкових відносин.

14. Порівняльне дослідження деяких істотних аспектів правового регулювання спадкових відносин в Україні та країнах Європи виконує цілу низку практичних завдань.

По-перше, забезпечення порівняльно-правового матеріалу для українського законодавця, який може бути використаний для оцінювання та реформування певних елементів спадкового права. Зокрема цікавою для аналізу та порівняння є німецька модель спадкування за законом, що як і українська ґрунтується на кровному спорідненні, але разом зі спадкуванням за правом представлення створює логічну структуру переходу прав на спадкування і не має винятків щодо висхідних спадкоємців, як це є в законодавстві України. Але різні країни Європи мають власні системи спадкування за законом, а в деяких країнах навіть беруть до уваги традиції окремих регіонів. Тому з різноманіття різних схем спадкування за законом можна обрати найбільш раціональні й відповідні ментальності українського народу зразки, а під час оновлення спадкового права після широкого публічного обговорення внести відповідні зміни до черг спадкування за законом й за правом представлення, якщо така позиція буде сприйнята суспільством та фахівцями.

По-друге, забезпечення спеціальних знань та досвіду правового регулювання спадкових відносин у зарубіжних країнах, які можуть бути важливими для тлумачення, оцінювання ефективності та вдосконалення української моделі правового регулювання спадкових відносин. Основним напрямом трансформації розуміння ролі спадкового майна в межах юридичної конструкції спадкового права є те, що для чинної моделі спадкового правонаступництва істотним є лише юридично забезпечений і соціально обґрунтований перехід майна, його

перерозподіл відповідно до характеру пріоритетів економічної та соціальної політики щодо суб'єкта й сім'ї. Водночас у разі інституціоналізації спадкових фондів принципова відмінність полягає в тому, що ці функції не вичерпуються переходом спадкового майна, а зберігаються впродовж тривалого періоду, а можливо, і безстроково.

15. Авторська увага в цьому аспекті була звернена на судову практику, де право на спадкування доволі часто сприймається лише як наслідок смерті спадкодавця й кровне споріднення. Судова практика в цьому разі доводить, що суди не беруть до уваги кричущих випадків, коли спадкоємець не виконував своїх зобов'язань щодо утримання спадкодавця та з нього в примусовому порядку стягувалися кошти на таке утримання й була надана довідка про стан здоров'я спадкодавця. Отже, є факт ухилення від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом. Така практика, на погляд авторки, небезпечна для суспільних та родинних відносин, оскільки старі люди залишатимуться без турботи з боку близьких, а останні лише очікуватимуть спадкування. Продовження такої практики призведе до руйнування родинних і сімейних відносин та морально-етичних відносин у сім'ї й суспільстві.

16. У зв'язку із цим для спадкодавця як пріоритетне право буде забезпечити власні останні дні за рахунок належного йому майна та позбавлення близьких родичів права на спадкування, що вже доволі часто практикують в іноземних країнах, коли все майно залишається тваринам. З іншого боку спадкоємці замість догляду за старими та хворими родичами чи членами сім'ї будуть намагатися обмежувати їх дієздатність і вживати інші протиправні дії.

17. У роботі проаналізовано різні види майна та майнових прав, що входять до складу спадщини та визначено найбільш складні з них, а саме віртуальні об'єкти, такі як криптовалюти та продукти інтелектуальної власності, цінність яких та місце знаходження уповноваженим особам буває важко встановити. У цьому контексті

був проаналізований відповідний досвід, що мав місце в Німеччині, та запропоновано відрізнити ті об'єкти, які мають цивільно-правовий обіг та надають дохід, і ті, які залишають пам'ять про покійного.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Act the Civil Code of the Czech Republic of 3 February 2012. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>. (дата звернення: 20.06.2022).
2. Aldunate B. S., 1905. El estudio del Derecho Romano y reforma de su programa. *Anales de la Facultad de Derecho*, no. III, pp. 93–119. URL: http://web.uchile.cl/vignette/analesderecho/CDA/an_der_completa/0,1363,SCID%253D998%2526ISID%253D18,00.html (дата звернення: 12.07.2022).
3. Alibrandi R. German influence on Italian jurists' perceptions of the British constitutional model in the late nineteenth century. *Parliaments, Estates and Representation*. 2016. 36(2), pp. 183–195. URL: 10.1080/02606755.2016.1192857.
4. Alstott A. L. Family values, inheritance law, and inheritance taxation. *Tax L. Rev.* 2009. T. 63. C. 123.
5. Arrondel L., Masson A., Pestieau P. Bequest and inheritance: Empirical issues and France-US comparison. Is inheritance legitimate? Springer, Berlin, Heidelberg, 1997. C. 89–125.
6. Asheri D., 1963. Laws of Inheritance, Distribution of Land and Political Constitutions in Ancient Greece. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. No. 12. pp. 1–21. URL: <https://www.jstor.org/stable/4434772> (дата звернення: 25.06.2022).
7. Lithuanian private law (Book Chapter) / Astromskis P. et al. 2017. *The Law of the Baltic States*, pp. 47110.1007/978-3-319-54478-6_9.534. URL: 10.1007/978-3-319-54478-6_9.
8. Babusiaur U., 2018. Roman law of inheritance in the Gnomon of the Idios Logos. *Journal of the Savigny Foundation for Legal History. Romance Department*, No. 135(1), pp. 108–177. URL: <https://docplayer.org/194542533-Roemischeserbrecht-im-gnomon-des-idios-logos.html> (дата звернення: 13.07.2022).

9. Babwani Sakina. Writing a will goes hi-tech with video, on-line and digital wills. *The Economic Times*. 2012. URL: http://Articles.economictimes.indiatimes.com/2012-04-30/news/31508195_1_wills-video-camera-probate. (дата звернення: 06.05.2022).
10. Barbara Willenbacher. Individualism and traditionalism in inheritance law in Germany, France, England, and the United States. *Journal of Family History*, Vol. 28 No. 1, January 2003 208-225 URL: 10.1177/0363199002238562.
11. Bardyn A., 2018. The gender distribution of real property ownership in late medieval Brussels (1356-1460). *Continuity and Change*, No 33(1), pp. 29–57. URL: 10.1017/S0268416018000036.
12. Barretto R. Z. 2018. Natural, positive, Roman and universal? An investigation on Thomas Aquinas' ius gentium. Natural, positivo, romano e universal? Investigação sobre o direito das gentes em Tomás de Aquino. *Brazilian Journal of International Law*. No.15(3), pp. 68–96. URL: 10.5102/rdi.v15i3.5718.
13. Baynes N. H., 1926. Alexandria and Constantinople: a study in ecclesiastical diplomacy. *The Journal of Egyptian Archaeology*, No. 12 (3–4), pp. 145–156. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/030751332601200129> (дата звернення: 14.07.2022).
14. Beckert J. Are we still modern? Inheritance law and the broken promise of the enlightenment. *Inherited Wealth, Justice and Equality*. Routledge. 2012. С. 90–100.
15. Beckert J. The Longue Durée of Inheritance Law*: Discourses and Institutional Development in France, Germany, and the United States since 1800. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*. 2007. Т. 48. No. 1. С. 79–120.
16. Beckert J., Arndt H. Unverdientes Vermögen oder illegitimer Eingriff in das Eigentumsrecht? Der öffentliche Diskurs um die Erbschaftssteuer in Deutschland und Österreich. *MPIfG Discussion Paper*. 2016. Vol. 16 (8). P. 18–19.

17. Beckert J. 2007. The Longue Durée of Inheritance Law. *European Journal of Sociology*, No. 48(01), 79, pp. 79–120. URL: 10.1017/s0003975607000306.
18. Benno von Braunbehrens Haftung der Erben für. URL: Nachlassverbindlichkeiten <https://www.raklinger.de/erbfall/haftung-des-erben/>.
19. Bergquist U., Article 45: Jurisdiction of local courts in Bergquist, U.; Damascelli D.; Frimston, R., Lagarde P., Odersky F., Reinharts, B. ‘EU Regulation on Succession and Wills Commentary’ (2015), Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Koln, 211.
20. Bergquist U., Article 47: Non-Production of the Attestation in U. Pamboukis; D. Damascelli; R. Frimston, P. Lagarde, F. Odersky, B. Reinharts ‘EU Regulation on Succession and Wills Commentary’ (2015), Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Koln, 215.
21. Bergquist U. ‘Article 43: Enforceability in U. Bergquist; D. Damascelli; R. Frimston; P. Lagarde; F. Odersky; Reinhartz B. EU Regulation on Succession and Wills Commentary (2015), Verlag Dr. Otto, 207.
22. Bergquist U., Article 39. Recognition in Bergquist, U. ‘EU Regulation on Succession and Wills Commentary’ (2015) Verlag Dr. Otto Schmidt KG, Koln 185.
23. U. Bergquist, D. Damascelli, R. Frimston, F. Odersky, B. Reinhartz, 2015. EU Regulation on Succession and Wills: Commentary, pp. 1–390.
24. Bertoli P. Corte di giustizia, integrazione comunitaria e diritto internazionale privato e processuale. 2005. Milano : Giuffrè. 572 p.
25. M. Beznoska, T. Hentze, M. Stockhausen. The inheritance and gift tax in Germany: Reform potentials for tax revenue, efficiency and distribution. *Public Sector Economics*. 2020. 44(3), pp. 385–417.
26. Beznoska M., Hentze T. Die Auswirkungen der ErbSt-Reform auf die Unternehmensnachfolge aus ökonomischer Sicht *Der Betrieb*. 2016. Vol. 42. P. 433–437.

27. Bhat M. Y., Andrabi S. D. A. Right to life in context of clean environment: it's significance under various laws. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. 2017. Vol. 22. Issue 5. P. 79–85. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue5/Version-10/L2205107985.pdf>.
28. Bin S. J. The development in codification of the Islamic law of inheritance in Malaysia. *Hamdard Islamicus*. 2012. Vol. 35(1), P. 49–69.
29. Bob-Bocşan M. D., Murphy A. M. D. The Foundations of the Unworthy Heir Rule in Romania. *European Review of Private Law*. 2021. 29(6), pp. 913–924.
30. Boni-Saenz A. A. 2018. Distributive justice and donative intent. *UCLA Law Review*. 65(2), pp. 324–374.
31. Bönke T., Werder M., Westermeier, C. How inheritances shape wealth distributions: An international comparison. *Economics Letters*. 2017. Vol. 159. P. 217–220. URL: [10.1016/j.econlet.2017.08.007](https://doi.org/10.1016/j.econlet.2017.08.007).
32. Bonomi A. Il regolamento europeo sulle successioni. *Rivista di Diritto Internazionale Privato e Processuale*. 2013. No. 49(2). pp. 293–324.
33. Braun, Reiner, 2015, *Erben in Deutschland 2015-24: Volumen, Verteilung und Verwendung*, Deutsches Institut für Altersvorsorge, Berlin.
34. Brenner G. A. Why did inheritance laws change? *International Review of Law and Economics*. 1985. T. 5. No. 1. C. 91–106.
35. Brunner J. K. Die Erbschaftsteuer-Bestandteil eines optimalen Steuersystems? *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*. 2014. Vol. 15 (3). P. 199–218. URL: [10.1515/pwp-2014-0019/](https://doi.org/10.1515/pwp-2014-0019/)
36. Bundesverfassungsgericht (BVerfG), 2006, Leitsätze zum Beschluss des Ersten Senats vom 7. November 2006 – 1 BvL 10/02, URL: http://www.bverfg.de/entscheidungen/l20061107_1bvl001002.html.
37. Buschbaum M. *Euerbvo: Das Europäische Nachlasszeugnis*. 2012. P. 530.

38. Callaway H. A contested inheritance: The family and the law from the enlightenment to the French revolution. *Law and History Review*. 2019. Vol. 37(1), pp. 61–87.
39. Calvo Caravaca A., Daví A. Mansel H. The EU Succession Regulation. *A Commentary, Cambridge University Press*. 2016. P. 89.
40. Carney M., Gedajlovic E., Strike V. M. Dead Money: Inheritance Law and the Longevity of Family Firms. *Entrepreneurship: Theory and Practice*. 2014. No. 38(6), pp. 1261–1283. URL: 10.1111/etap.12123.
41. Carrascosa G. J. Reglamento sucesorio europeo y actividad notarial. *Cuadernos de derecho transnacional*. No. 6. 2014. P. 44.
42. Commission Implementing Regulation (EU) 2017/1105 of 12 June 2017 establishing the forms referred to in Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council on insolvency proceedings. 2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2017/1105/oj (дата звернення: 02.02.2023)
43. Consolidated Act on Copyright No. 1144 of October 23 rd, 2014. (2014, October). The Ministry of Culture of Denmark. URL: https://kum.dk/fileadmin/KUM/Documents/English%20website/Copyright/Act_on_Copyright_2014_Lovbekendtgørelse_nr._1144__ophavsretsloven__2014__engelsk.pdf. Accessed 20 February 2023.
44. Conway H., Grattan S. The «New» New Property: Dealing with Digital Assets on Death. *Modern studies in Property Law*. 2017. Vol 9. pp. 99–115.
45. Copyright Act of 9 September 1965. Germany Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.htm. Accessed 20 February 2023.
46. Créteau É., Rostovtseva N. The concept of commorientes in french and russian inheritance law. *Russian Law Journal*. 2020. Vol. 8(1), P. 4–24.

47. Dajczak W. 2021. The law of inheritance vs. the just succession of the cultural property? *Santander Art and Culture Law Review*. 2021(1), pp. 39–60. URL: 10.4467/2450050XSNR.21.003.14592.

48. D'Alessandro E., Article 42. 'Staying of Recognition Proceedings, in Calvo Caravaca' A. L. Davi A., Mansel H. P. (eds.), *The EU Succession Regulation Commentary* (2016), Cambridge University Press, Cambridge, 561.

49. Damane L., Zile K. Current issues of inheritance law [Mantojuma tiesību problēmjaūtājumu aktualizācija]. *Jurista Vārds*. 2009. No. 2 (555), pp. 7–13.

50. The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the Ukrainian people. La influencia de las tradiciones históricas en la formación de la conciencia legal del pueblo ucraniano / O. G. Danilyan, O. P. Dzeban, Y. Y. Kalynovskyi, K. Klenina, 2021 *Revista Notas Historicas y Geograficas*, No. 26, pp. 144–165.

51. Davi A., Zanobetti A. Il nuovo diritto internazionale privato europeo delle successioni. *Giappichelli*. 2014. P. 218.

52. Dealing with a Deceased's Estate in Scotland. (n.d.). URL: <https://www.scotcourts.gov.uk/taking-action/dealing-with-a-deceased%27s-estate-in-scotland> (дата звернення: 29.06.2022).

53. Denys Fedoseiev. Time of Opening of Inheritance According to the Legislation of Ukraine. *University Scientific Notes*. 2020. No. 5. URL: 10.37491/UNZ.77.8.

54. Deutsche Bank, 2018, Erben und Vererben – Erfahrungen, Erwartungen und Pläne – eine repräsentative Studie des Instituts für Demoskopie Allensbach im Auftrag der Deutschen Bank, Frankfurt am Main.

55. Diese Kurzdarstellung wurde in Zusammenarbeit mit dem Rat der Notariate der EU (CNUE) verfasst. URL: <https://e-justice.europa.eu/166/DE/succession?CROATIA&member=1>.

56. Dobrovodsky R. National report: Slovakia. URL: <http://ceflonline.net/wp-content/uploads/Slovakia-IR.pdf> (дата звернення: 21.06.2022).
57. Domènech M. C. Comparative study and translation into Spanish of certain terms of French inheritance law. *Étude comparative et traduction en espagnol de certains termes du droit successoral français*. 2020. Vol. 66(1), P. 96–117.
58. Dominicé A. M., Haux D. H. The decision of the German federal court of justice against facebook: Opportunity to define digital heritage? *Santander Art and Culture Law Review*. 2020(2), pp. 251–260. URL: [10.4467/2450050XSNR.20.018.13021](https://doi.org/10.4467/2450050XSNR.20.018.13021).
59. Enduring Love? Attitudes to Family and Inheritance Law in England and Wales / G. Douglas et al. *Journal of Law and Society*, No. 38 (2), pp. 245–271. URL: [10.1111/j.1467-6478.2011.00542](https://doi.org/10.1111/j.1467-6478.2011.00542).
60. Dutch Civil Code. URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook01.htm> (дата звернення: 25.02.2023).
61. Dutta A. Successions and Wills in the Conflict of Laws on the Eve of Europeanisation. *RabelZ Bd. Mohr Siebeck*. 2003. P. 28.
62. Dutu A. France: Inheritance Law in the Digital Age. The Opportunity of a "Digital Will" (The 117th Congress of French Notaries, Nice, 23–25 September 2021, on the Topic: Man and Law in the Digital World). *Pandectele Romane*. 2021. P. 240.
63. Ehe, eingetragene Partnerschaft und Konkubinat. Besonderheiten und Unterschiede. URL: <https://www.allianz.ch/de/privatkunden/ratgeber/vorsorge/unterschied-ehe-konkubinat-partnerschaft.html>.
64. Elinder M., Erixson O., Waldenström D. Inheritance and wealth inequality: Evidence from population registers. *Journal of Public Economics*. 2018. Vol. 165. pp. 17–30. URL: [10.1016/j.jpubeco.2018.06.012](https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.06.012).

65. Federal Act on the Equalization of the Status of Children Born Outside of Marriage with Respect to Inheritance Law and the Safeguarding of the Marital Home for the Surviving Spouse (Inheritance Law Amendment Act 1989), 13 December 1989. 1989 Annual review of population law. 16. P. 72.
66. Fessler, P., Schürz, M. Private wealth across European countries: the role of income, inheritance and the welfare state. *ECB Working Paper*. 2015. P. 1847.
67. Finch J., Mason J. Passing on: Kinship and inheritance in England (Book). *Passing On: Kinship and Inheritance in England*. 2013. pp. 1–196. URL: 10.4324/9781315072340.
68. Forms of accepting an inheritance in Latvia. URL: <https://www.lawyerslatvia.com/inheritance-in-latvia> (дата звернення: 22.06.2022).
69. French Court Rules Colorized «Asphalt Jungle» Cannot Be Broadcast Available at: <https://apnews.com/article/0ef76948e56430850ac8b0f017f81be5>. Accessed 20 February 2023.
70. Frías A. L. Repudiation of inheritance and common substitution: The attribution of successor vacancy due to resignation in complex cases. *Repudiación de la herencia y sustitución vulgar: La atribución de la vacante sucesoria por renuncia en supuestos complejos*. *Revista de Derecho Civil*. 2019. No. 6(1), pp. 133–175.
71. Gergen M. P. The Jury's Role in Deciding Normative Issues in the American Common Law. *Fordham L. Rev.* 1999. T. 68. C. 407.
72. Giesey R. E. Rules of inheritance and strategies of mobility in prerevolutionary France. *The American Historical Review*. 1977. T. 82. No. 2. C. 271–289.
73. Goncharova A. De quelques difficultés relatives à l'héritage des époux ukrainiens en présence d'un contrat pré-nuptial ou d'un testament. *Les droits du conjoint survivant: bilan et perspectives*. 2023. pp. 31–45.

74. Goncharova A. European Inheritance Certificate. *Krakowskie Studia Małopolskie*. 2021. 1 (29). С. 7–16.
75. Goncharova A. Poland inheritance. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. No. 49. С. 118–122.
76. Goncharova A., Aydin U. Main Problems of Modern Inheritance Law. *Правові горизонти*. 2016. No. 2. С. 148–152.
77. Elemento estrangeiro na regulação jurídica sucessória: a experiência do Regulamento / A. Goncharova et al. *Revista Jurídica Portucalense*. 2022. No. 650/2012. pp. 9–38.
78. Inheritance in the occupied territories and in the area of antiterrorism operation: the experience of Ukraine *Revista Amazonia Investiga* / A. Goncharova et al. 2022. No. 11 (50). С. 55–65. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.6>.
79. The concept of non-contractual obligations in inheritance law: international legal experience / A. Goncharova et al. *Amazonia Investiga*, 10 (45), 221–229. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.22>.
80. Reception of definitions of hereditary transmission and hereditary representation in modern legal systems / A. Goncharova et al. *Amazonia Investiga*. No. 10(42), pp. 176–185. URL: [10.34069/AI/2021.42.06.16](https://doi.org/10.34069/AI/2021.42.06.16).
81. Gravelle J. G. Estate tax options. *Estate and Gift Taxes: Economics and History*. 2012. pp. 41–68.
82. Grønborg U., Ravn-Petersen K. Inheritance law Denmark. URL: <https://www.minadvokat.dk/wp-content/uploads/2021/01/International-Succession.pdf> (дата звернення: 27.06 2022).
83. Groppi A. A matter of fact rather than principle: Women, work and property in papal Rome (eighteenth-nineteenth centuries). *Journal of Modern Italian Studies*. 2002. 7(1), pp. 37–55. URL: [10.1080/13545710110116914](https://doi.org/10.1080/13545710110116914).

84. Gubbels N. C. G. Married, Unmarried Cohabitants, (Multiple) Parents and (Step) Children in Tax Law in the Netherlands and Europe. *Intertax*. No. 49(5), pp. 406–421.
85. Held H.-R. 2015. The concept of patrimony in Roman law. Koncept imovine u rimskom pravu. *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*. No. 65(3–4), pp. 555–578.
86. Hertel C. 2014. European Certificate of Succession-content, issue and effects. *ERA Forum*, No. 15(3), pp. 393–407.
87. Hess E. E. Inheritance Law and Gender Identity in the Roman de Silence. *Law and Sovereignty in the Middle Ages and the Renaissance*. 2011. C. 217–235.
88. Hohkamp M. 2017. Full sisters and sisters-in-law in early modern noble society from the fifteenth to the nineteenth century. *Homme (Germany)*. No. 28(2), pp.15–33. URL: 10.14220/lhom.2017.28.2.15.
89. Houben H., Maiterth R. Erbschaftsteuer und Erbschaftsteuerreform in Deutschland: eine Bestandsaufnahme. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung*. 2011. Vol. 4, pp. 161–188. URL: <https://doi.org/10.3790/vjh.80.4.161>.
90. Hristov P. 2011. Inheritance after restitution: Modern legislative norms and customary practices in rural Bulgaria (Book Chapter) *Global Villages: Rural and Urban Transformations in Contemporary Bulgaria*. pp. 123–136 URL: <https://www.advocado.de/ratgeber/erbrecht/erbfolge/der-erbvertrag-die-sichere-alternative-zum-testament.html>. (дата звернення: 19.01.2023).
91. Huseinspahić A., Oruč E. 2020. The concept and characteristics of inheritance in roman law. Pojam i obilježja nasljeđivanja u rimskom pravu. *Historijski Pogledi*. 3(3), pp. 303–330. URL: 10.52259/historijskipogledi.2020.3.3.303.
92. Inheritance Law in Bulgaria. URL: <https://www.angloinfo.com/how-to/bulgaria/money/pensions-wills/inheritance-law> (дата звернення: 11.06.2022).
93. Inheritance Law in Italy. URL: <https://www.angloinfo.com/how-to/italy/money/pensions-wills/inheritance-law> (дата звернення: 21.06.2022).

94. Inheritance tax and law in Czech Republic. URL: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Czech-Republic/Inheritance> (дата звернення: 20.06.2022).

95. Inheritance tax and law in Greece. URL: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe/Greece/Inheritance> (дата звернення: 25.06.2022).

96. Izuhara M., Köppe S. Inheritance and family conflicts: Exploring asset transfers shaping intergenerational relations. *Families, Relationships and Societies*. 2019. No. 8(1), pp. 53–72.

97. Izuhara M., Köppe S. Inheritance and family conflicts: Exploring asset transfers shaping intergenerational relations. *Families, Relationships and Societies*. 2019. No. 8(1). pp. 53–72.

98. J. A. Pena-López, J. M. Sánchez-Santos. 2017. Individual social capital: Accessibility and mobilization of resources embedded in social networks, *Social Networks*, 49, pp. 1–11. URL: <https://doi.org/10.17979/ejge.2017.6.2.4327>.

99. J. Grygiel, N. Brown. 2018. Are social media companies motivated to be good corporate citizens? Examination of the connection between corporate social responsibility and social media safety. *Telecommunications Polic*, 43 (5). URL: [10.1016/j.telpol.2018.12.003](https://doi.org/10.1016/j.telpol.2018.12.003).

100. Social network security: Issues, challenges, threats, and solutions / J. H. Par et al. *Information Sciences*, 421, 2017, pp. 43–69. URL: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/111605.pdf> (дата звернення 26.09.2022).

101. Kacprzak A., Nowak M. 2018. Foundlings in the Greco-Roman world: Status and the (im) possibility of adoption. *Legal History Review*. 86(1–2), pp. 13–54. URL: [10.1163/15718190-08612P05](https://doi.org/10.1163/15718190-08612P05).

102. Kambeck R., Paulus P.-R., Welling B. The Inheritance Law is Repairable. *Wirtschaftsdienst*. 2015. No. 95(1), pp. 39–45.

103. Kambič M. 2010. The hereditary status of daughters according to the communal statutes of Piran – Reception or continuity of Roman law. *Acta Histriae*. 18(4), pp. 769–788. URL: 10.14220/lhom.2017.28.2.15.

104. Kelly B. Daniel. Restricting Testamentary Freedom: Ex Ante Versus Ex Post Justifications. *Fordham Law Review*. 2013. Vol. 82. pp. 1125–1126. URL: http://scholarship.law.nd.edu/law_faculty_scholarship/950 (дата звернення: 10.05.2022).

105. Kodeks cywilny: USTAWA z dnia 23 kwietnia 1964 r. URL: <http://www.lex.pl/akt-prawny/-/akt/dz-u-2016-380-u>. (дата звернення: 16.06.2022).

106. Kolla E. J. 2017. Sovereignty, international law, and the french revolution (Book). *Sovereignty, International Law, and the French Revolution*, No. 7, pp. 1–340. URL: 10.1017/9781316832240.

107. Konaykov M. A. Key novelties of Regulation №. 650/2012 ("Rome IV") and the possibility their application on the territory of the EAEU. *Issues of Russian and International Law*. 2017. Vol. 7, No. 7A, pp. 27–35.

108. Konaykov M. A. Klyuchevyie novellyi Reglamenta # 650/2012 («Rima IV») I vozmozhnost ih primeneniya na territorii Voprosyi rossiyskogo i mezhdunarodnogo prava. 2017. No. 7A. P. 35.

109. Kontani Y. 2018. Castration under Roman law a study of the codifications during the reign of Justinian I. *Ancient Society*. pp. 527–565.

110. Kresse B. Article 62: Creation of a European Certificate of Succession in Calvo Caravaca. *Cambridge*. 2016. P. 678.

111. Krūmiņš T. 2019. Application of the EU Succession Regulation in practice: The case of Latvia and beyond. *Journal of Private International Law*. No. 15(2), pp. 365–392. URL: 10.1080/17441048.2019.1645978.

112. Lariviere D. S. Overview of the problems of French civil procedure. *The American Journal of Comparative Law*. 1997. T. 45. No. 4. C. 737–746.

113. Lehmann R. B. Derecho a la vida del nasciturus en España. *Ius et Praxis, Talca*. 2000. T. 6. No. 2. P. 11–28.
114. Licini S. 2011. Assessing female wealth in nineteenth century milan, Italy. *Accounting History*. No. 16(1), pp. 35–54.
115. Lucia Ruggeri, Ivana Kunda, Sandra Winkler Eds. 2019. Family Property and Succession in EU Member States National Reports on the Collected Data. URL: https://www.euro-family.eu/documenti/news/psefs_e_book_compressed.pdf (дата звернення 29.06. 2022).
116. Lukianov D. V., Shumilo I. A., Lukan M. O. 2020. Conflict of law regulation in cross-border copyright inheritance. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, No. 27(2), pp. 49–63. URL: 10.37635/jnalsu.27(2).2020. pp. 49–63.
117. Lust S., 2017. Bill concerning the reform of the Belgian inheritance law adopted. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=945b7038-1816-4300-b91d-631ce5045e53> (дат звернення: 06.06.2022).
118. Lux T., Mau S. Between State Dependence and Market Affinity. Do Homeownership and Inheritances Influence Social-Policy Preferences? 2018. *Kolner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie*. No. 70, pp. 139–166.
119. Lux T., Mau S. Between State Dependence and Market Affinity. Do Homeownership and Inheritances Influence Social-Policy Preferences? *Kolner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie*. 2018. No. 70, pp. 139–166. URL: 10.1007/s11577-018-0542-x.
120. Mackenrodt M. O. Digital inheritance in Germany. *J. Eur. Consumer & Mkt. L.* 2018. T. 7. P. 41.
121. Marazopoulou V., Article 46: Procedure in Pamboukis H. P. (ed.) ‘EU Succession Regulation № 650/2012’ (2017), *Nomiki Bibliothiki*, C. H. Beck, Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden, 488.

122. Marazopoulou V., Article 47: Non-Production of the Attestation in Pamboukis H. P. (ed.) 'EU Succession Regulation. No. 650/2012' (2017), Nomiki Bibliothiki, C. H. Beck, Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden, 490.

123. Marino G., 2018. The «digital inheritance». *Osservatorio del Diritto Civile e Commerciale*, No. 7(1), pp. 167–204. URL: 10.4478/90680.

124. Marino S. Use of standard forms in eu civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional*. 2020. No. 12. P. 634.

125. Marino S., 2020. Use of standard forms in eu civil judicial cooperation: The case of the European certificate of succession. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, No. 12(1), pp. 627–634. URL: 10.20318/cdt.2020.5209.

126. McDaniel J. The Power of Renewable Resources: Orlando's Tactical Engagement with the Law of Intestacy. *Gender History Across Epistemologies*. 2013. P. 198–214.

127. Medina Ortega. 2018. The case law of the european court of justice on the European regulation on succession and wills. *Anuario Espanol de Derecho Internacional Privado*. No. 18, pp. 533-548. URL: 10.19194/aedipr.18.19.

128. Metallinos A., Article 42. 'Staying of recognition proceedings in Pamboukis H. P. (ed.)', Succession Regulation № 650/2012: A Commentary (2017), Nomiki Bibliothiki, C.H. Beck, Hart Publising, Nomos, Athens, Munchen, Oxford, Baden-Baden, P. 467.

129. Metallinos A. (2017). Article 42: staying of recognition proceedings. In: H. P. Pamboukis (Ed.), EU Succession Regulation No. 650/2012. pp. 466–48. Oxford: Hart Publishing.

130. Michalski L., Schmidt J. BGB-Erbrecht. Lutz Michalski, Jessica Schmidt. 5., völlig neu bearbeitete Auflage 2019. Heidelberg: C.F. Müller. 2019. p. 335.

131. Mikelenas V., 2005. The main features of the new Lithuanian contract law system based on the civil code of 2000. *Juridica Int.* No. 10, pp. 42–50.
132. Monk D. Inheritance law matters (Book Chapter). *Ageing, Gender and Family Law*. 2018. pp. 190–202. doi: 10.4324/9781315179827.
133. Monnickendam Y., 2019. Biblical Law in Greco-Roman Attire: The Case of Levirate Marriage in Late Antique Christian Legal Traditions. *Journal of Law and Religion*, № 34(2), pp. 136–164. URL: 10.1017/jlr.2018.40.
134. Muchová Z., Raškovič V. Fragmentation of land ownership in Slovakia: Evolution, context, analysis and possible solutions. *Land Use Policy*. 2020. p. 95.
135. Mumford A., 2007. Inheritance in socio-political context: The case for reviving the sociological discourse of inheritance tax law. *Journal of Law and Society*. 34 (4), pp. 567–593. URL: 10.1111/j.1467-6478.2007.00405. No. 1. 2018. pp. 191–196.
136. Murielle-Isabelle Cahen Succession et droit d’auteur. URL: <https://consultation.avocat.fr/blog/murielle-isabelle-cahen/article-42447-succession-et-droit-d-auteur.html>.
137. Pfordten D. Gibt es Argumente für ein Lebensrecht des Nasciturus? ARSP: Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie. *Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy*. 1990. p. 69–82.
138. Podlipnik J., 2019. Heirs’ responsibility for the decedent’s tax debts in the Republic of Slovenia. Odgovornost nasljednika za porezna dugovanja ostavitelja u republici sloveniji. *Croatian and Comparative Public Administration*. No. 19(2), pp. 259–281. URL: 10.4324/9780429451256-8.
139. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession (COM(2009) 154 final), 14 October 2009.

140. R. Chester. 2015. Property: Legal Aspects of Intergenerational Transmission. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition), pp. 173–176. URL: <https://mgimo.ru/upload/2020/02/Digital-Inheritance-of-Social-Media-Accounts.pdf> (дата звернення: 26.09.2022).

141. R. Dannay "Advanced Seminar on Copyright Law", Practising Law Institute, 1995.

142. Raeesi R. Rule of conflict resolution governing inheritance in Iran, Egypt, and England law. 2014. Advances in Environmental Biology. 8(6 SPEC. ISSUE 2), pp. 3225–3233.

143. Rafael Gómez–Ferrer Sapiña. Técnicas de Reproducción Asistida Humana y Derecho de Sucesiones. *Revista Jurídica del Notariado*. Enero – marzo de 1995. P. 186.

144. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650> (дата звернення: 19.01.2023).

145. Regulation (EU) № 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July. (2012). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650> (дата звернення: 02.02.2023).

146. Regulation (EU) № 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession (2012) Official Journal of the European Union 202.

147. Röthel A. Ist unser Erbrecht noch zeitgemäß. Deutschen Juristentag. *Verhandlungen des. Deutschen Juristentags*. No. 17. 2010. P. 98.

148. Ruiz M. J. C., 2020. Jurisdiction in the issuance of succession certificates: Purpose to the cjeu judgement of 21st june 2018, Vincent Pierre Oberle, C-20/17. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, No. 12(1), pp. 473–511. URL: 10.20318/cdt.2020.5199.

149. Russman D. P. Alternative Families: In Whse Best Interests. *Suffolk UL Rev.* 1993. T. 27. C. 31.

150. Schlumbohm J. Stepfamilies, inheritance, and living arrangements in a rural society of Germany. *History of the Family*. 2021. URL: 10.1080/1081602X.2021.2003841.

151. Schmitz S. The Effects of Germany's Statutory Minimum Wage on Employment and Welfare Dependency. *German Economic Review*. 2019. No. 20 (3). pp. 330–355. URL: 10.1111/geer.12196.

152. Schramm D. Enforcement and the Abolition of Exequatur Under The 2012 Brussels I Regulation, *Yearbook of Private International Law*, Vol.15, pp. 2013–2014.

153. Šmigelskyte-Stukiene R., 2017. The modernization of the court system in the grand duchy of Lithuania: Changes to the organization of the local district courts and regulation of Judges duties in 1764–1793 *Lithuanian Historical Studies*. No. 21, pp. 1–30. URL: 10.30965/25386565-02101002.

154. Soergel W. Manfred: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch / Vor §2274 BGB. Bd. 23, Erbrecht 3, Stuttgart 2002.

155. Sonnekus J. Disinheritance of a blood relative and the judicial discretion to disregard the last will of the testator. *Tydskrif vir die Suid-Afrikaanse Reg.* 2019. Vol. 4. pp. 667–687.

156. Sperling J. 2007. Dowry or inheritance? Kinship, property, and women's agency in Lisbon, Venice, and Florence (1572). *Journal of Early Modern History*. No. 11(3), pp. 197–238. URL: 10.1163/157006507781147470.

157. Stamatiadis D. Hart Publishing, Nomos, Athens, Munchen. Oxford, Baden-Baden, 2017. 590 p.

158. Status Table of Convention of 2 October 1973 Concerning the International Administration of the Estates of Deceased Persons. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=83> (дата звернення: 01.03.2023).

159. Stow K. R. 2002. Ethnic amalgamation, like it or not: Inheritance in early modern Jewish Rome. *Jewish History*, No. 16(1), pp. 107–121. URL: 10.1023/A:1015058301183.

160. Successions in Europe – Succession law in 27 European countries, The Council of the Notariats of the European Union. URL: <http://www.successions-europe.eu/en/home> (дата звернення: 04.05.2022).

161. Sumner I., Warendor H., 2005. Inheritance law in Netherlands. Oxford: Intersentia.

162. Švecová A., Gergel P. Substantive and Linguistic Considerations on the Forced Share in the Law in Force of Slovakia at the Turn of the 19th and 20th Centuries until 1950. *Materiellrechtliche und linguistische Überlegungen zum Pflichtteil im geltenden Recht der Slowakei an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhunderts bis 1950*. *Journal on European History of Law*. 2022. 13(1), pp. 43–58.

163. T. Dong, C. Liang, X. He, 2017. Social media and internet public events. *Telematics and Informatics* No.34(3), pp. 726–739.

164. Tarmizi. Inheritance system of Bugis community in district Tellu Siattinge, Bone, South Sulawesi. 2020. *Samarah*. 4(1), pp. 179–208.

165. The desired unity of successions in the eurounity system and the overcoming of the prohibition of succession agreements. *L'auspicata unitarietà delle successioni nel sistema eurounitario e il superamento del divieto di patti successor.* 2020. *Actualidad Juridica Iberoamericana*. Vol. 12, pp. 408–447.

166. The inheritace procedure under the Romanian law. URL: <https://en.dtlaw.co.il/articles.asp?ArticleID=1022> (дата звернення: 11.06.2022).

167. Tiefensee A., Grabka M. Das Erbvolumen in Deutschland dürfte um gut ein Viertel größer sein als bisher angenommen. *DIW Wochenbericht*. 2017. Vol. 27. pp. 565–570.

168. Tison M., Van Den Steen L. Intermediated securities under belgian law: Assessing the impact of the Geneva Securities Convention on the regulatory environment (Book Chapter). *Intermediated Securities: The Impact of the Geneva Securities Convention and the Future European Legislation*. 2010. pp. 217–239. URL: 10.1017/CBO9781139151238.012.

169. Viret J. L. Inheritance, family and freedom to make a will. The Castilian regime and the traditional French models. 2014. *Obradoiro de Historia Moderna*. (23), pp. 1–26.

170. Watkin T. G. 2017. An historical introduction to modern civil law (Book). *An Historical Introduction to Modern Civil Law*. pp. 1–498. URL: 10.4324/9781315262727.

171. Willenbacher B., 2003. Individualism and Traditionalism in Inheritance Law in Germany, France, England, and the United States. *Journal of Family History*, No. 28. pp. 208–225. URL: 10.1177/0363199002238562.

172. Wolff E., Gittleman M. Inheritances and the distribution of wealth or whatever happened to the great inheritance boom? *Journal of Economic Inequality*. 2014. Vol. 12 (4). pp. 439–468. URL: 10.1007/s10888-013-9261-8.

173. Wukich I. Mergel, 2016. Reusing social media information in government. *Government Information Quarterly*, 33(2), pp. 305–312. URL: <https://dx.doi.org/10.1016/j.giq.2016.01.011>.
174. Corporate rights as determinants of the economic security management of the country / O. Yunin et al. *Journal of Security and Sustainability Issues*. No. 10(1), 263–275. URL: [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1\(19\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.10.1(19)).
175. Problematic issues of exercise of the right to euthanasia through the prism of inheritance / V. Zaborovsky et al. *Georgian medical news*. 2021. (321), pp. 153–158.
176. Zaika Yu. Directions of updating the inheritance legislation of Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. 27 (1). pp. 84–99.
177. Załucki M. 2018. Attempts to harmonize the inheritance law in Europe: Past, present, and future *Iowa Law Review*. *Iowa Law Review*. No. 103(5). pp. 2317–2338.
178. Zinkevych Y. The content of agreements on section of inheritance in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. No.1. С. 316–320.
179. А. Кірик. Гарантії прав спадкоємців у разі покладення на них заповітом обов'язків немайнового характеру. *Право*. 2020. No. 4. С. 75–79.
180. Абрамов М. В. До питання співвідношення спадкування за правом представлення та усунення від права на спадкування. *Юридичний вісник*. 2017. No. 6. С. 61–64.
181. Абрамов М. В. Щодо підстав усунення від спадкування в римському праві. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 17. С. 219–222.
182. Адильсолтанова А. С., Шангиреев В.И. Наследование по завещанию по законодательству России и зарубежных стран. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2014. No. 7. С. 38–48.
183. Аліменко О. Представництво інтересів клієнта адвокатом у спадкових справах: порівняльний аналіз законодавства України та Франції. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. Т. 33. No. 5. С. 109–112.

184. Аліна С. С. Електронний заповіт в системі сучасних спадкових правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. С. 119–122.
185. Аліна С. Спадкування криптовалют, токенів та інших цифрових активів: проблеми та перспективи. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 191–197.
186. Андрієвська Л. О., Варбанський О. В. Аналіз спадкування за законом в цивільному праві України. *Право та державне управління*. 2018. № 2 (31). С. 43–48.
187. Анікіна Г. В. Особливості спадкування за заповітом за законодавством зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 138–142.
188. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні, кримінально-правові та кримінологічні засади: монографія. Харків, 2017. 432 с.
189. Баранкевич А. В. Особливості цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у законодавстві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. №. 90. С. 19–25.
190. Баранкевич А. В. Судовий захист спадкових прав неповнолітніх осіб. *Нове українське право*. 2022. №. 2. С. 217–223.
191. Баранник Н. М., Синельник А. П. Наследство. Наследники. Наследование : учебно-практическое пособие. изд. 2-е перераб. и доп. Харьков : Эспада, 2005. 216 с.
192. Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. № 4. 2021. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/viewFile/125063/119578> (дата звернення: 29.02.2023).
193. Баранова Л. Охорона прав спадкоємців шляхом зміни черговості спадкування за законом. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 143.

194. Баранова Л. О., Товстик А. О. Порівняльна характеристика спадкування за заповітом та за законом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 179–181.
195. Бачук В. Б., Кісілевич К. О. Особливості спорів, що виникають із спадкових відносин. *Young*. 2019. Т. 76. №. 12.1. С. 1–4.
196. Бервено С. М. Проблеми договірної права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
197. Белкін Л. М. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення юридичної сили електронного підпису. *Інформація і право*. 2012. № 1(4). С. 129–135.
198. Бичківський О. О. Окремі питання спадкування за заповітом за законодавством України та іноземних держав. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 84–91.
199. Бондарєва М. В. Нотаріальний порядок визначення майна спадковим. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 117–121.
200. Бородовський О. С. Укладення, зміна та розірвання договору в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 211 с.
201. Братасюк В. М. (2018). Дієздатність людини як суб'єкта права крізь призму основних типів праворозуміння. *Порівняльно-аналітичне право*, (3). С. 341–344. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2018.pdf#page=341 (дата звернення: 16.06.2022).
202. Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. 2014. 207 с.
203. Вавженчук С., Бондаренко Б. Доцільність виокремлення категорії «умовна правоздатність» у цивільному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 11. С. 3–7.

204. Валах В. В. Порівняльно-правова характеристика спадкових правовідносин в Україні та зарубіжних країнах Російській Федерації, Франції, Німеччині, США : автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ. 2009. 20 с.

205. Валах В. В. Спадкове право зарубіжних країн. *Правова держава*. 2002. № 4. С. 115–122.

206. Васильченко В. В. Рецепція римського спадкового права в сучасному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1997. 175 с.

207. Васильченко В. Спадкування усиновленими та усиновлбгшювачами за новим цивільним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 4. С. 63–65.

208. Вища школа адвокатури НААУ. Фактичні шлюбні відносини: особливості набуття права власності на майно померлого. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/faktychni-shlyubni-vidnosyny-osoblyvosti-nabuttya-prava-vlasnosti-na-majno-pomerlogo/> (дата звернення: 20.08.2021).

209. Возна Д. В., Карпенко Р. В. Нові підходи визначення обсягу дієздатності фізичної особи під час вчинення нотаріальних дій. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 45–49.

210. Волков С. С. Нові підходи до визначення та охорони інтелектуальної власності : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 – Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2011. 19 с.

211. Гаазька конвенція про колізії законів стосовно форми спадкових розпоряджень від 5 жовтня 1961 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_082#Text (дата звернення: 01.03.2023).

212. Гай. Институции. Книга 1. URL: <http://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446001000> (дата звернення: 07.06.2022).

213. Галицький А. 3 мільярдерів – у нетрі. Як втрачали стан Бенкман-Фрід та інші відомі багатії. URL: <https://focus.ua/economics/537720-kak-teryali-sostoyanie-benkman-frid-i-drugie-izvestnye-bogachi>.

214. Галушка Є. О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку. *Молодий вчений*. № 4. 2017. С. 634–638.

215. Гарієвська М. Б. Проблемні питання визнання мирової угоди в Україні та Німеччині. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. Вип. 2011. Т. 10. С. 207–209.

216. Гелич А. О. Відповідальність спадкоємців за вимогами, що обтяжують спадщину. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. 2010. Т. 9. С. 49–51.

217. Гелич А. О. Співвідношення понять «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт цивільного правонаступництва». *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 177–182.

218. Гелич А. О. Узагальнені критерії встановлення складу спадщини. *Юридичний вісник*. 2012. Вип. 2 (23). С. 86–89.

219. Генеральне консульство України у Франкфуртф-на-Майні. Питання нотаріату. URL: <https://frankfurt.mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/faq/pitannya-notariatu>. (дата звернення: 07.06.2022)

220. Германское Гражданское Уложение 1900 г. URL: <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/1900-%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D1%83%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-1.pdf> (дата звернення: 01.02.2023).

221. Главач І. І. Реалізація прав кредитора у спадковому правовідношенні крізь призму законодавчого регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-*

Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. 2016. № 2 (14). С. 171–177.

222. Гожій І. О., Солончук І. В. Проблемні питання правового режиму спадкування у справах з іноземним елементом. *Правові новели.* 2018. Вип. 4. С. 84–91.

223. Голубєва Н. Ю. Правове регулювання криптовалют: чи на часі? *Часопис цивілістики.* 2017. № 12. С. 22–27.

224. Гончаренко В. О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. С. 212–217.

225. Гончарова А. В. Європейські правила відповідальності за спадковими боргами досвід для України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. №. 3. С. 39–42.

226. Гончарова А., Рисенко О. Цивільно-правові аномалії в спадковому праві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. № 6–1. Т. 1. С. 197–200.

227. Гончарова А. В. Визначення обов'язків спадкоємців. *Правові горизонти.* 2021. № 26 (39). С. 14–19.

228. Гончарова А. В. Визначення основних проблем сучасного спадкового законодавства України та шляхи адаптації до Європейських стандартів. *Підприємництво, господарство і право.* 2010. № 9. С. 39–42.

229. Гончарова А. В. Вплив волевиявлення спадкодавця на права спадкоємців: наслідки невиконання за спадковим договором. *KELM.* 2020. № 6 (34). С. 216–220.

230. Гончарова А. В. Деякі колізійні питання спадкового представлення. матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету Сумського державного університету, Суми,

21–25 квітня 2008 р. Суми : Видавництво Сумського державного університету, 2008. Ч. IV. С. 26–27.

231. Гончарова А. В. До питання щодо спадкування авторського права та суміжних прав в цивільному законодавстві України. *Актуальні питання публічного та приватного права. Науковий журнал*. 2013. № 2. С. 26–29.

232. Гончарова А. В. Емперічна частина: приклади діяльності, обсяг прав та обов'язки суб'єктів спадкування авторського права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 134–137.

233. Гончарова А. В. Історико-правовий аспект становлення спадкової трансмісії: рецепція у правові системи західноєвропейських країн. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 1. С. 120–124.

234. Гончарова А. В. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. О. Бобрика. Київ : Центр учбової літератури. 2016. С. 720–721.

235. Гончарова А. В. Неприйняття спадщини та відмова основного спадкоємця від спадщини. *Visegrad Journal of Human Rights*. 2021. № 1. С. 29–33.

236. Гончарова А. В. Порядок спадкування за правом представлення у законодавстві деяких іноземних держав. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1.

237. Гончарова А. В. Розмежування понять спадкової трансмісії та спадкового представлення. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 48–50.

238. Гончарова А. В. Спадкування за законом: історичні передумови сучасного стану. *Правові горизонти*. Вересень 2018. № 8. С. 28–33.

239. Гончарова А. В. Спеціальні правила забезпечення прав спадкоємців за законом: спадкування насцітурасами. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 86. С. 12–16.

240. Гончарова А. В. Спеціальні правила забезпечення прав спадкоємців за законом: спадкування насцітурами. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 86. С. 12–16.

241. Гончарова А. В. Суб'єкти спадкування за правом представлення. *Актуальні проблеми юридичної науки: міжнародна науково-практична конференція «Сьомі осінні юридичні читання»*, Хмельницький, 28–29 листопада 2008 р. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2008. Ч. III. С. 65–66.

242. Гончарова А. В. Судовий порядок встановлення прав на спадкування та їх позбавлення. *Право і суспільство*. 2021. № 1. С. 47–52.

243. Гончарова А. В. Характеристика понять спадкової трансмісії та спадкового представлення у вітчизняному спадковому законодавстві. *Правова система України в світлі європейського вибору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених*, Київ, 13 червня 2008 р. Київ : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 179–186.

244. Гончарова А. В. Цивільно-римова охорона спадщини та захист спадкових прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. Частина 1. С. 202–204.

245. Гончарова А. В. Договір між спадкоємцями щодо розподілу спадщини: актуальні питання та необхідність вдосконалення матеріального та процесуального законодавства // В кн. Нотаріальний процес: теорія і практика. Концепції вчених з удосконалення законодавства про нотаріат. Київ : Правова єдність, 2023. С. 321–357.

246. Гончарова А. В., Дутікова О. О. Порівняльна характеристика інституту спадкового договору в європейському та національному законодавстві. *Молодий вчений*. 2018. № 4. С. 668–672.

247. Гончарова А. В., Заїка Н. Ю. Порівняльний аналіз історії виникнення та сучасних норм спадкового права України та Німеччини. *Право та суспільство*. 2013. № 6–2. С. 50–53.

248. Гончарова А. В., Кобзєва Т. А. Цивільне право України : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет. 2015. 168 с.

249. Гончарова А. В., Чуйкова В. Ю. Проблеми спадкування в зоні АТО та на окупованих територіях. *Правові горизонти*. 2020. № 25 (38). С. 14–19.

250. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*.. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

251. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 269-ХІІ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061 (дата звернення: 02.02.2023).

252. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаев ; отв. ред. А. Довгерт. Киев : Истина. 2006. 1007 с.

253. Гражданский кодекс Франции 1804 г. URL: https://pnu.edu.ru/ru/faculties/full_time/sgf/iogip/study/studentsbooks/histsources2/igpzio49/ (дата звернення: 01.02.2023).

254. Гримак Е. Т. Проблематика спадкування корпоративних прав та часток у статутному матеріалі. *Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права*. 2020. С. 53–62.

255. Гродовська О. Поділ спадщини між спадкоємцями. URL: <https://go-advocate.com/podil-spadschyny-mizh-spadkojemtsyamy/> (дата звернення: 14.02.2023)

256. Громадська організація «Суспільство і право» Особливості спадкування за законом та заповітом. URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2020/09/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%B>

A%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B7%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BC.pdf (дата звернення: 10.05 2022).

257. Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 року № 7–93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text>.

258. Декретом Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21 січня 1993 року № 7–93 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-93#Text>.

259. Денисяк Н. Особливості й питання класифікації нотаріальних проваджень. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 47–52.

260. Десятерик В. В. Проблемні аспекти спадкування прав інтелектуальної власності в Україні. *Publishing House “Baltija Publishing”*. 2021. С. 23.

261. Дзера І. О. Теоритичні та практичні проблеми захист права власності в спадкових правовідносинах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Том 27. № 3. С. 115–132.

262. Директива європейського парламенту і ради ЄС 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 01.02.2023).

263. Діковська І. А. Міжнародне спадкування в ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС. Київ : Алерта, 2020. 304 с.

264. Добровольська В. В. До питання збереження цифрової культурної спадщини. *Інформація та соціум*. 2020. С. 73–75.

265. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#o197.

266. Долинська М. С. Нотаріальний процес : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
267. Донцов Д. Ю. Спільний заповіт подружжя: актуальність дослідження й деякі перешкоди до застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 30. С. 123–126.
268. Достдар Р. М. Рецепція принципів Візантійської Еклоги сучасним сімейним та спадковим законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2005. 20 с.
269. Дудар М. В., Гончарова А. В. Криптовалюта: проблемні аспекти та способи спадкування. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*. Суми, 2018. С. 169–172.
270. Дудар М. В., Гончарова А. В. Криптовалюта: проблемні аспекти та способи спадкування. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*. Суми, 2018. С. 169–172.
271. Дяченко С. В., Клишкова Ю. В. Емансипація неповнолітньої особи в цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. №. 1. С. 27–31.
272. Єсауленко Н. В. Обороздатність корпоративних прав у спадкових відносинах. *Приватне право і підприємництво*. 2016. №. 15. С. 42–45.
273. Єфремова К. В. Правовий режим «віртуальної власності»: поняття, ознаки, сутність і правова природа. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 3. 2019. С. 123–131.
274. Жилінкова І. В. Актуальні питання спадкового права України. Харків : Ксилон, 2009. С. 48–76.
275. Журбелюк Г. В. Особливості спадкування в українській системі світобачення: історико-правові аспекти. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2004. Вип. 26. С. 38–47.

276. Заболотна Н. Я., Павлюк Н. М. Цивільна правоздатність зачатої, але ще не народженої дитини. *Науковий юридичний журнал*. 2020. № 11. С. 66–73.

277. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Том 200. Юридичні науки. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12559/Zaiets_Idei_pryrodnoho_prava.pdf (дата звернення: 30.06.2022).

278. Зайцев О. Л. Особливості правового режиму спадкування земельних ділянок. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. С. 109.

279. Заїка Ю. О. Замах на вбивство як підстава усунення від спадщини. *Вісник Луганського університету МВС України. Спецвипуск*. 2000. Ч. 2. С. 232–237.

280. Заїка Ю. О. Спадкове право : навч. посіб. Київ : Істина, 2006. 216 с.

281. Заїка Ю. Спадкування за законом у новому цивільному кодексі. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 7. С. 16.

282. Заїка Ю. Цивільно-правові способи захисту спадкових прав. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 75–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_1_18 (дата звернення: 11.11.2022).

283. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. Київ : КНТ, 2007. 288 с.

284. Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ. 12.00.03. 2007. 415 с.

285. Заїка Ю. О., Співак В. М. Право власності. Спадкове право : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2000. 117 с.

286. Закон № 633 от 22.04.1941 г. «Об охране авторских прав и смежных прав» (с изменениями, внесенными Законодательным декретом № 685

от 15.11.1994 г.). URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/2475> (дата звернення: 20.02.2023).

287. Закон про спадкове майно в Іспанії. URL: https://nnovosti.info/articles/zakon_pro_spadkove_majno_v_ispaniji-793.html (дата звернення: 20.06.2022).

288. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D0%BE#w1_1 (дата звернення: 20.06.2023).

289. Про віртуальні активи : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 20.06.2022).

290. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 2 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

291. Запорожець О. Ю. Політика ЮНЕСКО щодо розвитку глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. № 96 (2). С. 38–43.

292. Зварич Р. В. Регулятивна функція права в традиційній правовій сім'ї. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. 1(4 (25)), С. 120–125.

293. Зенікова М. Видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, яка знаходиться в архіві. *МЕН*. 2017. № 4 (94). С. 121–127.

294. Зінич Л. Особливості правового регулювання використання винаходів за законодавством України. *Національний юридичний журнал*. 2015. Грудень. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/6/30.pdf> (дата звернення: 25.02.2023).

295. Зінькевич Ю. Є. Договори про розподіл спадщини: поняття та характерні ознаки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. Вип. № 49. С. 102–105.

296. Зінькевич Ю. Є. Зміна черговості одержання права на спадкування: нотаріальний порядок. Римське приватне право: здобутки європейські та глобальні : матер. міжн. колоков. (м. Одеса, 27 жовтня 2018 р.). Одеса : Фенікс, 2018. С. 107–112.

297. Зінькевич Ю. Є. Особливості нотаріального договору про зміну черговості одержання права на спадкування URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14927> (дата звернення: 25.06.2023).

298. Зінькевич Ю. Є. Особливості нотаріального договору про зміну черговості одержання права на спадкування. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 40. С. 35–39.

299. Зінькевич Ю. Є. Особливості нотаріального оформлення прав спадкоємців при розподілі спадщини. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2021. Вип. 1 С. 60–66.

300. Івченко В. М. Порядок закликання до спадщини та оформлення спадкових справ. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_10642 (дата звернення: 01.04.2022).

301. Ільченко Г. Особливості спадкування за англійським правом. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 1. С. 54–62.

302. Ішина Н. А. Інститут спадкового договору у законодавстві України та Німеччини: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2016. №. 2 (3). С. 45–51.

303. Калаур І. Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19711/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83.pdf> (дата звернення: 06.05.2022).

304. Калінюк А. Л. Особливості реалізації спадкових прав вітчизном, мачухою: теоретичні та практичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. Вип. 2. С. 45–53.

305. Канішева К. М. Діяльність спеціалізованого суду Німеччини з вирішення сімейних спорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. №. 36. С. 309–315.

306. Кармаза О. О. Міжнародне спадкове право. Київ : Видавець Фурса С. Я. 2007. 328 с.

307. Кармаза О. О. Спадкування в міжнародному приватному праві: законодавство України та Угорщини. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. Вип. 1. С. 42–46.

308. Кацюба К. В., Пержур В. О., Гайлюнас О. Д. Правовий статус віртуальних активів (криптовалют). *International scientific journal «Internauka». Series: «Juridical sciences»*. № 5(39), №. 2. 2021. Р. 70–82.

309. Кибенко Е. Р. Международное частное право. Харьков : Эспада, 2003. 274 с.

310. Кірик А. Ю. Проблеми правового регулювання секретного заповіту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 58. С. 119–123.

311. Коваленко О. О. Розгляд судом справ про оголошення фізичної особи померлою та встановлення юридичного факту смерті. *Право і безпека*. 2016. № 1 (60). С. 130–135.

312. Ковальчук А. М. До питання про прийняття спадщини за правом на обов'язкову частку у спадщині. *Право і суспільство*. 2016. №. 1. С. 64–71.

313. Ковальчук А. М. Право на обов'язкову частку у спадщині : дис. ... канд. юрид. наук. Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2020. 207 с.

314. Козинець О. Г., Приходько В. О. Держава та право в ученні Ш. Л. Монтеск'є. *Вчені записки*. 2019. С. 26–31.

315. Козловська Л. В. Співвідношення понять спадкування та набуття права власності в порядку спадкування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 1 (10). С. 143–151.

316. Козловська Л. В. Прийняття та відмова від спадщини як здійснення суб'єктивного права спадкування. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 48–51.

317. Козловська Л. Захист спадкових прав судом у окремому провадженні. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 74–83.

318. Конвенція про запровадження системи реєстрації заповітів. Конвенцію ратифіковано із заявою згідно із Законом № 2490-VI від 10 липня 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 10.03.2023).

319. Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_424#Text (дата звернення: 10.03.2023).

320. Конвенція про право, що застосовується до спадкування майна померлих осіб, прийнята у Гаазі 1 серпня 1989 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/5af01fa4-c81f-4e99-b214-64421135069f.pdf> (дата звернення: 01.03.2023).

321. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Конвенцію ратифіковано з застереженнями згідно із Законом № 240/94-ВР (240/94-ВР) від 10.11.9421.01.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_678#Text (дата звернення: 10.03.2023).

322. Кондратова А. Особливості спадкування прав на нерухоме майно. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 10. С. 4–8.

323. Кондратова А. М. Правове регулювання спадкування окремих видів об'єктів спадщини : дис. ... канд. юрид. наук. Київський університет права. Київ, 2016. 262 с.

324. Конституція України. станом на 1 січня 2020 р. *Верховна Рада України*. Харків : Право, 2020. 82 с.

325. Консульська Конвенція між Союзом Радянських соціалістичних республік та Народною Республікою Албанією. Міжнародний документ від 18.09.1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/008_001#Text (дата звернення: 10.03.2023).

326. Консульський статут України, затверджений Указом Президента України від 2 квітня 1994 року N 127/94 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94?find=1&text=%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B3%D0%B0%D0%BD#w1_1.

327. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк». 2020. 128 с.

328. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

329. Коритко Л. Я., Джуган В. О. Основні риси права Стародавніх Індії та Китаю. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 28. С. 61–68.

330. Корнєєв Ю. В., Коваль І. О. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 308–312.

331. Костенко Я. В. Правовий статус дитини в національному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. С. 55–60.

332. Кравчик М. Б. Спадкові правовідносини як механізм здійснення спадкових прав. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 33. С. 102–106.
333. Крат В. Підстави набуття права на спадкування за законом. *МЕН*. 2016. № 6. С. 12–27.
334. Крупник Р. Законодавче регулювання статусу суб'єктів права постійного користування земельною ділянкою. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №. 11. С. 285.
335. Куриленко С. Нотаріальний захист спадкових прав громадян: тенденції та закономірності розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 171–177.
336. Куриленко С. О. Охорона спадкового майна в системі взаємодії норм цивільного і нотаріального законодавства. *Знання європейського права*. 2021. № 3. С. 24–28.
337. Куриленко С. О. Охорона спадкового майна в системі взаємодії норм цивільного і нотаріального законодавства України. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 24–28.
338. Курило Т. В. Заповіт подружжя: правова природа та особливості застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. С. 145–148.
339. Кухарев Є. О. Догматична конструкція універсального правонаступництва у сфері спадкового права. *Вісник ХНУВС. Bulletin of KhNUiA*. 2020. № 3 (90). С. 40–49.
340. Кухарев О. Є. До питання щодо забезпечення виконання спадкового договору після смерті відчужувача. *Проблеми законності*. Вип. 134. 2016. С. 37–45.
341. Кухарев О. Є. Загальнотеоретичні проблеми та практичні аспекти спадкування обов'язку відшкодувати шкоду та сплатити неустойку. *Нове українське право*. 2022. №. 2. С. 59–65.

342. Кухарев О. Є. Застосування правових презумпцій у механізмі правового регулювання спадкових відносин. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. №. 1. С. 140–151.
343. Кухарев О. Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
344. Кухарев О. Застосування юридичних фікцій у сфері спадкування. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 1. С. 27–31.
345. Кухарев О. Сутність спадкової трансмісії в спадковому праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2 (81). С. 73–81.
346. Кухарев О. Є. Актуальні питання судових спорів, пов'язаних зі зміною черговості одержання права на спадкування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. Вип. 1. С. 117–125.
347. Кухарев О. Є. Виконання заповіту: проблеми теорії та практики. Харків : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2009. 263 с.
348. Кухарев О. Є. Загальна характеристика договорів у сфері спадкового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія Право*. Вип. 48. Т. 1. 2018. 98–101 с.
349. Кухарев О. Є. Ключові питання адаптації спадкового законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу. *Європейські перспективи*. № 2. 2019 С. 181–187.
350. Кухарев О. Є. Спадкове право України. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
351. Кухарев О. Є. Спадкове право України. Київ : Алерта, 2011. 222 с.
352. Кучерук К. І., Босак К. С. Правові проблеми складання та виконання заповіту подружжя в Україні. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11285/%C3%84#chapter> (дата звернення: 05.05.2022).

353. Лазебний Л. Опублікування нотаріусом оголошення про відкриття спадщини без зазначення спадкоємця не є належним повідомленням або викликом спадкоємця до нотаріуса. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/opublikuvannya-notariusom-ogoloshennya-pro-vidkryttya-spadshhyny-bez-zaznachennya-spadkoyemtsya-ne-ye-nalezhnym-povidomlennyam-abo-vyklykom-spadkoyemtsya-do-notariusu/> (дата звернення: 01.03.2023).

354. Лещенко Л. В. Право на житлову нерухомість у складі спадщини. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 115–122.

355. Лещенко Л. В. Склад спадщини за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Національний юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків. 2015. 20 с.

356. Литвинська С. В., Бурля О. В. Соціальні мережі «Facebook», «Twitter» та «Instagram» як сучасні канали соціальної комунікації. *Інформація та соціум*, 2018. С. 37–38.

357. Лук'янчук Р. В. Сучасні виклики, пов'язані із розвитком криптоіндустрії. *Інформація і право*. № 1 (40). 2022. С. 72–81.

358. Мальський М. М. Міжнародний виконавчий процес: теорія та практика: монографія. Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Київ; Дрогобич : Коло, 2019. 468 с.

359. Маньковський В. В. Особливості суб'єктивного складу першої черги при спадкуванні за законом в Україні, Литві та Польщі. *Часопис цивілістики*. 2021. № 43. С. 52–57.

360. Марченко В. Щодо питання здійснення нотаріусом захисту суб'єктивних цивільних прав. *Підприємництво, Господарство і Право*. 2020. № 3. С. 31–35.

361. Марченко В., Мица Ю., Спасибо-Фатеева І. Склад спадщини. Мала енциклопедія нотаріуса. *Науково-практичний журнал Асоціації приватних нотаріусів Харківської області*. 2010. № 2.
362. Матвеева Т. О. Право стародавніх Афін. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 27–32.
363. Мельникова Л. Правомочність на управління. *Закон і бізнес*. 2017. № 26. С. 25–26.
364. Менджул М. Порівняльне сімейне право : навч. посібник. Ужгород : РІК-У. 2021. 296 с.
365. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09/print> (дата звернення: 02.03.2023).
366. Михайлів М. Правова природа секретного (таємного) заповіту в міжнародному приватному праві. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 118–124.
367. Михайлів М. Спадкування за заповітом в умовах рекодифікації цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 10. С. 22–26.
368. Михайлів М. О. Особливості правового регулювання спадкування в міжнародному приватному праві. *Право і суспільство*. 2020. Вип. 4. С. 292–301.
369. Мікульонок І. О. Інтелектуальна власність та патентознавство. підручник для студентів, які навчаються за програмами підготовки магістрів ; вид. 3-тє, перероб. та доп. КПІ ім. Ігоря Сікорського Київ : Політехніка, 2019. 246 с.
370. Мілевська А. О. Момент виникнення правоздатності: проблемні аспекти визначення. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 93–98. URL:

http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_1/19.pdf(дата звернення: 16.08.2021).

371. Міністерство юстиції. Порядок закликання до спадщини та оформлення спадкових прав. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_10642 (дата звернення: 28.02.2023).

372. Міністерство юстиції. Посвідчення договорів про поділ спадкового майна між спадкоємцями. URL: <https://minjust.gov.ua/m/posvidchennya-dogovoriv-pro-podil-spadkovogo-mayna-mij-spadkoemtsyami> (дата звернення: 05.06.2022).

373. Мічурін Є. О., Сліпченко С. О., Кухарев О. Є. Спадкове право: практика застосування. Харків : Юрсвіт, 2009. С. 79.

374. Могіліна Т. Історія розвитку та становлення прийняття спадщини в Україні. *Підприємництво господарство і право*. 2003. № 2. С. 37–39.

375. Наследование в Украине : историко-правовой анализ. Правовая система Украины: история, состояние и перспективы. Т. 3. Харьков «Право», 2011. 680 с.

376. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / под ред. Ю. С. Червоного. Київ, 2003. 520 с.

377. Некіт К. Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. № 44. 2022. С. 45–50.

378. Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. № 20. С. 157–161.

379. Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історично-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 39 с.

380. Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2012. 564 с.

381. Нескороджена Л. Л. Криптовалюта: об'єкт цивільних прав чи засіб платежу : науковий вісник публічного та приватного права. Вип. 5, том 1. 2017. С. 162–165.

382. Низька І. Підприємство у спадок: особливості спадкування корпоративних прав. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/pidpriemstvo-u-spadok-osoblivosti-spadkuvannya-korporativnih-prav.html>

383. Никитюк А. С. Наследственное право и наследственный процесс. Кишинев : Штиица, 1973. 533 с.

384. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. 20 с.

385. Нотаріальний процес. Інтерактивний курс (із практикумом) : підручник / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Т. О. Бордюк, Є. Є. Фурса. Київ : Алерта. 2021. 480 с.

386. О наследовании : Закон КНР от 10 апреля 1985 г. URL: <https://chinahelp.me/notary/zakon-knr-o-nasledovanii>. (дата звернення: 02.02.2023).

387. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/ogljad_KCS.pdf (дата звернення: 08.08.2022 р.)

388. Оксанюк Н. Окремі аспекти прийняття спадщини неповнолітніми. *МЕН*. 2017. Вип. 1 (91). С. 219–225.

389. Орзіх Ю. Спадкування за законом: коментар до законодавства України. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 98.

390. Орлов І. П., Кухарев О. Є. Правочини в сфері спадкового права. Київ : Алерта. 2013. 270 с.

391. Остапчук А. Ю. Правова природа та значення свідоцтва про право на спадщину. *Історія та теорія держави та права, філософія права*. 2022. С. 83–86.

392. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: https://european-union.europa.eu/index_uk (дата звернення: 01.02.2023).

393. Павлів-Самоїл Н. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2018. Вип 17. С. 175–181.

394. Павлюк Н. М. Свобода заповіту та право спадкувння обов'язкової частки: правовий аспект. *Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні*. 2012. Вип. 2. С. 224–228.

395. Парасюк В. М. Встановлення опіки над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин: теоретичні та практичні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №. 2. С. 91–95.

396. Парасюк В. М., Гринь Л. М. Порухення права на одержання соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (аналіз судової практики). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. №. 36 (1). С. 124–128.

397. Петреченко С. А. Спадкування за заповітом в Україні: історія та сучасність. *Право і суспільство*. 2015. № 5/2. С. 61–67.

398. Печений О. П. Науково-правовий висновок щодо тлумачення заповіту. *Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України* / за заг. ред. В. М. Марченка. Харків, 2012. 843 с.

399. Печений О. П. Проблемні питання судової практики у справах щодо визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 11. С. 23–32.

400. Печений О. Право на обов'язкову частку як особливий вид спадкування. *Мала Енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 6 (90). 2016. Т. 30. С. 28–33.

401. Печений О. Проблемні аспекти розподілу спадщини між спадкоємцями. *Вісник*. 2019. Вип. 1–2. С. 8–20.
402. Писарєва Е. Заповіт, як підстава виникнення спадкових відносин: деякі аспекти правового регулювання. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. Вип. 3. С. 104–113.
403. Підпригора О. А. Римське приватне право. Київ: Вентурі, 1997. 336 с.
404. Піцик Х. З. Правовий статус спадкоємців при спадкуванні за законом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2018. № 5(17). С. 124–132.
405. Піцик Х. З. Сучасні проблеми правового регулювання спадкуванні спадкоємцями за законом, що входять в першу чергу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 88–97.
406. Погорелова І. С. Культурна спадщина як складова культурної політики Європейського Союзу. *Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Туристичний бізнес: сучасні тренди та стратегії розвитку»*. КНЕУ. 2018. Вип. 15. С. 2–157.
407. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб'єктивних цивільних прав та обов'язків : дис. докт. юрид. наук : 12.00.03. Харків. 2021. 426 с.
408. Погрібний Д. І. Тенденції правового забезпечення використання технології блокчейн та віртуальних активів. *Теорія і практика правознавства*. № 2 (18). 2020. С. 12–24.
409. Податковий кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%80#w1_42 (дата звернення: 08.08.2023 р.)

410. Подолян Ю. О., Романенко О. В. Питання правового регулювання генерування віртуальних активів як виду підприємницької діяльності. *Dictum factum*. № 2 (10). 2021. С. 64–72.

411. Поклонська О. Ю. Особливості правового регулювання інституту спадкування за законом. *Multidisciplinary academic research, innovation and results*. 2022. Вип. 13. 310 с.

412. Поліщук М. Г. Поняття заповіту та підстави для визнання його недійсним. *Право та державне управління*. 2018. № 1 (30). С. 59–64.

413. Поліщук М. Г. Порівняльна характеристика спадкового права давнього Риму та спадкового права сучасного цивільного права України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 6. С. 74–77.

414. Половинкіна Р. Ю. Перша кодифікація положень спадкового права за цивільним кодексом УРСР 1922 року: історико-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 495–502.

415. Положення про порядок вчинення нотаріальних дій в дипломатичних та консульських установах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення 29.06. 2022).

416. Положення про порядок вчинення нотаріальних дій в дипломатичних та консульських установах України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04#Text> (дата звернення 29.06. URL: 2022).

417. Положення про Спадковий реєстр, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

418. Положення про Спадковий реєстр, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

419. Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України від 07.07.2011 року № 1810/5 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11> (дата звернення: 02.02.2023).

420. Полонка І. А. Віковий критерій суб'єктів об'єктивно-протиправного діяння: теорія та аналіз міжнародної практики. *Вчені записки*. 2019. С. 620.

421. Попова Л. М., Хромов А. В., Шуба І. В. Інтелектуальна власність : підручник. Харків : Федорко, 2021, с. 262.

422. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#n646> (дата звернення: 28.02.2022).

423. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#n646> (дата звернення: 30.05.2022).

424. Постанова 314/2550/17 провадження № 61-41480св18 URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/88232349?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05&_ga=2.22029816.2124699349.1637222146-1423283781.1637222146 (дата звернення: 01.10.2022).

425. Постанова Верховного суду від 16 березня 2023 року в справі № 185/6281/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109592780> дата звернення: 30.05.2022).

426. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2019 р., судова справа № 522/904/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81925645> (дата звернення: 30.05.2022).

427. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2021 року у справі № 127/18908/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076730> (дата звернення: 04.03.2023).

428. Постанова Верховного Суду від 27 грудня 2019 року у справі № 371/669/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86738162> (дата звернення: 04.03.2023).

429. Постанова Вищого господарського суду від 22.11.2016 (справа №911/1262/16). URL: http://protokol.com.ua/ru/postanova_vgsu_vid_28_02_2017_roku_u_spravi_911_2261_16 (дата звернення: 19.01.2023).

430. Постанова Львівського апеляційного суду від 16 березня 2023 року в справі № 456/617/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109622572> (дата звернення: 04.03.2023).

431. Постанова Рівненського апеляційного суду 16 березня 2023 року в справі № 569/10590/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109625633> (дата звернення: 04.03.2023).

432. Постанови Кабінету Міністрів України Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2023).

433. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. Київ, 1997. 547 с.

434. Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%87%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#w1_6 (дата звернення: 05.05.2023).

435. Правила ведення нотаріального діловодства : Наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 року № 3253/5 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1318-10> (дата звернення: 01.12.2022).

436. Приходько Л. Збереження цифрової культурної спадщини-імператив XXI століття (за документами ЮНЕСКО і Європейського Союзу). *Науково-практичний журнал «Архіви України»*. 2019. Вип. 2 (319). С. 67–92.

437. Причепій Є. Знаки на рубилі з Макіївки в світлі ідей праміфу. Про успадкування сучасною людиною первісної міфології від неандертальців. *Культурологічна думка*. 2016. №. 9. С. 12–17.

438. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.93 № 3792-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 46. ст. 29.

439. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. ст. 384.

440. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу насцітуруса: Пояснювальна записка до проекту Закону України від 23.03.2016 № 4295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3BB00A?an=37> (дата звернення: 12.08.2021).

441. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо правового статусу насцітуруса : пояснювальна записка до проекту Закону України від 23.03.2016 № 4295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GH3BB00A?an=37> (дата звернення: 06.03.2023).

442. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. ст. 682.

443. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-ІVУ; ред. станом на 10.12.2021. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 51. ст. 553.

444. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 10.02.2023).

445. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду від 25.02.2016 № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16> (дата звернення: 17.01.2023).

446. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України № 361-IX від 06.12.2019. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>. (дата звернення: 24.12.2022).

447. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України 07.07.2011 р. № 1810/5. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11> (дата звернення: 02.02.2023).

448. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п> (дата звернення: 06.02.2023).

449. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. ст. 70–71.

450. Про Національний банк України: Закон України № 679-XIV від 20.05.1999. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>. (дата звернення: 27.12.2022).

451. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.

452. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України № 2658-III від 12.07.2001. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#n8>. Дата звернення: 27.12.2022.

453. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08> (дата звернення: 30.02.2023).

454. Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів. Закон України від 17 грудня 2009 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1772-17#Text>.

455. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування. Постанова Верховного суду України від 30.05.2008 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 11.03.2023).

456. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text> (дата звернення: 19.08.2021 р.)

457. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 05.08.2021 №- 1629-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 21.02.2023).

458. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26950> (дата звернення: 11.11.2022).

459. Прокопенко В. В. Науково-практичний коментар до ст. 1259 Цивільного кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/civil-law/3873-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-1259-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html>.

460. Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 20 с.

461. Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 20 с.

462. Рабовська С. Я. Корпоративне спадкування. Спадкове право: Нотаріат Адвокатура Суд / за заг. ред. Фурси С. Я. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. С. 290–393.

463. Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2017. 206 с.

464. Резворович К., Ксенія К. Робота нотаріату під час військового стану. Матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року. Кривий Ріг, 2022. 498 с.

465. Резникова М. О., Лиля А. В. Нотаріальне провадження щодо вжиття заходів до охорони спадкового майна. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 57. С. 137–143.

466. Резнік Г. О. Право дитини на життя: поняття та момент виникнення. *Приватне право і підприємництво*. Київ, 2013. Вип. 12. С. 59–63.

467. Рішення Верховного Суду України у справі № 523/3522/16-ц від 14 серпня 2019 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/83819683> (дата звернення: 10.03.2023).

468. Рішення від 03.10.2016 № 638/6703/16-ц Держинський районний суд м. Харкова. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/61944608> (дата звернення: 12.03.2023).

469. Рішення Заставнівського районного суду Чернівецької області від 05.11.2021 р. у справі № 716/1665/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100846472> (дата звернення: 21.02.2023).

470. Розгон О. В. Визнання права власності на спадкове майно за спадковою трансмісією і при спадкуванні за законом у порядку черговості. *Вісник*. 2020. № 11. С. 54–59.

471. Розгон О. Вплив походження дитини на можливість спадкування: національний та міжнародний аспекти. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. 21(5). С. 100–105.

472. Романовский Г. Б., Романовская О. В. Насчитурус в семейно-правовых отношениях и современная биомедицина. *Семейное и жилищное право*. 2013. № 6. С. 23–26.

473. Ромовська З. Українське цивільне право. Спадкове право. Київ : Дакор, 2013. 304 с.

474. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 184.

475. Рудко Б. Деякі проблемні питання опису майна: статус майна, процедура опису та відповідальність. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 125–131.

476. Рябоконт Є. О. Усунення від права на спадкування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2005. № 67–69. С. 71–74.

477. Рябоконт Є. О. Набувальна давність та правонаступництво: питання теорії та практики. *Вісник Одеського національного університету*. 2018. Т. 23, Вип. 1. С. 49–60.

478. Рябоконт Є. О. Інститут прийняття спадщини в цивільному законодавстві України: проблеми і перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2005. № 67–69. С. 129–134.

479. Савчак В. В. Обставини, що унеможливлюють поділ земельної ділянки https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7262/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BA_%D0%9E%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%20%D1%83%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BB%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%20%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D0%B%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf

480. Свистун Л. Я. Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*. 2018. №. 1. С. 88–94.

481. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Київ, 1997. С. 549–584.

482. Сегенюк А. В. Спадкування за правом представлення та спадкова трансмісія: порівняльний аналіз. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип 1. С. 96–99.

483. Середницька І. А. Історико-правовий аспект розвитку спадкового права в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 1. С. 114–118.

484. Сирко М. В. Правова регламентація спадкування за кодексом Напалеона Бонопарта 1804 р. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 1). С. 295–301.

485. Сирота Д., Локтіонова В., Уманська А. Правова характеристика можливості спадкування криптовалюти. *Публічне право*. № 1 (41). 2021. С. 110–116.

486. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III; ред. Станом на 21 січня 2021 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 21–22, ст. 74.

487. Скок Л. В. Порядок спадкування в Німеччині: нотаріальний і судовий. *Цивілістична процесуальна думка*. 2015. №. 1. С. 11–14.

488. Скок Л. В. Порядок спадкування у Німеччині: розмежування компетенції між судом та нотаріусами. *Часопис Київського університету права*. 2015. №. 2. С. 363–367.

489. Скок Л. В. Нотаріальний та судовий процес спадкування: Німеччина та Україна : дис. ... канд. юрид. наук. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 240 с.

490. Слюсар Л., Аксьонова С. Позашлюбна народжуваність у метрополісах України. *Demography and social economy*. 2021. Т. 45. №. 3. С. 22–40.

491. Соловйова А. Б. Правова природа криптовалюти в Україні та країнах континентальної Європи: теоретико-правові підходи. *Молодий вчений*. № 10 (62). 2018. С. 243–247.

492. Спадкове право в Україні : навч. Посібник / за заг. ред. проф. Шишки Р. Б. / Шишка Р. Б., Сопілко І. М., Козирєва В. П. Київ : Видавництво «Ліра-К», 2016. 216 с.

493. Спадкове право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 536 с.

494. Спадкове право. Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін. ; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. С. 923.

495. Спадкове право : навч. посібник для студентів закл. вищ. освіти / кол. авт. ; кер.авт. кол, канд. юрид. наук, доц. Нестерцова-Собакарь О. В. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2017. 164 с.

496. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд. / за заг. ред С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я., КНТ. 2008. 1216 с.

497. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса та ін. ; за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я.: Кнт, 2008. 1216 с.

498. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика: зб. нормат. акт. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 352 с.
499. Спасибо-Фатєєва І. В. Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 13–18.
500. Стосовно визначення кворуму загальних зборів засновників: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 19.12.2002 р № 4-42-344/6786. URL: <http://ua-info.biz/legal/basene/ua-cmeowe.htm> (дата звернення: 24.02.2023).
501. Сукманова О. В. Державна реєстрація як провідний спосіб охорони права власності. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 63–69.
502. Сурай Д. Підстави набуття права власності: розмежування та взаємозв'язок. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 109–113.
503. Тамаш А. В. Питання проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві: порівняльний аспект. *Історія та теорія держави та права, філософія права*. 2022. С. 54.
504. Таран О. С. Тенденції розвитку європейського спадкового права щодо обов'язкової частки у спадщині. *Право і суспільство*. 2018. Вип. 1. С. 93–97.
505. Теорія нотаріального процесу. Науково- практичний посібник. за заг. ред. Фурси С. Я. Київ : Алерта, 2012. С. 360–383.
506. Теорія нотаріального процесу : науково-практичний посібник. / за заг. ред. Фурси С. Я. Київ : Алерта, Центр учбової літератури. 2012. С. 360–383.
507. Тимченко Л. М. Поняття та значення часу відкриття спадщини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/14.pdf (дата звернення: 01.03.2023).
508. Тітко Є. В., М. І. Куртинець. Польський закон про міжнародне приватне право: історія кодифікації та сучасне регулювання. *Форум права*. 2020. Вип. 2. URL:

https://forumprava.pp.ua/files/065-081-2020-2-FP-Titko,Kurtynets_8.pdf (дата звернення: 10.06.2022).

509. Уколова Є. О., Боровенська Г. В. Спадкування віртуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 208–210.

510. Україна ратифікувала конвенцію про колізії законів, які стосуються форми заповітів URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-ratifikuvala-konventsiyu-pro-kolizii-zakoniv-yaki-stosuyutsya-formi-zapovitiv-11343> (дата звернення: 18.02.2023).

511. Уразоська О. С. Спадкування права на земельну ділянку за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 211 с.

512. Ухвала ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 20.04.2016. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57463574> (дата звернення: 05.06.2022).

513. Ухвала Ставищенського районного суду Київської області від 26.03.2020 року. Єдиний унікальний номер: 378/233/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88435000> (дата звернення 29.06. 2022).

514. Федоренко Т. В. Проблеми правового регулювання спадкування за заповітом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 63–65.

515. Федорич І. Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 236 с.

516. Федорова І. І. Інформаційна ера: глобальні трансформації культурного простору. *Вісник Національного технічного університету України. КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2015. Вип. 2 (44)). С. 98–104.

517. Філик Н. В. Особливості юридичних вимог щодо вчинення нотаріальних дій по охорони спадкових прав. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 3. С. 102–107.

518. Фомічова Н. Спадкування за правом представлення як особливий порядок закликання до спадщини спадкоємців за законом. *Юридичний вісник*. 2019. № 2. С. 77–82.

519. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою да дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 257–260.

520. Фурса Є. Є. Вчинення консулом нотаріальних дій щодо спадкування майна : автореф. канд. юрид. наук (12.00.03). Київ, 2015. 19 с.

521. Фурса Є. Спадкування з іноземним елементом: порівняльний аспект, теорія і практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 4. С. 90–94.

522. Фурса Є. Є. Наука про транснаціональний нотаріальний процес: сутність та передумови становлення. *Vishegrad Journal on human rights*. 2020. № 6 (volume 1). С 100–105.

523. Фурса Є. Є. Підходи до розуміння та передумови формування науки про транснаціональний нотаріальний процес. В кн. нотаріальний процес. Інтерактивний курс (з практикумом) : підручник. Київ : Алерта, 2021. 480 с.

524. Фурса Є. Є. Транснаціональний нотаріальний процес: становлення нового напрямку науки про нотаріат. *Право України*. 2021. № 1. С. 246–260.

525. Фурса Є. Є., Скок-Козяр Л. В. Окремі питання спадкування з іноземним елементом: консул, нотаріус, суд (Серія: «Процесуальні науки»). Київ : Алерта, 2017. 384 с.

526. Фурса С. Я. Окреме провадження у цивільному процесі України : навч. посіб. Київ : Полігр. центр Київ, ун-ту ім. Тараса Шевченка., 1999. 309 с.

527. Фурса С. Я. Спадкове право. Теорія та практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 496 с.
528. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Дика А. О. Спир про право у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : монографія. Київ : Алерта, 2021. 288 с.
529. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 496 с.
530. Фурса С. Я. Нотаріальний процес : Теоретичні основи. Київ : Істина, 2002. 320 с.
531. Фурса С. Я. Становлення та розвиток спадкування в Україні Юриспруденція: теорія і практика. 2007. № 11 (37). С. 28–43.
532. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Державне регулювання організації нотаріальної діяльності у воєнний час. Матеріали щорічної української науково-практичної конференції ім. Ю. С. Червоного. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану (16 грудня 2022 р., м. Одеса). Одеса, 2022. С. 12–23.
533. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні: Особлива частина. Київ : Вентурі, 1999. 288 с.
534. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Дика А. О. Спир про право у цивілістичному процесі: нотаріат, суд, виконавче провадження : монографія. Київ : Алерта, 2021, 288 с.
535. Фурса Є. І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Фурса Євген Іванович ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2004. 217 с.
536. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. Одеса : БАХВА, Юридична література, 2001. 328 с.
537. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Східна традиція. Одеса : БАХВА, 2000. 257 с.

538. Харитонов Є. О. Рекодифікація цивільного законодавства і регулювання сімейних відносин в Україні. Є. О. Харитонов. Шерешевські читання: Проблеми цивілістики в умовах пандемії та ІТ : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.) . МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2021. С. 263–266.

539. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історико–правові аспекти) : дис... д-ра. юрид. наук. Одеса, 1997. 473 с.

540. Харитонов Є. О. Римское право и европейские правовые системы // Порівняльне правознавство: сучасний етап і перспективи розвитку. Одеса, 2013. С. 289–291.

541. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Візантійський тип духовності і Україна. Проблеми політики. 1999. Вип. 5. С. 249–254.

542. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт: пошук парадигми : монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 804 с.

543. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права : монография / И. В. Спасибо-Фатеева и др. ; под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право. 2016. 608 с.

544. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева М. Н. и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. 672 с.

545. Хатнюк Н. С., Бехтер В. М. Віртуальні активи як статутний капітал підприємств. *Interaction of society and science. Problems and prospects.* 2020. С. 215–220.

546. Хатнюк Н. С., Бехтер В. М. Віртуальні активи як статутний капітал підприємств. *Interaction of society and science. Problems and prospects.* 2020. С. 215–220.

547. Ходико Ю. Є. Щодо особливостей правового режиму об'єкта спадкового правовідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 40. С. 87–90.

548. Хороша Т. С. Реалізація конвенцій Ради Європи з питань спадкування в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2014. Вип. 4. 161 с.

549. Церковна О. В. Особливості регулювання спадкових відносин в міжнародному праві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 103–106.

550. Цибульська О. Ю. «Zapis» як розпорядження на випадок смерті за цивільним законодавством Польщі. *Часопис цивілістики*. 2016. № 21. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8908/20.pdf.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (дата звернення: 16.06.2022).

551. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. Б. Шишки. Київ : Видавництво «Ліра», 2015. 1024 с.

552. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина) : підруч. / О. В. Гетманцев та ін. ; за ред. О. В. Гетманцева. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с.

553. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.02.2023).

554. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах / за ред. А. С. Довгерт, Н. С. Кузнецова. Київ : Юстиніан, 2006. Ч. 2. 1008 с.

555. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 744 с.

556. Чабан О. М. Правові наслідки пропущення строку для прийняття спадщини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. №. 7. С. 333–339.

557. Чабан О. М. Правові наслідки пропущення строку для прийняття спадщини. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 333–339.

558. Чанишева А. Р. Акцесорні зобов'язання за цивільним правом України. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант., НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 598–601.*

559. Чаплян С. Правова природа криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. № 4. 2018. С. 74–90.

560. Чванкін С. Особливості розгляду судом справ про усиновлення. *Юридичний вісник*. 2017. №. 2. С. 79–84.

561. Череватенко І. М. Особливості процесуального порядку видачі свідоцтва про право на спадщину. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. №. 17. С. 495–510.

562. Черницька І. Деякі аспекти розгляду і вирішення цивільних справ про усунення від права на спадкування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3 (11). С. 141–147.

563. Черняк О., Кірик А. Гарантії прав спадкоємців у випадку заповідального відказу. *Юридичний вісник*. 2020. №. 1. С. 163–169.

564. Чорна Ж. Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб : дис. ... канд. юрид. наук / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. 165 с.

565. Чуєва О. Договори у спадковому праві. *МЕН*. 2017. № 2. С. 77–87.

566. Чуловський В. А. Порядок видачі свідоцтва про право на спадщину: теорія, законодавство України та судова практика. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 1. С. 89–92.

567. Чуловський В. А. Строки та терміни в спадковому праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 88–92.

568. Чурпіта Г. Авторське право на твори образотворчого мистецтва : дис. ...канд. юрид. наук / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 20 с.

569. Шаповал Я. В., Митник А. А. Особливості захисту спадкових прав у судовому та нотаріальному порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. електрон. наук вид. 2020. Вип. 8. С. 175–178. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2020/45.pdf (дата звернення: 11.03.2023).

570. Шелевер М. М., Воронкова О. М. Особливості податкового адміністрування в Болгарії. *Світовий досвід податкового адміністрування та його значення для України*: матеріали студ. наук.-навч. семінару, м. Ірпінь, 10–16 березня 2020 р. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2020. С. 165–167.

571. Шемет У. Р., Косяченко К. Є. Об'єкти цивільних прав: особливості та парадокси їх визначення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія Юридичні науки*. 2019. Т. 30. С. 56–60.

572. Шимон С. І. Майнові права в контексті сучасних концепцій прав власності в цивілістиці. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2012. № 2. С. 192–195.

573. Школьний В. В. Правова природа біткоїна як особливого об'єкта цивільного права. *Журн. східноєвропейського права*. № 52. 2018. С. 132–137.

574. Щербина Б. С. Відмова від прийняття спадщини як спосіб здійснення права на спадкування. *Young Scientist*. 2015. № 8 (23). С. 103–108.

575. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text> (дата звернення: 04.09.2021).

576. Юніна М. П. Порядок, особливості та строки здійснення права вимоги кредиторів спадкодавця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №. 26. С. 65–67.

577. Як знайти спадок в США. Отримання спадщини. Спадщина в США. URL: <https://advokatveurope.com/uk/yak-znayty-spadok-v-ssha/> (дата звернення 29.06.2022).

578. Ярега Г. Особисті немайнові права авторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 12. С. 217–224.

579. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 4. С. 48–53.

580. Ярошевська Т. В., Артеменко Д. С. Правовий статус онуків у процесі спадкування за законом. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2021. Вип. 29. С. 227–233.

581. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України : теорія і практика (теоретико-правовий аспект) : монографія. Київ : Алерта, 2014. 385 с.

Наукове видання

Гончарова Аліна В'ячеславівна

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПИ

Монографія

Художнє оформлення обкладинки А. В. Гончарової
Редактор О. Ф. Дубровіна
Комп'ютерне верстання А. В. Гончарової

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 24,06. Обл.-вид. арк. 25,74. Тираж 300 пр. Зам №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.